

ISSN 2415-7929
DOI: 10.31891/2415-7929

Науковий журнал

**Актуальні проблеми
філології та
перекладознавства**

2023, № 27

Scientific journal

**Current issues of
linguistics and
translation studies**

2023, Issue 27

Хмельницький 2023

Науковий журнал
Актуальні проблеми філології та перекладознавства

Затверджено як фахове видання категорії «Б»
(наказ МОН №1188 від 24.09.2020)

Засновано в березні 2011 р.

Виходить 4 рази на рік

Хмельницький, 2023, № 27

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет

Наукова бібліотека України ім. В. І. Вернадського <http://nbuv.gov.ua/j-tit/apftp>

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=UE4UR2oAAAAJ>

CrossRef <http://doi.org/10.31891/2415-7929>

Головний редактор

Царалунга Інна Богданівна, доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української філології Хмельницького національного
університету

Заступник головного редактора.
Голова редакційної колегії

Бойко Юлія Петрівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
германської філології та перекладознавства Хмельницького національного
університету

Відповідальний секретар

Купчишина Юлія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри
германської філології та перекладознавства Хмельницького національного
університету

Члени редакційної колегії

Базилевич Марина – PhD (м. Декор, штат Айова, США), Беднарова-Гібова Клаудія – PhD (м. Пряшів, Словаччина),
Бойко Ю. П. – д-р філол. н., Гавриш М. М. – канд. філол. н., Гнатюк М. І. – д-р філол. н., Давидюк Ю. Б. –
канд. філол. н., Ємець О. В. – канд. філол. н., Єсипенко Н. Г. – д-р. філол. н., Козловський В. В. – д-р. філол. н.,
Колгасва І. М. – д-р. філол. н., Коломієць Л. В. – д-р. філол. н., Купчинська З. О. – д-р. філол. н., Кшановська-
Ключевська Ельжбета – PhD (м. Краків, Польща), Марчук Л. М. – д-р. філол. н., Ніконова В. Г. – д-р. філол. н.,
Олійник Л. В. – канд. філол. н., Панасенко Наталія – д-р. філол. н. (м. Трнава, Словаччина), Папушина В. А. –
д-р.пед. н., Приймак І. В. – канд. філол. н., Славова Л. Л. – д-р. філол. н., Станіславова Л. Л. – канд. філол. н.,
Тимошенко Т. М. – канд. філол. н., Торчинська Н. М. – канд. філол. н., Торчинський М. М. – д-р філол. н.,
Холод Уляна – PhD (м. Оломоуц, Чеська Республіка), Царалунга І. Б. – д-р філол. н., Шуляк С. А. – д-р філол. н.,
Янчишин А. М. – канд. філол. н., Ющишина О. М. – канд. філол. н.

Технічний редактор Кравчик Ю. В. – канд. екон. н.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 10 від 27.04.2023

Адреса редакції: Україна, 29016,
м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11,
Хмельницький національний університет
редакція журналу "Актуальні проблеми філології та перекладознавства"
☎ +38 (0382) 67-51-08
e-mail: khnu.apfp@gmail.com
web: <http://apfp.khnu.km.ua/>
http://lib.khnu.km.ua/visnyk_apfp.htm

Зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24779-14719ПР від 06 квітня 2021 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2023
© Редакція журналу "Актуальні проблеми
філології та перекладознавства", 2023

ЗМІСТ

АЛИЄВА А. Д., ОСТАПЧУК І. І. КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ	5
ГВОЗДЯК О. М., КАБАЧЕНКО І. Л., ШИШКО А. В. СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЛОКАЛЬНИХ ТА ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИЙМЕННИКІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	9
БАБЕНКО Т. П. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ	13
БАРАНОВСЬКА Л. В. УКРАЇНІЗМИ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ: ЕТИМОЛОГІЯ ТА СЕМАНТИКА	18
ВАСИЛИШИН О. В., КОМАР-МАЛІНОВСЬКА М. П. ТВОРЧИСТЬ О. НЕПРИЦЬКОГО-ГРАНОВСЬКОГО В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА	24
ВОЛЯНЮК І. О., БІЛИК Л. Я. ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРІВ МИХАЙЛІА СТЕЛЬМАХА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ	30
ГАРБЕРА І. В. ЕМОЦІЯ ГНІВУ У КОНФЛІКТНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ)	34
ХУРТАК І. В., ТАЄМ М. Д. МІЖМОВНА ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНИХ ГЕРМАНІСТІВ	38
ДМИТРОШКІН Д. Е. ЛЕКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АМЕРИКАНСЬКОГО СПОРТИВНОГО ЖАРГОНУ	42
ДРОБОТЕНКО В. Ю. ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ У ФРАЗЕМАХ УКРАЇНСЬКОГО І АНГЛІЙСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ	47
ЗЕЛЕНЕНЬКА І. А., ТКАЧЕНКО В. І. СЮЖЕТНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ РУХУ ОПОРУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ЛІРИКИ ДИСИДЕНТА ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА)	52
КРАМАР В. Б. ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ. ШЛЯХ ДО МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ СТРАТЕГІЙ	56
КУПЧИШИНА Ю. А. ЕХО-ТЕХНІКА ЯК СПОСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ	61
ЛЕВИЦЬКА Н. В. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИВОСННОЇ ПРОЗИ Е. М. РЕМАРКА ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ	65
МАКСИМОВА А. Я. ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ НОВОЇ ЛЕКСИКИ У БРИТАНСЬКІЙ ПРЕСІ	69
МІНІЧ Л. С., МИХАЛЬЧУК Т. В. ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПТ «КНИГА» В РІЗДВЯНИХ ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПТ «КНИГА» В РІЗДВЯНИХ ОПОВІДАННЯХ ДЛЯ ДІТЕЙ	73
НЕГУЛЯЄВА А. О. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ	76
ПАВЛИКІВСЬКА Н. М., ІВАЦКО М. В. ЛЕКСИЧНА БАЗА ПРИЗВИЩ (НА МАТЕРІАЛІ СЕЛА МІЗЯКІВСЬКІ ХУТОРИ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)	79
ПАВЛІШЕНА Л. В., ШВЕЦЬ Т. В. ТЕМА «НЕВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ» У ЗБІРЦІ ПАВЛА ВИШЕБАБИ «ТІЛЬКИ НЕ ПИШИ МЕНІ ПРО ВІЙНУ»	83

ПАВЛУШЕНКО О. А. СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ «РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА» В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФО-МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ	89
ПУСТОВІТ Н. В. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ ПРО МОДИФІКАЦІЇ ОСНОВНОГО БОЙОВОГО ТАНКА ЗБРОЙНИХ СИЛ НІМЕЧЧИНИ LEOPARD 1 ТА LEOPARD 2A7+	94
СКРИПНИК Н. С., ШАМРАЙ О. В. АНАЛІЗ РЕСУРСІВ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА УМОВ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ЗВО	99
СОГА Л. В. ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ	103
СПИС О. А. ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ТА ЙОГО РІЗНОВИДИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ (НОРМАТИВНІСТЬ ТА ПРАВИЛЬНІСТЬ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ)	107
ТОРЧИНСЬКА Н. М. ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ	111
ТУРЧИН І. М., ДУБНЕВИЧ Н. Ю., ГУНЯ Л. М. ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ	118
ФАРІОН І. Д. ДО ПРОБЛЕМИ ПСЕВДОАНГЛІЗМІВ НА ТЛІ ОЧУЖЕННЯ МОВИ	123
ФЕДОРОВА О. В., СЕВЕРІНА Т. М., ЗАКРЕНИЦЬКА Л. А., ГАНДАБУРА О. В. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ ПРИ НАВЧАННІ ЧИТАННЮ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ	129
ФЕРНОС Ю. І. НОВИЙ ЕТАП ДЕРУСИФІКАЦІЇ УМАНСЬКОЇ ВУЛИЧНОЇ ТОПОНІМІКИ	135
ФІЛІНЮК В. А., ГРИГОРУК Н. В. ОНОМАСТИКОН ПОЕТИЧНОГО КАЛЕНДАРЯ «ДОРОГИ СВІТЛА» ОЛЕКСАНДРА КОЗИНЦЯ	141
ХОДАКОВСЬКА О. О., ПОПОВА Н. О. ТЕНДЕНЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У КОНТЕКСТІ PLAIN ENGLISH CAMPAIGN	148
ЦАРАЛУНГА І. Б. КОСТЯНТИНІВСЬКА КОРМЧА ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ..	154
ШУЛЯК С. А. МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОСТОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ)	158
БОЙКО Ю. П. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ	163
РОЗГОН В. В. ПРЕДИКАТИВНІ ПРИСЛІВНИКИ : ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	173
BASARABA I. LINGUISTIC AND STATISTICAL ANALYSIS OF THE CONTENT OF THE IDIOMATIC SPACE OF ENGLISH MILITARY-ORIENTED TEXTS	180
ПАВЛОВА І. Г., ПЕДЧЕНКО С. О. СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛЕНГІЗМІВ І КОЛОКВІАЛІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В НОН-ФІКШН ІРЕНИ КАРПИ	185
ЛЕНСЬКА С. В. ДЖЕРЕЛА ПРЕЦЕДЕНТНИХ ЕЛЕМЕНТІВ АНГЛІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	190

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-1>

УДК 378.016:811.111`243:811`33

АЛИЄВА А. Д.

Луцький національний технічний університет

ОСТАПЧУК І. І.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ

Стаття присвячена вивченню ролі корпусної лінгвістики у викладанні іноземних мов. Визначено основні аспекти корпусної лінгвістики, розглянуто корпусний підхід як метод викладання іноземних мов, його переваги та недоліки, представлено коротку історію корпусної лінгвістики як галузі мовознавства та наведено приклади можливих завдань, що базуються на лінгвістичних корпусах.

Розглянуто завдання корпусного підходу, які пов'язані з навчанням іноземних мов, вказані його основні характеристики, що визначають його надійність і достовірність. Шляхом аналізу досліджень з корпусної лінгвістики авторами узагальнено типологію корпусів. У статті обґрунтовано доцільність застосування корпусного підходу у викладанні іноземної мови у закладах вищої освіти. Встановлено, що використання корпусів у роботі студентів із залученням індуктивного методу сприяє усвідомленню здобувачами освіти основних мовних закономірностей та розвитку лінгвістичної інтуїції на матеріалі автентичних текстів.

Розкрито можливості використання прямого та непрямого корпусного підходу у формуванні лексичних та граматичних навичок студентів. Пряме використання цього методу спрямоване на викладання корпусної лінгвістики для студентів закладів вищої освіти у якості суто навчального предмета, виконання певних завдань або вправ із застосуванням програм-конкордансів та виконання індивідуальних дослідницьких проєктів студентів. Непрямий корпусний підхід включає розробку матеріалів та мовне тестування.

Ключові слова: іноземні мови, конкорданс, корпусна лінгвістика, корпусний підхід, лінгвістичний корпус.

ALYIEVA A.

Lutsk National Technical University

OSTAPCHUK I.

Ternopil Volodymyr Htatiuk National Pedagogical University

CORPORAL LINGUISTICS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

The article is devoted to the study of the role of corpus linguistics in the teaching of foreign languages, in particular English. It defines the main aspects of corpus linguistics, considers the corpus approach as a method of teaching foreign languages, its advantages and disadvantages, gives a brief history of corpus linguistics as a branch of linguistics, and gives examples of possible tasks based on linguistic corpora.

The article presents the tasks of the corpus approach, which are related to the teaching of foreign languages, its main characteristics, which determine its reliability and validity, are indicated. By analyzing researches on corpus linguistics, the authors summarized the typology of corpora. The article substantiates the expediency of using the corpus approach in teaching a foreign language in higher educational institutions. The authors established that the use of corpora in the work of students with the involvement of the inductive method contributes to the students' awareness of the main language patterns and the development of linguistic intuition, while the study material is authentic texts.

The authors revealed the possibility of using a direct and indirect corpus approach in the formation of lexical and grammatical skills of students. Thus, the direct use of this method may involve the teaching of corpus linguistics to university students as a purely academic subject, the performance of certain tasks or exercises using concordance programs, and the implementation of individual research projects of students. The indirect corpus approach includes material development and language testing. The article contains information about special software that can be used to implement training on the main types of tasks that can be offered on the basis of these programs.

Key words: foreign languages, concordance, corpus linguistics, corpus approach, linguistic corpus.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Винахід комп'ютерів та Інтернету значно змінив життя людей, що позначилося на освіті та освітніх процесах, які модифікувалися та адаптувалися до сучасної цифрової реальності. Інтернет постійно відкриває нові можливості, включно з впровадженням нових освітніх методів. Одним із таких методів є використання лінгвістичних корпусів у навчанні іноземних мов. Корпусна лінгвістика – відносно нова галузь мовознавства, що швидко розвивається. Як і будь-які інші наукові поняття, лінгвісти по-різному трактують корпусну лінгвістику. Слід зазначити, що використання корпусів текстів у викладанні іноземної мови, зокрема у закладах вищої освіти, надає великих можливостей для ефективного вивчення основних функційних особливостей мовних одиниць у конкретних контекстах.

Аналіз досліджень та публікацій

Проблеми корпусної лінгвістики розглядаються багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. В історичному аспекті корпусну лінгвістику досліджувала В. В. Жуковська [1; 2]. О. Лозинська розглядала фразеологічні одиниці у корпусах текстів польської мови [4], а О. Максимів досліджувала корпус перської мови [5]. Зі свого боку, німецький дослідник Й. Асмуссен вивчав можливості корпусної лінгвістики у застосуванні лексико-семантичних особливостей окремих одиниць німецької мови [6]. У застосуванні корпусної лінгвістики на заняттях з іноземної мови стане у нагоді глосарій, укладений викладачами Единбургського університету [7]. Заслужують уваги дослідження метафор з використанням можливостей корпусної лінгвістики [8] та ін. Різноманітність розвідок засвідчує широкий потенціал корпусної лінгвістики у викладанні іноземних мов. Водночас існують труднощі, з якими стикаються учасники освітнього процесу під час роботи з корпусами.

Постановка проблеми

Потенціал корпусної лінгвістики не використовується повною мірою через труднощі, з якими можуть стикатися як викладачі, так і здобувачі освіти, що зумовило **актуальність** нашої статті. **Мета статті** полягає у висвітленні можливостей корпусного підходу для вдосконалення навчання іноземних мов, зокрема англійської, у закладах вищої освіти. У процесі дослідження використано **методи** класифікації та систематизації для узагальнення результатів дослідження, а також описовий при вивченні підходів роботи з корпусами текстів.

Виклад основного матеріалу

У наукових колах корпусну лінгвістику трактують як галузь обчислювальної лінгвістики і наголошують, що вона займається розробкою загальних принципів побудови та використання лінгвістичних корпусів (корпусів текстів) за допомогою комп'ютерних технологій [3; 6; 9]. Подібно до більшості лінгвістичних термінів науковці не мають єдиної думки щодо визначення лінгвістичного корпусу або корпусу текстів. Одні вчені розуміють його як «великий масив машинозчитувальних, одноманітних, структурованих, маркованих і лінгвістично компетентних лінгвістичних даних, призначених для розв'язання конкретної лінгвістичної проблеми» [10, с. 76]. Інші дослідники зауважують, що «корпус – це репрезентативна колекція текстів, зазвичай у машинозчитуваній формі, яка містить інформацію про контекст, у якому було створено текст, включно з інформацією про мовця, автора, призначення та аудиторію» [8, с. 47]. Окрім того, вчені визначають лінгвістичний корпус як «сукупність мовних фрагментів, відібраних відповідно до чітких лінгвістичних критеріїв для використання в якості лінгвістичної моделі» [9, с. 10].

Корпусна лінгвістика визначається як «галузь лінгвістики, що займається виявленням закономірностей функціонування мови шляхом аналізу та вивчення за допомогою лінгвістичних корпусів, своєю чергою, лінгвістичний корпус визначається як масив текстів, зібраних в одній системі за певними характеристиками (мова, жанр, дата створення тексту, автор тощо) і забезпечених пошуковою системою» [6, с. 123]. Лінгвісти включають у поняття лінгвістичного корпусу те, що називається корпусним менеджером (англ. corpus manager) – «систему управління текстовими та лінгвістичними даними, тобто спеціалізовану пошукову систему, яка містить програмні засоби для пошуку даних у корпусі, отримання статистичної інформації та надання результатів користувачам» [10, с. 78].

Фахівці у галузі корпусної лінгвістики стверджують, що одним із найважливіших інструментів для пошуку в корпусах є конкорданс – список того, як слово використовується в контексті, з посиланням на його джерело [3; 6; 8; 9]. Вважається, що конкорданс – це «програма, яка може аналізувати великі обсяги тексту для виявлення закономірностей використання слів або фраз у мові» [10, с. 14]. Іншими словами, конкорданс шукає в корпусі даних цільове слово і надає фрагменти речень із різних текстів, у яких використовується це слово, фраза або вираз. Завдяки результатам з'являється можливість зрозуміти значення слова та провести аналіз його вживання в мові на підставі автентичного контексту [3; 6; 7].

Згідно з відомостями стосовно появи корпусної лінгвістики, перший лінгвістичний корпус (The Brown Standard Corpus of American English) був розроблений 1963 р. у Браунівському університеті В. Френсісом (W. Francis) та Г. Кучера (H. Kucera) і містив 500 текстів по 2000 слів з американських книжок і медійних носіїв. У Френсіс уперше вжив слово «корпус», розуміючи під цим «сукупність текстів, яку вважають репрезентативною для конкретної мови, діалекту або іншої підмножини мови, призначену для лінгвістичного аналізу» [10, с. 34]. Пізніше європейські вчені склали за тим самим принципом корпус текстів під назвою The Lancaster-Oslo-Bergen Corpus, що містив 1 млн. слів британського варіанта англійської мови [3, с. 141-142]. На основі цих двох корпусів було створено більші корпуси та проведено численні лінгвістичні дослідження. Спочатку перші лінгвістичні дослідження з використанням корпусів були спрямовані на підрахунок частоти використання різних елементів у мові: слів, графем, морфем і словосполучень. У подальшому корпуси почали розглядати в іншому світлі і використовувати як величезний інформаційний ресурс, який можна застосувати в різних галузях лінгвістичних досліджень. Корпуси письмових та усних текстів почали широко застосовуватися у викладанні іноземних мов.

Однак використання корпусів як дидактичного методу набуло поширення здебільшого у США і Великій Британії тому, що перші корпуси були створені на основі англійських текстів. При цьому останнім часом склалась тенденція до розвитку як самих лінгвістичних корпусів, так і їх застосування в процесі викладання інших мов. На основі корпусів формуються списки активної лексики для здобувачів освіти, а також термінологічні списки для використання на курсах професійної підготовки. Корпусний підхід зосереджений на прикладному вивченні функціонування мови в реальних ситуаціях і текстах, що важливо для викладачів іноземних мов. Корпусний підхід є емпіричним і аналізує реальне використання мови в природному мовному середовищі [10, с. 57]. Цей підхід використовує досить широкий спектр типових текстів та спеціальні програми-конкорданси для їхнього аналізу в автоматичному та інтерактивному режимі роботи, ґрунтується на статистичних та якісних методах аналізу тексту та орієнтований на цілеспрямоване, тобто реальне застосування та результати [8; 9].

Йоне Грігалюнієне з Вільнюського університету, авторка підручника «Корпуси в аудиторії» [9, с. 12], стверджує, що «сьогодні використання корпусів уже не цікавить окремих лінгвістів, а корпусну лінгвістику вже сприймають як належне, і є всі підстави вважати, що вона розвиватиметься далі та матиме вплив на всі аспекти викладання, вивчення та дослідження мови». При цьому Й. Грігалюнієне наводить шість аргументів на підтвердження своєї думки: «автентичність (Authenticity), об'єктивність (Objectivity), вплив великої кількості прикладів з мови (Exposure to large amounts of language), нове розуміння вивчення мови (New insights into language studies), підвищення мотивації учнів (Enhance learner motivation)» [9, с. 14].

Важливим є те, що корпуси усувають розрив між дослідженнями та навчанням, і «студенти самі стають свого роду дослідниками, вивчаючи відомості, наявні в корпусі, і роблячи висновки з них» [10, с. 44]. Таким чином, здобувачі освіти шукають і знаходять відповіді на свої запитання, які виникають у процесі вивчення мови, що стимулює їхню мотивацію до подальшого занурення в мовне середовище та проведення власних досліджень. Тут у нагоді стають конкорданси – інструменти для пошуку в корпусах – можуть допомогти знайти не лише цілі слова та словосполучення для вивчення та поповнення словникового запасу, а й приклади конкретних морфем, артиклів, суфіксів та закінчень з автентичних джерел для структурування граматичних завдань. Вони також можуть бути корисними для практичної частини досліджень, оскільки надають автентичні приклади певних граматичних і лексичних явищ [3; 7; 9]. Одна з головних переваг корпусних матеріалів полягає в тому, що вони дають змогу викладачам та здобувачам освіти виявляти більшу самостійність, не прив'язуючись до традиційних матеріалів підручника. Конкорданс пропонує необмежені можливості для розробки завдань для студентів із знанням мови різних рівнів. Безсумнівною перевагою є те, що корпус є повним і досконалим ресурсом, і будь-яке завдання, засноване на ньому, має відповідь у самому корпусі [8; 9]. Узагальнивши наявну інформацію про типологію корпусів текстів, виокремлюємо дослідницькі корпуси, призначені для вивчення різноманітних аспектів функціонування мовної системи; ілюстративні корпуси, спрямовані на обґрунтування лінгвістичних фактів; моніторні корпуси, що дозволяють дослідити динаміку мовного матеріалу; статичні корпуси, які призначені для вивчення стилів; мультимедійні корпуси, що включають текст, відео та аудіо; корпуси паралельних текстів для компаративного аналізу текстів оригіналу та перекладу [1; 2; 4; 5; 9; 10].

Як вже зазначалося, після створення перших корпусів почали створюватися ширше та вужче спрямовані корпуси. З останніх – навчальний корпус, що складається з текстів здобувачів освіти, які вивчають іноземну мову. Основною метою організації таких корпусів є аналіз для виявлення методів та ефектів оволодіння мовою. Приклади використання корпусів включають лінгвістичний аналіз для виявлення лексичних і синтаксичних помилок у процесі оволодіння іноземною мовою, встановлення частоти певних типів мовних помилок і характерних контекстів, необхідних для розроблення планування та методичних прийомів для подальшої модифікації у вивченні мови [10, с. 57].

Результативність від застосування надбань корпусної лінгвістики буде можливою лише тоді, коли здобувачі освіти заздалегідь будуть навчені користуватися корпусами та знайомити з індуктивними методами. В іншому разі корпуси здаватимуться студентам нудними та складними. Викладачам слід ознайомити студентів з корпусним аналізом за допомогою спеціально підготовлених вправ. Таким чином, здобувачі освіти розумітимуть, що вони можуть дізнатися з корпусу і як вони можуть його використовувати. Студенти можуть здійснювати різноманітні корпусні дослідження в морфологічному, пунктуаційному та синтаксичному аспектах. На жаль, студенти звикли вивчати мови за правилами, запропонованими в підручниках і посібниках, що заважає їм сформулювати власні правила і зробити висновки на основі безлічі автентичних прикладів. Як розв'язання цієї проблеми пропонуємо заздалегідь готувати студентів вчитися за допомогою конкордансів і лінгвістичних корпусів.

Для учасників освітнього процесу перевага використання лінгвістичних корпусів для навчання полягає в тому, що вони мають доступ до автентичних текстів, які було взято із різних джерел. З цих текстів можна зібрати величезну кількість прикладів, як-от слово, слововживання, граматичне правило чи синтаксичне правило тощо. Для студентів використання корпусів і конкордансів – це унікальна можливість розвинути навички аналізу інформації та робити на її основі висновки, стати дослідниками. Проте дослідники в галузі корпусної лінгвістики та методисти зазначають, що недоліками запровадження корпусної роботи є те, що потрібен час для складання завдань з великої кількості прикладів, які надає конкорданс, щоб вони

відповідали рівню здобувачів освіти, а також те, що ні викладачі, ні студенти не хочуть відходити від традиційних методів навчання. Водночас, було б корисно поступово запроваджувати корпусні завдання та запрошувати викладачів на курси підвищення кваліфікації та тренінги з запровадження нових методів навчання. Завдання на основі корпусів уже кілька років успішно впроваджуються в підручники іноземної мови, але вони не обов'язково вимагають від здобувачів освіти використання конкордансу та формулювання власних правил.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

В академічних колах корпусну лінгвістику трактують як галузь лінгвістики, яка займається розробкою загальних принципів побудови та використання лінгвістичних корпусів (корпусів текстів) за допомогою комп'ютерних технологій. Потенціал корпусної лінгвістики є необмеженим і може стати у нагоді здобувачам освіти не лише для прикладного вивчення іноземної мови, а й для проведення власних лінгвістичних досліджень, а застосування корпусів у роботі студентів із залученням індуктивного методу сприяє усвідомленню основних лінгвістичних закономірностей та розвитку лінгвістичної інтуїції.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці завдань для розвитку лексичних та граматичних навичок на основі лінгвістичних корпусів.

Література

1. Жуковська В. В. Корпусна лінгвістика: історична перспектива та сучасний стан. *Матеріали за 8-а міжнародна научна практична конференція, «Ключові въпроси в съвременната наука»*, 2012. Т. 18. Филологічни науки. Софія. «Бял ГРАД-БГ» ООД. 72 с.
2. Жуковська В. В. Ресурси корпусної лінгвістики у дослідженні історичної динаміки мови. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика»*. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. С. 151-156.
3. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Т. 2 Донецьк: ДонНУ, 2013. 350 с.
4. Лозинська О. Фразеологічна одиниця KRĘCIC NOSEM у корпусах текстів польської мови. *Проблеми слов'янознавства*. 2009. Вип. 58. С. 221-230.
5. Максимів О. Корпус перської мови як джерело матеріалу для навчальних словників-мінімумів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. № 45. С. 164-169.
6. Asmussen J. Korpuslinguistische Verfahren zur Optimierung lexikalisch-semantischer Beschreibungen. *Sprachkorpora – Datenmengen und Erkenntnisfortschritt* (Hrsg. von W. Kallmeyer, G. Zifonun). Institut für Deutscher sprache. Jahrbuch 2006. Berlin N.J.: Walter de Gruyter, 2007. S. 123-151.
7. Baker P., Hardie A., McEnery T. Glossary of Corpus Linguistics. Edinburgh University Press, 2006. 192 p.
8. Deignan A. Metaphor and corpus linguistics. *Converging Evidence in Language and Communication Research*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005. 235 p.
9. Grigaliūnienė J. Corpora in the classroom. Vilnius University, 2013. 81 p.
10. MacEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press, 2012. 294 p.

References

1. Zhukovsjka V. V. Korpusna linghivistyka: istorychna perspektyva ta suchasnyj stan. *Materijaly za 8-a mezhdunarodna nauchna praktychna konferencyja, «Ključovy voprosy v sovremennata nauka»*, 2012. T. 18. Fylologhychny nauky. Sofyja. «Bjal GhRAD-BGh» OOD. 72 s.
2. Zhukovsjka V. V. Resursy korpusnoji linghivistyky u doslidzhenni istorychnoji dynamiky movy. *Materijaly mizhnarodnoji naukovoji konferenciji «Slovo i rechennja: syntaktyka, semantyka, pragmatyka»*. K.: Kyjiv. unt im. B. Ghrinchenka, 2013. S. 151-156.
3. Zaghnitko A. Slovnyk suchasnoji linghivistyky: ponjattja i terminy: u 4 t. T. 2 Donecjk: DonNU, 2013. 350 s.
4. Lozynsjka O. Frazeologichna odynycja KRĘCIC NOSEM u korpusakh tekstiv poljsjkoi movy. *Problemy slov'janoznavstva*. 2009. Vyp. 58. S. 221-230.
5. Maksymiv O. Korpus persjkoi movy jak dzherelo materialu dlja navchalnykh slovnykiv-minimumiv. *Visnyk Ljvivjskoghoh universytetu. Serija filologhichna*. № 45. S. 164-169.
6. Asmussen J. Korpuslinguistische Verfahren zur Optimierung lexikalisch-semantischer Beschreibungen. *Sprachkorpora – Datenmengen und Erkenntnisfortschritt* (Hrsg. von W. Kallmeyer, G. Zifonun). Institut für Deutscher sprache. Jahrbuch 2006. Berlin N.J.: Walter de Gruyter, 2007. S. 123-151.
7. Baker P., Hardie A., McEnery T. Glossary of Corpus Linguistics. Edinburgh University Press, 2006. 192 p.
8. Deignan A. Metaphor and corpus linguistics. *Converging Evidence in Language and Communication Research*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005. 235 p.
9. Grigaliūnienė J. Corpora in the classroom. Vilnius University, 2013. 81 p.
10. MacEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. Cambridge University Press, 2012. 294 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-2>

УДК 811.161.2 : 811.11

ГВОЗДЯК О. М.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КАБАЧЕНКО І. Л.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ШИШКО А. В.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЛОКАЛЬНИХ ТА ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИЙМЕННИКІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто функції локальних та темпоральних прийменників у німецькій мові. За основу взято твердження, що простір і час є основними поняттями, які існують у свідомості людини, чим пояснюється важливість їхнього вивчення. В результаті проведеного дослідження було виділено функції локальних та темпоральних прийменників у німецькій мові. Увагу сфокусовано на особливостях просторового та часового сприйняття світу носіями німецької мови, які відображені у семантиці локальних та темпоральних прийменників.

Ключові слова: локальний прийменник, переклад, семантика, темпоральний прийменник, функція прийменника.

HVOZDYK O.

Uzhhorod National University

KABACHENKO I.

Dnipro University of Technology

SHYSHKO A.

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University

SEMANTIC FUNCTIONS OF LOCAL AND TEMPORAL PREPOSITIONS IN THE GERMAN LANGUAGE

The article is devoted to the functions of local and temporal prepositions in German. Space and time are fundamental concepts that exist in the human mind, which explains the importance of studying them. Understanding and describing spatial and temporal relations in different languages is of particular interest both in cognitive and linguistic terms.

The study of prepositions that convey spatial and temporal relations makes it possible to identify the patterns of spatial and temporal perception of the world, refracted in the meanings of these language units, and helps to reveal the system of concepts with which a person comprehends the world around him, which is important for professional translators. The relevance of the study is that it is devoted to little-studied problematic semantics - the problematic meanings of spatial and temporary prepositions. The object of the research is the system of spatial and temporal prepositions of the German language. The subject of the research is the semantic functions of prepositions, expressive spatial and temporal relations.

The purpose of this study is to identify the features of the spatial and temporal perception of the world by native speakers of the German language by describing and comparing the semantic functions of the spatial and temporal prepositions of the German language. The article considers the main aspects of the study of prepositions within the framework of modern linguistics in order to determine the basic theoretical postulates of the study, and also determines the specificity of the grammatical and lexical meanings of prepositions.

The authors of the article analyzed research approaches to the study of the semantic structure and functionality of prepositions. In addition, the categories of space and time are considered in order to determine the place and role of prepositions in the expression of spatial and temporal relations. The article reveals the features of the spatial and temporal perception of the world by German speakers, which are reflected in the semantics of local and temporal prepositions.

Key words: local preposition, translation, semantics, temporal preposition, function of preposition.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сьогодні дослідження мови дедалі більше орієнтується на прагматику. Основною метою наукових досліджень є функція мови, а не її структура. Лінгвістів цікавлять механізми використання мови задля досягнення різних цілей, що виникають у процесі міжкультурної комунікації.

Мова є одним із засобів формування картини світу і, як важлива частина цього образу, є частиною менталітету людей та суспільств. Мовна картина світу індивіда – це результат засвоєння способу поділу та опису реальності рідною мовою; вона розглядається як значення лексичного інвентарю та граматики. Це продукт мовної діяльності, який вносить у дійсність семантичні розподіли, які є притаманними будь-якій мові.

Необхідно розуміти, що реальність не тільки опосередкована мовними формами, а й поділена та організована у свідомості мовця мовним баченням того чи іншого національного співтовариства. Виходячи з цього, одним із ключових принципів сучасної лінгвістики є антропоцентризм, що обстоюється В. фон Гумбольдтом, який припускає можливість визначення природи та сутності мови стосовно людини та її світу [4]. В. фон Гумбольдт розумів конкретну мову як унікальний шлях пізнання світу, яким слідує мовна спільнота, що володіє цією мовою. Мовні одиниці відіграють вирішальну роль у виявленні фундаментальних

моделей мислення у різних народів. У цьому контексті, взаємозв'язок мовної семантики та концептуальних систем, якими оперує людська свідомість, є у сучасному мовознавстві ядром багатьох ключових тем.

Аналіз досліджень та публікацій

В останні роки лінгвісти багатьох країн звернули свою увагу на вивчення ролі мови в когнітивних процесах, розглядаючи мову як частину системи засобів отримання та обробки інформації про навколишній світ. Це ставить у центр дослідження зв'язок між процесами категоризації та концептуалізації із семантикою. Мова – це матеріальна сутність, яка об'єктивує і до певної міри надає форми ментальній інформації [1, с. 48]. Вивчення семантики дозволяє встановити та впорядкувати компоненти концептуальної системи, які регулярно об'єктивуються у мовній та розумовій діяльності. Це проливає світло на когнітивну систему в цілому, оскільки мова є результатом та інструментом пізнання.

Прийменники та їх значення є об'єктом вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів різних напрямків, як досліджують ці одиниці мови з використанням внутрішньолінгвістичних підходів, як наприклад, роботи Б. Візе [7], А. Герсковиць [1], М. Фольк [6], Д. Юнкер [3], та які працюють у рамках когнітивної лінгвістики, наприклад, Р. Джекендофф та Б. Ландау [2], К. Вандлуз [5] та ін. Як засвідчують останні дослідження в галузі семантики прийменників, оптимальним варіантом для їхнього вивчення є комплексний підхід, в якому поєднуються інтралінгвістичні та когнітивні способи дослідження прийменників.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей просторового та часового сприйняття світу носіями німецької мови шляхом опису та зіставлення семантичних функцій локальних та темпоральних прийменників німецької та української мов.

Виклад основного матеріалу

Вивчення семантики прийменників досягло того рівня, коли рамки предмета дослідження може бути значно розширено, тому ця проблема вимагає глибокого аналізу. Напрямок новітніх робіт, присвячених прийменникам, визначено у бік цілісного вивчення концептів, які лежать в основі значення цих одиниць, що вказує на якісну зміну в аспекті більш глибокого, детального та конкретного дослідження прийменників. Це стосується як локальних, так і темпоральних зв'язків. Дослідження семантичної функції аналізованих прийменників в німецькій мові та співставлення їх з українськими прийменниками дозволяє виявити особливості просторового та часового сприйняття світу носіями обох мов.

Система німецьких прийменників містить близько 40 одиниць на позначення локальності (*an, auf, in, vor, hinter, über, unter, neben, zwischen, bis, durch, wider, nach, entgegen, entlang, von, aus, ab* та ін.) і близько 23 одиниць, що виражають темпоральність, серед яких 17 прийменників можуть вживатися як у локальному, так і в темпоральному значеннях: *ab, an, auf, bei, bis, durch, gegen, in, innerhalb, nach, über, um, unter, von, an, vor, zu, zwischen* [6; 7]. Для дослідження релевантним є вивчення функціонування прийменників у вільних словосполученнях, де кожен структурний елемент має власне лексичне значення.

Система локальної та темпоральної орієнтації не збігається у різних мовах, що призводить до спотворень та помилок у перекладах. Відповідно і системи німецької та української мов не зводяться одна до одною, оскільки значення прийменників цих мов збігаються лише частково. Вибір прийменників, що виражають саме локальні та темпоральні зв'язки, визначається недостатнім їхнім описом, що пояснює різноманітні особливості їхнього функціонування в мові.

Локальні значення прийменників є первинними, на основі яких пізніше розвинулися темпоральні значення [1, с. 18; 7]. Функціонування системи прийменникових зв'язків ґрунтується на переосмисленні локальних, які передаються прийменниками у різні види атрибутивних та об'єктних зв'язків. Об'єктні зв'язки будуються з урахуванням обставин у строгій відповідності до особливостей кожного прийменника [6]. Тому засвоєння прийменників та прийменникових зв'язків німецької мови має бути спрямоване на засвоєння системи локальних прийменників та закономірностей їхньої реалізації у мовленні.

На вибір прийменника локального чи темпорального значення накладають обмеження семантичні типи субстантивів, а також тип предикату у разі вибору темпорального прийменника [7]. Локальні зв'язки виражаються поєднанням прийменника зі субстантивами конкретно-предметного значення, які можуть поєднуватися з будь-яким прийменником темпорального значення з різними видами просторових зв'язків, наприклад, *im Schrank, auf dem Schrank, unter dem Schrank, am Schrank, neben dem Schrank* тощо, або зі субстантивами на позначення просторового поняття місця, як-то: *im Zimmer, auf der Straße, am Ufer, im Zentrum, auf dem Lande* тощо. І тут можливість сполучення субстантивів з різними прийменниками дуже обмежена, адже позначаючи місце, у якому знаходиться певний предмет чи відбувається якась подія, такі субстантиви сполучаються лише з одним із прийменників. Уживання локальних прийменників значною мірою залежить від можливості різного представлення субстантиву, що ними вводиться.

Іноді зміни у сприйнятті зв'язку спричиняються власне прийменником, оскільки семантика певних локальних прийменників проявляється особливо чітко, наприклад: *in* «в» – тривимірний простір, *auf* «на» –

двомірний простір (горизонтальна поверхня), *an* «на» – вертикальна поверхня, лінія, межа. Такі прийменники надають додаткових елементів ситуації. В інших випадках можна говорити про можливість різного сприйняття денотату субстантиву, що проявляється у відборі різноманітних атрибутів (*auf dem Flur, im dunklen Flur*).

Прийменник відіграє важливу роль у способі концептуалізації об'єкта, адже в німецькій мові денотати деяких субстантивів (напр., *die Straße, der Hof*) можуть сприйматися як двовимірний або як тривимірний простір. У таких випадках саме прийменники уточнюють геометрію зв'язку, вказуючи на те, що простір є двомірним і відкритим (*auf*) або тривимірним і об'ємним (*in*). Часові зв'язки виражаються сполученням прийменника з темпоральними, ситуативними або якісними субстантивами, у цьому разі існують певні обмеження у виборі прийменника з кожним із типів субстантивів.

Слід зауважити, що одні й ті ж самі субстантиви у деяких випадках можуть виявляти різні якості, тобто переходити із однієї групи до іншої. Прийменники у цьому процесі відіграють значну роль, оскільки вони містять у своєму значенні інформацію про те, який саме темпоральний компонент ситуації превалує у кожному конкретному випадку.

Дослідивши та зіставивши семантичні функції локальних та темпоральних прийменників німецької мови, можна дійти висновку, що просторове та часове сприйняття світу носіями німецької та української мов здебільшого збігається. Це пов'язане з тим, що локальні та темпоральні зв'язки відтворюються в них за допомогою одного й того ж набору понять. Однак семантика корелюючих прийменників збігається не в повному обсязі, тому що локальні та темпоральні прийменники в німецькій мові мають більш чітку диференціацію семантичних функцій, ніж в українській мові, і у своєму значенні можуть містити інформацію про характер денотативної ситуації. Наприклад, при вираженні локальних зв'язків – *an, bei, neben* «у», «біля» – прийменник «*an*» вживається зі значенням функціонального призначення, а прийменник «*neben*» вводить іменну групу, що представляє відносну величину для реципієнта. Своєю чергою, прийменник «*bei*» концентрує увагу на просторовій близькості предметів. Окрім того, прийменники «*an*» і «*neben*» позначають місце біля бічної поверхні предмета в безпосередній близькості до нього, а прийменник «*bei*» вказує на близькість географічних точок, що засвідчують деякі приклади з медійних текстів:

(1) *Die alte Fabrik neben dem Kloster Visitation hat die Türkisch-Islamische Stiftung für die Schweiz erworben* (www.solothurnerzeitung.ch).

(2) *Kanye West will offenbar in der Nähe seiner Kinder sein. Der Rapper soll ein Haus neben dem von Noch-Ehefrau Kim Kardashian gekauft haben* (www.stern.de).

(3) *An der Wand erscheint der Schimmel oft sehr auffällig und wird daher meist schnell bemerkt.* (www.schimmelpilz-fachzentrum.de/).

(4) *Insbesondere in schwächeren Lerngruppen solltest du den Lernenden die Möglichkeit geben, sich untereinander zu beraten, bevor eine/r etwas an die Tafel schreibt* (schule.org/).

(5) *Der Riese am Tisch, Wiesners dritte große Prosaarbeit, ist die überzeugende Darstellung einer von Urerlebnissen negativ geprägten Vater-Sohn-Beziehung* (lenos.ch/buecher/der-riese-am-tisch).

(6) *Bitte beachten Sie dazu die Ankündigungen im Amtsblatt der Gemeinde Schöneiche bei Berlin* (www.geoportalschoeneiche-bei-berlin.de/auslegungen.php).

При позначенні темпоральних зв'язків, точки в часі, наступної за часовою подією (*in, nach, über* – «через») прийменник «*in*» вказує на період, з конкретною кількістю часу, а також безпосереднє примикання однієї дії до іншої, без проміжку між обома діями, та на подію, яка відбудеться у майбутньому. Своєю чергою, прийменник «*nach*» показує, що одна дія відбувається після іншої, яка відбулася раніше, слідом за якоюсь подією або після закінчення певного терміну без безпосереднього примикання однієї дії до іншої, тобто з проміжком між обома діями, який може бути необмеженою тривалістю; а прийменник «*über*» показує, що дія виходить за рамки певного періоду часу, межами якого є момент мови або якийсь момент у минулому чи майбутньому:

(1) *Stadt Rathenow und Träger ziehen nach einem Jahr positive Bilanz zum Treff- und Informationspunkt «agil»* (www.maz-online.de).

(2) *«Spätestens in einem Jahr will ich wieder hinfahren. Afrika wirkt wie ein Magnet auf mich»* (www.hubertvongoisern.com).

(3) *Die großartige Suite befindet sich im achten Stockwerk des ursprünglichen Wilshire Wing und wurde über die Jahrzehnte hinweg von zahlreichen Prominenten gebucht* (www.discoverlosangeles.com/de).

Таким чином, найбільш яскравим проявом специфіки системи темпоральних прийменників німецької мови є опозиція горизонтального та вертикального типу всередині поверхневих локальних зв'язків, що підтверджує тенденцію об'ємної концептуалізації простору для носіїв німецької мови (*im Osten, in der Fremde, im Stock*), натомість в українській мові відзначається «площинна» концептуалізація простору (*на сході, на чужині, на поверсі*).

У процесі розвідки виявлено деякі способи концептуалізації локальних об'єктів носіями німецької мови, наприклад, можливість інтерпретації в німецькій мові *вулиці, двору, коридору* як внутрішнього простору (*in der Straße, im Hof, im Flur*) або як загальної поверхні (*auf der Straße, auf dem Hof, auf dem Flur*). Окрім того, встановлено обмеження для використання конкретного прийменника з тим чи іншим типом зв'язку.

Слід зазначити, що в українській та німецькій мовах існують різні способи подання деяких ситуацій, що вводяться прийменниками, наприклад, *поверх, сходовий майданчик* у німецькій мові осмислюється як обсяг (*im Stock, im Treppenhaus*), а не як рівень в українській мові (*на поверхсі*) або як площину (*на сходовому майданчику*), *вікно каси, каса, кіоск* як межа або вертикальна площина (*am Schalter, an der Kasse, am Kiosk*), а не як об'ємний простір (*у віконці, у касі, у кіоску*).

Згідно з результатами дослідження, семантичні функції локальних і темпоральних прийменників німецької та української мов мають як подібності, так і відмінності, на які необхідно звертати увагу під час перекладу.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі

Особливості локального та темпорального сприйняття світу носіями німецької та української мов здебільшого збігаються. Проте, найяскравішим проявом специфіки системи локальних прийменників німецької мови є опозиція горизонтального і вертикального типу всередині поверхневих локальних зв'язків, що підтверджує тенденцію об'ємної концептуалізації простору для носіїв німецької мови. В українській мові відзначається площинна концептуалізація простору. Локальні та темпоральні прийменники в німецькій мові мають більш чітку диференціацію семантичних функцій, ніж в українській мові.

Подальші перспективи досліджень вбачаємо у розширенні межі вивчення прийменників непросторового значення німецької мови, оскільки ця область залишається досі маловивченою і надає широкі можливості щодо практичного матеріалу, а також у більш детальному вивченні синонімічних прийменників, які реалізують однакові семантичні функції, з метою виявлення особливостей локального та темпорального сприйняття носіями німецької мови, що трапляється у значеннях цих одиниць.

Література

1. Herskovits A. Language and Spatial Cognition. *An Interdisciplinary Study of the Prepositions in English*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 138 p.
2. Jakendoff R., Landau B. Spatial Language and Spatial Cognition. *Bridges between Psychology and Linguistics. A Swarthmore Festschrift for Lila Gleitman*. Hellsdole. New Jersey, 1991. Pp. 145-169.
3. Junker D. Falscher und zweifelhafter Gebrauch von Präpositionen. Mögliche Ursachen und Erklärungsansätze. ESEL – Essener Studienzyklopedie Linguistik. URL: <http://www.linse.uni-essen.de/linse/esel/arbeiten/praepositionengebrauch.html>
4. Mueller-Vollmer K., Messling M. "Wilhelm von Humboldt". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/wilhelm-humboldt/>
5. Vandeloise C. Methodology and Analyses of the Preposition. *Cognitive Linguistics* 2004. Pp. 157-184.
6. Volk M. Präpositionen im Lexikon. Morphologieanalyse und Lexikonaufbau. URL: <http://www.ifi.unizh.ch/CL/volk/LexMorphVorl/Lexikon07.Prep.html>
7. Wiese B. Ikonischer Wortformenbau bei lokalen Präpositionen im Deutschen. URL: <http://home.t-online.de/home/wiese/>

References

1. Herskovits A. Language and Spatial Cognition. *An Interdisciplinary Study of the Prepositions in English*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 138 p. [in English].
2. Jakendoff R., Landau B. Spatial Language and Spatial Cognition. *Bridges between Psychology and Linguistics. A Swarthmore Festschrift for Lila Gleitman*. Hellsdole. New Jersey, 1991. Pp. 145-169 [in English].
3. Junker D. Falscher und zweifelhafter Gebrauch von Präpositionen. Mögliche Ursachen und Erklärungsansätze. ESEL – Essener Studienzyklopedie Linguistik. URL: <http://www.linse.uni-essen.de/linse/esel/arbeiten/praepositionengebrauch.html> [in German].
4. Mueller-Vollmer K., Messling M. "Wilhelm von Humboldt". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/wilhelm-humboldt/> [in German].
5. Vandeloise C. Methodology and Analyses of the Preposition. *Cognitive Linguistics* 2004. Pp. 157-184.
6. Volk M. Präpositionen im Lexikon. Morphologieanalyse und Lexikonaufbau. URL: <http://www.ifi.unizh.ch/CL/volk/LexMorphVorl/Lexikon07.Prep.html> [in German].
7. Wiese B. Ikonischer Wortformenbau bei lokalen Präpositionen im Deutschen. URL: <http://home.t-online.de/home/wiese/> [in German].

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-3>

УДК 377:37.03:81:61

БАБЕНКО Т. П.

Комунальний заклад «Криворізький фаховий медичний коледж» Дніпровської обласної ради

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ

У статті розглянуто шляхи формування україномовної особистості студентів медичного коледжу крізь призму компетентнісної парадигми освіти; узагальнено та уточнено такі ключові поняття, як «особистість», «мовна особистість», «спілкування державною мовою»; виокремлено систему клінічних вправ та завдань, що забезпечують якісне наскрізне формування україномовної особистості під час викладання нефілологічних дисциплін у медичному коледжі.

Ключові слова: мова, мовлення, особистість, україномовна особистість, спілкування, компетентність спілкування державною мовою, студенти медичного коледжу.

BABENKO T.

Communal institution «Kryvyi Rih Professional Medical College» of the Dnipro Regional Council

PROBLEMS OF THE FORMATION OF UKRAINIAN-SPEAKING PERSONALITY OF MEDICAL COLLEGE STUDENTS

The article deals with the theoretical definition of the concept of "Ukrainian-speaking personality" in the modern educational space in general, medicine in particular. We carried out the analysis of scientific views on the interpretation of the concept of "linguistic personality" in the works of researchers: Z. Bakum, F. Bacevich, D. Ganych, N. Duda, N. Kalyuzhna, Yu. Kosenko, O. Mamchich, I. Olynyk, N. Otrushko, O. Selivanova. Also, we analyzed the structural components in their logical combination: personality, language, speech, language personality, communication. We determined the relevance of the specified problem within the specifics of the medical field, taking into account the requirements and needs of the leadership. In this perspective, we analyzed the works of I. Gumennaya, V. Kulchytskyi, I. Lisovoy, V. Mikayelyan.

Based on the realized theoretical analysis, the sought-after concept is interpreted as an individual ability to verbal use, fluency in language constructions, appropriate use of synonymous means, correct interaction of sound signals and graphic symbols in various situations during communication or assimilation of certain information, exchange opinions, positions, experiences, feelings.

We demonstrated the ways to solve a specific problem through the prism of the competence paradigm of education, where communication becomes the leading condition for quality information, interaction and perception. Based on the scientific-theoretical analysis carried out during the research, we identified the specific features of nursing communication. We revealed and specified the nature of the leading didactic factors that ensure the formation of linguistic personality in accordance with the educational goal at each educational stage. We proposed a system of exercises and tasks, which ensure a high-quality through-and-through formation of the Ukrainian-speaking personality during the teaching of non-philological disciplines in a medical college.

Keywords: language, speech, personality, Ukrainian-speaking personality, communication, communication in the official language, medical college students.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасні тенденції євроінтеграції, прискорені процеси реформування, політична, економічна та соціальна ситуація в Україні зумовили потужні зрушення в усіх сферах життєдіяльності, зокрема й у освітній. Карантинні обмеження, військова агресія, вимушена міграція населення актуалізували питання формування патріотично налаштованої, свідомої, активної україномовної особистості, що забезпечує створення національної єдності та ціннісного ставлення до державної мови як маркера культурної ідентичності української нації на міжнародній арені, що є базовим системоутворюючим складником державності. Такі процеси підтримано у Національній доктрині розвитку освіти, Концепції Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 р.; Стратегії популяризації української мови до 2030 р. «Сильна мова – успішна держава». Суспільство потребує фахівців, що вільно володіють нормами усного та письмового ділового спілкування, без перешкод послуговуються мовними засобами у будь-яких мовленнєвих ситуаціях, аргументовано та коректно відстоюють власні позиції, дотримуючись правил етикету. Особливого значення набуває це питання у галузі охорони здоров'я, де підготовка і подальша професійна діяльність спеціалістів, передбачає інтенсивні та тривалі вербальні взаємодії з усіма верствами населення під час надання медичних послуг.

Аналіз досліджень та публікацій

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури показав, що проблемі формування україномовної особистості присвячені роботи багатьох науковців, зокрема: З. Бакум, Н. Бородіної, М. Вашуленко, О. Горошкіної, Н. Дуди, О. Селіванової. Питання класифікації мовної та мовленнєвої компетентності проаналізовано у напрацюваннях Н. Бібік, М. Богуш, С. Карамана, О. Овчарук, М. Пентиліюк, О. Пометун, Т. Симоненка. Теорія та практика професійного спілкування актуалізовано у дослідженнях Н. Голуб,

Т. Грищенко, І. Дроздової, Н. Кондратенка, І. Хом'як, С. Тимошенко. Специфіку медичного спілкування висвітлено у наукових студіях А. Борисюк, І. Гуменної, В. Дроненка, І. Залінської, І. Кінаша, І. Лісового, В. Шатила, С. Ястремської.

Проте незважаючи на широке вивчення означеної проблеми у науковій літературі, шляхи активізації розвитку україномовної особистості під час навчання у медичних коледжах розкрито недостатньо. Актуальність визначення шляхів формування україномовної особистості викликана низкою суперечностей: достатнім арсеналом дидактичних методів й обмеженим упровадженням їх під час освітнього процесу медичних освітніх закладів; сталими уявленнями щодо професійного медичного спілкування наповненого специфічними термінологічними конструкціями та вимогами сьогодення щодо інтенсифікації українізації суспільства; традиційною системою викладання клінічних дисциплін спрямованою на дотримання алгоритмів й протоколів та об'єктивною потребою упровадження сформованих компетентностей у практичну діяльність із урахуванням комунікативних чинників.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – з'ясувати тлумачення поняття «україномовна особистість» у медичному аспекті; визначити оптимальні шляхи її формування під час викладання дисциплін нефілологічного профілю.

Виклад основного матеріалу

Сучасна лінгвістика значну увагу приділяє дослідженню мови у особистісному мовленнєвому аспекті, оскільки саме індивідуальні людські якості забезпечують її унікальність, виразність, глибину, формують провідні маркери ідентичності її носіїв. З'ясування сутності проблеми формування україномовної особистості потребує попереднього аналізу тлумачення її складників у логічному поєднанні таких понять: «особистість», «мова», «мовна особистість» з огляду на специфіку медичної освіти.

Питання витлумачення поняття «особистість» привертало увагу багатьох філософів, психологів, соціологів, лінгвістів, тож є багатограним та багатовимірним залежно від мети та завдань певної науки. Однак, спільними є чинники, що підкреслюють індивідуальні відмінності сформовані життєвим досвідом у суспільстві. Суголосно до нашого дослідження тлумачення цієї категорії Н. Отрешком, яку науковець постулює так: «індивід як член суспільства, сформований під впливом соціалізації, здатний до регулювання життя, виконання соціальних ролей, розроблення власної стратегії актуалізації цілей у життєвій перспективі» [6].

Провідною формою міжособистісної вербальної взаємодії постає спілкування, природнім інструментом якого є мова – статична, відносно стабільна, довговічна, довготривала система, що належить суспільству, охоплює і «включає у свій діапазон» досвід нації, відображає її картину світу [7, с. 12–13]. Застосування усної мови під час спілкування визначають як мовлення. У свою чергу Д. Ганич та І. Олійник означену категорію витлумачують як процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу; форму існування живої мови, її функціонування та сталий розвиток [4, с. 129–132]. Також науковці наголошують на індивідуальності мовлення, у той час як «мова» явище загальне і належить усім хто нею користується.

Ретроспективний аналіз засвідчив, що поняття «мовна особистість» витлумачується дослідниками по-різному: 1) як багатокомпонентний набір мовних знань, можливостей, навичок, умінь, а також з готовність до їх реалізації у мовленнєвій практиці (Н. Дуда) [5]; 2) іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетентність та реалізацію їх у створенні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу (О. Селіванова) [11, с. 445]; 3) індивід, мова якого найбільш повно відображає культурну спадщину свого народу, що проявляється перш за все у вербальній комунікації, мовних стереотипах, правилах етикету (О. Мамчич) [9, с. 44]; 4) індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності (Ф. Бацевич) [2, с. 212].

Незважаючи на різноманітність тлумачень шуканої дефініції, підґрунтям визначення мовної особистості постає не лише фактичне знання мови, а й індивідуальна здатність до вербального застосування, вільного володіння мовними конструкціями, доречне застосування синонімічних засобів, правильна інтерпретація звукових сигналів та графічних символів у різних ситуаціях під час повідомлення чи засвоєння певної інформації, обміну думками, позиціями, досвідом, почуттями.

Об'єднуючи вищезгадані характеристики у мовну компетентність, Н. Бородіна та С. Каленюк виокремлюють такі складники: 1) ціннісний – мова забезпечує першочерговий і глибинний погляд на світ, створює той мовний образ світу та ієрархію духовних уявлень, що реалізуються в процесі мовного спілкування; 2) культурологічний – рівень засвоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови; залучення фактів культури мови, що вивчається, пов'язаних із правилами мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, сприяє формуванню навичок адекватного вживання й ефективного впливу на комунікативного партнера; 3) персональний – те індивідуальне, глибинне, що є в кожній людині; мовна особистість існує в

просторі культури, відображеної в мові, у формах суспільної свідомості на різних рівнях (науковому, побутовому та ін.), в стереотипах і нормах поведінки, в предметах матеріальної культури [3, с. 80].

Тож україномовну особистість розуміємо, як індивіда якому властиве компетентне спілкування засобами української мови із збереженням національної ідентичності, етносу та культури.

Подальші дослідження у медичному ракурсі дозволили стверджувати, що важливим чинником формування україномовної особистості майбутніх медиків є розвиток компетентного професійного спілкування, провідним аспектом якого постає здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії мовними та мовленнєвими засобами задля повідомлення або отримання необхідної інформації, вибудовування поведінкових програм, можливості дійти до певного результату.

Проте успішна реалізація медсестринського процесу передбачає не лише професійні термінологічні знання, а й володіння нормами сучасної літературної української мови. На культурі мовлення, дотриманні визначеного змісту і послідовності, точності та доречності висловлювань, багатстві активного словарного запасу, умінні поєднувати слова в реченні й вибудовувати різноманітні мовні структури зацентровує увагу В. Кульчицький [8, с. 5].

Суголосними до нашого дослідження є позиції І. Гуменної, М. Лісового, В. Мікаелян. Науковці наголошують на залежності ефективності лікування від якісного спілкування, та переконують у необхідності володіння усною і письмовою формами мови, здатністю застосовувати опановані знання, уміння й навички для мовної поведінки у професійній сфері, яка представлена схемами комунікації між пацієнтами та фахівцями, колегами, адміністрацією, відповідною аудиторією [10, с. 109].

Компаративний аналіз наукових розвідок та власні спостереження доводять, що реальний рівень сформованості мовленнєвої компетентності майбутніх медичних фахівців потребує удосконалення. Незважаючи на інтенсифікацію процесів комп'ютеризації, діджиталізації та гейміфікації, що надають практично необмежені можливості для особистісного розвитку та зростання, визначаються труднощі у висловлюваннях студентами власних позицій та їх обґрунтування, спілкування із пацієнтами або співробітниками лікувально-профілактичних установ українською мовою. Спостерігається активне вживання слів іншомовного походження, або заміна літературного чи професійного термінологічного апарату суржиком.

Відтак з опертям на розуміння сутності та специфіки медсестринського спілкування, вважаємо за доцільне запропонувати практичний аспект розв'язання порушеної проблеми. На наш погляд освітній процес у медичному коледжі має бути побудований таким чином, аби забезпечити наскрізне упровадження системи завдань практичного спрямування на усіх дисциплінах, висвітлення функціонального застосування україномовних можливостей за різних клінічних ситуацій.

Оскільки на формування, становлення та розвиток україномовної особистості здобувача освіти з активною життєвою, політичною та соціальною позицією впливає багато чинників, визначаємо двонаправленість означеного процесу, а саме: мовленнєва підготовка викладача (створення відповідного мовного середовища, дидактичне наповнення освітніх компонентів україномовним контентом) та безпосередня робота студентів (загальний інтелектуальний розвиток, активність, самостійність, креативність у навчальному процесі). Комунікативна компетентність викладача, що проявляється у вільному володінні українською мовою в органічному поєднанні термінологічного медичного апарату, дотриманні етичних норм, прагненні до розвитку та удосконалення – запорука активної продуктивної роботи студентів під час навчання через сумісну діяльність. Саме за таких умов відбувається адаптація здобувачів освіти до навчання, ознайомлення їх із специфікою професії, формування базових мовних конструкцій та упровадження набутих навичок у майбутню діяльність під час симуляційної або реальної практичної роботи.

Погоджуємось із позицією З. Бакум, що процеси формування мовної та мовленнєвої компетентності потребують комбінування різних типів завдань, оскільки акти рецепції, репродукування й продукування тісно пов'язані між собою, тому й застосування одних типів завдань автоматично припускає використання й усіх інших [1, с. 143]. Тож, удосконаленню мовленнєвої грамотності здобувачів освіти сприятиме створення та упровадження таких клініко-ситуативних завдань, які б містили елементи професійної симуляції, дослідництва, творчості. Подальші пошуки дозволили дійти висновків про те, що кожна група таких завдань забезпечуватиме реалізацію конкретних дидактичних цілей спрямованих на формування, поглиблення, узагальнення та систематизацію клінічних знань.

У процесі розробки вправ когнітивного характеру, віддаємо перевагу теоретичним заняттям у вигляді дискурсивних, проблемних лекцій, які передбачають ознайомлення студентів із новим матеріалом, сприйняття на слух медичних термінів. Організація проведення занять у такому форматі потребує ретельної попередньої підготовки: створення зрозумілого контенту; його доповнення презентаціями; наповнення клінічними та ситуаційними завданнями різного рівня складності й активності; додавання покликань на наукові відео, Google Forms. Задля полегшення сприйняття матеріалу вважаємо за необхідне поділити теоретичний курс на змістові фрейми. Після кожного з них аудиторія робить невелику паузу для обговорення питань і пропозицій, що значно стимулює міжособистісне спілкування в діалогічному форматі. Під час таких занять здобувачі освіти мають можливість епізодичного виступу, формулювання уточнюючих запитань, проміжних та остаточних висновків.

Під час опанування професійних компетентностей особливого значення набувають інтерактивні завдання спрямовані на посилення діалогічної взаємодії. (Наприклад: *Після зіткнення двох автомобілів, у одного з водіїв фельдшер швидкої допомоги відзначає деформацію лівою нижньої кінцівки. Постраждалий скаржиться на сильний біль у середній третині лівої гомілки, що посилюється під час рухів. Сформулюйте запитання до пацієнта, аби уточнити попередній діагноз та надати адекватну допомогу. З'ясуйте додаткові симптоми та проблеми, які вони розкривають. Занотуйте результати опитування. Складіть план дій*). Робота з офіційними літературними джерелами, опрацювання наукової медичної літератури, перегляд наукових фільмів дозволить значно полегшити опанування літературних норм українського мовлення, стандартні фразеологічні термінологічні обороти, їх правильне застосування під час спілкування з колегами, збагатити термінологічний словниковий запас. Опрацьовуючи такі завдання, студенти можуть обговорювати конкретні проблеми пацієнта, формулювати запитання один до одного та до викладача, або консультанта для отримання більш докладної інформації про структурні зміни органів і тканин, що зумовлені певним патологічним процесом або групу симптомів захворювання, здійснювати елементи диференціальної діагностики, планувати незалежні медсестринські втручання, з'ясовувати їх доречність та можливу ефективність. Відповідно, розвиток аналітичного та клінічного мислення у майбутніх медичних працівників значно покращує якість їхнього спілкування, підвищує ефективність застосування набутих знань, умінь та навичок у майбутній діяльності.

Оскільки медична професія передбачає інтенсивну суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників лікувального процесу, не меншого значення набувають перцептивні завдання зміст яких спрямований на сприймання та розуміння вербальної та невербальної інформації стосовно стану пацієнта. (Наприклад: *Під час прогулянки парком Ви помітили що похилому чоловіку стало зле. Він тримається рукою в ділянці серця, скаржиться на біль, що іррадіює в ліве плече та в ліву руку; на обличчі виступає холодний піт. Який діагноз Ви можете припустити? Якими будуть Ваші перші дії? Сформулюйте запитання задля уточнення свого припущення? Сформулюйте інформацію, яку ви передасте оператору («швидкої допомоги»)*). Виконання таких завдань передбачає безпосереднє спілкування з пацієнтом який не володіє відповідним термінологічним апаратом, не завжди може пояснити свої відчуття. Тому, балансує між науковістю та простомовністю, фахівці медицини повинні діяти правильних висновків, спираючись на отриману вербальну та невербальну інформацію, її відповідну інтерпретацію, аналіз та систематизацію.

Задля усвідомлення суспільної значущості якісного медичного спілкування неабиякого значення набувають професійно-лінгвістичні вправи – особливий різновид завдань, зміст яких спрямований на збагачення клінічного словникового запасу, активного упровадження його у практичну діяльність. (Наприклад: *Ознайомтесь із висновком ультразвукового дослідження. «Картина об'ємного утворення гіперваскулярного характеру (аденома?; капілярна гемангіома?) вимагає динамічного спостереження. Лімфоаденопатія. Дифузно-неоднорідна структура підшлункової залози. Для уточнення характеру змін пілоричного відділу шлунку рекомендовано ФГДС».* Поясніть пацієнту значення діагнозу. З'ясуйте можливі ускладнення розвитку захворювання.) Здобувачі медсестринської освіти матимуть змогу практично перевірити ефективність власного спілкування, задокументувати хід дослідження, провести рефлексію власних дій, визначити їх доречність та необхідність можливої корекції.

Завдання необхідно поступово ускладнювати, надавати все менше об'єктивної інформації, що спонукатиме студентів до проведення додаткового опитування, консультації, пошуку необхідної інформації задля ліквідації недоліків. Упровадження таких завдань сприяє ескалації мовленнєвої взаємодії здобувачів освіти один з одним, із викладачем, консультантом, пацієнтами або співробітниками лікувально-профілактичних установ, удосконаленню навичок усного мовлення. У процесі спілкування майбутні медики розв'язують різні клінічні завдання спрямовані на реалізацію медсестринського процесу, визначення проблем пацієнта, висловлюють альтернативні шляхи їх розв'язання, беруть участь у дискусіях, доходять висновків, формулюють рекомендації, визначають подальші дії.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, розв'язання проблеми формування україномовної особистості потребує ґрунтовного переосмислення традиційних підходів, визначення ефективних форм і методів на засадах компетентнісної освітньої парадигми, засобами української мови. Мовленнєва підготовка студентів медичного коледжу визначає їх успішність та ефективність у майбутній професійній діяльності. Перспективу подальших наукових розвідок окресленої проблеми убачаємо у дослідженні психологічних та лінгвістичних чинників формування україномовної особистості під час вивчення клінічних дисциплін.

Література

1. Бакум З. П. Система завдань і вправ для формування мовної особистості на профільному рівні навчання фонетики. Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. Вип. 4. С. 141–150.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підр. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.

3. Бородіна Н., Каленюк С. Формування мовної особистості учнів як провідне завдання мовної освіти URL: space.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7216/1/Borodina%2C%20Kalenyuk.pdf (дата звернення 14.03.23).
4. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с
5. Дуда Н. Білінгвізм як фактор формування мовної особистості. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06dnmfmo.pdf> (дата звернення 13.03.23).
6. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; URL: <http://esu.com.ua/article-76988> (дата звернення 10.03.23).
7. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посібник. Суми: Сумський державний університет, 2011. 187 с.
8. Кульчицький В. Й. Сутність і структура сформованості професійного мовлення студентів – медичних сестер у процесі фахової підготовки. *Медсестринство*. 2001. №3. С. 4–7.
9. Мамчич О. Б., Райська Л. Г., Барнич О. В. Формування україномовної особистості майбутнього вчителя початкових класів НУШ. *Тенденції розвитку вищої освіти*, С. 43–49
10. Мікаєлян В. В. Формування професійно-мовленнєвої компетентності студентів медичного університету як запорука успішної медичної практики. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2017. Вип. 52. С. 108–112.
11. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.

References

1. Bakum Z. P. Systema zavdan i vprav dlia formuvannia movnoi osobystosti na profilnomu rivni navchannia fonetyky. *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu : zb. nauk. Prats. Kryvyi Rih : Vydavnychiy dim*, 2010. Vyp. 4. S. 141–150.
2. Batsevych F. S. *Osnovy komunikativnoi linhvistyky* : pidr. Kyiv : VTs «Akademii», 2009. 376 s.
3. Borodina N., Kaleniuk S. Formuvannia movnoi osobystosti uchniv yak providne zavdannia movnoi osvity URL: space.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7216/1/Borodina%2C%20Kalenyuk.pdf (data zvernennia 14.03.23).
4. Hanych D. I., Oliinyk I. S. *Slovnyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv: Vyshcha shkola, 1985. 360 s.
5. Duda N. *Bilinhvizm yak faktor formuvannia movnoi osobystosti*. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06dnmfmo.pdf> (data zvernennia 13.03.23).
6. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* / redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.]; URL: <http://esu.com.ua/article-76988> (data zvernennia 10.03.23).
7. Kosenko Yu. V. *Osnovy teorii movnoi komunikatsii: navch. posibnyk*. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet, 2011. 187 s.
8. Kulchytskyi V. Y. *Sutnist i struktura sformovanosti profesiinoho movlennia studentiv – medychnykh sester u protsesi fakhovoi pidhotovky*. *Medsestrynstvo*. 2001. №3. S. 4–7.
9. Mamchych O. B., Raiska L. H., Barnych O. V. *Formuvannia ukrainomovnoi osobystosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv NUSh. Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity*, S. 43–49.
10. Mikaelian V. V. *Formuvannia profesiino-movlennievoi kompetentnosti studentiv medychnoho universytetu yak zaporuka uspishnoi medychnoi praktyky*. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: pedahohika i psykholohiia*. 2017. Vyp. 52. S. 108–112.
11. Selivanova O. *Linhvistychna entsyklopediia*. Poltava: Dovkillia-K, 2010. 844 s.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-4>

УДК 811

БАРАНОВСЬКА Л. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

УКРАЇНІЗМИ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ: ЕТИМОЛОГІЯ ТА СЕМАНТИКА

У цій статті розглядаємо українські лексичні запозичення в літературній польській мові, їх тематику, семантику, граматичну адаптацію, конотацію лексем, а передусім – етимологію запозичених назв. Більшість лексем, які словник-джерело визначає як українізми, як виявилось у дослідженні, має тюркське походження, що наштовхує на думку про посередницьку роль української мови. Українізми демонструють рівнозначність семантики й належать до усних запозичень, присвоєних польською мовою у більшому чи меншому ступені.

Ключові слова: українізм, українська мова, польська мова, запозичення, семантика, етимологія, зіставне мовознавство

BARANOVSKA L.

Vasyl' Stus Donetsk National University

UKRAINISMS IN THE POLISH LANGUAGE: ETYMOLOGY AND SEMANTICS

Cultural, political, economic ties between peoples contribute to the emergence of mutual borrowing. Many lexemes in the Ukrainian language come from Polish, and the Polish language, in turn, borrows from Ukrainian. Lexical borrowings from the Ukrainian language in Polish written records appeared lay for a long period of XVI-XIX centuries. Ukrainian lexical elements had an influence on the formation of the lexical composition of the Polish literary language, which was especially noticeable in the period of romanticism in the work of representatives of the «Ukrainian school» in Polish literature.

This article examines Ukrainian lexical borrowings in the literary Polish language on the basis of «Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych», their matter, semantics, grammatical adaptation, the connotation of lexemes, and above all the etymology of borrowings. The dictionary does not always indicate the mediating functions of one or another language, including Ukrainian, in the borrowing process. In this regard, some Turkicisms that entered the Polish language through Ukrainian are presented as Ukrainianisms. But the majority of lexemes, which the source dictionary defines as Ukrainianisms, have a Turkic origin, which suggests the mediating role of the Ukrainian language. Ukrainianism are mainly related to the subject of «man», as well as to his activities, in particular domestic and military, demonstrate equivalence of semantics and belong to oral borrowings, assigned mostly in Polish to a lesser extent. Among the borrowings there are obsolete and polysemous words. The article emphasizes the historical process of language integration, particularly Slavic languages.

Keywords: Ukrainianism, Ukrainian, Polish, borrowing, semantics, etymology, comparative linguistics

Постановка проблеми в загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Взаємні лексичні запозичення, зумовлені культурними, політичними й економічними зв'язками між народами, належать до найбільш актуальних питань в українській та польській лінгвістиці. Знайома форма й зрозумілість лексем зі спільною семантикою наштовхують на доречність використання явища позитивного трансферу, сприяють розумінню сенсу, що, безумовно, має велику практичну цінність.

У науковій літературі маємо наступні тлумачення поняття «запозичення». «Запозичення – звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес подібного перенесення» [7, с. 194]. А. Загнітко зазначає, що «запозичення – це елементи чужої мови (слова, морфеми, синтаксичні конструкції тощо), перенесені з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів і міжособистісної, міжнародної комунікації» [3, с. 304].

Найбільший вплив українських лексичних елементів на формування лексичного складу польської літературної мови простежується у період романтизму. Завдяки творчості польських письменників, які походили з етнічних українських земель та використовували у своїх творах українізми, лексика українського походження вживалися носіями як власне польська й входила до основного лексичного складу літературної мови. Передусім це стосувалося авторів, які належали до «української школи» у польській літературі: А. Мальчевського, С. Гоцинського, М. Гославського, Й. Б. Залеського, Т. Заборовського, Т. Падури, М. Грабовського, М. Чайковського, певною мірою Ю. Словацького.

«Частина українізмів проникла до польської мови ще в XVI-XVII ст., створивши підґрунтя для функціонування українських слів у XVIII-XX ст. не тільки як екзотизмів у творах польських письменників – вихідців з етнічних українських земель, але як стилістично нейтральної лексики. Запозичення набули особливого поширення в епоху романтизму, коли посилено пропагувалися зв'язки творчості письменника з його найближчим оточенням, із землею і народом, серед якого він живе, із фольклорними й історичними традиціями... Переймання, а згодом і запозичення українських лексичних елементів у польську літературну мову другої половини XVIII – кінця XX ст. відбувалося усним (говірки, т.зв. кресовий діалект), а також писемним (мова художньої літератури) шляхом» [6].

Аналіз досліджень та публікацій

Дослідженням у галузі етимології польської лексики присвячені роботи А. Баньковського [9], В. Борися [10], С. Дубіша [11], А. Марковського [13], Ф. Славського [14], А. Фаловського [12] та інших. Українсько-польським міжмовним контактам присвячені дослідження І. Кононенко та Н. Совтис. Традиційно набагато більше уваги приділялося впливу польської мови на українську, натомість зворотний вплив вивчався значно менше. Крім того, практично поза увагою залишався факт, що значна частина українізмів, які містять польські етимологічні видання, мають джерело у тюркських мовах.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у визначенні частки, тематики та семантики українізмів у польській мові та дослідженні їх етимології як прояву історичного процесу інтеграції мов.

Виклад основного матеріалу дослідження

Польська мова запозичила переважну більшість лексем з європейських мов, а саме з германських та романських [1], що пов'язане з їх спільним джерелом у латинській та грецькій мовах. У процесі аналізу іншомовних запозичень у польській мові на основі словника «Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych» авторства А. Марковського та Р. Павельца [13] були виявлені запозичення, зазначені у джерелі як українізми. Передусім викликає сумніви їх кількість. Наприклад, за даними А. Фаловського, у «Словнику польської мови» за ред. М. Шимчака зафіксовано 127 лексем українського походження [12, с. 210], в «Універсальному словнику польської мови» за редакцією С. Дубіша нараховуємо 168 таких лексем [11, с. 410]. «У цьому словнику не завжди вказується на посередницькі функції тієї чи іншої мови, в тому числі української, у процесі запозичень. У зв'язку із цим, наприклад, деякі тюркізми, що потрапили в польську мову через українську, подаються як «чисті» українізми... Н. М. Совтис вважає, що в польській мові налічується близько 300 українізмів, проте авторка описує чимало регіональних, застарілих одиниць, які не увійшли до сучасних словників польської мови» [4, с. 3].

«Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych» авторства А. Марковського та Р. Павельца подає лише 25 запозичень з української мови, для яких, як побачимо, українська мова була лише мовою-посередником.

АТАМАН (укр. отаман — старшина козацького війська і начальник в козацьких поселеннях) [13, с. 63]. Етимологічний словник української мови в 7 томах під ред. О.С. Мельничука та ін. (далі ЕСУМ) пояснює лексему як «ватажок козацького війська; ватажок, керівник» і вказує на його походження з кримськотатарської мови (кримськотатарське *атаман* «великий батько, найстарший» пов'язане з *ата* «батько» (-ман — збільшувальний суфікс); у татар спочатку, очевидно, означало «старший пастух», букв. «батько пастухів»; ці ж отамани верховодили й під час грабіжницьких наскоків на українські землі; з української мови проникло в сусідні, а через російське посередництво як вторинне запозичення — і в сучасні тюркські мови (татарську, киргизьку, казахську, азербайджанську) [2, т.4, с. 231].

ВАШМАТ (укр. бахмат) словник під редакцією А. Марковського та Р. Павельца подає як запозичення з турецької [13, с. 76] і подає наступні його значення: 1. у давній Польщі: кремезний, швидкий і дуже витривалий татарський кінь; 2. сьогодні: поетична назва коня. Натомість ЕСУМ містить таку інформацію: «верховий кінь; в'ючний кінь; малорослий міцний кінь» і зазначає, що його етимологія не зовсім ясна; вважається запозиченням з татарської (точніше, ногайської) мови, в якій пояснюється як складне слово, утворене з *пахн* «широкий» (перс. *pehn*) і *ат* «кінь», спільно тюркського походження [2, т.1, с. 152].

БАЙДАК (укр. байдак — великий човен без палуби, раніше вживався на річках України, Білорусі та на Чорному морі) [13, с. 76] згідно з ЕСУМ «річкове судно; невеликий плаваючий водяний млин» вважається [8, т.1, с. 107] запозиченням з якоїсь східної мови, точно не визначеної; можливо, споріднене з *байда* «довбаний човен» [2, т.1, с. 115].

BEZHOŁOWIE (укр. безголов'я — плутанина, замішання і безлад, що виникають через відсутність керівництва і дисципліни) [13, с. 89], якого немає в ЕСУМ, а Словник української мови пояснює його так: «безголов'я, рідше *безголів'я* — нещастя, горе, біда [5, т.1, с. 123]. Корінь лексеми: -голов- виводиться від праслов'янського *golva*; спорідненого з литовським *galvà* «голова», латиським *gaļva*, пруським *gallū* (знах. в. *galwan*); менш імовірно з фонетичного погляду пов'язання з праслов'янським *goľь* [2, т.1, с. 551].

BUŁANY (укр. буланий — кінська жовто-коричнева масть) [13, с. 89], в ЕСУМ: «світло-рудий (про коня); запозичено, можливо, через російське посередництво, з тюркських мов; чагатайська, татарська, ойротська, тувинська, казахська *булан* «лось»; ясно-жовтий», алтайська, хакаська *пулан*, татарська, башкирська *болан* «олень; оленьчої масті; лось; лосиною масті», чуваська *пйлан* «олень; лось», давньотюркська *bulan* «лось» [2, т.1, с. 289].

BUŁANEK (кінь буланої масті) [13, с. 89] — зменшувальна форма від *буланий*.

CHUTOR / FUTOR (укр. хутір — окрема садиба, козацька станиця або господарство, розташовані далеко від інших в Україні та Росії [13, с. 119]. ЕСУМ визначає його етимологію як не зовсім ясну; припускається запозичення з угорського *határ* «кордон, межа», до якого зводяться словенське *határ* «межа, край», сербохорватське *xatár* «належні селу землі», пов'язується із давньовірхньонімецьким *huntari* «округа; село; район» [2, т.6, с. 224].

FUTOR — те ж саме що хутір [13, с. 261].

CZAMBUŁ (укр. чамбул — татарський загін, раніше в польській мові також у значенні «татарська навала» з турецької [13, с. 129]. В ЕСУМ: «кінний загін (татар або запорізьких козаків)» (іст.) — запозичення з турецької мови *çapul* «грабування, здобич» [2, т.6, с. 278].

CZEKAN (укр. чекан — запозичення з турецької, має значення: 1. колишня холодна зброя: сокира з довгою ручкою; 2. тростина зі сталевією голівкою і шипом, що використовується в альпінізмі [13, с. 129]. У словнику: «вид старовинної зброї; знаряддя для карбування; кирка, мотика» від праслов'янського *čakan/čekanъ*; давнє запозичення з тюркських мов, чагатайське *čakan* «бойова сокира», пов'язане з турецьким *çakmak* «бити, карбувати» [2, т.6, с. 291].

ESAUŁ (укр. осавул — офіцерське звання у козацькому війську, з турецької [13, с. 217], в ЕСУМ натомість «виборна службова особа; офіцерський чин у козацких військах дореволюційної Росії; козачий чин, перший після отамана» (іст.) — запозичення з тюркських мов; чагатайське, турецьке, кумицьке, «розпорядник, виконавець наказів», азербайджанське, уйгурське *iasaw^oul* «ад'ютант», казахське, каракалпацьке *jasaw^oyl* «розсильний, кур'єр» походять від монгольського *iasaγul* < *zasayul* «розпорядник, помічник командира загону» і разом з ним зводяться до тюркського дієслова *iasa-* «приводити до ладу, влаштовувати» [2, т.4, с. 217].

KABANOS (укр. кабанос від *кабан* — тонка, довга, суха ковбаса зі свинини, рідше конини [13, с. 348]. ЕСУМ пояснює: «Назва страви походить від запозиченого з тюркських мов слова *кабан*, у польській мові цим словом в XIX столітті називали м'ясо молодої свині, яку вигодовують в основному картоплею; таке м'ясо характеризувала висока якість. Безпосередньо лексема *кабан* — запозичення з тюркських мов; татарське, чагатайське, алтайське, казахське, кипчацьке, азербайджанське, балкарське, карачаївське, турецьке діал. *kaban* «кнур» споріднене з монгольським *qaban* «кнур; дикий кабан» [2, т.2, с. 330].

KARY (укр. карий, запозичення з турецької), має значення: 1. колір масті коня: чорний; 2. кін з чорною блискучою шерстю [13, с. 367]. Своєю чергою ЕСУМ виводить етимологію прикметника як запозичення з тюркських мов, можливо, з булгарської *kar*; турецьке *kara* «чорний» (звідки також болгарське *кара*, сербохорватське *kàra*, каракалпацьке, ногайське, татарське, башкирське, киргизьке, казахське, *кара* [2, т.2, с. 391].

I KOZAK (укр. козак): 1. особа, яка належала до групи людей, сформованої на Нижньому Дніпрі в Україні із селян і дрібної шляхти; 2. на теренах колишньої Речі Посполитої, Росії та Туреччини: воїн легкої кінноти, зазвичай рекрутувався з українського козацтва; 3. переносне значення «сміливий, демонструє мужність»; 4. український народний танок 2/4 такту, з присіданнями та закиданням ніг, який танцюють двоє чоловіків один проти одного»; 5. цінний їстівний гриб з білуватою або червоною шапочкою [13, с. 415] (в українській мові він називається підберезник або козарик).

II KOZAK — зимовий черевик, зазвичай утеплений, з високим м'яким верхом. Згідно з ЕСУМ також багатозначне слово: «В Україні в XV-XVIII ст. — вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України й брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини; у Росії XVI-XVIII ст. — вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на край держави (Дон, Яік); у дореволюційній Росії з XVIII ст. — представник військового стану, уродженець військових областей, який був зобов'язаний служити в армії за пільгове користування землею; рядовий кавалерійської частини, укомплектованої з таких представників; уродженець колишніх військових областей; парубок, юнак; відважний, завзятий, хоробрий чоловік; веселий, жвавий український народний танець, спочатку поширений серед козацтва; музика до цього танцю» — давнє запозичення з тюркських мов; турецьке *kazak* «козак», кримськотатарське *kazak* «вільна, незалежна людина; шукач пригод, бродяга», казахське, татарське, киргизьке, азербайджанське, башкирське *qazaq* «слуга», кумикське *kazak* «зброєносець у феодала, дружинник», чагатайське *kazak* «вільна людина; бродяга, розбійник» пов'язуються з давньотюркським *kez-* «ходити, блукати, мандрувати»; у польській *kozak* — запозичення з української.

I KOZACKI (укр. козацький) 1. пов'язаний з дніпровськими козаками; 2. пов'язаний з козаками — воїнами легкої кавалерії [13, с.416].

KURHAN (укр. курган — високий насип, споруджений у давнину на ознаменування якоїсь події або могила з доісторичних часів) [13, с.425], в українському етимологічному словнику: «запозичення з половецької (кипчацької) мови *kurgan* «твердиня, насипаний вал, фортеця; курган, висока могила» пов'язане з тюркським *kur-* «спорудити, укріпити, зміцнити» [2, т.3, с.152].

KUTIA (укр. кутя — страва з вареного пшеничного зерна, рідше рису або крупи, змішаного з тертим маком і медом, іноді також із сухофруктами) [13, с.426]. ЕСУМ зазначає: кутя — «обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен з солодкою підливою» — запозичення з грецької мови; новогрецьке *κουκκί(ov)* «боби; зерно; зернина» (мн. *κουκκιά* «боби») походить від грецького *κόκκος* «зерно» [2, т.3, с.153].

MAMAŁYGA (укр. мамалига з румунської): 1. густа страва з розвареного кукурудзяного борошна або крупи, полита розтопленим свинячим жиром; 2. переносне — густа, неприємна на вигляд, зазвичай переварена страва [13, с.457]. В ЕСУМ це: «густа каша з кукурудзяного борошна», є запозиченням з молдавської й румунської мов; молдавське *mămăliǵă*, румунське *mămăliǵă*, пов'язане з італійським *mèliga*, *mèlica* «сорго»,

melicene «кукурудза», спорідненими з *miglio* «просо, пшоно», що виникло з латинського *milium*. Польське *tamałyga* — запозичення з української [2, т.3, с.375].

РОНУБЕЛ (з укр. погубель, раніше означало «померти» [13, с. 592]. Натомість в українському етимологічному словнику маємо *gubiti* «страждати; пропадати; хиріти, хворіти»; праслов'янське *gybati* (*gybēti*), *gybŋoti*, пов'язане з *gubiti* «губити», *gьbŋoti* «гнути»; значення розвинулось від первісного «схилятися, згинатися від слабості, старості» до «гнути» [2, т.4, с. 503].

ПОРОНУ (укр. пороги — поперечні пороги в річищі, що часто утворюють водоспади, характерні для великих річок України, особливо Дніпра) [13, с. 599]. ЕСУМ пов'язує поріг (у мн. пороги) з праслов'янським *porgъ*; споріднене з литовським *pérgas* «рибальський човен (видовбаний з одного стовбура)», латинським *pergula* «прибудова перед будинком, муром; хата, кімната на горіщі», первісно слово означало, очевидно, суцільну масивну колоду, на якій стояв будинок, у тому числі і двері; старослов'янським прагъ. Польське *rogohy* є запозиченням з української мови [2, т.4, с.522].

PROWODYR (укр. проводир — особа, яка підбурює групу людей до злих вчинків, часто подаючи особистий приклад і очолюючи цю групу) [13, с. 621]. В ЕСУМ ця лексема відсутня, натомість в інших джерелах зазначається, що його семантика збігається з провідник, ватажок. Префікс лексеми: про-; корінь: -вод-; суфікс: -ир, тому можемо прослідкувати етимологію слова *vestu* від праслов'янського *vesti*, *vedti*, *voditi*; споріднене з литовським *vèsti* «вести», *vadžióti* «водити», латиським *vadāt* «водити», *vadīt* «проводити», пруським *vedduns* «ведений»; індоевропейським *uedh/uodh-* «водити»; старослов'янським *vestu*, *vodumu* [2, т.1, с. 364].

ТАБОР (укр. табір, оточений возами): 1. група людей, особливо циган, що подорожують возами; також заснований ними табір; 2. транспортні засоби, які належать установі; 3. у старій армії: вози, що везуть припаси позаду війська на марші; також: укріплений табір, що складається з цих возів, розташованих по колу та з'єднаних разом [13, с. 725]. Натомість ЕСУМ вказує, що загальноприйнятої етимології не має; останнім часом виводиться з чеської мови, де первісно означало гуситський табір та було пов'язане з назвою міста і, далі, біблійної гори *Tábor* «Фавор»; здебільшого вважається запозиченням з тюркських мов (пор. кримськотатарське *tabur* «воєнний обоз») [2, т.5, с. 499].

TABUN (укр. табун — запозичення з турецької): 1. табун коней або великої рогатої худоби, зокрема степовий табун; 2. переносне значення — велика неорганізована група людей [13, с. 725]. В ЕСУМ — запозичення з тюркських мов; татарське, чагатайське *табун* «табун, стадо», турецьке, кримськотатарське *табым* зіставляються з монгольським *tabun* «п'ять» [2, т.5, с. 500].

ТРЕПАК (укр. трепак — російський і український жвавий народний танець, під час якого танцюристи рухаються дрібними кроками, тупають ногами й часто згинають коліна [13, с. 745]. В ЕСУМ тропак — «український народний танець від праслов'янського *tropati* «тупати; стукати; шуміти»; зіставляється з литовським *trapinė'ti* «постукувати ногами», пруським *trapt* «ступати», грецьким *τραπέω* «ступаю, витискаю», що зводяться до звуконаслідувального індоевропейського *trep-* «ступати, топтати; ходити дрібними кроками» [т.5 с.648].

WATAŹKA (укр. ватажок): 1. раніше: воєначальник українських козаків; 2. раніше: командир ватаги - озброєного загону; 3. особа, яка стоїть на чолі ватаги – зграї опришків, хуліганів [с. 764]. В ЕСУМ це «натовп, гурт, загін, артіль; зграя, череда», яке запозичене з чуваського *vātaŷ*, *uotaŷ*, спорідненого з давньотюркським *otaŷ* «намет, кімната, сім'я», турецьким *oda*, *odak* «кімната; будинок», які зводяться до тюркського *ota-* (*o:t-*) «грітися; розпалювати вогонь»; менш переконливою є думка (про зв'язок з румунським *vătăş* «сторож», що походить від турецького *vattas* «пастух», джерелом якого є арабським *vattās*; можливо, що в цьому гнізді об'єдналися запозичення з обох джерел [т.1 с.339].

Звісно, цим переліком українські запозичення не вичерпуються. До них належать, наприклад: *bandura*, *burka*, *cerkiew*, *bohатыr*, *chata*, *czajka*, *czereśnia*, *czereмcha*, *czumak*, *czupryna*, *duma*, *hajdamaka*, *hramota*, *horodyszczе*, *mołodysca*, *nahajka*, *kobza*, *krynica*, *oczeret*, *orda*, *pop*, *sielanka*, *step*, *wertep*, *wieдźma*, *znachor* та ін., але обране для дослідження джерело не містить їх.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Кожна мова не існує ізольовано, вона постійно розвивається та збагачується, поповнює свій лексичний склад шляхом запозичень з інших мов. Практично половину українізмів становлять застарілі слова, деякі з них вимагають тлумачного словника. Н. Совтис в авторефераті дисертації подає приблизний час фіксації у польських писемних пам'ятках запозичень: у XV ст. запозичено: *ataman*, у XVI ст. *prowodyr*, *kurhan*, *bachmat*, *chutor*, *pohybel*, *kary*, *wataha*, у XVII ст. *asaul*, *bajdak*, XVII-XVIII ст. *porohy*, у XIX ст. *bezhołowie*, *kutia*, *tabun*.

Велику кількість українізмів зустрінемо під час вивчення творчості авторів, які належали до «української школи» у польській літературі й були представниками періоду романтизму. Розкриття української теми у творах Ю. Словацького передбачало введення в художні тексти українських лексичних запозичень: *burka*, *chatka*, *dumka*, *hoży*, *kozak*, *step* («Українська дума»). У творі Т. Падури «Запорожець» є *ataman*, *czajka*, *czahary*, *harne lice*, в «Кошовому» знайдемо *buńczuk*, *czahary*, *jary*, *Sicz*, *pidkowoczky*, *poganiec*, *ruczeńky*, а в кожному його вірші є *kozak* і *step*.

Переважну більшість запозичень складають назви, пов'язані з темою *людина*, а також із її діяльністю, зокрема, побутовою та військовою. Серед українізмів, запозичених польською мовою, зустрічається суто українська лексика, спільнослов'янська (6 лексичних одиниць), але значну частину запозичень становить лексика, яка потрапила в українську мову зі східних (зокрема тюркських) мов (12 лексичних одиниць). Саме цей факт настановлює на висновок, що українська мова була мовою-посередником. Таким чином, до польської мови потрапляли східні впливи, особливо це стосується побутової та військової термінології, а українська мова мала посередницькі функції. Тюркізми серед української лексики характеризуються наявністю кількох звуків «а»: *saraj, bazar, baklajan, байрак, кабан, сазан, чабан, барабан*. Своєю чергою, за посередництвом тюркських мов, в українську потрапляли арабізми. Виявлені також запозичення з латинської та грецької мов, але це швидше за все винятки, тому що переважну більшість іншомовних запозичень з цих мов польська черпала з європейських мов.

Більшість запозичень демонструє рівнозначність семантики. У деяких лексемах спостерігаємо розширення або звуження семантики в порівнянні з українською мовою: *bezholowie, prowodyr, watazka*. Виділяємо багатозначні слова: *kozak, tabor, tabun* та інші. Досить велика група слів – українізми, які не функціують у сучасній польській мові, хоча були присутні в ній у минулому. Так, серед запозичень зустрічаються застарілі слова, наприклад, *esaul*. Використання лексеми *chutor*, яку можна віднести до етнографізмів – в польській розмовній та писемній мові стилістично обмежене, тоді як *kutia*, яку можна віднести до діалектної лексики, прижилося в ній. *Tabun, wataha* у сучасній польській мові сприймається як польське, яке вже не асоціюється з українізмами. Переважно всі проаналізовані запозичення належать до усних. Це такі запозичення як, наприклад, *bajdak* (байдак), *kozak* (козак), натомість інші були присвоєні польською мовою у більшому чи меншому ступені: *bulany* (буланий), *czekan* (чекан), *kurhan* (курган), *esaul* (осавул).

Українські лексичні елементи мали вплив на формування лексичного складу польської літературної мови, зокрема, це простежується в період романтизму, коли польські письменники, які походили з етнічних українських земель, використовували у своїх творах українізми для відтворення локального колориту. З часом ця лексика стала вживатися носіями як власне польська і ввійшла до основного лексичного складу літературної мови [6].

Хоча запозичення з української мови відіграли у розвитку польської лексики не найбільшу роль, як можна було б очікувати, враховуючи історичні умови, проте семантична, фонетична й стилістична близькість, робить проблему польсько-українських лексичних контактів гідною ретельного вивчення. Цей процес триває і досі завдяки активізації політичних та економічних відносин між нашими країнами. Останні політичні події сприяють подальшому запозиченню українських елементів у польську мову.

Література

1. Барановська Л. Значення іншомовних запозичень у викладанні польської мови як іноземної. URL: <https://jlingst.donnu.edu.ua/issue/view/439>
2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1982.
3. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012.
4. Кононенко І. Семантичні модифікації взаємних запозичень в українській і польській мові. URL: <https://www.researchgate.net/publication/341219720...>
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980.
6. Совтис Н.М. Українські лексичні запозичення в польській літературній мові: автореф. дис... канд. філолог.наук. Київ, 2005.
7. Українська мова: енциклопедія. (Ред. О. Тараненко, В. Русанівський, М. Зяблюк та ін., вид. 2-ге, випр. і доп.). Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. т. 1–4. М., 1964-1973.
9. Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego, t. 1–2. Warszawa, 2002.
10. Boryś W. URL: https://rcin.org.pl/Content/13132/PDF/WA243_26947_2631058_ETYM-SLO-I-POL.pdf
11. Dubisz S. Słownictwo pochodzenia ukraińskiego we współczesnej polszczyźnie [w:] Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, t.15-16. Warszawa, 2003. S. 409-417.
12. Fałowski A. Wyrazy ukraińskie w najnowszej leksykografii polskiej [w:] Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze, t.III-IV. Kraków, 1995, S.209-237.
13. Markowski A., Pawelec R. Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych. (Red. haseł Agnieszka Kornaszewska et al). Warszawa: Wilga, 2003.
14. Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego, t. 1–5. Kraków, 1952–1982.
15. Słownik języka polskiego PWN: w 3 t. / red. M.Szymczak. Warszawa: PWN, 1999.

References

1. Baranovska L. Znachennja inshomovnykh zapozychenj u vykladanni poljskoho movy jak inozemnoji. URL: <https://jlingst.donnu.edu.ua/issue/view/439>
2. Etymologhichnyj slovnyk ukrajinskoji movy: v 7 t. / redkol.: O. S. Melnychuk (ghol. red.) ta in. K. : Naukova dumka, 1982.
3. Zaghnitko, A. P. Slovnyk suchasnoji linghivistyky: ponjattja i terminy: u 4 t. Donecjk: DonNU, 2012.
4. Kononenko I. Semantychni modyfikaciji vzajemnykh zapozychenj v ukrajinskoji i poljskoji movi. URL: <https://www.researchgate.net/publication/341219720>...
5. Slovnyk ukrajinskoji movy: v 11 tt. / AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, 1970—1980.
6. Sovtys N.M. Ukrajinski leksychni zapozychennja v poljskoji literaturij movi: avtoref. dys. kand filologh.nauk. Kyjiv, 2005.
7. Ukrajinska mova: encyklopedija. (Red. O. Taranenko, V. Rusanivskyj, M. Zjabljuk ta in., vyd. 2-ghe, vypr. i dop.). Kyjiv: Ukr. encykl. im. M. P. Bazhana, 2004.
8. Fasmer M. Etymologhicheskyj slovarj russkogho jazyka. t. 1–4. M., 1964-1973.
9. Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego, t. 1–2. Warszawa, 2002.
10. Boryś W. URL: https://rcin.org.pl/Content/13132/PDF/WA243_26947_2631058_ETYM-SLO-I-POL.pdf
11. Dubisz S. Słownictwo pochodzenia ukraińskiego we współczesnej polszczyźnie [w:] Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, t.15-16. Warszawa, 2003. S. 409-417.
12. Fałowski A. Wyrazy ukraińskie w najnowszej leksykografii polskiej [w:] Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze, t.III-IV. Kraków, 1995, S.209-237.
13. Markowski A., Pawelec R. Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych. (Red. hasel Agnieszka Kornaszewska et al). Warszawa: Wilga, 2003.
14. Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego, t. 1–5. Kraków, 1952–1982.
15. Słownik języka polskiego PWN: w 3 t. / red. M.Szymczak. Warszawa: PWN, 1999.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-5>

УДК: 82-1.161.2

ВАСИЛИШИН О. В., КОМАР-МАЛІНОВСЬКА М. П.
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

ТВОРЧИСТЬ О. НЕПРИЦЬКОГО-ГРАНОВСЬКОГО В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

У статті простежується рецепція літературної спадщини О. Неприцького-Грановського в двоколіїному літературному процесі як критиками в еміграції, так і в материковій Україні.

Життя і поезія О. Неприцького-Грановського – унікальне явище в історії нашої національної української літератури. Воно ущерть виповнене плідною працею, цікавими творчими відкриттями і разом з тим героїчною громадсько-суспільною діяльністю.

Особливий акцент зроблено на внескові відомого літературознавця Г. Черняхівського у повернення на рідну землю «найкращого українця Америки» (Г. Гамфрі) поета-інтелектуаліста Олександра Неприцького-Грановського.

Ключові слова: дискурс еміграційної й материкової (української критики), літературні стосунки, рецепція, письменницька репутація.

VASYLUSHUN O., KOMAR-MALINOVSKA M.

Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko

CREATIVITY OF O. NEPRYTSKY-GRANOVSKY IN THE DISCOURSE OF UKRAINIAN LITERATURE

The article traces the reception of O. Neprytsky-Hranovsky's literary heritage in the two-track literary process, both by critics in exile and in mainland Ukraine.

The life and poetry of O. Neprytsky-Hranovsky is a unique phenomenon in the history of our national Ukrainian literature. It is filled to the brim with fruitful work, interesting creative discoveries, and at the same time heroic social and public activities.

Therefore, special emphasis is placed on the contribution of the famous literary critic H. Chernykhivskiy to the return to his native land of the "best Ukrainian in America" (G. Humphrey), the poet-intellectual Oleksandr Neprytsky-Hranovsky. The poet left a significant creative legacy: three books of poetry were published in Ukraine ("Petals of Hope" (1910), "Necklace of Tears" (1911), "Chords" (1914)) and in the United States ("Sparks of Faith" (1953), "Autumn Patterns" (1957), "Hymns to the Sun" (1958), "Dreams of a Ruined Castle" (1964)).

The excerpts from the reviews by S. Yefremov, M. Sribliansky (Shapoval), H. Chuprynka, R. Smal-Stotsky, A. Zhukovsky, Y. Mulyk-Lutsyk, D. Chyzhevsky, L. Daleka, V. Svaroh, Y. Boyko, Y. Pundyk, P. Odarchenko, B. Rubchak, H. Cheryn, P. Kovaliv, and others that we have cited show that the poet's work is not only about the art of the poetry, but also about the art of the poetry itself. Kovaliv testify that O. Neprytsky-Hranovsky is an original poet with his creative vision of the world, a rare ability to look with admiration and wonder at the most diverse manifestations of human life and nature.

Key words: discourse of emigration and mainland (Ukrainian) criticism, literary relations, reception, writer's reputation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У постановку проблеми нашого дослідження вмотивована необхідність вивчення рецепції творчої спадщини Олександра Неприцького-Грановського як в дискурсі українського літературознавства, так і еміграційного.

Коротка біографічна довідка про уродження Волині (с. Великі Бережці, що на Кременеччині) Олександра Неприцького-Грановського подає нам його як непересічну творчу й інтелектуальну постать [2]. Перша проба пера у велику літературу студента Київського комерційного інституту О. Неприцького-Грановського відбулася збіркою «Пелюстки надій» у 1910 р. Її благословило у світ видавництво «Життя й мистецтво» і на полицях книгарень з'явилася поруч із збірками М. Рильського, М. Євшана, М. Шаповала, П. Тичини, М. Вороного.

Не можемо не згадати те, що перші поетичні спроби О. Неприцького-Грановського з'явилися в 1907 р. на сторінках часопису «Рідний край» за сприяння його редактора О. Пчілки, яка надрукувала вірш «Порожня оселя». Її літературна опіка стимулювала молодого початківця до поетичної творчості, яка згодом знайшла своє втілення у різних періодичних виданнях («Рада», «Літературно-науковий вісник»).

Проте наступні кроки його творчого злету були зафіксовані у часописі «Українська хата», творці якого на чолі з П. Багацьким дуже вчасно підставили своє дружнє плече і з тих пір вони стали щирими побратимами на довгі роки.

Упродовж 1909 – 1914 р.р. на сторінках «Української хати» було надруковано низку поетичних і прозових творів. Знаковим для цього періоду є вірш «Дзвонять дзвони», поетична мова якого, оригінальні образи, ритмомелодика засвідчують зросту авторської майстерності: «Дзвонять дзвони...// Сумно ллються тихі звуки, // Мов в віночки в'ються муки, – // Звуки-стони // Розкотилися в повітрі // Журно-жадібно привітні – // Дзвонять дзвони...»

Загалом співпрацю із «Українською хатою» О. Неприцький-Грановський оцінить як таку, що «залишила великі впливи» на всіх ділянках його літературної і наукової діяльності.

Критику на твори можна визначити як власне офіційну (літературно-критичні статті в журналах та газетах) та неофіційну (листи від іммігрантського кола). Оцінка поетичного доробку поета здійснювалась:

- а) безпосередньо в журналі «Українська хата» (1909 – 1914 рр.);
- б) поза журналами в інших виданнях;
- в) через вимушену сорокалітню перерву в поетичній творчості виключно в емігрантському середовищі;
- г) вульгаризаторська і тенденційна критика апологетів «соціалістичного реалізму»;
- г) нова рецепція літературного спадку в умовах незалежної держави України.

Аналіз досліджень та публікацій

Митець і науковець світового рівня, наш земляк О. Неприцький-Грановський зусиллями українських дослідників назавжди повернувся на праотчу землю.

Проблема рецепції творчості О. Неприцького-Грановського в дискурсі української літератури ще не була предметом окремого літературного аналізу. Нині в Україні є розвідки Г. Чернихівського, Г. Саранчі, статті Н. Шевель, Н. Янусь, С. Генсірука, В. Козирського, І. Фарини, М. Маслія, Р. Янкеля та інших, які певною мірою заторкують і деякі питання літературних здобутків поета. Серед закордонних дослідників варто згадати Є. Блакитного, Ю. Пундика, І. Бондарука.

Найновіша за минуле десятиліття стаття Наталії Янусь та Світлани Канівець присвячена дослідженню патріотичних мотивів у поезії О. Неприцького-Грановського, які формувалися під впливом двох культур – української та американської. Автори статті акцентують на тому, що у літературному доробку поета ці впливи перетиналися і взаємозбагачувалися [25]. Цікаву наукову працю «Українська хата і фольклор» написав дослідник Володимир Погребенник, в якій велика увага приділяється розкриттю поетикальних аспектів саме у творах О. Неприцького-Грановського.

Відстежуючи перелік досліджень, помічаємо відсутність саме літературознавчого аналізу творчості О. Неприцького-Грановського, однак доцільно зауважити, що навіть наші спостереження не висвітлюють в усій повноті означену проблему. З огляду на це тему нашої розвідки вважаємо **актуальною**.

Формулювання цілей статті

Мета нашого дослідження – простежити рецептивні аспекти поетичного надбання О. Неприцького-Грановського.

Виклад основного матеріалу

На наш погляд, методологічні засади оцінки раннього доробку О. Неприцького-Грановського базуються на дискурсі модернізму. Зауважимо лише, що дискурс «Української хати» засвідчив намір його редакторів та авторів значно розширити рамки української культури, модернізувати її. Вони прагнули модерної нації й модерної культури, отже головним об'єктом їхньої критики було «старе» українофільство в усій його політичних та мистецьких виявах.

Поезія і проза на сторінках журналу вирізнялася інтересом до різних, мало знайомих українській літературі тогочасних проблем – психології, сексуальності, екзотики (в тому числі психологічної).

Варто особливо підкреслити, що критика в «Українській хаті» ґрунтувалася головним чином на засадах естетики. Головне – не про що писати, а як писати – формулює своє кредо в одній із полемічних статей М. Сріблянський-Шаповал [8, с. 9].

Зрозуміло з попереднього висловлювання, що головне не література (результат), а творчість (процес), у якій на перше місце висуваються індивідуальність митця та його психологія.

Тут звернемо тільки увагу на те, що головним опонентом «хатян» була народницька критика, представлена газетою «Рада», її постійним автором Сергієм Єфремовим, для якого «модернізм» залишався лайливим словом, а все, що робила «Хата» в культурі своєрідним збоченням. Залишається додати, що погляди Сергія Єфремова на поетичну творчість «хатян» є доволі лаконічними і стриманими: «Близько настроями до Алчевської Максим Рильський (збірка поезій «На білих островах»), Я. Мамонтов та О. Неприцький-Грановський («Пелюстки надій» і ін.) з їх естетизмом та замилюванням до краси, яку вони шукають у природі та в переживаннях закоханого серця» [4, с. 592].

Перша збірка поезій «Пелюстки надій» (1910 р.), яку рецензував на сторінках «Української хати» М. Сріблянський виявилася дещо «незрозумілою для арихметичного розуму» [18, с. 694]. Рецензент уважав, що надмірний пафос та патетика знівелювали правдивість звучання, хоча виокремлював «річі цілком зрозумілі, іноді прекрасні» [18, с. 694].

Критика, можливо, більше цікавили не поезії громадянського спрямування, а вабливий порив чистоти помислів, авторське захоплення довкіллям, устремління до високої духовності і – всеперемагача бадьорість. Рецензент критикував поета за розбурхану психіку, але в той же час високо оцінював демократичний пафос віршів, віру у відродження України, нескореність українського народу.

Друга збірка віршів «Намистечко сліз» (1911 р.) зазвучала сильніше та емоційніше. Це засвідчують напрочуд вдалі зразки громадянсько-політичної лірики («Дзвонять дзвони»), інтимної («Коли б, моя пташко», «Тихше серце!»), «З Вами будь»), пейзажної («Кожна квіточка», «У полі»). Гаврило Чернихівський стверджує, що «його муза заговорила сильним голосом і поставила автора в ряди поетів-патріотів» [22, с. 112].

Щоправда, досить строго оцінював поезію О. Неприцького-Грановського уже згаданий М. Сріблянський у статті «Ірраціональна поезія», зазначаючи, що його поезія, ніби розбитий дзвін: «Цей дзвін, хоч зберігає свою зовнішню цілісність, має форму і дає звуки, але він має в собі тріщини і тому звучить якось не так, як би мусів дзвеніти. Звук є, а правильної мелодії нема» [18, с. 695-696]. Зрештою, критик зазначає, що «актив поетичних думок перевищує пасив недоречностей і слабких з усякого погляду річей» [18, с. 695-696]. Зате досить прихильно оцінює поета М. Камінський в рецензії на третю книжку «Акорди» (1914). [7, с. 1-3].

Г. Чупринка в рецензії на твори Олександра Неприцького-Грановського виділив прагнення автора внести в поезику щось своє, нове, хоч це не завжди вдавалося поетові. Рецензент вказував на слабкість окремих віршів, робив висновок, що «задатків на серйозний поетичний поступ у Грановського більше далеко, ніж у багатьох наших «признаних» патріотичних поетів» [18, с. 694]. На останній сторінці книжки «Акорди» був надрукований вірш «Сльози душі», який тепер сприймається як прощання з рідною землею.

Вихід у світ збірки «Іскри віри» (1953) спричинив чимало відгуків. Професор Роман Смаль-Стоцький пише в листі до автора від 29 жовтня 1954 року, що його поезії принесли насолоду, особливо ті, в яких є шукання Бога і зміслу життя. І далі: «Щиро радію, що маємо в Америці і українську літературу, що в ній Вам чільне місце заповнене». Митрополит Іларіон дякує авторові за те, що в збірці багато поезій на релігійні теми (лист від 2.XI.54 р.). Архієпископ Мстислав у листі від 1 листопада 1954 року пише: «Хоч Волинь – друга моя Батьківщина (Полтавщина залишається таки першою), але Ваші слова викликають в моїй уяві незабутні спомини про може найкращі дні мого свідомого життя і праці серед дорогих, рідних і як же близьких мому серцю тепер волинян» («Сестра Патронелла»).

Вчений А. Жуковський 29 жовтня 1954 року писав «Ми читаємо на зміну ці перли Вашого духа і бачимо наяву нашу дорогу Батьківщину». Про збірку «Іскри віри» А. Юриняк писав: «Дуже добре, що в більшості автор не намагався вбгати в твори індійського духу в карби рими і канонічних строф нашого сучасного віршування» [24, с. 34-35].

Професор Ю. Мулик-Луцик у статті «Музам і людям» відзначав: «Ці поезії перш за все зрозумілі, щирі, природні, з різномодною тематикою, сказати б, – від зорі до атома, – все, чим живе кожна людина, а зокрема українська людина» [15, с. 16].

Василь Мудрий вважає: «У збірці найцінніше те, що є відгомном в його свідомості й уяві ще з молоденьких літ, прожитих на рідній землі» [14, с. 11]. Поява збірки «Іскри віри» викликала резонанс в емігрантському середовищі: відгуки писали письменники, вчителі, робітники. Відомий науковець Д. Чижевський із Гарварду 15 грудня 1954 р. писав: «Вельмишановней Пане Колего! Щиро дякую за збірку віршів, якою ви мене вшанували! Я належу все ж до ваших старих читачів, що ще в часи до Першої світової війни, як молоді хлопці, прихильники «естетики», читали Ваші перші збірки, що вже назовні одрізнялись від неохайних видань політичної літератури» [23]. Особливо схвально відгукнувся поет Б. Кравців: «В/исоко/ Достойний Пане Професоре! Щиро дякую за пам'ять і надіслану книжку Ваших поезій. Пригадали вони мені Волинь – Ікву, Дубно і шляхи з Крем'янця на Почаїв і Радивилів. З глибокою пошаною Бог/дан/Кравців [23].

З Австралії надійшов віршований «Відгук із казки» О. Чернобицької – Лідії Далекі: «То Ви зо мною у човні// пливли по Ікві// У казці? Мрії?... Чом би й ні// Там мій навік Ви. // То Ви мені плели вінок з волошок синіх...//У юні дні ... Давним-давно// на Україні...» [6, с.18].

Збірка «Осінні узори» (1957 р.) також мала численну критику. В. Сварог у статті «Природа і ми» відзначав: «...Свіжість і безпосередність його емоцій та вічно юний інтерес до того, що відбувається навколо людини. Почуття спорідненості людини з стихійною природою, – на думку критика, – тісно в'яже поета з традиційним для української поезії сприйняттям природи», а загалом нові твори О. Неприцького-Грановського – «...високий зразок патріотизму й щирої любові до рідного слова» [16, с. 6]. Така оцінка стосується як ранніх збірок, так і тих, що видані далеко від рідної землі через тривалий час розлуки.

Юрій Бойко у статті «Творчість Олександра Неприцького-Грановського» писав: «Осінь він показував у всіх своїх змінах, від літньої перезрілості плодів до сльозинок дощу, які падають з голого віття. Його чарує жовтень...» [1]. Жовтень у нього журиться у золотій киреї, у злото-княжих шагах-кармазинах, гордий, наче лицар, і тихий, немов би поет. Скрізь кольорові бурштини, яснозолоті гафти. Ніжні айстри у пурпурових ризах правлять свій ритуал... А далі вже й перлини сліз вкривають квіти. Хорали вітрів нагадують прихід хуртовини. Скрізь листки мальовані морозами. День щедрою рукою розсипав печаль. Осінь полум'ям причастя бентежить глибину думок» [1].

Юрій Пундик у книзі «У полум'ї дружнього слова» (Париж, 1985 р.) наголошує на тому, що «професійна праця звала Грановського з природою, а його мистецько-поетична чутливість дала змогу бачити красу природи, яка перемагає все гидке і зле. («Всю красу життя природи жменями збирайте»).

Збірка «Осінні узори» засвідчила еволюцію поетичного самовираження поета, особливо майстерно зазвучали сонети.

Петро Одарченко в листі до О. Неприцького-Грановського писав: «Ця шоста збірка Ваших поезій – це подиву гідний подвиг! Прожити сорок чотири роки далеко поза межами України – і так глибоко відчувати неповторний аромат Рідного Краю, божественну музику рідного слова – це справжнє диво і одночасно це промовисте свідчення вічної молодості душі поета, напоєного звуками рідної пісні, красою рідних степів і лісів, непереможною тугою за Рідним Краєм і пристрасним бажанням діждатися «народної весни», побачити рідні місця, «Ікву, житами квітчані лани...» [11]. Б. Рубчак із Чикаго 20 липня 1957 року писав: «Вельмишановний Пане Професор! Щиро дякую Вам за Вашу збірку поезій «Осінні узори» і за цінний Авторський підпис. Я є певний, що Ваша книжка принесе мені це неповторне піднесення, яке приносить справжня поезія. З глибокою пошаною Б. Рубчак» [9].

Заслуговує уваги лист проф. М. О. Ветухіва від 4 серпня 1957 року, в якому читаємо рядки: «Дорогий Олександр Анастасійовичу. Дуже, дуже вдячний Вам за надіслану книгу «Осінні узори»... Читання її, з одного боку, дає насолоду, бо збуджує струни душі, які часом замовкають, а з другого, дає змогу ще раз пізнати, якого розмаху, ми, українці, маємо поміж себе [13].

Донька відомого поета М. Драй-Хмари О. Ашер захоплено висловилося у листі до О. Неприцького-Грановського від 20 листопада 1957 року. У відповідь автор збірки від 3 грудня 1957 року О. Ашер писав: «Було вже кілька рецензій і всі вони були дуже добрі. А головне те, що є люди, які вміють читати поетичні твори і правильно їх відчувати. Бути відчутим, – це велике діло. А втім і признання» [10]. Поетеса і літературознавець Ганна Черінь, рецензуючи збірку «Гімни сонця», пише, що автор «стоцентний лірик, це людина, що не може жити без краси. Краса для нього важливіша від щоденного хліба. Її він знаходить у природі (найглибше джерело), у почуттях, спогадах, в науці і думках». І далі: «...форма «Гімнів сонця» прекрасна. Ритм легкий, як весняний вітерець, милозвучно складені приголосні без нагромаджень і гальм, приємна, хоч і не завжди точна рима... Видно, що автор складав свої поезії під владою натхнення, співав їх, як птах на калині, вимовляв їх уголос, десь за містом серед природи. Деякі вірші мають просто танцювальний ритм» [21, с. 30].

Належно оцінив збірку і відомий літературознавець і критик Петро Одарченко в листі до Олександра Неприцького-Грановського від 07.12.1958 р.: «Дуже і дуже дякую Вам за Вашу прекрасну збірку поезій «Гімни сонцю». Так, у цій збірці справді повно сонця! Сонячна Україна в усій її непорочній красі з її безмежними ланами, квітчастими луками яскраво змальована в дзвінких віршах» [12].

Отже, є всі підстави твердити, що збірка «Гімни сонцю» – була новим кроком на творчому шляху О. Неприцького-Грановського – майстра пейзажу, ліричного та політичного вірша.

Найкраще про збірку «Сни зруйнованого замку» висловився П. Ковалів: «Збірка поезій Олександра Неприцького-Грановського в своїй основі патріотична. Поет вірить у краще майбутнє українського народу. Він захоплений красою української природи, сніжинками української землі, срібною піною хвиль українського моря. А на руїнах зруйнованого замку постане новий замок майбутнього життя українського народу» [21, с. 30].

На жаль, сім книг поета залишилися не поміченими в українському літературознавстві в силу зрозумілих причин. А що ж писала в свій час «рухома соціалістична естетика» про нього? У п'ятому томі «Історії української літератури» (1968 р.) подана перша згадка виключно в чорному світлі: «Вони підносили ідеї Ніцше, проголошували необхідність війни, стверджували вічність класової структури суспільства; культ сильної особистості, націоналістичного волонтаризму поєднувався в них з оспівуванням роздвоєної і спустошеної душі, із занепадницькими настроями, крайнім індивідуалізмом» [5, с. 30]. Далі ще більш огудлива оцінка: «Для «Української хати» характерна індивідуалістична, пройнята духом зневаги до народних мас творчість таких, як М. Шаповал, П. Богацький, О. Неприцький-Грановський, О. Романова» [5, с. 66]. На завершення вірш «Таємна постать» попав під розряд одіозних: «Презирство до людей з юрби, а звідси – бажання вирватись з-під влади натовпу, оспівання гордої самотності – ось лейтмотив писань модерністської літературної периферії («Таємна постать» О. Неприцького-Грановського...)» [5, с. 125].

Час повернення спадщини Олександра Неприцького-Грановського вимагав нового дослідження. Частково уже це зробив згаданий Гаврило Чернихівський своїми публікаціями. До речі, саме про Неприцького-Грановського науковцем опубліковано 30 статей у збірниках, журналах, енциклопедіях.

Петро Сорока, рецензуючи монографію «О. Неприцький-Грановський: життя і творчість» 1996 р, акцентує на її фундаметальності, яка «полягає не в обсязі, а передовсім у тій ваготі змісту і глибинному осмисленню теми від яких ми якось одвикли в наш летючий час» [17, с. 3].

Ігор Фарина у рецензії на третю книгу «Портретів пером» (2008 р.) зазначає: «Ще одна тема, працю над якою не полишає автор. Це постать громадського діяча, вченого і поета О. Неприцького-Грановського, який понад пів віку прожив за океаном і став першим у США професором українського походження. Згадаємо, що він створив монографію про нього. У Великих Бережцях з його ініціативи з'явився літературно-меморіальний музей славетного краянина, для якого він написав путівник» [20, с. 3].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

У своїй статті ми намагалися відстежити усі доступні нам рецензії та відгуки на поетичні збірки, які вийшли в Україні і діаспорі. На жаль, у них немає чітких оцінок стосовно визначення й місця О. Неприцького-

Грановського в історії української літератури. Навіть на початку 90-х роках краєзнавець Г. Чернихівський до кінця не осягнув всієї складності становища в якому опинився поет-емігрант. І хто знає, чи це під силу будь-кому із нас, адже ми не звідали жаху втрати Вітчизни.

Не викликає сумніву й те, що сам поет добре розумів свою роль і місце в українському русі, місце нечільне, але почесне, тільки йому належне. Тому література стала для нього на другому місці, відтінена наукою.

П. Сорока слушно зауважує, що «пішов він шляхом не Г. Чупринки, (з яким дружив), не Ю. Клена (якого любив), не Т. Осьмачки (до якого прислухався)» [17]. Судячи з різних суджень як фахових, так і приватних, можемо ствердити, що О. Неприцький-Грановський не став апологетом ні символізму, ні класицизму, ні моєрнізму, а обрав собі стежину духовного самоспоглядання, самовдосконалення, який так геніально пізніше вивершився в особі В. Барки.

У 1992 році Ю. Ярмиш видав вибране «Золоті ворота», навіть тисячний тираж якого не дав можливості всеохопно і повноцінно ознайомити українського читача з поетичною спадщиною О. Неприцького-Грановського.

Залишається додати, що поетичні надбання О. Неприцького-Грановського, які нині зберігаються у Велико-Бережеському літературно-меморіальному музеї, відкриють простір для творчої полеміки і продовженні наукових студій. Перший крок до цього свого часу зробили шанувальний його таланту Світлана та Наталія Канівці з малої батьківщини відомого волинянина з доволі багатою письменницькою репутацією.

У 2013 році вийшов у світ художньо-документальний роман Василя Горбатюка «Слово і меч» [3]. Це інтригуюча розповідь про майже невідомого нині літератора й учасника визвольного руху Павла Богацького, життєвий і творчий шлях якого тісно пов'язаний з долями тоді молодих Микити Шаповала, Максима Рильського, Олександра Олеся, Грицька Чупринки, Володимира Свідзінського, Павла Тичини, Миколи Євшана, Олени Журливої, Галини Журби та ін. З особливою любов'ю автор виписує образ «хатянина» О. Неприцького-Грановського, штрихи біографії якого під пером такого талановитого майстра слова справді і постають художньо довершеними і емоційно вражаючими:

«Київські каштани! Київський брук!

Сашко Неприцький відчував себе отаким Каштаном – молодим, міцним, блискучим від сили і вроди. Вилущився зі своєї волинської шкаралуці – й покотився-пострибав-поїхав аж на київський брук.

У пам'яті ще свіжо й чисто жили рідні Бережці – з грядю Авратинських гір, з Божою горою, з тихою Іквою, ще снилися, як батько і мати, брати і сестри, – а він тут, на Печерських узвишсях, шукав тепер нову твердь – не бруків, ґрунт, де можна стати, де можна прорости, як проростає плід каштана, потрапивши не на камінь-граніт, а на землю-матінку» [3, с. 54].

Художня оповідь майстерно переплетена з документальними матеріалами, що яскраво і виразно передають реципієнту епоху і дух боротьби за українську державу.

Отже, життя і творчість О. Неприцького-Грановського стало об'єктом не тільки наукових стадій, а й художньо-документальної української літератури.

Література

1. Бойко Ю. Творчість Ол. Неприцького-Грановського. ЦДІ при Мінесотському університеті, Ф. проф. Ол. Гран., Я. 8, П. 1.
2. Гонтарук П. І, Чернихівський Г. І. Неприцький-Грановський Олександр Анастасійович. Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-73672> (дата звернення: 16.03.2023)
3. Горбатюк В. Слово і меч: роман. Київ : Ярославів Вал, 2013. 512 с.
4. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ : «Феміна», 1995. С. 592.
5. Історія української літератури. Література початку ХХ ст / За ред. М. С. Грицоти та ін. Т. 5. Київ: Наукова думка, 1968. 522 с.
6. Качуровський Ігор. Лідія Далека. *Березиль*. 1994. Ч. 3–4. С. 18.
7. Кілька слів про сей край, де живемо. *Цвітка*. Чикаго, 1914. Ч. 6. С. 1–3).
8. Косач Ю. Театр екзистенціалізму. *Арка. Л*. 1947. Ч 1. С. 9).
9. Лист Б. Рубчака від 20 липня 1957 р. ЦДІ при Мінесотському університеті, ф. проф. Ол. Гран., Я. 8, П. Лист Богдана Рубчака.
10. Лист О. Неприцького- Грановського до Оксани Ашер. ЦДІ при Мінесотському університеті, ф. проф. Ол. Гран., Я. 8, П. «Осінні узорі»,
11. Лист П. Одарченка від 17 серпня 1957. ЦДІ при Мінесотському університеті. Ф. проф. Ол. Гран., Я. 8, П. «Осінні узорі».
12. Лист Петра Одарченка із Вашингтону. ЦДІ при Мінесотському університеті. Я. 9.
13. Листи до проф. М. О. Ветухіва. ЦДІ при Мінесотському університеті, ф. проф. Ол. Гран., Я. 8, П. Лист до проф. М. О. Ветухіва.
14. Мудрий В. Рецензія на збірку «Іскри віри». *Новий світ*. 1995. Ч. 1. С. 11.

15. Мулик-Луцик Ю. Музам і людям. *Жіночий світ*. 1958. Ч. 2. С. 16).
16. Сварог В. Природа і ми. *Нові дні*. 1965. С. 6.
17. Сорока П. Фундаментальна праця Гаврило Чернихівський. Олександр Неприцький-Грановський: життя і творчість. *Діалог*. 1997. С. 3
18. Сріблянський М. Українська хата. 1910. Ч.11. С. 694–696.
19. Українська хата: Поезії 1909-1914 / упор. В. Шевчук. Київ : Молодь, 1990. 264 с.
20. Фарина І. Портрети пером. *Діалог*. 2008. С. 3.
21. Черінь Г. Рецензія на збірку «Гімни сонця». *Овид*. 1960. Ч. 5. С. 30; С. 42.
22. Чернихівський Гаврило. Олександр Неприцький-Грановський. Життя і творчість. Тернопіль : Збруч, 1996. С. 112.
23. Чижевський Д. Лист до О. Неприцького-Грановського. ЦДІ при Мінесотському університеті. Ф. проф. Ол. Гран., Я. 8, П. 3.
24. Юриняк А. Рецензія на збірку «Іскри віри». *Самостійна Україна*. 1964. Ч. 8.с. 34–35
25. Янусь Н., Канівець С. Патріотичні мотиви в поезії Олександра Неприцького-Грановського в контексті діалогу культур. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство*. 2014. Вип. 39. С. 268–272.

References

1. Boyko YU. Tvorchist' Ol. Nepryts'koho-Hranovs'koho. TSDII pry Minnesot-s'komu universyteti, F. prof. Ol. Hran., YA. 8, P. 1.
2. Hontaruk P. I, Chernykhivs'kyi H. I. Nepryts'kyi-Hranovs'kyi Oleksandr Anastasiyovych. Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrainy / Redkol.: I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovs'kyi, M. H. Zheleznyak ta in. ; NAN Ukrainy, NTSH. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrainy, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-73672> (data zverennya:16.03.2023)
3. Horbatiuk V. Slovo i mech: roman. Kyiv : Yaroslaviv Val, 2013. 512 s.
4. Yefremov S. Istoriya ukraïns'koho pys'menstva. Kyiv : «Femina», 1995. S. 592.
5. Istoriya ukraïns'koyi literatury. Literatura pochatku KHKH st / Za red. M. S. Hrytsyuta ta in. T. 5. Kyiv: Naukova dumka, 1968. 522 s.
6. Kachurovs'kyi Ihor. Lidiya Daleka. Berezil'. 1994. CH. 3–4. S. 18.
7. Kil'ka sliv pro sey kray, de zhyvemo. Tsvitka. Chykhah, 1914. CH. 6. S. 1–3).
8. Kosach YU. Teatr ekzystentsializmu. Arka. L. 1947. CH 1. S. 9).
9. Lyst B. Rubchaka vid 20 lypnya 1957 r. TSDII pry Minnesot-s'komu universyteti, f. prof. Ol. Hran., YA. 8. P. Lyst Bohdana Rubchaka).
10. Lyst O. Nepryts'koho- Hranovs'koho do Oksany Asher). TSDII pry Minnesot-s'komu universyteti, f. prof. Ol. Hran., YA. 8. P. «Osinni uzory».
11. Lyst P. Odarchenka vid 17 serpnia 1957. TSDII pry Minnesot-s'komu universyteti. F. prof. Ol. Hran., YA. 8. P. «Osinni uzory».
12. Lyst Petra Odarchenka iz Vashynhtonu. TSDII pry Minnesot-s'komu universyteti. YA. 9.
13. Lysty do prof. M. O. Vetukhiva. TSDII pry Minnesot-s'komu universyteti, f. prof. Ol. Hran., YA. 8. P. Lyst do prof. M. O. Vetukhiva.
14. Mudryy V. Retsenziya na zbirku «Iskry viry». Novyy svit. 1995. CH. 1. S. 11.
15. Mulyk-Lytsyk YU. Muzam i lyudyam. Zhinochyy svit. 1958. CH. 2. S. 16).
16. Svaroh V. Pryroda i my. Novi dni. 1965. S. 6.
17. Soroka P. Fundamental'na pratsya Havrylo Chernykhivs'kyi. Oleksandr Nepryts'kyi Hranovs'kyi: zhyttya i tvorchist'. Dialoh. 1997. S. 3.
18. Sriblyans'kyi M. Ukraïns'ka khata. 1910. CH.11. S. 694–696.
19. Ukraïns'ka khata: Poeziyi 1909-1914 / upor. V. Shevchuk. Kyiv : Molod', 1990. 264 s.
20. Faryna I. Portrety perom. Dialoh. 2008. S. 3.
21. Cherin' H. Retsenziya na zbirku «Hymny sontsya». Ovyd. 1960. CH. 5. S. 30; S. 42.
22. Chernykhivs'kyi Havrylo. Oleksandr Nepryts'kyi-Hranovs'kyi. Zhyttya i tvorchist'. Ternopil' : Zbruch, 1996. S. 112.
23. Chyzhevs'kyi D. Lyst do O. Nepryts'koho-Hranovs'koho. TSDII pry Minnesot-s'komu universyteti. F. prof. Ol. Hran., YA. 8, P. 3.
24. Yurynyak A. Retsenziya na zbirku «Iskry viry». Samostiyina Ukrainy. 1964. CH. 8.s. 34-35.
25. Yanus' N., Kanivets' S. Patriotychni motyvy v poeziyi Oleksandra Nepryts'koho-Hranovs'koho v konteksti dialohu kul'tur. Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatyuka. Ser. Literaturознавство. 2014. Vyp. 39. S. 268–272.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-6>

УДК: 373.5.016:811.161.2

ВОЛЯНЮК І. О., БІЛИК Л. Я.

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРІВ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ

У статті висвітлено окремі аспекти мовотворчості класика української літератури Михайла Стельмаха: лексичний, фразеологічний, синтаксичний – та обґрунтовано лінгводидактичний потенціал прози письменника.

На прикладі лексичних і синтаксичних одиниць (із творів «Дума про тебе» та «Чотири броди») показано їхню здатність відображати різні мовні явища й забезпечувати формування ключових і предметної компетентностей згідно з концепцією Нової української школи. Доведено, що творчість Михайла Стельмаха є саме тим джерелом і засобом, завдяки якому кожен учитель зможе реалізувати низку особистісно, соціально та життєво важливих завдань.

Ключові слова: активний словник, лексика, лексикологія, лексичне значення, лінгводидактика, мовна освіта, мовне чуття, особистісний розвиток, творча уява, українська мова.

VOLIANIUK I., BILYK L.

Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko

THE LINGUISTICS POTENTIAL OF MYKHAIL STELMACH'S WORKS FOR THE STUDY OF LEXICOLOGY

The article highlights certain aspects of language creation of the classic of Ukrainian literature Mykhailo Stelmach: lexical, phraseological, syntactic - and substantiates the linguistic didactic potential of the writer's prose.

Using the example of lexical and syntactic units (from the works "Thought about you" and "Four fords"), their ability to reflect various linguistic phenomena and ensure the formation of key and subject competencies according to the concept of the New Ukrainian School is shown. The lexical fund of the studied prose of the writer is rich, interesting and diverse. It not only introduces the reader to the life of our ancestors, customs and traditions, nature, but also reflects the dynamics of the lexical layers of the Ukrainian language. The lexicon of Mykhailo Stelmach's works is a clear national identifier, carries a remarkable aesthetic. Therefore, reading the writer's works contributes to enriching the active vocabulary of schoolchildren. The richness and variety of the writer's prose are emphasized by the phraseological units that function on the pages of the works. The syntactic organization of the author's works also contributes to the formation of linguistic sense and the development of aesthetic tastes.

We have proven that Mykhailo Stelmach's work is exactly the source and means by which every teacher will be able to realize a number of personally, socially and vitally important tasks. The innovative method of teaching the Ukrainian language at school is at the stage of searching for its renewal. Often, such a search allows scientists to go beyond the domestic scientific field. In our opinion, it is the attention to works of national literature that creates internal motivation to study the language and preserve its identity. Taking into account the concept of the New Ukrainian School, it is concluded that the methodical use of the writer's creative heritage can act as a relevant and important innovative project that is needed by modern institutions of general secondary education.

Keywords: active dictionary, vocabulary, lexicology, lexical meaning, linguistic didactics, language education, language sense, personal development, imagination, Ukrainian language.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В умовах проведення низки реформ у сфері освіти під егідою концепції Нової української школи простежується тенденція до розгляду шкільних предметів як ефективних засобів розвитку особистості учня, а також переформатування змісту кожного предмета таким чином, щоб він був максимально корисним і ефективним. Сучасна принципово нова версія програми «Українська мова» для закладів загальної середньої освіти концентрує увагу педагогів на реалізацію в їхній практичній діяльності особистісно, соціально та життєво важливих завдань, зокрема:

- формування у школярів ціннісного ставлення до української мови;
- розвиток вміння працювати з мовними фактами та категоріями, належним чином оцінювати їх залежно від ситуації, сфери спілкування та співрозмовника;
- формування та розвиток активного словника і текстотворення;
- навчання за допомогою засобів мови пізнавати світ, ідентифікувати себе, виражати різноманітні емоції й почуття, вирішувати різноманітні життєві проблеми;
- сприяння усвідомленню краси й естетики української мови тощо.

Глибоко переконані, що твори Михайла Стельмаха є саме тим джерелом і засобом, завдяки якому кожен учитель зможе реалізувати ці та низку інших особистісно, соціально та життєво важливих завдань.

З-поміж сучасних лінгвістичних досліджень – чимало праць, присвячених вивченню особливостей мовотворчості відомих українських письменників. Зокрема, різні аспекти мови художніх творів майстрів слова виявляємо в роботах таких учених і педагогів, як: С. Єрмоленко, М. Жовтобрюха, І. Ковалика, Т. Космеди, М. Лесюк, Л. Мацько, О. Ожигової, І. Ощипко, Л. Полюги, М. Полюги, В. Русанівського та інших.

Аналіз досліджень та публікацій

Що стосується безпосередньо досліджень проблем мовотворчості Михайла Стельмаха, то незважаючи на різноплановий і багатоманітний характер останніх, а також на неабияку цікавість навіть для пересічного читача, вони не можуть вважатися такими, які знайшли широке висвітлення у працях науковців. Зокрема, питаннями, що пов'язані з лінгводидактичним потенціалом творів письменника, займалися такі вітчизняні вчені, як: Н. Голуб, Л. Завальнюк, Л. Коваль, Л. Кравець, О. Павлушенко та деякі інші. Однак варто зауважити, що навіть цей науковий набуток не висвітлює всіх аспектів означеної проблеми. З огляду на це тему нашої статті вважаємо **актуальною**.

Формулювання цілей статті

Мета нашої розвідки – дослідити лінгводидактичний потенціал творів М. Стельмаха як універсального засобу для вивчення лексикології учнями закладів загальної середньої освіти, який відіграє вагомий роль у реалізації завдань сучасної мовної освіти в школі.

Виклад основного матеріалу

Вектор вітчизняної освіти, визначений концепцією Нової української школи, відображає суттєві зміни щодо функцій, ефективності шкільних предметів, оскільки головною метою є створення школи, де дитині буде приємно навчатися, отримувати не лише знання, а й уміння застосовувати їх у житті. Окрім того, ознаменовано радикальні зміни в змісті, технологіях, методиці й результатах навчально-виховного процесу в ЗЗСО. Важливе значення, яке відведене нині особистісному розвитку учня, викликає необхідність розглядати кожен шкільний предмет як своєрідний засіб розвитку школяра, в процесі опанування яким сучасний учитель і учень повинні бути однаково мотивовані на такий розвиток.

На думку науковців, шкільний етап розвитку особистості як індивіда та суб'єкта діяльності зумовлює наявність таких результатів:

- розвиток інтелекту;
- розвиток упевненості й самоприйняття;
- розвиток емоційної сфери;
- розвиток стійкості до стресу;
- розвиток самостійності, автономності;
- розвиток позитивного ставлення до світу й прийняття інших;
- розвиток мотивації, самоактуалізації, самовдосконалення [3, с. 7].

Акцентуючи увагу на предметній компетентності, варто зазначити, що її першою ознакою повинно бути сформоване ціннісне ставлення до мови як до великого блага, яке дає змогу відчувати себе людиною; як до державо- й націєтворчого чинника; як до засобу забезпечення безпеки у державі; як до ідентифікатора, за яким інші усвідомлюють, що ми – українці; як до засобу пізнання світу та презентації себе світові, взаємодії з ним тощо.

У такому контексті неабияке значення мають твори Михайла Стельмаха, який був «повністю занурений в життя народу, мову якого він майстерно залучав в мовну тканину своїх творів» [2, с. 3].

Досліджуючи мову творів М. Стельмаха, перш за все, формується висновок, що кожен його твір – це осучаснений шкільний посібник. Так, у процесі вивчення лексики і фразеології досліджуваних творів письменника виявляємо низку оригінальних, багатих образністю прикладів, які не просто ілюструють мовне явище чи категорію, але водночас розширюють кругозір учня, розвивають уяву, збагачують активний словник, увиразнюють різні за своєю суттю функції мови. За таких умов, лексикологія – цікавий для вивчення й цінний для розвитку дитини розділ мовознавства, саме тому лексичні вправи варто практикувати на кожному уроці й у кожному класі. Зважаючи на це, варто акцентувати увагу на групах слів із творів М. Стельмаха, які є надзвичайно багатим і цікавим ілюстративним матеріалом для вивчення лексикології на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. Разом із тим цей лексичний матеріал можна використовувати у гуртковій роботі, що сприятиме збагаченню активного словника школярів. Нами виокремлено такі тематичні групи лексичних одиниць із досліджуваних творів:

1) іменування реалій українського природного простору, побуту, частин будинку: *грабки, дровітня, долівка, кіш, вишняк, бджоляник, бодня, божник, кожушок, комин, комора, кошик, пілочка, ринка, липівка, ожеред, лиштва, мантачка, оселя, покуття, полумисок, присілок, стріха, бортяниця, пасіка, юшка, саблук, сіни, скриня, прискринок, оплетінь, підвечірок, щільник, околот, ляда тощо*;

2) називання осіб за різними характеристиками: *зліденник, сіромаха; парубчак, хлопчак, хлопчєня, жовтодзьоб, дівчисько; телепень, бурмило, вертій, лінох, лобуряка, одчайдух, заповзятець, збитошник, гречкосій, дрімайло, харциз, коверзуха, грошолоб, крутій, безчесник, нудисвіт, мерзота, пащекувата, щєбетуха, носодер, дурисвіт, мерзопакосник, сушиголова, шкіродравець, шарлатан, збитошник, злостивець; неотеса, невіглас, грамотій, розумник; невісточка, небіж, своячок; дебеляк, носань; залицяльник; світилка, коровайниця, наречена, дружка; удівець, відданиця; вишивальник, крамник, пасічник, косар, мельник, риболов, візник, кобзар, лісник; одиначка, красюк, рудань тощо*;

3) назви рослин: *нечуївітер, буркун, конюшина, материнка, айстри, евшан-зілля, жоржини, м'ята, матіола, медуниця, папороть, пижма, рута, перекошиполе, пирій, півники, спорши, кульбаба, чорнобиль, ромашка, татарське зілля, чорнобривці, мальви, лілея, шалфей, чебрець.*

Отже, названі вище групи лексичних одиниць не лише знайомлять читача з побутом наших предків, природою, а й відображають динаміку лексичних шарів української мови, важливість їх для усвідомлення сюжетів, зображених у творі.

Творчість М. Стельмаха сповнена оригінальними прикладами тлумачення лексичного значення слів: 1. «Село такий вулик, що всього нагуде» [4]. 2. «Душа – це корито, що наллєш у нього, то й хлюпотить» [4]. 3. «Філософ – це людина, яка має дуже велику голову, багато в ній лою і різних думок, найбільше проти царів та капіталістів, і живе собі в бочці» [4]. 4. «Життя – це трохи радості, трохи надії, трохи любові, а решта – скрипуче ярмо буденщини» [4]. 5. «Яка страшна ця хвороба – байдужість! Вона вбиває апарат мислення, сердечний апарат, залишає тільки механічний» [4]. 6. «Страх – це така тітка, від якої і в левів трусяться жижики» [4]. 7. «Любов – це той солодкий дар, з якого люди роблять гіркість» [4].

Необхідно аби школярі, вивчаючи мову, могли відчутти відтінки й різноманіття значень слів: *бігом – бігцем; слово – слівце; сукня – сукенка; мудрець – мудрій; пасіка – пасічисько; добрий – добрячий.*

Наведемо також приклади вживання слів у переносному значенні, які сприяють формуванню творчої уяви: 1. «Вечір ворухив на леваді чуби туманів» [4]. 2. «За річкою червень виклепував коси» [4]. 3. «На сході ранок ухопився за золоту гичку проміння й витягнув із землі сонце» [4]. 4. «Літо зашелестіло під її руками» [4]. 5. «Вересень гортав свої останні сторінки» [4]. 6. «За столітніми дубами позіхнуло сонце» [5].

Науковець І. Дзюба висловлює стурбованість нівелюванням сакральності слова, зменшенням світопізнавальних можливостей і світопояснювальної спроможності Слова. «Людина вже не здатна адекватно поіменувати світ у його, хоч і зникаючому, але все ще наявному багатстві. А без найменування немає володіння» [1].

Чутливий до мови, М. Стельмах передає своїм героям велику увагу до слова: 1. «Бо є таке страшне слово – самозігрівання, і воно доти буде пожирати нашу працю, зноїти хліб, поки хлібоприймальні пункти стоятимуть просто неба» [5]. 2. «А мені хоч би слово сказав» [5]. 3. «Коли ув'яжеш слово, ув'яжеш серце, чотириногим станеш» [5]. 4. «Що не слово – то золото!» [5].

У процесі вивчення фразеології важливо добирати оригінальні, самобутні й багатофункційні приклади, такі, що є цікавими для школярів, а саме: «Буде толк, як безтолоч не розведеться» [4]. «Потрібний, як місяць у небі» [4]. «Приносити додому дзвони в ногах» [4]. «Вилузуватися зі шкіри» [4]. «Не так склалось, як гадалось» [4]. «Добре, коли біля людини покручує хвостом гумор» [4]. «Який розум, такі й слова» [4]. «Не ти коріння носиш, а коріння тебе» [4]. «Чи це насмішка на язичі, чи недорід у голові» [5]. «Ніхто не знає, чиє буде завтра» [5]. «Нехай гнеться лоза, а ти, дубе, кріпись. Безкрилий не народить крилатого» [5].

Незважаючи на інновації, у сучасній методиці не втрачає актуальності проблема збагачення активного словника школярів такими словами: *безталання, бентежити, бриніти, веремія, відлунювати, утішати, гомоніти, дебелий, дотепний, зачайтись, збагнути, зціпити, кремезний, кумедно, ластовиння, літувати, метушитися, мерцій, непокоїтись, несамовитий, нишпорити, оберемок, одвірок, оторопіти, охлянути, ошелешити, принаджувати, сахатися, скрадатися, спаленіти, спасувати, спекатися, сполохати, стугоніти, сум'яття, узліся, хизуватися, чвари, цулитися, урозтіч, блакитнаво, відтоді, усерйоз, мішма, млосно, навзгинці, навкулачки, навстіж, наосліп, неодмінно, поквалливо, спересердя, статечно.*

Наявні також теми, які недостатньо різноманітно відображені в шкільних підручниках. Вважаємо, що цей недолік можна подолати, уважно читаючи твори М. Стельмаха. Йдеться про кличний відмінок і порівняльний зворот. Наприклад: а) кличний відмінок: *Яринко, небораче, Богдане, синку, дубе, коню, козаче, подоляночко, жайворонку, Броніславо Михайлівно, тіточко, Остапе, дзвонарю, красунечко, вродливице, Северине, Тоню, Антоне, тату, нахабо, Сергію, дитино, панове, молодче, доленько, дзвоне, господинько, лелеко, жінко, дівко, доле, лебідко, серденятко тощо;* б) порівняльний зворот: *дівчина, як весняна година; обсіли, як гайвороння; стукає в сні, ніби в свою скорботу; сивий дід, мов сон; крутиться, як посолений в'юн; скоцавів, наче лелека весною; шершава, мов осінній соняшник; думки, наче повінь.*

Вивчення учнями словосполучень на матеріалі творів досліджуваного письменника дає можливість комплексно розвивати уяву, формувати мовне чуття та відчувати естетичну насолоду: *попеляста блакить, джмелиний смуток, пташині крила, чепурна хатинка, високе сонце, зоряний вечір, передосінній туман, травний придолінок, вечірній оксамит, пахоці луку, литий колос, прикриничний журавель.*

Наявні у творах письменника прості речення, ускладнені однорідними членами, а також складні речення дають широкі можливості підбору дидактичного матеріалу з метою розвитку емоційного інтелекту дітей: 1. «Їх не радували ні вишиті в хрещик ялини, ні зодягнені в святкові свитки хати, ні булані дими, ні саме сонце» [5]. 2. «Одна розумна людина сказала про хліборобів: кров наша – із життя й сонця, тому так і тривожиться вона, коли зобиджають зерно» [4]. 3. «Далекі світи, і зорі, і місяць, і рухливі поля, і луки з копичками сіна, і дзвіниця підступили до старого» [5].

У творах М. Стельмаха є достатньо матеріалу для реалізації завдань здоров'язбережувальної та екологічної наскрізних ліній: 1. «А ви чули, що джмелі навіть у приморозки, коли бджоли давно відпочивають, збирають мед? Джмелів треба берегти» [5]; 2. «Діду, а бджоли не загинуть? Це ж холодно» [5].

Вивчаючи з учнями особливості діалогічного мовлення, можна використовувати теми дискусійного характеру, що містяться в творах М. Стельмаха: 1. «По любові можуть женитися або безпросвітні дурні, або великі пани, що проживають на головізні» [4]. 2. «Шлях пісні відомий – він веде до людського серця» [4]. 3. «Підозра четвертує віру в людину» [4].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Інноваційна методика навчання української мови у школі знаходиться на стадії пошуку з метою свого оновлення. Часто такий пошук дозволяє науковцям вийти за рамки вітчизняного наукового поля. Взаємна інтеграція ідей і надбань є дуже важливою та необхідною, проте доволі часто захоплення одними лиш зарубіжними ідеями не дає змоги зосередитися на своїх надбаннях, яких у нас є дуже багато: це й самобутні філософсько-освітні ідеї Г. Сковороди, неповторні методики В. Сухомлинського та багатьох інших учених. Неабияка увага до творів вітчизняного письменства повою мірою себе виправдовує, адже вона створює внутрішню мотивацію до вивчення мови й збереження її самобутності. За таких умов методичне використання творчої спадщини М. Стельмаха може виступати як актуальний та важливий інноваційний проєкт, якого потребує сучасна школа.

Література

1. Дзюба І. Вимирання Слова. URL: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/vimirannya_slova.html
2. Завальнюк Л. В. Засоби мовотворчості в романі Михайла Стельмаха «Чотири броди». 2013. URL: http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10071/Zavalnyuk_movotvorch_stelmah.pdf?sequence=1
3. Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника. Гол. ред. О. М. Куцевол та ін. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 287 с.
4. Стельмах Михайло: повні тексти творів. Укрліб. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=105>

References

1. Dziuba I. Vymyrannia Slova. URL: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/vimirannya_slova.html
2. Zavalnyuk L.V. Zasoby movotvorchosti v romani Mykhaila Stelmakha «Chotyry brody». 2013. URL: http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10071/Zavalnyuk_movotvorch_stelmah.pdf?sequence=1
3. Mykhailo Stelmakh u novitnikh paradyhmakh naukovoho znannia: zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf., prysviach. 105-richchiu vid dnia narodzh. Pysmennyka. Hol. red. O. M. Kutsevol ta in. Vinnytsia: Nilan-LTD, 2017. 287 s.
4. Stelmakh Mykhailo: povni teksty tvoriv. Ukrlib. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=105>

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-7>

УДК 811.161.2'27:316.48

ГАРБЕРА І. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЕМОЦІЯ ГНІВУ У КОНФЛІКТНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ)

У статті розкрито проблему вербальної репрезентації емоцій у сфері конфліктної комунікації з позиції зіставних досліджень. Визначено специфіку емоції гніву, характерної для конфліктної комунікації (на матеріалі української та англійської фразеології). Описано своєрідність репрезентації емоції гніву засобами українсько- та англійськомовних фразеологічних одиниць (у 4 аспектах): активна агресія (виражена процесуально, певними діями), зокрема вербальна; злість як моментна або перманентна ознака суб'єкта конфліктної комунікації; злість, експлікована за допомогою зовнішності людини (зокрема поглядом); відчуття заспокоєння після стану злості. Виявлені спільні й відмінні риси фразеологічної вербалізації емоції гніву на матеріалі двох різноструктурних мов.

Ключові слова: гнів, емоція, конфліктна комунікація, українська фразеологія, англійська фразеологія, фразеологічна одиниця.

HARBERA I.

Vasyl' Stus Donetsk National University

EMOTION OF ANGER IN CONFLICT COMMUNICATION (BASED ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN AND ENGLISH PHRASEOLOGY)

The purpose of the research is to determine the specificity of the emotion of anger, characteristic of conflict communication (based on the material of Ukrainian and English phraseology). The research material is 82 phraseological units (45 Ukrainian and 37 English).

Anger is an emotion characteristic of conflict communication (representation using various linguistic means of the process of creating and deploying a communicative space caused by the clash of different views, needs, and values of linguopersons, which develops into a contradiction of varying degrees of sharpness). Its constitutive features are aggressiveness, tension, impulsiveness, energy, activity, strength, mostly a clear focus on a non-specific subject (a specific object, a specific circumstance, a specific phenomenon, etc.), usually negative functionality in communication. The emotion of anger in the material of Ukrainian and English phraseology is manifested in 4 main aspects: 1) active aggression (expressed procedurally, by certain actions), in particular verbal (33 PhU); 2) anger as a momentary or permanent feature of the subject of conflict communication (27 PhU); 3) anger, explained with the help of a person's appearance (mostly – with a look) (14 PhU); 4) a feeling of calmness after a state of anger (8 PhU). Anger as a process, an action is more characteristic of the English-speaking emotional picture of the world; at the same time, the verbalization of the transfer of anger by appearance, look, as well as the state of calmness are characteristic features of Ukrainian phraseology in the first place; the description of anger as a sign of personality is equally significant for both Ukrainian and English phraseology. The emotion of anger has a powerful conflictogenic (which can cause conflict communication) and actually conflict (which directly embodies conflict communication) potential.

Key words: anger, emotion, conflict communication, Ukrainian phraseology, English phraseology, phraseological unit.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Проблема ж вербальної репрезентації емоцій у сфері конфліктної комунікації потребує більш детального розгляду, зокрема з позиції зіставних досліджень.

Аналіз досліджень та публікацій

Студіювання емотивних значень мовних одиниць актуалізовані у низці вітчизняних і закордонних праць з: когнітивної лінгвістики (Олег Гірняк «Емоція гніву у сучасній емотивній лексиці: теоретичний аспект» 2019; Олена Малярчук «Емоційний концепт щастя: етимологічні та структурні характеристики» 2014; Олена Сарбаш «Лексична репрезентація концепту задоволення в англійській, українській та новогрецькій мовах» 2012; Юлія Шамаєва «Методологічні засади дослідження вербалізованих концептів емоцій» 2011); прикладної лінгвістики (Олена Кольцова «Концепція лінгвістичної бази даних «Фундаментальні емоції людини в англійській фразеології» 2021; Костянтин Мізін «The emotion concept of SHAME as one of the markers of social infantilism: Cross-cultural analysis based on language corpora data» 2021); контрастивної лінгвістики (Костянтин Мізін «A Contrastive Psycholinguistic Study of the British Emotional Concept 'Envy' and Ukrainian 'Zazdrist': Particularities of Phraseological Objectification» 2021); дискурсології (Михайло Вінтонів «Частки як виразники емоцій здивування в українському політичному дискурсі» 2020; Ольга Залужна «Структурно-семантичні особливості вербалізації емоційних станів у сучасному англійськомовному літературному дискурсі (на матеріалі роману Е. Гілберт «Їсти, молитися, кохати»)» 2021; Людмила Коваль «Проблема вербалізації емоцій у науковому дискурсі» 2021); аксіології (Жанна Краснобаєва-Чорна «Емотивна картина світу в українській фраземіці: аксіологічний вимір фундаментальних емоцій людини» 2018) та ін.

Формулювання цілей статті

Відтак, **мета дослідження** полягає у визначенні специфіки емоції гніву, характерної для конфліктної комунікації (на матеріалі української та англійської фразеології).

Виклад основного матеріалу

Емоції постають предметом наукових зацікавлень психологів, лінгвістів, конфліктологів та інших вчених. Відтак, зацентруємо увагу на визначенні поняття емоції у працях з психолінгвістики: емоції – це психічні стани людини, у яких реалізується безпосереднє ситуативне переживання (задоволення, радість, страх) особистістю значущості діючих на неї явищ і ситуацій, задоволення чи незадоволення її актуальних потреб. В емоціях проявляється позитивне або негативне ставлення особистості до певних об'єктів, сфер діяльності, до самої себе, інших людей. Емоційне життя людини наповнене різноманітним змістом і виражає оцінні ставлення до: а) конкретних умов, що сприяють або перешкоджають здійсненню діяльності (наприклад, страх, гнів тощо); б) конкретних досягнень у діяльності й поведінці (наприклад, радість, жаль, смуток тощо); в) ситуацій, що склалися, або можливих. Характер і динаміка емоцій визначаються як об'єктивними подіями, так і переживаннями, з яких вони розвиваються (так, з кохання може розвинути гордість за кохану людину, засмучення через її невдачі тощо). Ставлення до відображуваних явищ як головної властивості емоцій представлено: а) у їх якісних характеристиках (до них належать: знак – позитивний, негативний; модальність – здивування, радість, відраза, обурення, тривога тощо); б) у динаміці зовнішнього вираження самих емоцій (в емоційній експресії – у міміці, мові, пантоміміці, рухах тощо); в) у динаміці протікання самих емоцій (тривалість, інтенсивність тощо). Емоції розрізняють за ступенем усвідомленості. Конфлікт між усвідомленими і неусвідомленими емоціями частіше за все лежить в основі неврозів. Емоції виступають у ролі регулятора спілкування, впливаючи на вибір партнерів і визначаючи його способи та засоби [4, с. 96]. У статті під емоцією розуміємо «первинне, засноване на перцептивних уявленнях психічне переживання людини, що є психологічно універсальним і найбільш релевантним культурним феноменом для того чи того етносу» (за визначенням Жанни Краснобаєвої-Чорної [3]).

За робочу у дослідженні обираємо загальновідому психологічну класифікацію емоцій Керролла Ізарда з виокремленням 10 фундаментальних людських емоцій: зацікавлення, радість, здивування, збентеження, відраза, гнів, презирство, сором, страждання, страх.

Зауважимо, що емоції є невід'ємною частиною конфліктної комунікації, під якою розуміємо репрезентацію за допомогою різноманітних мовних засобів процесу створення й розгортання комунікативного простору, зумовленого зіткненням різних поглядів, потреб, цінностей лінгвоперсон, що переростає в суперечність різного ступеня різкості. Традиційними для конфліктної комунікації емоціями виступають у першу чергу емоції так званого негативного спектру – відраза, гнів, презирство, сором, страждання, страх [1]. Предметом нашого дослідження постає фундаментальна емоція гніву.

Гнів – почуття сильного обурення; стан нервового збудження, роздратування. Його конститутивними ознаками є агресивність, напруженість, імпульсивність, енергійність, активність, сила, здебільшого чітка спрямованість на певного суб'єкта (певний об'єкт, певна обставина, певне явище тощо), зазвичай негативна функційність у комунікації [2].

Емоція гніву яскраво репрезентована за допомогою різноманітних мовних і немовних засобів. Фразеологічні одиниці – як згорнуті образно-оцінні мовні структури – беруть у процесі вербалізації емоцій активну участь. Актуальними при цьому виступають зіставні дослідження різноструктурного фразеологічного матеріалу.

Емоція гніву на матеріалі української й англійської фразеології знаходить вияв у різних аспектах:

1) **активна агресія (виражена процесуально, певними діями), зокрема вербальна:** укр. *дути губи, копилити губу* 'сердитися, ображатися на кого-небудь', *мати жаль до кого* 'відчувати незадоволення ким-небудь; нарікати, ображатися, сердитися на когось', *серце бере на кого, серце набігає на кого* 'хто-небудь сердиться, гнівається на кого-небудь', *вергати громи на кого* 'дуже гніватися, сердитися на кого-небудь, лаяти когось; бурхливо виявляти своє незадоволення, роздратування', *важким духом дихати на кого* 'дуже сердитися, гніватися, злитися на кого-небудь, стримуючи до певного часу прямий вияв своїх почуттів', *мати зуб на кого* 'сердитися, гніватися на кого-небудь; затаїти невдоволення, злість проти кого-небудь, прагнути зробити прикрість, неприємність комусь', *мокрим рядном на кого* 'сердито, з серйозними претензіями нападати на когось, лаяти когось, докоряти комусь', *лізти у пляшку* 'сердитися, гніватися без достатніх на те підстав', *мати хrap на кого* 'сердитися, злоститися на кого-небудь', *як приском обсипати кого* 'раптово вразити, схвилювати, засоромити, розсердити і т.ін. кого-небудь', *аж сипати вогнем* 'дуже сердито, гнівно розмовляти' (13 ФО); англ. *blow a gasket, blow your top, do your nana, get your dander up, go crook, lose your rag* 'втрачати самовладання; ставати злим', *fly off the handle* 'втрачати самовладання раптово або неочікувано', *flip your lid* 'раптово божеволіти або втрачати самоконтроль', *see red* 'раптово сильно розлючуватись', *get off your bike* 'роздратуватися', *rattle someone's cage* 'змушувати когось відчувати гнів або роздратування, зазвичай навмисно', *put someone's nose out of joint* 'засмучувати або дратувати когось', *give someone the pip* 'викликати у когось роздратування або депресію', *rub someone up the wrong way* 'дратувати чи відштовхувати когось', *get on someone's quince* 'дратувати або злити когось', *get on someone's wick* 'дратувати когось', *make*

someone's hackles rise 'лютити або обурювати когось', *make your blood boil* 'обурювати', *vent your spleen* 'вільно виражати свій гнів чи незадоволення', *a red rag to a bull* 'об'єкт, висловлювання або дія, які напевно когось спровокують або розлютують' (20 ФО);

2) **злість як моментна або перманентна ознака суб'єкта конфліктної комунікації**: укр. *аж у роті чорно у кого* 'хто-небудь дуже сердитий, лютий', *підбитий бісом* 'дуже сердитий', *як муха в спасівку* 'хтось злий, сердитий, уїдливі і т.ін.', *як опечений* 'дуже збуджений, сердитий і т.ін.', *муха сіла на ніс кому* 'хтось у поганому настрої, дратується, нервує і т.ін.; сердитий', *якась муха вкусила кого* 'що-небудь спричинило комусь поганий настрій, хтось дратується, нервує і т.ін.; сердитий', *як муха вкусила кого* 'хтось сердитий, злий, не в настрої', *і не приступайся до кого, і не приступити до кого, і приступитись страшно* 'дуже гордий, сердитий, зарозумілий і т.ін.', *без палиці і не підступай до кого* 'хто-небудь дуже гордовитий, пихатий, сердитий і т.ін.', *з серцем* 'сердито, з гнівом, зі злістю', *під сердиту годину* 'спересердя' (13 ФО); англ. *froth (or foam) at the mouth, spit blood* 'бути дуже злим', *breathe fire* 'бути люто злим', *have your monkey up* 'бути злим', *go through the roof* 'раптом ставати дуже злим', *have a cow* 'ставати злим, схвильованим або роздратованим', *go spare* 'ставати надзвичайно розлюченим або збентеженим', *go non-linear* 'бути дуже схвильованим або злим, особливо через певну одержимість', *do your nut* 'бути дуже злим або схвильованим', *have steam coming out of your ears* 'бути дуже злим або роздратованим', *have a cob on* 'бути роздратованим або в поганому настрої', *hot under the collar* 'злий, обурений або збентежений', *bent out of shape* 'сердитий або схвильований', *fit to be tied* 'дуже злий' (14 ФО);

3) **злість, експлікована за допомогою зовнішності людини (здебільшого – поглядом)**: укр. *кидати вогнем* 'неприємно, сердито, ворожо і т.ін. дивитися на кого-небудь', *метати очима іскри на кого* 'сердито, із злістю дивитися', *очі метаять іскри чиї* 'хтось дивиться гнівно, люто, сердито і т.ін.', *як холодною водою обдати кого* 'сердито, неприємно, холодно подивитися', *лихим оком* 'сердито, з неприємно, злістю подивитися', *очі блиснули гнівом чиї* 'хтось глянув дуже сердито, суворо, із злістю і т.ін.', *дерти косяка на кого* 'неприємно, сердито поглядати на кого-небудь', *кресати очима* 'гнівно, сердито дивитися, поглядати', *метати громи і блискавки на кого* 'виглядом виражати гнів, обурення, незадоволення кимсь, чимсь; сердито дивитися', *дивитися зашморгом* 'виражати поглядом велике незадоволення ким-, чим-небудь, мати сердитий вигляд', *дивитися бісом на кого* 'мати сердитий, невдоволений вигляд, сердитися', *дивитися басом* 'мати сердитий, неприємний, похмурий вигляд', *аж очі рогом кому* 'у кого-небудь дуже незадоволений, наспулений, сердитий вигляд' (13 ФО); англ. *give someone the hairy eyeball* 'дивитися на когось несхвально або сердито, особливо з частково опущеними повіками' (1 ФО);

4) **відчуття заспокоєння після стану злості**: укр. *відходити серцем* 'переставати гніватися, сердитися', *відтанути серцем* 'перестати сердитися, ображатися, гніватися на кого-небудь; стати добрішим, чуйнішим', *піджимати хвіст* 'угамовувати свій запал, зятятість і т.ін. в чому-небудь; утихомирюватися, заспокоюватися', *серце стигне* 'хто-небудь заспокоюється, забуваючи про образи, перестає сердитися на когось', *держати себе в руках* 'стримувати свої почуття, намагатися бути спокійним, володіти собою в незвичайній ситуації, в нервовій обстановці тощо', *володіти собою* 'триматися врівноважено та спокійно; уміти стримуватися' (6 ФО); англ. *count to ten* 'рахувати до десяти під носом, щоб не відреагувати на щось гнівно', *keep your shirt on* 'не втрачати самовладання; залишатися спокійним' (2 ФО).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Емоція гніву – фундаментальна емоція мовної особистості, часто експлікована саме в конфліктній міжособистісній комунікації й характеризується сильним обуренням, збудженням і роздратуванням. Можна констатувати, що гнів є універсальним почуттям, яке переживають мовці безвідносно до національної приналежності, про що свідчать виокремлені спільні аспекти семантичної репрезентації цієї емоції на матеріалі української й англійської фразеології (активна агресія (виражена процесуально, певними діями), зокрема вербальна; злість як моментна або перманентна ознака суб'єкта конфліктної комунікації; злість, експлікована за допомогою зовнішності людини (здебільшого – поглядом); відчуття заспокоєння після стану злості), хоча кількісно й представлені дещо по-різному: гнів як процес, дія більш характерний для англійськомовної емотивної картини світу; водночас вербалізація передавання гніву зовнішністю, поглядом, а також стану заспокоєння є характерними ознаками в першу чергу саме української фразеології; опис гніву як ознаки особистості однаково значущий як для української, так і для англійської фразеології. Емоція гніву має потужний конфліктогенний (який здатен спричинити конфліктну комунікацію) та власне конфліктний (який безпосередньо втілює конфліктну комунікацію) потенціал.

У перспективі плануємо дослідити, як у конфліктній комунікації реалізуються решта негативних емоцій (відраза, презирство, сором, страждання, страх) та умовно позитивні емоції зацікавлення, радості, здивування, збентеження, зокрема на стадії гармонізації міжособистісного конфлікту.

Література

1. Білоконенко Л.А. Українськомовна репрезентація міжособистісного конфлікту : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2017. 39 с.

2. Загнітко А., Краснобаєва-Чорна Ж. Емотивний профіль гніву в українській фразеології. *Przeгляд Wschodnioeuropejski*. 2020. XI/2. Рр. 433-444.
3. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Емотивна картина світу в українській фраземіці: аксіологічний вимір фундаментальних емоцій людини. *Studia Slavica*. 2018. №63/2. Рр. 321-332.
4. Синявський В. Психологічний словник. Київ, 2007. 274 с.
5. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук]. Київ, 2003. 1104 с.
6. Siefring, J. *The Oxford Dictionary of Idioms*. 2004. 340 p.

References

1. Bilokonko, L.A. (2017), Ukrainian representation interpersonal conflict: Author's thesis [Ukrayins'komovna reprezentaciya mizhosoby'stnogo konfliktu : avto-ref. dy's. ... dokt. filol. nauk], Kyiv, 39 p.
2. Zahnitko, A., Krasnobaieva-Choma, Zh. (2020), Emotive profile of anger in Ukrainian phraseology [Emotyvnij profilj ghnivu v ukrajins'kij frazeologhiji], *Przeгляд Wschodnioeuropejski*, XI/2, pp. 433-444.
3. Krasnobaieva-Choma, Zh.V. (2018), An emotional picture of the world in Ukrainian phrasemics: an axiological dimension of fundamental human emotions [Emotyvna kartyna svitu v ukrajins'kij frazemici: aksiologhichnyj vymir fundamentaljnykh emocij ljudyny], *Studia Slavica*, №63/2, pp. 321-332.
4. Syniavskiy, V. (2007), Psychological dictionary [Psykhologhichnyj slovnyk], Kyiv, 274 p.
5. Dictionary of Phraseology of the Ukrainian Language [Slovyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy] (2003), / [V.M. Bilonozhenko, I.S. Hnatiuk, V.V. Diatchuk]. Kyiv, 1104 p.
6. Siefring, J. *The Oxford Dictionary of Idioms*. 2004. 340 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-8>

УДК: 811.161

ХУРТАК І. В.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ТАЄМ М. Д.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

МІЖМОВНА ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНИХ ГЕРМАНІСТІВ

Стаття присвячена міжмовній та міжкультурній комунікації у підготовці фахівців з германської філології. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних способів підготовки сучасних професіоналів у галузі германістики. Мета статті полягає в обґрунтуванні введення у зміст іншомовної освіти дисциплін, які спрямовані на формування та розвиток міжкультурної комунікації. У статті міжкультурна комунікація трактується як повне взаєморозуміння між двома учасниками комунікативного акту, які належать до різних національних культур. Автори зазначають, що в міжкультурній комунікації контактує не культура, а людина, яка є представником і посередником міжкультурної взаємодії, тобто міжкультурна комунікація – це стосунки, які складаються між людьми – представниками різних культур у ситуаціях мовної взаємодії. Культурна компетентність вважається найважливішим елементом комунікативної компетенції, необхідним для культурного діалогу, що означає толерантність у всіх ситуаціях спілкування, уміння обрати правильний тон у спілкуванні з представниками інших культур, відповідні стратегії спілкування та форми самопрезентації. Автори розглянули умову ефективною міжкультурної комунікації з лінгвістичної та екстралінгвістичної точок зору. У статті зроблено висновок про необхідність спільного вивчення мови як системи символів та інструменту комунікації й культури як системи цінностей, світосприйняття і поведінки носіїв мови. Запропоновано запровадити в програму підготовки германістів такі дисципліни як «Лінгвокультурологія» та «Лінгвокраїнознавство». У межах методики викладання цих дисциплін пропонується застосовувати макросоціологічний, мікросоціологічний, антропологічний, туристичний та освітній підходи.

Ключові слова: лінгвокраїнознавство, лінгвокультурологія, міжкультурна комунікація, міжкультурна компетентність, міжмовна комунікація.

KHURTAK I.

National Technical University «Dnipro Polytechnic»

TAYYEM M.

National Technical University Kharkiv Polytechnic Institute

INTERLINGUAL AND INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE EDUCATION OF MODERN GERMANISTS

The article is devoted to interlingual and intercultural communication in the training of specialists in Germanic philology. The relevance of the research is conditioned by the search for effective ways of training modern professionals in the field of Germanic Studies. The aim of the article is to substantiate the necessity of revising the content of foreign language education with a focus on linguistics and intercultural communication. Intercultural communication is interpreted as a complete mutual understanding between two participants in a communication act who belong to different national cultures. The authors point out that in intercultural communication, it is not the culture that comes into contact, but the person who is the representative and mediator of intercultural interaction, i.e. intercultural communication is the relationship that develops between people from different cultures in situations of language interaction. Cultural competence is considered to be the most important element of communicative competence necessary for cultural dialogue, which means tolerance in all situations of communication, the ability to choose the right tone in communicating with representatives of other cultures, appropriate communication strategies and forms of self-presentation. The authors considered the condition of effective intercultural communication from linguistic and extralinguistic points of view. The article concludes that it is necessary to jointly study language as a system of symbols and a tool for communication and culture as a system of values, worldview and behavior of native speakers. The authors of the article suggest introducing such disciplines as «Linguocultural studies» and «Ethnolinguistics» into the curriculum of Germanist training. It is proposed to use macrosociological, microsociological, anthropological, tourism, and educational approaches in the teaching of these disciplines.

Key words: Linguocultural studies, Ethnolinguistics, intercultural communication, intercultural competence, interlingual communication.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Розглядаючи проблеми міжмовної та міжкультурної комунікації в сучасному суспільстві, можна виокремити три моменти: поняття міжмовної та міжкультурної комунікації, її конкретні прояви та проблеми в сучасному суспільстві. Аналіз праць сучасних лінгвістів засвідчує, що поняття «міжкультурна комунікація» – це поняття, похідне від понять «культура» та «комунікація». Коли зустрічаються представники різних культур, кожен із них діє відповідно до своїх культурних принципів. Таким чином, міжкультурна комунікація – це повне взаєморозуміння між двома учасниками комунікативного акту, які належать до різних національних культур. Термін «міжкультурний» містить безліч виразів залежно від дисципліни, в якій його вивчають, уподобань і цілей автора. Міжкультурна комунікація іноді позначається терміном «крос-культурна» [2; 7; 9], однак це скоріше свідчить про брак перекладацької культури, що доводить складність

міжмовної/міжкультурної комунікації, адже кроскультурний підхід пов'язаний із зіставним вивченням певних культурних явищ на основі внутрішньокультурного аналізу [9; 10].

У наукових колах часто трапляються терміни «етнічна/расова/міжрасова комунікація» [8; 10], які уживають під час розгляду відносин між різними етнічними або расовими групами в межах однієї країни, при цьому враховується колір шкіри та походження. Існує безліч форм міжкультурної комунікації, наприклад, це можуть бути заплановані переговори між представниками державних чи ділових організацій з різних країн, або незаплановані зустрічі під час екскурсійних поїздок, конференцій, академічних семінарів тощо. Завдяки сучасним процесам мобільності та комунікації кордони між країнами зникають, світ став настільки тісним, що обміни між країнами, народами та культурами практично неминучі. З огляду на це, актуальною виявляється підготовка сучасних професіоналів у галузі германістики, що потребує пошуку ефективних способів викладання іноземної мови не лише як інструменту комунікації, а і як системи цінностей та світосприйняття носіїв іноземної мови.

Аналіз досліджень та публікацій

Здійснений аналіз наукових публікацій засвідчує, що зміст викладання іноземних мов, зокрема германських, в аспекті міжмовної та міжкультурної взаємодії був предметом дослідження зарубіжних та українських вчених. І. Ю. М'язова [3] та В. М. Манакін [4] приділяють у своїх розвідках увагу особливостям тлумачення поняття «міжкультурна комунікація». Зі свого боку, В. Л. Панченко вивчає елементи, етапи та стратегії розвитку міжкультурних комунікацій [5]. Розвідки А. В. Шелякіної присвячені культурно маркованій лексиці як когнітивному компоненту міжкультурної комунікації [6]. Фундаментальною є робота Аджемоглу Дарона та Робінсона Джеймса, присвячена міжкультурній комунікації, а саме: причинам та наслідкам комунікативних невдач [1]. Заслужують особливої уваги роботи з міжмовної та міжкультурної комунікації таких зарубіжних дослідників, як Дж. Болтена [8], М. Ліна [9], М. Маркіяник [10], М. Мюллера [11] та ін.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності обов'язкового введення у зміст іноземної освіти дисциплін, які спрямовані на формування та розвиток міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу

У сучасному світі всі країни перебувають під соціальним і культурним впливом інших народів. У цьому контексті підтримання багаторівневих форм контактів і спілкування вимагає не тільки знання відповідних мов спілкування, а й традицій іноземних культур, моделей спілкування та поведінки, які, своєю чергою, допомагають уникнути помилкових мовленнєвих рішень [11, с. 27]. Незнання одним комунікантом культури іншого вважається однією з головних причин невдач у міжкультурній комунікації. Без цього важко побудувати ефективні тексти та домогтися успішного та конструктивного діалогу. Успішна комунікація безпосередньо залежить від знання культури і норм мовної та культурної спільноти, в якій відбувається спілкування [9, с. 53]. У західних традиціях найбільшого значення надають відкритості мовного повідомлення, яке визнають незалежно від контексту розмови, а мовця і слухача розглядають як двох рівноправних суб'єктів, стосунки між якими мають бути виявлені з мовного висловлення незалежно від його соціокультурних характеристик [8; 9; 11]. У східних і азійських культурах соціокультурний контекст важливий незалежно від перебігу бесіди щодо етики, психології, політики, традицій і соціальних відносин. Тому процес міжкультурної комунікації ускладнюється відмінностями в розумінні вербальних висловлювань. Це пов'язано з тим, що у східних та азійських культурах часто більше уваги приділяється манері та ритуалам мовленнєвих висловлювань, аніж безпосередньо їхній структурі та змісту.

Найбільш очевидні зіткнення культур і культурні конфлікти можна спостерігати в повсякденному житті. Добре відомий приклад, коли іспанська компанія домовилася з Мексикою про продаж великої кількості корків від шампанського, але з необережності пофарбувала їх у бордовий колір, колір жалоби в мексиканській культурі, що призвело до зриву угоди [11, с. 34]. У житті відбуваються зіткнення між культурами, причому не тільки під час зіткнення рідної культури з іноземною, а й усередині власної рідної культури. Це може статися, коли зміни в соціальному житті досягають такого рівня, що наступні покоління не пам'ятають, не знають і не розуміють культуру та світогляд попереднього покоління. Очевидно, що необхідно враховувати і спеціально вивчати відмінності між людьми, вивчати інші культури та їхні особливості. Це збагатить людину, змінить її ставлення до світу та інших людей і сприятиме успішній та адекватній міжкультурній та міжмовній комунікації.

Сьогодні дослідження в системі міжкультурної комунікації зосереджені на світогляді та поведінці комунікантів у їхній мовленнєвій діяльності з представниками різних культур, на поведінці людей, які стикаються з певними труднощами через мовні й немовні відмінності, а також на розгляді неминучого впливу цих відмінностей на результати комунікації. Важливо зазначити, що в міжкультурній комунікації контактує не культура, а людина, яка є представником і посередником міжкультурної взаємодії, тобто міжкультурна комунікація – це стосунки, які складаються між людьми – представниками різних культур у ситуаціях мовної

взаємодії. Це пов'язано з тим, що всі тонкощі й уся глибина проблем міжмовної та міжкультурної комунікації стають особливо очевидними при співставленні іноземної мови з рідною та іноземної культури з рідною мовою [9, с. 79]. В українській науково-освітній системі саме викладачі іноземних мов є новаторами у вивченні міжкультурної комунікації. Сьогодні багато українських університетів включають до своїх навчальних планів такі дисципліни, як «Міжкультурна комунікація» та «Лінгвокультурологія»; тісний зв'язок між міжкультурною комунікацією і викладанням іноземних мов очевидний. Міжкультурна комунікація як дисципліна фокусується на вивченні набору екстралінгвістичних фактів, тобто соціокультурних структур і одиниць, що лежать в основі мови і відображаються в ній [11, с. 45].

Мова відображає світ через призму її носіїв. Це певне бачення світу, яке відрізняється від того, як бачать світ представники інших культур. Мова – це і інструмент спілкування, і система цінностей, прийнята спільнотою, яка нею розмовляє. Наприклад, проведемо порівняльний аналіз українських та англійських слів з урахуванням соціокультурних чинників: державна мова «official language»; державна установа «government(al) organization»; державний борг «national debt»; державний діяч «civil servant»; державна політика «public policy»; державний секрет «state secret». Цей приклад засвідчує «унікальність лексичної та фразеологічної сполучуваності кожного слова в кожній конкретній мові, що є причиною комунікативної невдачі з небажаними наслідками в міжкультурному спілкуванні» [8, с. 105]. Порівняльне вивчення рідної та іноземної мови – єдиний шлях до успіху. Процес міжкультурної комунікації висуває високі вимоги до формування лексико-граматичних навичок і вмінь, до володіння всіма видами мовленнєвої діяльності. Водночас ефективність міжкультурної комунікації залежить від багатьох інших чинників. Наприклад, знання невербальних форм спілкування представників іноземних культур, правил етикету, зокрема ділового етикету, а також загальних фонових знань про країну та культуру комуніканта. Іншими словами, йдеться про необхідність вивчення світу носіїв мови, їхнього способу життя, національної ідентичності та менталітету [11, с. 57].

Подолання культурних бар'єрів не менш важливе для ефективної міжкультурної комунікації, ніж подолання мовних бар'єрів. До компонентів культури належать здебільшого традиції, побутова культура, повсякденна поведінка в різних ситуаціях спілкування (вербальних і невербальних), так звана «національна картина світу», тобто національні особливості, які стосуються сприйняття і думок про навколишній світ, а також художня культура, що відображає минуле і сьогодення конкретної етнічної групи [8, с. 135]. Культурна компетентність – найважливіший елемент комунікативної компетенції, необхідний для культурного діалогу, що означає толерантність у всіх ситуаціях спілкування, уміння обрати правильний тон у спілкуванні з представниками інших культур, відповідні стратегії спілкування та форми самопрезентації [11, с. 87]. Логічно, що розробка нових методів навчання іноземних мов проблематична. Це має бути методика культурології, метою якої є надання студентам низки відомостей про країну мови, що вивчається. Макросоціологічний (статистичні відомості, результати опитувань), мікросоціологічний (інтерв'ю, думки представників іноземних культур щодо реальних фактів), антропологічний (звичаї, національні традиції мови, що вивчається, внутрішньосімейні, робочі стосунки), туристичний (визначні пам'ятки, здобутки культури та мистецтва), освітній (літературні твори, поезія, зображення тощо) та інші підходи в рамках цієї методології набувають значного розвитку. У цьому контексті дисципліна «Лінгвокраїнознавство» або «Лінгвокультурологія», що вивчаються іноземною мовою, можуть стати засобом реалізації цієї методології на практиці. Набуття знань про літературу, музику, архітектуру та живопис країни мови, що вивчається, її структуру, особливості, схожість і відмінності з рідною мовою розглядається як засіб задоволення когнітивного інтелекту особистості у сфері її діяльності [11, с. 77]. Має сенс розвинути цю ідею відповідно до сучасних вимог до якості навчання іноземних мов молодих фахівців.

Сьогодні метою навчання іноземних мов є розвиток особистості як посередника культури. Саме мовна особистість полегшує процес передавання концептуальної та культурної інформації, що стосується конкретної комунікативної ситуації [8, с. 233]. Саме бікультурна особистість здатна долати як мовні, так і культурні бар'єри, виходити за рамки власної культури та здійснювати комунікативну діяльність, не втрачаючи при цьому своєї національної ідентичності [11, с. 206]. Бікультурна комунікація – це комунікація, що відбувається в ситуаціях, коли існують значні культурні відмінності в комунікативній компетенції учасників і коли ці відмінності суттєво впливають на успіх або невдачу певної комунікативної події [8, с. 241]. Комунікативна компетенція розуміється як володіння мовою як системою знаків і правил її функціонування, а також принципами спілкування з представниками іноземної культури. Основним завданням майбутнього, що стоїть перед викладанням іноземних мов, є максимальний розвиток комунікативної компетенції здобувачів освіти і формування комунікативної компетенції, основною частиною якої є культурологічна компетенція. Для вирішення цього завдання необхідно зробити лінгвокраїнознавство та міжкультурну комунікацію основними компонентами змісту навчання іноземної мови.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Викладання іноземної мови не може обмежуватися лише лінгвістичною системою цієї мови, пріоритетним має бути також ознайомлення з культурою, цінностями, світосприйняттям носіїв мови, тобто ефективна міжмовна та міжкультурна комунікація має розглядатися у лінгвістичному та

екстралінгвістичному аспектах. У цьому контексті необхідно обов'язково запровадити в програму підготовки германістів такі дисципліни, як «Лінгвокультурологія» та «Лінгвокраїнознавство».

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у вивченні досвіду впровадження таких дисциплін як «Лінгвокультурологія» та «Лінгвокраїнознавство» у програми підготовки сучасних германістів.

Література

1. Аджемоглу Дарон, Робінсон Джеймс. Чому нації занепадають / пер. з англ. Олександра Дем'янчука. Київ: Наш формат, 2017. 440 с.
2. Куриляк В. Є. Менеджмент: міжцивілізаційні і міжкультурні основи: монографія. Київ: Кондор, 2010. 482 с.
3. М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація». *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2006. № 8. С. 108–113.
4. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: ЦУЛ, 2012. 288 с.
5. Панченко (Гермасій) В. Л. Особливості міжкультурних комунікацій: елементи, етапи, стратегії розвитку. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497>
6. Шелякіна А. В. Культурно маркована лексика як когнітивний компонент міжкультурної комунікації (на матеріалі американського варіанту англійської мови). *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI(51), Issue: 176. 2018 Sept. Pp. 65-68.
7. Bleaman I. Uriel Weinreich: Contact Linguist, Historical Linguist, and Yiddishist Par Excellence. *Journal of Jewish Languages*. 2017. № 2. Pp. 131-143.
8. Bolten J. *Interkulturelle Kommunikation. Texte und Übungen zum interkulturellen Handeln*. Sternenfels: Wiissenschaft und Praktik, 2003. 396 s.
9. Lin M. Is There an Essential Difference between Intercultural and Intracultural Communication? *Intercultural Communication*. 2003-2004. № 6.
10. Marcjanik M. *Grzeczność w komunikacji językowej*. Warszawa, 2007.
11. Müller M. *Polyglotte Kommunikation. Soziale Arbeit und die Vielsprachigkeit ihrer Praxis*. Heidelberg: Carl-Auer, 2008. 370 s.

References

1. Adzhemoglu Daron, Robinson Dzhejms. Chomu naciji zanepadajutj / per. z anghl. Oleksandra Dem'janchuka. Kyjiv : Nash format, 2017. 440 p.
2. Kuryljak V. Je. Menedzhment: mizhcyvilizacijni i mizhkulturni osnovy: monoghrafija. Kyjiv: Kondor, 2010. 482 p.
3. M'jazova I. Ju. Osoblyvosti tлумachennja ponjattja «mizhkulturna komunikacija». *Filosofskji problemy ghumanitarykh nauk*. 2006. № 8. Pp. 108–113.
4. Manakin V. M. Mova i mizhkulturna komunikacija. Kyjiv: CUL, 2012. 288 p.
5. Panchenko (Ghermasij) V. L. Osoblyvosti mizhkulturnykh komunikacij: elementy, etapy, strateghiji rozvytku. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497>
6. Sheljakina A. V. Kuljturno markovana leksyka jak koghnityvnyj komponent mizhkulturnoji komunikaciji (na materiali amerykansjkogho variantu anghlijskoho movy). *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI(51), Issue: 176. 2018 Sept. Pp. 65-68.
7. Bleaman I. Uriel Weinreich: Contact Linguist, Historical Linguist, and Yiddishist Par Excellence. *Journal of Jewish Languages*. 2017. № 2. Pp. 131-143.
8. Bolten J. *Interkulturelle Kommunikation. Texte und Übungen zum interkulturellen Handeln*. Sternenfels: Wiissenschaft und Praktik, 2003. 396 p.
9. Lin M. Is There an Essential Difference between Intercultural and Intracultural Communication? *Intercultural Communication*. 2003-2004. № 6.
10. Marcjanik M. *Grzeczność w komunikacji językowej*. Warszawa, 2007.
11. Müller M. *Polyglotte Kommunikation. Soziale Arbeit und die Vielsprachigkeit ihrer Praxis*. Heidelberg: Carl-Auer, 2008. 370 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-9>

УДК811.111 : 81'42'373.2

ДМИТРОШКІН Д. Е.
Хмельницький національний університет

ЛЕКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АМЕРИКАНСЬКОГО СПОРТИВНОГО ЖАРГОНУ

У статті описано основні риси англійського спортивного жаргону. Увага зосереджена на американському спортивному медіадискурсі. Проаналізовано можливі способи перекладу англійського спортивного сленгу на українську мову, розкрито основні лексичні та стилістичні особливості перекладу в даній галузі. Наведено особливості функціонування спортивного жаргону поза межами спортивного медіадискурсу.

Ключові слова: жаргон, спорт, американський спортивний медіадискурс, образність, термін, переклад

DMYTROSHKIN D.
Khmelnitskyi National University

LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF TRANSLATION OF AMERICAN SPORTS JARGON

The article deals with lexical and stylistic features of translation of American sports jargon. The author substantiates relevance of the research and provides major factors for the study of sports jargon. Basic features of American sports jargon and its functions have been described. The process of converting terms into jargon in sports discourse has been revealed. The following major feature of the use of sports jargon in discourse have been described: concise lexical form, expressiveness, sociolinguistic factors. Basic principles of sports jargon translation have been suggested.

The author emphasizes the following methods of translation: equivalent, descriptive translation, transcoding, calque, adaptation. The choice of the translation methods depends of the context, the kind of sport, and stylistic coloring. Using equivalent and adaptation translation have been suggested as the most appropriate methods. Contexts and situations, in which certain methods of translation should be applied have been analyzed and described. Irregular types of American sports jargon have been studied. Specifically, the author talks about jargon with the use of proper names (names of athletes and geographical names). Examples of this type of sports jargon in sentences have been provided. Word-formation principles and meaning of specific types of sport jargon have been analyzed.

The author suggests Ukrainian equivalents to such words and phrases. Emotional and coloring aspects of the use of American sports jargon have been revealed. Examples and choice strategies for certain translation of jargon have been analyzed. Attention should be specifically paid to the style of speech (emotional coloring) and the context (translation source). The following general requirements to translators and approaches to translation of American sports jargon have been singled out: to preserve the image/emotion; to choose a correct equivalent; to know the specifics of sports discourse and the kind of sport a translator works with; to be able to select an equivalent from a kind of sport that is popular in the society that speaks target language. Prospects of further research have been provided.

Key words: jargon, sport, American sports media discourse, expressiveness, term, translation

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Спортивна лексика – невід'ємна терміносистема, яка являє собою певний загальний варіант мовлення в мініатюрі, адже спорт залишається однією з сфер діяльності соціуму. Для багатьох американців спорт завжди був, є і залишатиметься чимось особливим, а команди, гравці, особистості виступають своєрідними іконами, на які моляться запеклі фанати. Так, наприклад, дві найпопулярніші бейсбольні команди New York Yankees і Boston Red Sox стали своєрідним культом, а за грою цих команд спостерігають десятки мільйонів вболівальників. Тому не дивно, що лексикон, зокрема жаргон, який вживається під час трансляції цих матчів коментаторами, гравцями, проникають у мову і стають загальноживаними словами

Жаргон – мова якоїсь соціальної чи професійної групи, що відрізняється від загальнонародної наявністю специфічних слів і виразів, властивих цій групі.

Аналіз досліджень та публікацій

В останній час поступово зростає кількість наукових праць, присвячених особливостям мови різноманітних видів спорту як в українському (Л. Карпець, Ю. Струганець Л. Бардіна, О. Боровська, Л. Назаренко, М. Паночко, І. Процик, І. Янків та ін.) так і в зарубіжному (Н. Валгіна, О. Гуреєва, Р. Попов, В. Богуславська та ін.) мовознавстві. Однак, основна увага таких досліджень приділена спортивній лексиці та термінології. Спортивний жаргон, зокрема американський, досі залишається мало вивченим.

Формулювання цілей статті

Мета роботи - дослідження лексичних особливостей утворення спортивного жаргону, образність, яка закладена в нього, та аналіз можливих шляхів перекладу спортивного жаргону на українську мову.

Виклад основного матеріалу

Жаргоном можна назвати частину мови, що складається з дуже інформативних фраз та слів [3]. Подібні слова зазвичай використовуються в певному контексті певною групою людей. Оскільки жаргон зазвичай виникає у групі професіоналів, він є і у спортсменів, і всіх тих, хто прямо чи опосередковано пов'язаний зі спортом. Насьогодні питання американського спортивного жаргону дуже актуальне, зокрема через зростання ролі англійської мови та популярність американської культури. Тому ця тема є досить актуальною.

Жаргонізми, що зустрічаються в спортивному дискурсі, характеризуються своєю влучністю висловлювання, різноманітністю та, іноді, несподіваністю. Не просто бути перекладачем у спортивній сфері. Це вимагає від спеціаліста особливих знань та підготовки саме у сфері спорту. Тут перекладач може мати труднощі саме через незнання спортивного жаргону чи специфіки спорту взагалі. Для успішного виконання перекладу в цій галузі, фахівцю доведеться мати не лише навички швидкого перекладу, але цікавитися спортивними подіями (можливо, навіть самому займатися цим спортом), ну і, звичайно ж, спілкуватися із фахівцями.

Спортивним жаргоном ми вважаємо лексичні одиниці та вирази, які використовують спортсмени, спортивні коментатори та аналітики замість звичних, загальноприйнятих спортивних термінів і понять.

Важливість дослідження саме американського спортивного жаргону та особливостей його перекладу пояснюється наступними факторами:

1) широке вживання спортивного жаргону в засобах масової інформації. Спортивний жаргон часто використовується авторами статей та репортажів для надання тексту образності та привертання уваги спортивних фанатів;

2) широке вживання в побуті. Надзвичайна популярність спорту в США сприяє процесу детермінологізації спортивних термінів та жаргонізмів – проникнення їх в інші сфери життя та побуту нації;

3) цікаві способи утворення. Американський спортивний медіадискурс характеризується утворенням okazionalnih neologizmv, які часто закріплюються в сфері спортивного жаргону та утворені за незвичними, або малопродуктивними моделями словотвору. Такі лексичні утворення є цікавими з точки зору дослідження англійської мови, лексикології та перекладацького аспекту, адже для адекватної передачі таких лексичних одиниць перекладач повинен бути обізнаним із специфікою їх утворення;

4) перекладач часто матиме справу зі спортивним жаргоном при перекладі американського “контенту”. Вище згадувалося про те, що спортивний жаргон широко проникає в побут американців, однак таке проникнення відбувається не лише в побутову сферу, а й в інші, зокрема в політику, економіку. Спортивний жаргон можна часто почути у кінофільмах, побачити в друкованих виданнях, рекламних салоганах тощо.

В даному дослідженні необхідні виділити дві основні характеристики спортивного жаргону:

1) Використання професійного жаргону обмежене [2] (ним володіє лише невелика група людей, що працюють за одним фахом, або займаються одним видом діяльності), але популярність спорту в США робить ареал використання спортивного жаргону необмеженим. Тобто, в американському медіапросторі можна вільно використовувати спортивний жаргон фактично в будь-якій сфері життєдіяльності людини.

2) Звичайний спортивний термін при переході в іншу сферу стає спортивним жаргоном. Те що власне в сфері спорту не є жаргоном, а лише звичайним терміном або поняттям, автоматично вважається жаргоном, або сленгом, якщо використовується в інших сферах – людина, що використовує спортивні терміни в своєму спілкуванні звучить як людина, що насичує своє мовлення розмовним сленгом, робить мовлення більш забарвленим.

Усі вищезгадані особливості необхідно враховувати при перекладі текстів. Що містять в собі спортивний жаргон або терміни.

Дослідження виявило наступні риси американського спортивного жаргону:

1) Стисла лексична форма – для простоти викладення матеріалу або швидкого мовлення спортивного коментатора. Наприклад: *chirp: to trash talk the opposing team*. Буквально – цвірінькати, щебетати. В українській мові цьому дієслову відповідає вираз – *словесна перепалка*.

2) Експресивність – для виокремлення певних якостей спортсмена або команди. Наприклад: *sieve: a goaltender who allows a lot of goals, usually referred to as being full of holes*. В українській мові маємо відповідник «*решето*»

3) Соціолінгвістичні фактори – різноманітні екстралінгвальні явища або інформація, історія спорту або нації, традиції. Така риса спортивного жаргону вимагає від перекладача неабиякої обізнаності в даній сфері та пошуку додаткової інформації задля здійснення адекватного перекладу. Наприклад: *Uncle Charlie: curveball pitch*. Буквально – кручена подача (бейсбол). Часто цей вираз використовується для позначення будь яких дій або вчинків, що ставлять іншу людину в незручне або скрутне становище. В українській мові використовується відповідник – *поставити кому підніжку*.

В теорії та практик перекладу існують різні підходи до перекладу жаргону [1]. З огляду на основні риси та особливості американського спортивного жаргону, ми виділяємо наступні основні шляхи його перекладу:

- 1) переклад за допомогою еквіваленту (найбільш правильний підхід, однак в мові перекладу не завжди можна підібрати еквівалент-жаргон);
- 2) описовий переклад (може бути задовгим та порушувати структуру тексту мови оригіналу) / вилучення жаргону (приводить до втрати експресивності);
- 3) транскрибування, транслітерація (завжди буде зрозумілий лише тим людям, які займаються конкретним видом спорту);
- 4) калькування (значною мірою залежить від контексту);
- 5) наближений переклад (адаптування перекладу під спортивні уподобання україномовного суспільства, підбір еквівалентів із видів спорту, зрозумілих нам).

Для використання еквіваленту, перекладач повинен володіти необхідними знаннями у конкретному виді спорту, або консультиватися із фахівцями. Однак, це найбільш вдалий спосіб перекладу, адже таким чином перекладач зберігає стиль мовлення, експресивність і, часто, лексичну форму. Наприклад: *pillows: the goaltender's leg pads* – “дивани” (щитки воротаря в хокеї); *brick* – в молоко (невлучний кидок в баскетболі); *cookie* – подарунок (несильна подача в бейсболі, яку легко відбити). Нажаль, знайти еквівалент до спортивного жаргонізму в мові перекладу часто неможливо, тому перекладач може вдаватися до описового перекладу. Наприклад: *clapper* – сильний удар клюшкою із замахом (хокей); *mustard* – швидкий, сильний кидок (бейсбол), *chiclets* – зуби (хокей). Як ми бачимо із цих прикладів, описовий переклад – єдиний правильний спосіб перекладу, адже багато спортивних понять неможливо адаптувати під види спорту, популярні в нашій країні. Дослівний переклад або транскодування зроблять такий текст абсолютно незрозумілим.

Говорячи про транскодування (транскрибування, транслітерація), варто зазначити, що такий спосіб перекладу спортивного жаргону використовуються для суто американських видів спорту, які в нашій країні непопулярні і нерозвинені, а також для низки термінів, відповідника яких не існує навіть у популярних у нас видах спорту, наприклад: *hit* – хіт (вдалий удар биткою в бейсболі); *slam dunk* – слемданк (вкладання м'яча кошик руками (баскетбол)). З наведених прикладів ми бачимо, що при транскодуванні спортивний жаргонізм залишатиметься зрозумілим лише фахівцям у конкретному виді спорту. Описовий переклад ніколи не використовується для таких лексем, оскільки він є занадто розлогим і порушує структуру тексту оригіналу або нагромаджує мовлення спортивного коментатора. Теоретично, слово *hit* можна перекладати “удар”, однак в різних видах спорту поняття удару трактується по-різному. В тому ж бейсболі, окрім вдалого удару по м'ячу, слово *hit* може позначати удар суперника (фізичний). Саме тому його доцільно перекладати за допомогою транскодування для виокремлення його специфічного значення.

Калькування використовується для спортивних жаргонізмів, які передають образ, явище, або принцип функціонування, які можна спроектувати на українську мову і отримати той самий образ. Наприклад: *butterfly* – метелик (стиль гри голкіпера в хокей – відповідно до рухів, зокрема руками, нагадує рух крил метелика); *to park the bus* – поставати/припаркувати автобус (футбольний жаргон, позначає гру в “глухий” обороні – наче на дорозі перед суперником поставили автобус і він не в змозі пройти вперед). Такий спосіб перекладу має переваги використання еквіваленту та збереження образності, однак такі жаргонізми будуть зрозуміли лише фахівцям.

Наближений переклад, або адаптування під реалії україномовного населення – найкращий спосіб, якщо перекладач намагається уникнути розлого описового перекладу або калькування, яке робить переклад зрозумілим лише для вузького кола людей. Використовуючи наближений переклад, перекладач повинен чітко розуміти значення спортивного жаргонізму в мові оригіналу, та знатися на видах спорту, популярних серед україномовного населення для адекватної передачі самого поняття та образності висловлювання. Наприклад: *game of inches*. Дослівно – гра на кожному дюймі полю. Використовуються в американському футболі для позначення жорсткої боротьби та повної самовіддачі спортсменів. Адаптувавши цей вираз під реалії звичного нам футболу. Можемо перекласти його як “боротьба на кожному метрі /сантиметрі поля”. Інший приклад з американського футболу, який є абсолютно незрозумілий українцям – *fourth-and-goal*. Даний вираз позначає ігрову ситуацію, в якій атакуюча команда має останню спробу в атаці, при якій вони повинні перетнути залікову лінію. В іншому випадку м'яч перейде до суперника. Часто цей вираз використовується в інших сферах для позначення вирішального моменту або прийняття вирішального рішення. Українською мовою його можна перекласти як “пан або пропав” або “вирішальний удар”.

Також при перекладі спортивного жаргону необхідно зважати на полісемію слів та на вид спорту, в якому даний жаргон використовується. Наприклад: низький удар, при якому м'яч проходить по газону або “косити траву” можна перекласти як *worm burner* або *drive*. Однак потрібно зважати на те. Що перше використовується в бейсболі, а друге – в футболі. Якщо ж “косити траву” означає вдарити повз м'яч і зачепити траву, то жоден із цих виразів не підходить для перекладу. Слово *wood* в спортивному жаргоні може перекладатися як ключка і як битка – переклад залежить від виду спорту.

Часто в спортивному жаргоні використовуються власні назви, імена спортсменів. Топоніми. Їх переклад вимагає від перекладача додаткового пошуку інформації задля здійснення адекватного перекладу. При перекладі таких жаргонізмів можуть використовуватися різні способи. Наприклад: *Panenka* – Паненка (легкий удар в футболі, при якому м'яч плавно опускається на землю); *Smashville* – потужна гра команди з міста Нешвіл (утворено за допомогою злиття слів *to smash* і *Nashville*, наприклад *we're going to Smashville* –

ідемо зрати в *Нешвіл і легко там не буде*); *kronwalled* - "розмазаний" по борту (утворено від імені хокеїста Niklas Kronwall, який славився виконанням жорстких силових прийомів на борту, наприклад: *he was kronwalled along the boards – його просто розмазали по борту*).

Інший аспект перекладу спортивного жаргону – правильний вибір образності та емоції. Часто такі лексеми можна перекласти, з лексичної точки зору, правильно, але помилитися при виборі образу, закладеному в них. Наприклад: *hose* – рука бейсболіста, якою він виконує кидки. Таке слово можна перекласти як "гармата". Але в такому випадку це слово набуває образу сильної руки, надзвичайно потужного кидка, хоча в оригіналі такого образу не закладено. Правильним еквівалентом буде "робоча рука", що є абсолютно нейтральним з точки зору образності емотивного забарвлення.

Іншим таким прикладом є жаргонізм *moonshot*, який означає сильний удар за межі стадіону, що приносить команді очки (бейсбол). Часто так описують удар, при якому м'яч вилітає по високій траєкторії. В українській мові є еквівалент "по горобцях", однак він завжди несе в собі негативне значення і позначає невдалий удар значно вище воріт, тому є абсолютно неправильним варіантом перекладу в даному випадку.

Аналогічним прикладом є жаргонізм *wheels*, що позначає ноги. Перекладач може спробувати провести аналогію із педалями (що часто відбувається в українській мові). Однак це буде помилкою, оскільки "педали" завжди несе в собі дещо негативне забарвлення, в той час коли в англійській мові слово *wheels* є нейтральним. Наприклад: *wheel play* – ігровий момент, в якому необхідно швидко бігти на м'яч:

He drives a wheel play – він змусив суперника бігти на м'яч (ніколи не крутити педалі, це звучить грубо і некоректно)

Існують випадки, коли перекладач повинен орієнтуватися на контекст та ситуацію при виборі того чи іншого відповідника. Для прикладу розглянемо слово *rylon*, що буквально позначає незграбного гравця. Залежно від того, де і для кого здійснюється переклад, слово *rylon* можна перекласти як:

1) незграба (нейтральний відповідник із втратою образу найчастіше буде використовуватися при перекладі в офіційному стилі для публікації в пресі, Інтернет ресурсах тощо);

2) ... його обходять наче стовпчик (більш характерно для мовлення коментатора або аналітика при аналізі матчу);

3) бадиль (груба форма еквіваленту, що використовується при розмові спортсменів і ніколи не в офіційному стилі).

Велика кількість спортивних жаргонізмів проникла в повсякденне мовлення та використовується як ідіоматичні вирази та передають образність. Для здійснення їх адекватного перекладу перекладач повинен володіти додатковою інформацією та знати походження таких слів та виразів. Наприклад: *to score* – затягти когось в ліжку (в спорті – забити гол); *curveball* – поставити комусь підніжку (в спорті – кручена подача); *no soup for you* – а тобі, малече, кашки не дамо / а тобі зась (популярний вираз американського спортивного коментатора, який він використовую, коли говорить про заблокований кидок в баскетболі). В Україні один із спортивних коментаторів часто використовує фразу "добрий вечір, я диспетчер" в подібних ситуаціях, тому при перекладі чи адаптації спортивного жаргону можемо використовувати такі вирази, як такі, що існують в нашому спортивному медіадискурсі.

Знання специфіки вживання та походження спортивного сленгу необхідні у випадках, коли така лексема використовується в мовленні для досягнення каламбуру або гри слів. У більшості таких випадків зберегти гру слів при перекладі просто неможливо, тому перекладач повинен адаптувати використанні образи під реалії мови перекладу. Наприклад слово *ballpark* – стадіон (бейсбольний). Популярність бейсболу в США вплинула на масове використання цього слова в побуті і з часом воно набуло значення приблизної суми, цифри. Так, наприклад, в популярному серіалі "Друзі", автори використали *ballpark* у діалозі, і досягли гумористичного ефекту в сцені де. Один із головних персонажів запитує свою подругу про кількість хлопців, які були у неї до нього:

- *I don't need the actual number, just a ballpark.*

- *Ok, it is definitely less than a ballpark.*

Для збереження гумористичного ефекту та відтворення гри слів можемо замінити поняття "стадіон" на "десяток". Таким чином гра слів буде зрозумілою для кінцевого реципієнта.

- *Мені не потрібна точна цифра, хоча б приблизно який десяток.*

- *Це точно менше ніж десяток.*

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, приходимо до висновку, що при роботі із матеріалом, що містить спортивні жаргонізми, перекладач повинен не просто відшукувати значення та переклад певного слова у словнику, а зважати на ряд факторів, перелічених у статті та завжди намагатися зберегти образність висловлювання, адже використання спортивних жаргонізмів, чи то в спортивних текстах, чи то текстах іншої тематики, завжди передбачає емоційне забарвлення. Проаналізувавши специфіку спортивних жаргонізмів та можливі шляхи їх перекладу, головними вимогами до перекладу такої лексики вважаємо наступні:

1) знання специфіки самого жаргону та виду спорту, в якому він використовується (фонові знання);

2) збереження образності при передачі понять, яких немає в нашій мові (описовий переклад чи використання нейтрального відповідника часто нівелює образність, закладену у висловлювання автором);

3) правильний і адекватний підбір еквіваленту відповідно до контексту (стежити за рівнем грубості, наданням позитивної чи негативної оцінки, використовувати еквіваленти, що існують в мові перекладу);

4) вміння підбирати еквіваленти зі спорту, що є популярним серед носіїв мови перекладу (збереження образності, розуміння того, що в мовленні використаний саме спортивний жаргонізм, використання образів та понять, зрозумілих читачеві).

Для дотримання всіх цих вимог перекладачеві необхідно буде консультуватися із фахівцями в даній галузі (безпосередньо спортсменами).

Подальшими перспективами нашого дослідження вбачаємо більш детальний аналіз шляхів перекладу термінів, що використовуються суто в американських видах спорту з оглядом на можливе укладання словника американських спортивних термінів та жаргонізмів.

Література

1. Маслова Г.М. Особливості та способи перекладу жаргонної лексики (на матеріалі художнього тексту). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. №21, том 1. С.122-124

2. Промська А.С., Юогданова І.Є. Лексико-семантична класифікація, основні способи творення та особливості перекладу лексем професійного жаргону працівників сфери цивільного захисту України англійською мовою. 2019. Режим доступу: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/9119>

3. Словник української мови. Режим доступу: <https://slovnnyk.ua/index.php?sword=%D0%B6%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BD>

References

1. Maslova H.M. Osoblyvosti ta sposoby perekladu zharhonnnoi leksyky (na materialii khudozhnogo tekstu). *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*. 2016. №21, tom 1. S.122-124

2. Promska A.S., Yuohdanova I.E. Leksyko-semantychna klasyfikatsiia, osnovni sposoby tvorennia ta osoblyvosti perekladu leksem profesiinoho zharhonu pratsivnykiv sfery tsyvilnoho zakhystu ukrainy anhliskoiu movoiu. 2019. Retrieved from: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/9119>

3. Slovnnyk ukrainskoi movy. Retrieved from: <https://slovnnyk.ua/index.php?sword=%D0%B6%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BD>

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-10>

УДК 811.161

ДРОБОТЕНКО В. Ю.

Київський університет імені Бориса Грінченка

ВІДЗЕРКАЛЕННЯ У ФРАЗЕМАХ УКРАЇНСЬКОГО І АНГЛІЙСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Статтю присвячено вивченню українських і англійських фразем, які віддзеркалюють менталітет народів України та Великої Британії. Актуальність розвідки зумовлена відсутністю в лінгвістиці спеціального дослідження, у якому б розглядалися антропоцентричні фразеологізми, тобто спрямовані на позначення світу людини як відбиття менталітету названих етносів. Мета статті полягає в студіюванні специфічних фразем, що відтворюють український і англійський менталітет. У цій роботі менталітет трактуємо як стійку сукупність уподобань і сформовану систему цінностей народу, яка тісно пов'язана з національним характером, що відображає духовне обличчя певного етносу. Згідно з відомою в лінгвістиці семантичною класифікацією до основних типів усталених одиниць зараховуємо фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, а також фразеологічні вирази (ідіоми, прислів'я, приказки, афоризми тощо). Результати проведеного аналізу засвідчили, що фраземи відтворюють такі особливості українського менталітету, як релігійність, свободоловність, працелюбність, витривалість, толерантність, милосердя та ін. Зі свого боку, англійський менталітет є результатом традицій і поведінкових звичок мешканців Великої Британії; він віддзеркалює її клімат, природу і географію. Ознакою англійського менталітету є стабільність, працьовитість; терпимість і невтручання в справи інших; консерватизм; стриманість та індивідуалізм. Зазначено, що деякі компоненти у складі фразеологізмів аналізованих мов надають студіюваним одиницям протилежних конотацій, хоча подекуди трапляються збіги. Здебільшого це стосується фразеологізмів, що містять компоненти на позначення погодних явищ, як-от: вітер, дощ, буревій, злива. Уважаємо, це пов'язано з різними кліматичними умовами Великої Британії та України. Установлено також різницю між фразеологізмами на позначення праці: якщо українські фразеологічні одиниці вербалізують важку або марну працю, то в англійських здебільшого засуджується лінь.

Ключові слова: фразеологізм, менталітет, антропоцентризм, конотація, народ.

DROBOTENKO V.

Borys Grinchenko Kyiv University

REFLECTION IN PHRASES OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH MENTALITY

The article is devoted to the study of Ukrainian and English phrases that reflect the mentality of the peoples of Ukraine and Great Britain. The relevance of the study is due to the anthropocentrism of phraseology, i.e. the focus of stable units on the human world. The purpose of the article is to study the semantic features of phrases that reflect the Ukrainian and English mentalities. The article interprets mentality as a stable set of preferences and a formed system of values of a people, which is closely related to the national character, reflecting the spiritual face of a certain ethnic group. According to this definition of the term "phraseology", its main types include phraseological splices, phraseological unities, phraseological combinations, and phraseological expressions (idioms, proverbs, sayings, aphorisms). According to the results of the analysis, phrases reflect such features of the Ukrainian mentality as religiosity, love of freedom, and hard work. In turn, the English mentality is the result of traditions and behavioral habits of the people of Great Britain; it reflects its climate, nature and geography. The English mentality is characterized by stability, hard work; tolerance and non-interference in the affairs of others; conservatism; restraint and individualism. The authors note that some components in the phraseological units of the analyzed languages give the phraseological units opposite connotations, although sometimes there are coincidences. This mostly concerns phraseological units containing components denoting weather phenomena, such as wind, rain, hurricane. According to the authors, this is due to the different climatic conditions in the UK and Ukraine. The difference between the phraseological units referring to labor is also established: while Ukrainian phraseological units verbalize hard or useless work, English ones mostly condemn laziness.

Keywords: phraseology, mentality, anthropocentrism, connotation, people,.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У процесі свого формування як особистості людина набуває національної ідентичності й усвідомлює себе носієм певного національного менталітету [3; 5; 6]. Учені вже давно намагаються виявити відмінності між однією етнічною групою та іншою. Із давніх часів подібні дослідження стосувалися визначень і сприйняття себе та інших і мали, як правило, описовий характер. Нині існують популярні науки, які проводять порівняльне вивчення різних етнічних груп. До них належать історія, географія, культурологія, народознавство, антропологія, лінгвістика та культурологія. У межах цих наук знання про етноси, отримані дослідниками раніше, не заперечуються, а узагальнюються й опрацьовуються, що уможливило розуміння поведінкових механізмів і моделей етносів із погляду історичних процесів. Саме в такий спосіб сьогодні об'єктом особливого інтересу можуть стати не лише традиції та звичаї, а й етнічні відмінності в ментальних проявах представників етносу.

Простеживши, звідки походять слова «менталітет» і «ментальність», можна зробити висновок, що вони є запозиченнями одного й того самого поняття, але з різних мов. «Менталітет» було засвоєно з німецької *Mentalität* («спосіб мислення»); «ментальність» – із французької як похідне від прикметника *mental* («розумовий»). Французький іменник *mentalite* трактують як «напрямок думки, склад розуму, інтелект, розумові

здібності, інтелектуальний рівень і спосіб мислення» [14]. Таким чином, ми поділяємо думку, що різниця у звучанні двох слів пояснюється особливостями запозиченої мови, але за змістом «менталітет» і «ментальність» є синонімами і становлять одне й те саме поняття. Із огляду на це, можна зробити висновок, що менталітет як стійка сукупність уподобань і сформована система цінностей одного народу, тісно пов'язаний із національним характером, що віддзеркалює духовне обличчя певного народу.

Аналіз досліджень та публікацій

На сьогодні фразеології приділяють увагу безліч науковців, розглядаючи її в різних аспектах. Досліджено функціонування фразеологізмів української мови у політичному [3; 4; 7], економічному [1], військовому [10] дискурсах тощо. М. Самус і С. Баранова [9], М. Положин [8] вивчали фразеологізми англійської мови, зосереджуючись на семантиці, структурі та класифікації цих одиниць. Зі свого боку, А. М. Недосека [6] студіювала аксіологічні характеристики фразеологізмів в англійській мові в художньому дискурсі. Дослідження В. Ю. Кочубей присвячені англійським фразеологізмам на позначення частин тіла як елементам культурного коду [5], а Р. Зорівчак розглядала кольореми як компоненти фразеологічних одиниць української та англійської мов у зіставному лінгвокультурологічному аспекті [2]. Попри достатню кількість розвідок, присвячених фразеологізмам, вони завжди залишатимуться у центрі уваги мовознавчої спільноти, оскільки яскраво відбивають менталітет і світосприйняття народу, його мовну творчість.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в дослідженні семантичних особливостей фразем, що відтворюють український та англійський менталітети.

Виклад основного матеріалу

У мовному плані менталітет віддзеркалюється у фраземах, що якнайкраще репрезентують особливості національного характеру та основні цінності, притаманні певному народові. Узагальнюючи різноманітні трактування фразеологізмів, розуміємо їх як мовні одиниці, що складаються з кількох слів, значення, склад і структура яких є фіксованими [1; 5; 7; 8; 9]. Відповідно до цього визначення терміна «фразеологізм», до основних його типів зараховуємо фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, а також фразеологічні вирази (ідіоми, прислів'я, приказки, афоризми тощо). Із огляду на те, що культура й мова тісно взаємопов'язані, усі особливості менталітету українського та англійського народів певним чином відбиваються у мові, зокрема у фразеологізмах. Фразеологія утримується в мові століттями, показуючи культуру народу. Вивчення ж культурних особливостей концептів, репрезентованих фразеологічними одиницями, «дає змогу виявити як систему оцінок і цінностей, необхідних для дослідження міжкультурних відмінностей, так і своєрідність менталітету та світорозуміння людей» [4, с. 34].

Із-поміж головних особливостей українського менталітету відзначаємо релігійність, свободолюбність, витривалість, толерантність, працелюбність і милосердя.

Православна культура виховала в українському народі духовність, любов, чуйність, жертвність, доброту та ін. Згідно з результатами аналізу фразеологічних словників, найбільш частотними компонентами у структурі усталених одиниць, пов'язаних із релігією, є *Бог, Мати Божа, Господь, Ісус*, як-от: «*Боже помагай*» («побажання успіхів»); *Мати Божа* (вираження позитивних або негативних емоцій); *Бог милував, нехай Мати Божа помилує* («пощастило уникнути чогось неприємного, небажаного»); *не приведи Господь* («небажання чогось, застереження від чого-небудь або жалю з приводу чого-небудь»); *нехай Мати Божа прощає* (вираження побажання добра, безпеки, благополуччя); *ні Богові свічка, ні чортові надобень, ні Богові свічка, ні чортові коцюба (кочерга, рогачилно, угарка, ладан)* («нічим не примітна, посередня людина; нема ніякої користі, толку з кого-н., чого-н.»); *нема чого Бога гнівити* («немає підстав, не варто марно нарікати на щось, бути незадоволеним чимось»); *давай Бог ноги, а чорт колеса* («необхідність раптової втечі звідкись»); *одному Богу відомо* («ніхто не знає про щось»); *відрізнути Божий дар від яєчні* («добре розбиратися в чому-небудь»); *живим до Бога полізти* («часто згадувати Бога, навіть прикриваючи так свої недобрі наміри або вчинки»); «дуже погано себе почувати, страждаючи від болю, втрачаючи будь-яке терпіння; ледве витримувати, ледь не вмирати») [12]. Отже, фразеологізми з компонентами *Бог, Божий, Мати Божа* вербалізують різноманітні аспекти людського буття: позитивні і негативні риси та емоції тощо.

Емоційність українців відтворена у фразеологізмах, які містять у своєму складі лексему «душа». Ці одиниці можна поділити на такі, що позначають:

- приємні відчуття: *в душі тішитися* («відчувати задоволення з чого-небудь, не виявляючи його зовні»); *душі не чути* («дуже любити, жаліти кого-небудь, бути ним дуже захопленим»);
- неприємні відчуття: *гірко на серці / на душі* («дуже прикро»); *гнітити серце / душу* («викликати тяжкий настрій, болісне відчуття»); *бити в саму душу* («боляче дошкуляти кому-небудь чимось»); *душа так і покотилася* («хто-небудь раптом відчув страх, переляк, відчай»); *душі не стало* («дуже злякатися»); *заганяти / загнати душу в п'яти* («дуже лякати кого-небудь, викликати почуття страху»); *з каменем на душі / в грудях* («у гнітючому, поганому настрої»);

- позбавлення чого-небудь неприємного: *відвести душу* («довіритися, через що відчуті полегшення»); *як камінь з душі / з грудей спав / звалився* («кому-небудь стало легко, спокійно, хтось заспокоївся»);

- характеристику людини: *канцелярська душа* (застаріле, зневажливе: «сухий, бездушний працівник; бюрократ»); *плювати в душу* («виявляти зневагу, що зачіпає найдорожче, заповітне»); *лізти з чобітьми в душу* («грубо, безцеремонно втручатися в чийсь справи, в особисте життя»); *мати душу* («бути чуйним, доброзичливим, сердечним»); *мотузяна душа* («хто-небудь позбавлений рис людської індивідуальності – боязкий, непринциповий»).

Українці впродовж своєї історії боролися за волю, свободу, незалежність, як від ворогів, так і у виявленні почуттів і дій, що відтворено в таких фразеологізмах: *вільний птах; вільна птаха / пташка / птиця* («людина, не зв'язана шлюбом; людина, незалежна у своїх вчинках, поведінці»); *вільний козак* («парубок, неодружений чоловік (холостяк)»); *як вільна пташка, зі сл. жити* («незалежно, самостійно, безтурботно»). Про жагу до свободи свідчать такі прислів'я: *«Або Волю здобути, або дома не бути. В пригоді – думай о свободі. Ведмідь на прив'язі сильно реве. Вільному воля не потрібна. Воля дає силу слабим. Воля – нічний вогник: наче близько, а не достанеш. Гарно на сім світі, що хотіти, те чинити. Дай кому волю, а сам підеши в неволю. І золота клітка, для пташки неволю. Козача потилиця панам ляхам не хилиться»* [12].

Українці – народ працелюбний, однак фразеологізми, які концептуалізують працю, мають здебільшого негативну конотацію. Ми пов'яжемо це з історією нашого народу, який тривалий час працював на панів. Ці фраземи можна поділити на такі, що позначають важку працю, марну роботу та працю на когось. До першої групи належать, наприклад, такі фраземи, як: *за гаряче й студене хапати* («усе робити, ні від якої роботи не відмовлятися»); *уганяти коло роботи* («працювати із зав'язанням, із запалом»). Важка праця відтворена у фразеологізмах: *гнути спину / горба* («важко працювати»); *рвати жили / руки / силу* («дуже важко, над силу працювати»); *рук не чути* («дуже втомитися, перенапружитися від надмірної праці»); *тягти лямку / воза* («виконувати важку, неприємну роботу; виконувати певний вид роботи»). Позначення марної праці реалізується у фразеологізмах, як-от: *бочка Данаїд; товктися як у ступі*. Цікаво, що в українській мові існує досить багато фразеологізмів, які засвідчують, що українці працюють не заради власного добробуту, а на когось іншого: *точити [свій] ніт* («тяжко працювати на кого-небудь»); *у ярмі ходити* («тяжко працювати, зазнаючи утисків, гноблення від когось»); *везти на ший* («дуже багато працювати на кого-небудь, утримувати когось своєю працею»).

Отже, український менталітет віддзеркалено здебільшого у фразеологізмах пов'язаних із релігією, працею та прагненням до свободи.

Англійський менталітет є результатом традицій і поведінкових звичок мешканців країни; він відбиває її клімат, природу і географію. Описати характер британського народу так само складно, як і характер будь-якої нації загалом. Однак низка типових рис і поведінкових норм, безумовно, відрізняє один народ від іншого. Для англійців – це стабільність, працьовитість; терпимість і невтручання у справи інших; консерватизм, стриманість та індивідуалізм. Значна частина національного характеру британців пов'язана з їхньою системою виховання. Відмінною і важливою рисою характеру британців можна вважати їхню невибагливість як результат суворого виховання. Звідси й знамените британське самовладання – прагнення приховати свої емоції і зберегти обличчя.

Британці завжди контролюють будь-яку ситуацію. Уважається, що чим більше людина контролює себе, тим більше в неї гідності. Багато в чому завдяки цій національній рисі британці – великі майстри недомовленості. Характерною рисою для британського менталітету є так званий «understatement», тобто мовна стриманість, недомовленість. Ця особливість менталітету виражається в лексичі, синтаксисі та інтонації під час спілкування. Вони не люблять говорити про свої сильні сторони або труднощі, які їм довелося пережити. Англійці або взагалі не згадують про свої особисті проблеми, або жартівливо посміхаються, а якщо і говорять, то їхня мова характеризується нечіткістю й невиразністю. Замість прямої відповіді «так» чи «ні», вони вживають слова *quite awful, quite nice, a bit, a little, I am afraid, seem, certain*, щоб зробити відповідь менш очевидною [13].

Насправді, британці рідко висловлюють свою думку, але це не привід звинувачувати їх у нечесності. Причина полягає в тому, що вони часто виявляють лібералізм, терпимість до чужої думки або інших поглядів. Про це свідчить прислів'я *So many men, so many minds* («Скільки людей, стільки й думок»). Британці прагматичні та продумані. Із давніх часів лінь вважалася великим злом, а працьовитість – великою чеснотою. В англійській мові є приказка *A lazy sheep thinks its wool heavy* [14] (досл. «Ледачі вівці вважають свою шерсть важкою»). Крім того, соціальне визнання дуже важливе для добропорядних англійців: *A good name is better than riches* («Добре ім'я краще за багатство»); *A good name is sooner lost than won* [13] («Добре ім'я легше втратити, ніж здобути»).

Стосовно традицій, то тут варто згадати про чай. У своїй книзі під назвою «Спостерігаючи за англійцями» Кейт Фокс написала: «Приготування чаю – прекрасний захисний механізм: коли англійці відчувають себе ніяково або відчувають незручність у соціальній ситуації (а це для них майже перманентний стан), вони заварюють і розливають чай». Чай для англійців – ритуал, що «підтримує світовий порядок і стійкість культури. Це – досконалий транслятор змістів і точка доступу до розуміння англійців, однієї з

найконсервативніших і чайних націй в світі» [11]. *I would not do it for all the tea in China* [14] («Я не зроблю цього за весь чай у Китаї») – фразеологізм, який глибоко й багатогранно розкриває симбіоз чаю та британської ментальності.

Цікаво, але, окрім чаю, англіїці особливо шанобливо ставляться до яблук, що відтворено в англійській фразеології: *The apple of one's eye* («Зіниця ока, світло очей» – ідіому використовують коли говорять про щось дуже важливе); *Comparing apples and oranges* («порівнювати зовсім різні речі»); *An apple a day keeps the doctor away* («Одне яблуко на день позбавить від необхідності ходити до лікаря»); *The apple never falls far from the tree* («Яблуко від яблуні недалеко падає»); *The rotten apple injures its neighbours* («Гниле яблуко зіпсує і сусідні» («паршива вівця все стадо псує»); *Bad apple* («Негідник; людина з поганою репутацією, яка має поганий вплив на інших»)) [13].

Кліматичні особливості Великої Британії також знайшли своє віддзеркалення у фразеологізмах англійської мови, у яких часто трапляються фрази з компонентами «gain», «wind», «strom», що концептуалізують найрізноманітніші сторони буття англіїців: *to whistle in the wind* – «говорити на вітер» («даремно»); *to wish a fair wind* – «бажати попутного вітру»; *to sail against the wind* – «плисти / пливти проти течії»; *to sail close to the wind* – «на межі порядності»; *to sow the wind and reap the whirlwind* – «посієш вітер – збереш бурю»; *to have one's head in the clouds* – «бути мрійником, витати в хмарах»; *to twist in the wind* – «перебувати в невизначеному становищі»; *storm in a teacup* – «багато галасу з нічого».

Фразеологізми української мови з компонентом «вітер» мають, подібно до англійських фразем, здебільшого негативну конотацію: *ганяти вітер (вітру) по вулицях (по світу)* («проводити час у розвагах; нічого не робити, нічим не займатися»); *дмухати (дути) проти вітру* («робити яку-небудь безнадійну справу, не сподіваючись на успішне її завершення»); *вітер у кишенях (у кишені) свистить (гуляє, віє і т. ін.)* («немає грошей, хто-небудь бідний, не має грошей»); *вітер у голові (грає (віє, свище, посвистує тощо))* – «про легковажну, несерйозну людину»; *викидати / викинути на вітер* («легковажно, марно витратити гроші, майно тощо»); *шукати (ловити, доганяти) / зловити (піймати) вітру в полі* (тільки наказ. форма – «безслідно зникнути, так, що марно й шукати; здійснювати безрезультатні пошуки кого-н., чого-н.»); *полетіти за (із) вітром* («набути розголосу, поширитися; безслідно зникнути, пропасти»)) [12].

Як в українській, так і в англійській мові фразеологізми, що містять компонент із семою «дощ» / «gain», мають здебільшого негативну конотацію, як-от українські: *як свиня в дощ* (ірон. зі сл. *чепурний* (уживається для вираження повного заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не (чепурний); *з дощу та під ринву* («від однієї небезпеки, біди до ще гіршої»)) [12]. Із-поміж англійських фразеологізмів із компонентом *rain* виявлено такі: *save for a rainy day* [14] – «збирати на чорний день»; *if rainy day fund* [15] – «накопичення на чорний день»; *it never rains but it pours* [15] – відповідає українській фразі *біда ніколи не приходить одна* [12].

Варто зазначити, що *дощ* в англійських прислів'ях має не лише негативне значення, його пов'язують із чимось буденним, постійним, звичним. І це зрозуміло, тому що більшість днів у році на Туманному Альбіоні є дощовитими. Мабуть, тому в англійській мові з'явився фразеологізм *as right as rain* [15], який характеризує стабільність, нормальний стан речей, звичний перебіг подій. А от в українській мові, слово *дощ* у складі фразеологізмів позначає щось раптове, несподіване, оскільки для України характерний континентальний клімат із теплим літом, коли достатньо сонячних днів: «*як (мов, ніби і т. ін.) дощ на голову (з ясного неба)*, зі сл. *падати, упасти* і под. («зовсім несподівано; раптово»)) [12].

Українці також позитивно висловлюються про *дощ*: *золотий дощ* («великі прибутки; гроші»); *як (мов, неначе тощо) гриби після дощу* (зі сл. *рости, з'являтися, виникати* і т. ін. «швидко й у великій кількості»)) [12].

В обох аналізованих мовах існує безліч фразеологічних одиниць, які яскраво віддзеркалюють різний менталітет українського й англійського народу, а подекуди й однакові погляди на певні речі.

Висновки з поданого дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Безсумнівно, проаналізувати всі фразеологізми, що відтворюють особливості українського й англійського менталітету, у межах однієї статті неможливо. Однак деякі висновки можна зробити. Під час аналізу українських фразеологізмів було встановлено, що український менталітет віддзеркалено здебільшого в одиницях, пов'язаних із релігією, працею та прагненням до свободи. Складниками менталітету британського народу є самоконтроль, стриманість, консервативність, шанування традицій. Окремі лексеми, що входять до складу фразеологізмів обох мов, мають однакові конотації, а деякі відрізняються, що й є маркером того чи іншого менталітету.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в семантичному аналізі фразеологізмів, що містять компонент *погода / weather*.

Література

1. Дюканова Н. М., Никонорова Л. І. Лексико-фразеологічні особливості англійської мови в сучасній економічній прозі. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2011. № 6, ч. 2. С. 151–154.

2. Зорівчак Р. Colour terms as components of Ukrainian and English idioms: an attempt at a contrastive linguocultural analysis. *Іноземна філологія: укр. наук. зб.* / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2017. Вип. 130. С. 66–76.
3. Князь Т. Особливості функціонування фразеологізмів української мови в політичному дискурсі. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, випуск 50. 2019. С. 59–64.
4. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуралізація реальності: монографія. Одеса: Чорномор'я, 2007. С. 32–38.
5. Кочубей В. Ю. Англійські фразеологізми на позначення частин тіла як елемент культурного коду. *Наукові записки ЦДПУ. Серія: Філологічні науки.* Кропивницький, 2018. Вип. 165. С. 232–237.
6. Недосека А. М., Косенко Ю. В. Аксиологічні характеристики фразеологізмів в англійському художньому дискурсі. *Філологічні трактати.* 2015. Т.7, № 3. С. 74–81.
7. Падалка О. В. Політична промова та її просодичні характеристики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* 2012. № 6(231). С. 66–69.
8. Полужин М. Концепт і особливості фразеологічної номінації в англійській мові. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* Ужгород, 2019. Вип. 1 (41). С. 100–105.
9. Самус М., Баранова С. Phrasal verbs in english. *Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету,* 20-25 квітня 2006 р. Суми: СумДУ. 2006. ч.1. С. 12–15.
10. Стадник І. О. До проблеми відображення своєрідності мовної картини світу військової сфери (на матеріалі англійської та української мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту.* 2014. Вип. 10 (2). С. 107-110.
11. Фокс К. Спостерігаючи за англійцями. URL: <https://coollib.net/b/470540-keyt-foks-sposterigayuchi-za-angliytysami/read> (дата звернення: 30.03.2023).
12. Фразеологічний словник української мови. URL: <https://slovyk.me/dict/phraseology/%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80> (дата звернення: 30.03.2023).
13. Online Cambridge Dictionary / ed. by Colin McIntosh, 2015–2020. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ua> (дата звернення: 27.03.2023).
14. Online Etymology Dictionary / ed. by Douglas Harper, 2001–2022. URL: <https://www.etymonline.com/word/blow%20up> (дата звернення: 28.03.2023).
15. Online Merriam-Webster Dictionary / ed. by Kory Stamper, 2017–2021. URL: <https://www.merriamwebster.com> (дата звернення: 27.03.2023).

References

1. Diukanova N. M., Nykonorova L. I. Leksyko-frazeolohichni osoblyvosti anhliiskoi movy v suchasni ekonomichni prozi. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky / Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky.* Lutsk, 2011. № 6, ch. 2. S. 151–154.
2. Zorivchak R. Colour terms as components of Ukrainian and English idioms: an attempt at a contrastive linguocultural analysis. *Inozemna filolohiia: ukr. nauk. zb. / Lviv. nats. un-t im. I. Franka,* 2017. Vyp. 130. S. 66–76.
3. Kniaz T. Osoblyvosti funktsionuvannya frazeolohizmiv ukrainskoi movy v politychnomu dyskursi. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody,* vypusk 50. 2019. S. 59–64.
4. Kondratenko N. V. Ukrainskyi politychnyi dyskurs: tekstualizatsiia realnosti: monohrafiia. *Odesa: Chornomoria,* 2007. S. 32–38.
5. Kochubei V. Yu. Anhliiski frazeolohizmy na poznachennia chastyn tila yak element kulturnoho kodu. *Naukovi zapysky TsDPU. Serii: Filolohichni nauky.* Kropyvnytskyi, 2018. Vyp. 165. S. 232–237.
6. Nedoseka A. M., Kosenko Yu. V. Aksiolohichni kharakterystyky frazeolohizmiv v anhlovnomu khudozhnomu dyskursi. *Filolohichni traktaty.* 2015. T.7, № 3. S. 74–81.
7. Padalka O. V. Politychna promova ta yii prosodychni kharakterystyky. *Naukovyi visnyk Shkhidnoieuropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo.* 2012. № 6(231). S. 66–69.
8. Poliuzhyn M. Kontsept i osoblyvosti frazeolohichnoi nominatsii v anhliiskii movi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia. Uzhhorod,* 2019. Vyp. 1 (41). S. 100–105.
9. Samus M., Baranova S. Phrasal verbs in english. *Materialy nauково-teoretychnoi konferentsii vykladachiv, aspirantiv, spivrobitnykiv ta studentiv humanitarnoho fakultetu,* 20-25 kvitnia 2006 r. Sumy: SumDU. 2006. ch.1. S. 12–15.
10. Stadnik I. O. Do problemy vidobrazhennia svoieridnosti movnoi kartyny svitu viiskovoi sfery (na materialy anhliiskoi ta ukrainskoi mov). *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho un-tu.* 2014. Vyp. 10 (2). S. 107-110.
11. Foks K. Sposterihaiuchy za anhliitsiamy. URL: <https://coollib.net/b/470540-keyt-foks-sposterigayuchi-za-angliytysami/read>.
12. Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy. URL: <https://slovyk.me/dict/phraseology/%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80> (data zvernennia: 30.03.2023).
13. Online Cambridge Dictionary / ed. by Colin McIntosh, 2015–2020. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ua>.
14. Online Etymology Dictionary / ed. by Douglas Harper, 2001–2022. URL: <https://www.etymonline.com/word/blow%20up>.
15. Online Merriam-Webster Dictionary / ed. by Kory Stamper, 2017–2021. URL: <https://www.merriamwebster.com>.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-26>

УДК 821.161.2-01.8.14.09

ЗЕЛЕНЕНЬКА І. А., ТКАЧЕНКО В. І.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

СЮЖЕТНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ РУХУ ОПОРУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ЛІРИКИ ДИСИДЕНТА ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА)

У сучасному літературознавстві актуалізовано проблеми поколінневих переживань, причетності авторів до тих чи тих поколінь, штучної перерваності зв'язку між ними в СРСР та динаміки відновлення в добу Незалежності. Сюжетна поезія випала з поля зору науковців, хоча знаходилася під безпосереднім впливом згаданих ознак, містила в собі чимало суперечностей, адже сюжет був зручним інструментом типової підсоветської вульгарної соцреалістичної поезії. Подією, так званою зовнішньою, сюжетністю щедро користалися, пишучи вірші, відлигівці-офіційники, її практично відкидали дисиденти та оминали герметисти, опираючись на внутрішню, емоційну подієвість. Це вплинуло на формування багатовимірності поколінневих переживань постепохи. Образно-символічний лад поезії руху опору став більш виразним, аніж процесуальність, що втратила причинно-наслідкову деталізацію, а внутрішній сюжет став, по суті, проєктуванням кодів на основі вибудованого образно-символічного ладу. Тому лірика безпосередніх учасників руху опору, себто в'язнів сумління, витісненого покоління й герметистів, поетів кількох гілок руху опору, котрі символічно переплелися, явила собою певну символічну цілісність, оскільки чимало письменників-дисидентів були кваліфіковані як причетні до витісненого покоління та до герметики. Тарас Мельничук, в'язень Пермських таборів, зокрема, був автором відкритої та прихованої лірики, де привалювали то зовнішні, то внутрішні сюжети з послідовним моделюванням етнокодів, із домінантою образу Карпат, із реліктовим мольфарством, яке протиставляв шаманізму (котре неможливо було би інтерпретувати й пояснювати позасюжетно, без зовнішнього перебігу подій та зв'язку явищ і без внутрішньо-спазматичного тонування з динамікою та герметизацією), що в результаті дало унікальне, дискурсне вираження авторської позиції.

Ключові слова: модернізм, постмодернізм, сюжет, візіонерство, екзистенція, герметизм.

ZELENENKA I., TKACHENKO V.

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

FEATURES OF THE PLOT OF THE POETRY OF THE RESISTANCE MOVEMENT OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY IN UKRAINE (ON THE EXAMPLE OF THE LYRICS OF THE DISSIDENT TARAS MELNYCHUK)

In modern literary studies, the problems of generational experiences, the involvement of authors in certain generations, the artificial interruption of the connection between them in the USSR and the dynamics of restoration in the period of Independence are actualized. Plot poetry fell out of the field of view of scientists, although it was under the direct influence of the mentioned features, it contained many contradictions, because the plot was a convenient means of typical post-Soviet vulgar socialist realist poetry. The event, the so-called external plot, was generously used by the official authors of the "thaw" when writing poems. Dissidents and hermeticists mostly rejected the external plot and bet on an internal, emotional event. This influenced the formation of the multidimensionality of the generative experience of the post-modern era. The figurative-symbolic style of the poetry of the resistance movement became more expressive than procedural, which lost cause-and-effect detail, and the internal plot became, in fact, a projection of codes based on the constructed figurative-symbolic style. Therefore, the lyrics of the direct participants of the resistance movement, that is, prisoners of conscience, the displaced generation and hermeticists, poets of several branches of the resistance movement, who symbolically intertwined, are a certain symbolic integrity. Therefore, many dissident writers were qualified as involved in the suppressed generation and hermeticism. Taras Melnychuk, a prisoner of the Perm camps, in particular, was the author of open and hidden lyrics, where there were external and internal plots with a consistent modeling of ethnocodes, with a dominant image of the Carpathians, with relic molfarism, which he contrasted with shamanism (which would be impossible to interpret and to explain outside the plot, without the external course of events and the connection of phenomena and without internal spasmodic toning with dynamics and hermetization), which resulted in a unique, discourse expression of the author's position.

Keywords: modernism, postmodernism, plot, visionary, existence, hermeticism.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

У ліричній творчості дисидентів небагато творів, котрі виписані в традиційній сюжетності – у причинно-наслідкових зв'язках, із чіткою подієвістю. Такі твори не писали герметисти, андеграундні автори, а радше – шістдесятники-офіційники, відлигівці, котрі не зазнали репресій та переслідувань. Сюжетний ліричний твір, властивий українській літературі другої половини XX століття, передбачав тяглість спостережень за зовнішнім світом, із питомою притчевістю, із езопівською мовою. До таких прийомів вдавалися Дмитро Павличко, Ліна Костенко, Іван Драч, Володимир Забаштанський, Борис Олійник, Ірина Жиленко, Світлана Жолоб, Петро Скунець, Володимир Базилевський, Анатолій Бортняк, Михайло Шевченко, Павло Мовчан, Ніна Гнатюк, Василь Рубан, Микола Холодний, у чій ліриці проявився високий український модернізм.

Поети, котрі перебували поза офіційним дискурсом, дисиденти й герметисти, підвальники (андеграундники), відходили від модерністської манери в бік постмодернізму, котрому була невласлива сюжетність; вони заглиблювалися в медитації, де послідовним міг бути лише рух емоцій, викликаних певними подіями. Згадаємо тут найперше поетів Київської школи: Василя Голобородька, Михайла Григоріва, Віктора Кордуна, Миколи Воробйова, Михайла Саченка [4, с. 7-8]. Між медитуванням і притчевістю серед андеграундників найвідомішим став Грицько Чубай, чи не найменш згадуваний (через проблему уналежнення до певного покоління так званих «десятників») – Борис Мамайсур. Поети-дисиденти зрідка вдавалися до сюжетних плетив – екзистенційні мотиви, густа образність і символічність не давали можливості розвиватися віршам Василя Стуса, Ігоря Калинця, Михайла Осадчого, Івана Сапеляка, Ірини Стасів-Калинець, Миколи Руденка в бік яскравої сюжетності. Однак з-посеред дисидентів усе ж таки є поет, чий твори і в ранній, і в зрілій формі мають сюжетність, натомість внутрішня сюжетність, вектором якої були емоції, вивершувала кожне панно [8, с. 555]. Вірші стихійного поета Тараса Мельничука, чия манера наближалася то до екзистенції, то до герметики, творячи діалог то з поезією в'язнів Зони 36 (Василя Стуса, Івана Світличного, Ігоря Калинця), то з поезією герметистів, переважно – гуцулів (Василя Герасим'юка, Івана Малковича, Михайла Григоріва, Степана Пушика) – складні неримовані сюжетні рефлексії. У спадщині Тараса Мельничука, лауреата Шевченківської премії, знаходимо такі римовані сюжетні поезії, що мають виразний візіонерський характер. Композиція творів розгортається у двох площинах – у просторі та в часі, себто вона діахронна та синхронна водночас, горизонтальна та вертикальна (що стосується образної інтерпретації, конфлікту й гармонії) [4, с. 15-16].

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Актуальність нашої розвідки зумовлена тим, осягнення проблеми сюжетності дисидентської поезії в літературознавчій науці практично відсутнє, можна лише констатувати спорадичність згадок такого явища та елементарного опису в найсучасніших дослідженнях дисидентської (опірної) та герметичної (тихої) поезії. У фундаментальних працях про відлигівців, в'язнів сумління, герметистів Миколи Жулинського, Михайлини Коцюбинської, Івана Дзюби, Івана Малковича, Віталія Мацька, Дмитра Стуса, Марка Павлишина, Елеонори Соловей, Олега Рарицького було розроблено терміносистему, яку вважаємо ресурсною щодо інтерпретації явища дисидентської поезії. Зауважимо, що обидві згадані ліричні традиції є гілками неофіційної поезії ще підтоталітарної доби, серед яких чимало поетів продовжили творити в добу Незалежності. Тому як дотичні до порушеної проблеми згадуємо праці Володимира Моренця [11, с. 455], Олекси Сінченка [1, с. 5-6] Степана Пушика [14, с. 66-71], Святослава Кута [7, с. 107-111], Івана Андрусика [14, с. 3-39], Людмили Тарнашинської [12, с. 3-6], Ірини Зелененької [2, с. 61-68], [3, с. 175-184], [4] та Вікторії Ткаченко [5, с. 170-176], [6, с. 180-185] тощо.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідити особливості сюжетності дисидентської та герметичної поезії на прикладі екзистенційних, притчевих віршів Тараса Мельничука, домінантами яких є образно-символічна система, міфологічність, етнокультурний колорит, зокрема, колорит Гуцульщини, ідеали національної свободи.

Виклад основного матеріалу

Поколінневі переживання відлигівців, дисидентів, герметистів мають схожі ознаки, що складають своєрідну основу – це прихована емоція бажаної громадської приналежності до України, сповідання ідеї свободи (в образах, у мотивах, у натяках, у глибині контексту й інтертекстуальних лабіринтах), заперечення *failed state* [4, с. 4-5], осмислення візії державності в історіософському ключі, проектування-проорокування майбутньої, вибореної вільної країни. Чи не найекспресивніше усе це втілено в ліриці поетів-дисидентів, в'язнів тоталітарних таборів (зокрема, Зон 35-36), переслідуваних і заблокованих режимом, учасників руху опору: Василя Стуса, Тараса Мельничука, Ігоря Калинця, Івана Світличного, Миколи Руденка, Ірини Стасів-Калинець, Станіслава Чернілевського, В'ячеслава Чорновола, Атени Пашко та ін. В антології «Поезії із-за ґрат» (Київ, 2012), яка репрезентує поезію новітніх борців, невольників і пророків, зібрано вірші, що втілюють образ «поезії із-за ґрат» та заґратованої України й поетів, що складає образно-символічний, екзистенційно-спазматичний сюжет ХХ століття. Антологія перегукується з назвою книги віршів Тараса Мельничука – «Із-за ґрат» (Торонто, 1982).

Привабливим для дослідження мольфарства, інтерпретованого через змінне моделювання сюжетів (від зовнішнього до внутрішнього) є цикл віршів Тараса Мельничука «Флояра мольфара» [10, с. 65-92], що являє образ книги «Чага». У поезії «Віно» розвиток подій (історію кохання дівчини-покритки) не є діахронним, оскільки діахронія передбачає еволюційність, а радше синхронним; сюжет – гранично емоційна розповідь-сповідь дівчини перед матір'ю і докір коханому за небажану вагітність. Ритуали, згадувані молодою гуцулкою, надають розповіді містичності, створюють ефект лабіринту (перехід звертань дівчини від коханого до матері, від Бога до мольфара, від матері до дівчини): «Я вже чую під серце сина./ А чи ж я тебе не просила?/ Дика сило, – боже, Мольфаре, відьми, – / не дає мені мати віна./ «Він носив тобі, – каже, – солодкі яблука,/ а

другий на пальчик надіне обручку./ У другої буде золотом пальчик цвісти./ а в тебе, гзице, буде байстрюк рости./ Ябка солодкі, та стали ви красно-винні.../ Не треба, ньько, мені твого віна...» [10, с. 66].

Часто сюжет ліричної мініатюри Тараса Мельничука являє собою лабіринт, спіральну конструкцію, у якій міфологічність, міметичність і екзистенційність проваюють лише емоційне споглядання, а не власне розуміння твору. Це явище пояснюється моделюванням потоків підсвідомого, до того ж Тарас Мельничук як типовий стихійний автор переважно не редагував свої вірші [14, с. 67-68]. Сюжет зовнішній (що інтерпретує зовнішній порядок, дію, вчинки) та внутрішній (що передає емоційний, душевний стан як порух, як дію внутрішнього порядку) у поезіях Тараса Мельничука часто взаємодіють, гаронують або ж дисонують, протистоять один одному. Внутрішній сюжет медитацій Тараса Мельничука ємкий емоційно, розширений у просторі й часі, динамічний, із глобальною ідеєю, до прикладу, як у мініатюрі «Болить мене доля...»: «Болить мене доля / від дому до Дону / безсмертя болить і сльоза / і грона соборів / й сто тисяч заборів – / й безлиста як воля лоза» [10, с. 40]. Зрідка сюжет концентричний (із перебігом за єдинодіє). Поезія «Я зробив атомну бомбу...» складається з п'яти мінімальних частин (автор поділив апокаліпсичну репліку, хоча насправді – це астрофічна мініатюра, у якій ліричний суб'єкт є катом, що уповільнює страту світу, насолоджуючись мукою: «Я зробив / атомну бомбу / склав туди в сіх / хто є на землі / повисив на калинову гілку / шебечить» [9, с. 96].

У поезії Тараса Мельничука «Рухаюся мало...» притчевий сюжет про випробування втілений у діалозі ліричного героя з тоталітарною системою, що сприймається як монолог із ініціацією: «Не віриш / помацай себе за губу / помацав а й справді / гачка нема / і радісно стало мені / аж покотилися сльози: / я риба / я в морі / вільна риба / у вільному морі / на цементній підлозі» [9, с. 13] У поемі «Осанна» сюжетна лінія війни є опозиційною до сюжетної лінії Христової жертви як відкуплення людських гріхів, а тому воїн-визволитель із рушницею видається поетові схожим до Христа. Сюжет поем «Осанна» і «Калинових ключів», окрім концентричних та хронікальних (епічних) елементів, має ще й ретроспекції: це часи євангельські, червоний терор 1917 року, Афганістан; 1943 рік, Сибір, Хіросіма, НТР [10, с. 160]. У «Калинових ключах» носіями особливої естетики є любовні ретроспекції, аж до ефекту згуби сюжету в образності: «Я знаю, сорок третій був / і ти у сорок третьому була. / Косила на лану тяжку журбу» [10 с. 156], «Були різні – русяві і чорнокосі. / Ні, всі вони – Ти, жінко, / котру я шукав й не знайшов і досі...» [10, с. 157], «Вже третій рік, як я зустрівся / з Марією. Вже третій рік / чуття – як ластів'ята в стрісі, / як листя сонячних осик» [10, с. 165].

Сюжетний простір в одному ліричному творі може бути вузько-локальним або змінним, необмеженим, як у поезії «Живу на Поділлі, Покутті, Волині». Помічаємо ланцюг неодноразових площин: в одній строфі поєднуються ландшафтний та астрономічний образи як елементи пейзажної картини: «Дніпро чіпляється руками / за чагарі і верболіз / і гострить хвилю сивий камінь / й спить горлиць Чумацький Віз» [9, с. 60] Ліричний сюжет є рухом складного емоційного стану ліричного суб'єкта, тому виявляється як внутрішня дія: «Болить мене доля / від Дону до дому», [9, с. 40] «Убите зілля – довге зілля ночі, / убита хата. Вбито кров. / Де ж мають жити мої очі? / Де має жити мій Дніпро?!» [9, с. 61] Сюжет як різницю обставин інтерпретовано в поезії «Повітря приємне як жіночий голос...» (п'ять строф поезії позначають п'ять обставин життєвого трагізму): «Повітря приємне / як жіночий голос / куля гніздиться / в стволі рушниці / (хоче відпочити) / Чумацький Шлях / перестрибнув через окоп / і сів на мурашині яйця / ми ще існуємо / а вже в повітрі / вогненні змії / і босоні танки / біжать за дівчатами» [9, с. 82].

Сюжет транслюється як екзистенційний діалог у поемі «Незнайомець», де ліричний суб'єкт контактує з переставленим: «Бо він живий / як церква / він тільки по той бік / де міст» [9, с. 72], «У попелі / у тліні / ти попрощайся зі мною на Україні / зустрінемося в затінку дерев / в зимовому пальті / в тумані / в кафе / у нерозвидненім світанку / у сітях у новім знаменні / бо тут брат глухо як у танку» [9, с. 75] Такий сюжет ідентифікує мольфарське й концептуальне в естетичному світобаченні автора як деміурга. Подібне спостерігаємо в поезії «Дивна хата»: «Крізь хату / як пісок крізь пальці / сипляться аж свищуть / роки вітри / поети мандарини / і бранці й ланці / і вовкулаки й сибіряки / і сніговії-хуртовини / (я аж заплакав) / босі з України / у вікно дивляться / облизуючи місяць» [9, с. 62] – хата є алегоричним образом-символом століття й системи, що знищувала Україну, разом із тим, це підсоветська Україна, материзна письменника та його простір із режимними обмеженнями. Отже, естетична концепція образів та символів часто наближає сюжет до ідеї, де сутність, перенасичення різними означеннями, абсурдується, травестується, метаморфізується.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Лірика Тараса Мельничука, в'язня сумління, уналеженого також до витісненого покоління й до герметистів, себто, до кількох гілок руху опору, котрі символічно переплелися, є символічною цілісністю, із відкритою та з прихованою позицією, де зовнішні та внутрішні сюжети містять унікальне моделювання етнокодів, із образами Карпат і Гуцульщини в центрі, із мольфарством, що дало можливість увиразнити індивідуальні екзистенційні та поколіннєві переживання.

Література

1. Дисиденти. Антологія текстів. За ред. Олексія Сінченка. Київ : Дух і літера, 2018. 656 с.
2. Зелененька І. А. Лірика дисидентів Василя Стуса й Тараса Мельничука як опозиція тоталітаризму. *Філологічний дискурс* : збірник наукових праць. Хмельницький, 2020. Вип. 10. С. 61–68.

3. Zelenenka Iryna. Ukraine in Vasyl' Stus and Taras Melnychuk's Verses : Traditions of Taras Shevchenko. Spheres of Culture. Volume XIII. Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Sklodovska University in Lublin. 2016. 656 с. С. 175–184.
4. Зелененька І. А. «Чиї це ілюзії стенають плечима, якого народу...» : Тарас Мельничук і літературний процес 60-90-х років в Україні. Вінниця : «Едельвейс і К», 2008. 152 с.
5. Зелененька І. А., Ткаченко В. І. Екокатастрофізм поезії Ліни Костенко. Moderní aspekty vědy : XXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. С. 168–179.
6. Зелененька І., Ткаченко В. Етнокультурні коди в українській поезії доби реакції: від дисидентів до герметистів, від Тараса Мельничука до Василя Герасим'юка. *Філологічна освіта і наука : трансформація та сучасні вектори розвитку* : наукова монографія. Рига, Латвія : «Baltija Publisching», 2023. С. 179–193.
7. Кут С. Поетична воля, або Апперцепція підрубаної вишні (До питання про світогляд Т. Мельничука). Прообраз : Літературно-мистецький альманах. Івано-Франківськ : Плай. 1998. Вип. І. С. 107–111.
8. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 47.
9. Мельничук Т. Князь роси : Поезії. М. Жулинський. Князь роси : передмова. Київ : Молодь, 1990. 152 с.
10. Мельничук Т. Чага : Поезії. Передм. Я. Дорошенка. Коломия : Вік, 1994. 176 с.
11. Моренець В. Прощання з ідеологічною «вечністю». Українська поезія 80-90-х років. *Золотий гомін : Українська поезія світу*. Упорядник А. Мойсієнко. В 2 кн. Київ, 1997. Кн. 2, С. 455.
12. Поезія із-за ґрат. Антологія : Поетична творчість українських політ'язнів радянських тюрем і таборів. Упоряд. О. Голуб. Передмова Л. Тарнашинської. Київ : Смолоскип, 2012. 870 с.
13. Поети «витисненого покоління» : антологія. Упорядкування і перемова Івана Андрусика «Про птахів «затиснутих дощами», або що існує у «проміжку між травами». Харків : видавництво «Ранок», 2009. 256 с.
14. Пушик С. Доля поета : Маловідоме з життя Т. Мельничука. Листи Тараса Мельничука до С. Пушика, П. Добрянського, ненадруковані вірші Тараса Мельничука. Березіль. 2003. № 1–2. С. 66–71.

References

1. Dysydynty. Antolohiia tekstiv. Za red. Oleksiia Sinchenka. Kyiv: Dukh i litera, 2018. 656s.
2. Zelenenka I. A. Liryka dysydyntiv Vasyliia Stusa y Tarasa Melnychuka yak opozytsiia totalitaryzmu. Filolohichniy dyskurs : zbirnyk naukovykh prats. Khmelnytskyi, 2020. Vyp. 10. S. 61–68.
3. Zelenenka Iryna. Ukraine in Vasyl' Stus and Taras Melnychuk's Verses: Traditions of Taras Shevchenko. Spheres of Culture. Volume XIII. Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Sklodovska University in Lublin. 2016. 656c. С. 175–184.
4. Zelenenka I. A. «Chyi tse iliuzii stenaiut plechyma, yakoho narodu...» : Taras Melnychuk i literaturnyi protses 60-90-kyh rokiv v Ukraini. Vinnytsia : «Edelweis i K», 2008. 152 s.
5. Zelenenka I. A., Tkachenko V. I. Ekokatastrofizm poezii Liny Kostenko. Moderní aspekty vědy : XXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. S. 168–179.
6. Zelenenka I., Tkachenko V. Etnokulturni kody v ukrainskii poezii doby reaktsii: vid dysydyntiv do hermetystiv, vid Tarasa Melnychuka do Vasyliia Herasym'iuka. Filolohichna osvita i nauka: transformatsiia ta suchasni vektory rozvytku: naukova monohrafiia. Ryha, Latviia : «Baltija Publisching», 2023. S. 179–193.
7. Kut S. Poetychna volia, abo Appertsepsiia pidrubanoi vyshni (Do pytannia pro svitohliad T. Melnychuka). Proobraz : Literaturno-mystetskyi almanakh. Ivano-Frankivsk : Plai. 1998. Vyp. I. S. 107–111.
8. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva. Chernivtsi : Zoloti lytavry, 2001. S. 47.
9. Melnychuk T. Kniaz rosy : Poezii. M. Zhulynskiy. Kniaz rosy : peredmov. Kyiv : Molod, 1990. 152 s.
10. Melnychuk T. Chaha : Poezii. Peredm. Ya. Doroshenka. Kolomyia : Vik, 1994. 176 s.
11. Morenets V. Proshchannia z ideolohichnoiu «vichnistiu». Ukrainska poeziiia 80-90-kyh rokiv. Zoloty homin: Ukrainska poeziiia svitu. Uporiadnyk A. Moisiienko. V 2 kn. Kyiv, 1997. Kn.2., 541s. S.455.
12. Poeziiia iz-za grat. Antolohiia: Poetychna tvorchist ukrainskykh polit'iaznykh radianskykh tiurem i taboriv. Uporiad. O. Holub. Peredmov. L. Tarnashynskoi. Kyiv: Smoloskyp, 2012. 870 s.
13. Poety «vytisnenoho pokolinnia»: antolohiia. Uporiadkuvannia i peremova Ivana Andrusiaka «Pro ptakhiv «zatyshnutykh doshchamy», abo shcho isnuie u «promizhku mizh travamy». Kharkiv: vydavnytstvo «Ranok», 2009. 256 s.
14. Pushyk S. Dolia poeta : Malovidome z zhyttiepysu T. Melnychuka. Lysty Tarasa Melnychuka do S. Pushyka, P. Dobrianskoho, nenadrkovani virshi Tarasa Melnychuka. Berezil. 2003. №1–2. S. 66–71.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-11>

УДК 215 (450)

КРАМАР В. Б.

Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-8014-3711>

ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ. ШЛЯХ ДО МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ СТРАТЕГІЙ

Розглянуто історію розвитку основних моделей перекладу текстів. Систематизовано чинники, що впливали на зміни домінуючих методів перекладу в різні епохи. Викладено особливості новітніх моделей перекладу, в центрі уваги яких стоять адресат, цільова культура, прагматична відповідність. Наведено окремий ілюстративний матеріал – від Біблії, до постмодерністського тексту.

Ключові слова: моделі перекладу, прагматичний аспект, імпліцитність, локалізація, типи доместикацій.

KRAMAR V.

Khmelnitskyi National University

HISTORY OF TRANSLATION. THE WAY TO INTERDISCIPLINARY STRATEGIES

Development of different translation strategies in historical aspect is considered. In the beginning interpreters practiced two strategies – word for word translation and free translation. With the growth of culture and science, a new type of texts that contain connotative and extralinguistic information appear. So, yet the Renaissance translators are in favor of translation, which not only faithfully reproduces the content of the original, but does not violate the norms of the target language. The ancient Roman tradition of cultural adaptation is returning. The choice of translation model was made mainly in view of the genre of the source text. With the development of the humanities, a number of linguistic, psychological and social factors gain an additional influence on the choice of translation strategies. The purpose of the study is to determine the nature and intensity of such effects.

The first half of the twentieth century presents the burst of linguistics, which, in turn, gives a new impetus to the development of translation studies. The scholars research not just the text, but the more complex concept of discourse. Accordingly, not just language, but communication in general became the object of translation studies and translation methods gradually shift towards domestication model. Pragmatic strategies are trying to look into the so-called "black box" of translation, that is, to analyze not only the result but also the process of translation itself. The dynamics of the translation process shows a certain departure from the traditional linguistic translation and the increasing involvement in the field of culturology and pragmatics. Thus, for modern communication theory, translation is an understanding of the phenomenon of who translates and for whom, so the focus transfers from the text to the addressee.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Переклад, зародившись як засіб для точного відтворення вихідної інформації – релігійної, комерційної чи військової, мимоволі визначив свою природу як переклад послівний чи лінгвістичний. З розвитком культури і науки на авансцену виходить новий тип інформації, не прив'язаний безпосередньо до змісту тексту, а такий, що містить також екстралінгвістичну інформацію. І вже в IX ст. нашої ери Кумараджива, буддистський мислитель і перекладач [1, с.143], здійснює реформу перекладацьких принципів щодо санскритських сутр, заявляючи, що ці тексти слід перекладати у вільний, а не послівний спосіб. Світських текстів в сучасному розумінні терміну на ту пору ще бракує, але поява праць з історії і філософії дає підстави говорити про початок традиції вільного перекладу.

Починаючи з XII-XIII ст. поступово зростає кількість «розважальних» текстів, зокрема і художніх. Серед пам'яток перекладу тієї доби зустрічаються поетичні, прозові тексти, драматичні твори. Старофранцузький епос «Пісня про Роланда» став першим відомим твором, що переклали двома «народними» мовами - старонімецькою та нідерландською. Перекладені твори набувають популярності серед все більших верств населення, завдяки цьому всією Європою розповсюджується, до прикладу, жанр лицарського роману.

Відтепер обидві моделі набувають то більшої, то меншої ваги серед перекладознавців. Митці Середньовіччя з переважною увагою до релігійних та юридичних текстів послуговуються лінгвістичною моделлю. В епоху Відродження, коли стрімко зростає популярність світської літератури, перекладачі виступають на користь перекладу, що і точно відтворює зміст оригіналу, і не порушує норм цільової мови. Повертається і давньоримська традиція культурної адаптації. Отже, вибір перекладацької моделі здійснювався в основному з огляду на жанр вихідного тексту. З розвитком гуманітарних дисциплін низка чинників лінгвістичного, психологічного й соціального характеру здійснює додатковий вплив на вибір перекладацьких стратегій. З'ясування природи й інтенсивності таких впливів є метою дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій

В 2018 р. кафедрою германської філології Сумського держуніверситету за редакцією А. В. Прокопенко видано найновіший в Україні курс лекцій, присвячений історичним проблемам перекладознавства «Історія перекладу та перекладацької думки: Англія, Німеччина, Америка, Україна». [2]

Основну увагу курсу сконцентровано на творах, які перекладалися, на особистостях, які здійснювали переклади, і на теоретичних принципах перекладу, яких дотримувалися перекладачі.

Історичні аспекти перекладознавства найповніше висвітлені в *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, виданої в 1998 р. під редакцією Мони Бейкер. [3] Колектив титулованих авторів представляє цілісний аналіз динаміки перекладознавчих процесів від Давніх часів до сучасності і охоплює не лише Європейську і Американські традиції, а й надбання митців з Азії та арабських країн.

2006 року Оксфордським видавництвом представлено монографію Даніела Вайсборта *Translation—Theory And Practice: A Historical Reader*. [4] В центрі дослідження є зіставний аспект, коли порівнюється якість перекладів відомих текстів, таких як Біблія чи поеми Гомера, здійснених у різні історичні епохи. Представлено аналіз сучасних стратегій перекладу та їхній зв'язок із попередніми концепціями.

На популярному науковому сайті *doaj.org* періодично з'являються публікації з вузких аспектів історичного перекладознавства, зокрема стаття Себастьяна Брока, присвячена аналізу прийомів перекладу, популярних в епоху Античності: *Aspects of Translation Technique in Antiquity*. [5]

У зазначених джерелах представлено інформацію переважно описового характеру, що класифікує історичний матеріал, однак не розкриває тих причин, що лежали в основі поступового розвитку або й революційних змін в певних аспектах перекладознавства.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – простежити мотиви, через які змінювались критерії вибору перекладацьких стратегій в різні історичні епохи.

Виклад основного матеріалу

В XVI ст. Мартін Лютер здійснює переклад Біблії розмовною німецькою мовою за допомогою літературознавчої моделі і в такий спосіб ламає неписану залежність способу перекладу від жанру вихідного тексту. Причиною такого рішення стало прагнення Лютера донести зміст Святого писання до якомога більшої кількості вірян мовою, що була їм звична і зрозуміла. Цей крок викликав чи не найпалкішу дискусію серед гуманітаріїв та теологів щодо вибору лінгвістичної або вільної перекладацької моделі. В XIX ст. в академічній праці Ф.Шлеєрмахера «Про різні методи перекладу» [6] представлено ретельний аналіз двох методів, і вибір, на думку автора, все ж таки залежить від жанру першоджерела. Ф.Шлеєрмахер залишається на боці лінгвістичного перекладу і наводить думку, що поєднання двох методів при перекладі одного тексту є таким, що спотворює зміст і форму оригіналу. Відомо, що німецькі романтики дотримувались протилежного погляду, вочевидь через те, що вони ставили перед собою нові естетичні орієнтири, силу і яскравість яких був здатен відтворити лише вільний переклад.

З розвитком перекладознавства, як прикладного, так і теоретичного, індивідуальний вибір моделі перекладу починає зумовлюватись інтуїцією, естетичними уподобаннями перекладача а також очікуваннями цільової аудиторії. П.Кулішеві, палкому прихильнику послівного методу, не вдалося переклад Біблії. Мова святого писання є досить символічною, метафори пронизують всю її тканину, через це зміст в багатьох місцях є двозначним або навмисно не чітким. Послівний переклад руйнує таку багатозначність оригіналу, і текст із жанру притчі конвертується в текст жанру інформативного. Натомість поезія Байрона, ідіостиль і поетика якого великою мірою збігався з ідіостилем П.Куліша, відтворена ним еквівалентно в руслі базових прийомів вільної моделі. Психологічні риси та індивідуальна творчий почерк перекладача призвели до неумисної зміни перекладацької моделі.

З розвитком демократичних процесів в європейських суспільстві, коли читати починає не лише шляхта, а й широкий загал, цільова аудиторія починає диктувати вимоги до перекладацьких моделей. Так, І.Франко, власне, не перекладав, а «популяризував» зарубіжну літературу серед українського селянства і заради такої мети міг жертвувати точністю перекладу. Його переклади здійснено за канонами літературознавчої моделі, з елементами переспіву.

Перша половина XX століття відзначається революційним розвитком і лінгвістики, що, в свою чергу, дає новий імпульс розвитку перекладознавства. Ретельно вивчається взаємозв'язок категоріального апарату обидвох дисциплін, предмет дисциплін набуває точнішого визначення. Мовознавство поділяється на види, чільне місце серед яких посідає когнітивна лінгвістика, а перекладознавство на - «типи». В центрі уваги науковців опиняється не просто текст, а об'ємніше й складніше поняття дискурсу. Аналізується, відповідно, не просто мова, а мовлення й комунікація взагалі. Вибудовується чіткіша ієрархія комунікативних рис текстів. Перекладацькі засоби вважаються адекватними, якщо вони є достатніми для еквівалентного відтворення не лише мовних, а й комунікативних особливостей.

Починаючи з другої третини століття перекладацькі теорії долучаються до категоріального апарату психології: вчені намагаються зазирнути у так звану «чорну скриньку» перекладу, тобто зробити предметом аналізу не лише результат, а й процес перекладу. Започаткований французькими перекладознавцями такий підхід набув концептуально оформлених обрисів у працях німецьких дослідників – спочатку А. Нойберга, який уперше ставить механізм перекладу в центр аналізу, і згодом – Х. Крінгса, що запропонував оригінальну методу вивчення «внутрішніх перекладацьких проблем». Метода дозволяє повніше зрозуміти особливості

перекладацького процесу з точки зору його глибинних психологічних законів і «наперед», шляхом певного передбачення результатів, напрацювати точніші рекомендації щодо методів і прийомів роботи сучасного перекладача.

В перекладознавчих студіях кінця ХХ-початку ХХІ ст. нових розвідок щодо суто лінгвістичної теорії перекладу ми не знайшли. Натомість культурологічна модель набуває все більшої ваги серед дослідників, вона розгалужується, уточнюється її внутрішня структура. Одночасно зростає кількість наукових досліджень, що пропонують більш деталізовані класифікації моделей перекладу. До прикладу, дослідник із Швейцарії під німом Mathieu наводить класифікацію аж з шести видів перекладу [7]. Кількісну диверсифікацію можна збільшувати нескінченно, але це хибна метода «множення терміну», а не аналізу наукової категорії. Природі перекладу як феномену, що існує на стику гуманітарних дисциплін відповідає метод корегування структури двочленної моделі. Зокрема, це стосується розробки прийомів доместикації.

Паулін Гасіор в роботі «Підкорення східноєвропейського звіра» [8, р.147-163] торкається проблеми ставлення представників західних культур до культур Центральної Європи, і як таке ставлення впливає на прагматику перекладу художніх творів. Ознайомлення англомовного читача з культурою і філософією героїні роману О.Токарчук «Дім денний, дім нічний» вимагає від перекладача періодичного застосування досить сильних компенсаторних прийомів на рівні вузького контексту і заміни стилістичної образності. Один із невеличких розділів роману взагалі було вилучено. На думку перекладача він є неперекладним, оскільки представляє роздуми героїні-авторки про особливості мовного втілення гендерності у польській мові. П. Гасіор вважає стратегії «доместикації» оригіналу стосовно адресата, особливостей цільової психології естетично виправданими, оскільки це надасть змогу західному читачеві побачити обличчя «дикої» східноєвропейської культури у вираженому, нехай і лінгвістично неточному, навіть скороченому аспекті.

Американський дослідник Генрі Вітлеслі в роботі «Транспозиція форми» [9] розрізняє три типи перекладацької доместикації: переклад, адаптацію і транспозицію (переспів). Для досягнення потрібної еквівалентності при перекладі слід враховувати, в першу чергу, статичне співвідношення між двома мовними системами (оригінальної і цільової мов) і вже потім – поетичні особливості оригінальної літератури і літератури, на яку здійснюватиметься переклад; цільову аудиторію і базові елементи художньої структури (в першу чергу – сюжет і протагоніст). Ці фактори є динамічними і їхня вага в естетичній системі художнього твору є меншою. Генрі Вітлеслі зауважує, що в умовах сучасного культурного розвитку США все більшої популярності набуватиме прийом переспіву оригінального твору. Така модель дозволяє поєднати прагматичний і, до певної міри, естетичний зміст оригіналу у яскравій і швидко зрозумілій адаптаційній формулі, що властива цифровій епосі.

На стику перекладознавства, риторики і культурології виникла нова дисципліна - комунікативна прагматика, що вивчає механізми прямого чи опосередкованого впливу на співрозмовника та аудиторію. Такі зміни в науковому апараті зумовлені, в першу чергу, бурхливим зростанням кількості інформації, що обробляється і передається різноманітним адресатам. Сама інформація, в художньому, публіцистичному і, особливо, стилі Ай-ті технологій чим далі набуває «постмодерністського» забарвлення. Тексти само цитуються, містять насичені алюзіями, різноманітні стилістичні засоби; їхній наратив змінюється зі статичного до динамічного, містить як прямі, так і імпліцитні мотивації тощо. Нові «мозаїчні» тексти потребують таких же нових засобів відтворення, що зберігатимуть лінгвістичну трансформаційність, прагматичну варіативність і культурну відповідність.

Культурологічна концепція чи «теорія скопосу» отримала обмежене застосування в найновіших перекладацьких студіях, тоді як прагматична набула подальшого розвитку в працях оксфордських науковців Д.Спербера і Д.Вілсона [10]. Спираючись на концепцію імплікатур П.Грайса, вони розробляють теорію комунікативної релевантності, що ставить в центр повідомлення суб'єктивний ступінь відповідності повідомлення певному феномену реальності в певному часі. Міра релевантності визначається параметрами адекватності, відповідності, необхідності а також можливості застосування. Параметри необхідності і можливості застосування не належать до лінгвістичних дисциплін. Переклад, таким чином, дещо посувається в площину психолінгвістики, і навіть етики, все більше віддаляючись від своїх родових лінгвістичних ознак. Ще одним об'єктивним фактором, що впливає на такий процес є так званий «інформаційний вибух». Через незвичну надмірність інформації у сьогоденні автори прагнуть за будь-яких умов виділитись, аби їх помітив читач. Денотативна інформація і навіть художня образність частини текстів набирають характеру реклами, агресивної нав'язливості. Тексти все частіше містять невербальні засоби вираження. Тому сучасний перекладач повинен застосовувати нестандартні сполучення прийомів для відтворення згаданої «нав'язливості» сучасного дискурсу. Все частіше йдеться про норми перекладу не як про комунікативні чи лінгвістичні процеси, а як про особливості взаємодії між людьми.

А.Честерман, до прикладу, розрізняє професійні норми і норми очікування (professional and expectancy norms).[11] Перекладачі кожної країни виробляють власні національні стратегії, а читачі щодо перекладених текстів мають власні перспективи, зумовлені перш за все культурними стандартами нації. Результат перекладацької діяльності так чи інакше буде оцінено з точки зору обидвох норм. Норма сьогодні є настільки об'єктивне поняття, скільки й суб'єктивне, адже являє собою умовні та змінні суспільні домовленості.

В одній зі своїх останніх праць *Exploring Translation Theories* [11] Ентоні Пім пропонує загальну класифікацію перекладацьких теорій в якій відтепер істотне місце посідає концепція суспільної домовленості. Він доводить, що навіть поняття еквівалента, до якого ми звикли і яке традиційно розглядаємо як центральне, сьогодні втрачає свою актуальність на користь норм очікування. Для прихильників традиційної еквівалентності в кожній мові існує найближчий еквівалент для кожного елемента тексту. На думку А. Піма такий підхід є не досить адекватним, раціональніше буде говорити про «направлену еквівалентність», за якої один текст може мати кілька різних еквівалентів іншою мовою, залежно від намірів перекладача. Еквівалентність це суто теоретичне поняття, що допомагає оцінити конкретні перекладацькі рішення, однак воно не може бути центральним концептом теорії перекладу. По суті, стверджуючи що переклад є еквівалентним оригіналу, ми говоримо, що переклад нас задовольняє, а не те, що його виконано відповідно до строгих норм теорії перекладу. Це пов'язано перш за все з двома обставинами - тексти в епоху електронних носіїв інформації втрачають ту стабільність яку вони мали в друкарську епоху, а гуманітарна наука сьогодні значно менш схильна до однозначних теорій.

В перекладі офіційного стилю взагалі - все більшу й більшу роль грає поняття «локалізації». Фірма, що випускає якийсь програмне забезпечення з документацією до нього, створює в якості основного продукту текст не якоюсь певною мовою (хоча в реальності, звичайно, ці первинні тексти пишуться англійською), а глобальну версію, яка надалі зазнає локалізації для кожної національної аудиторії. Переклад тексту виступає як лише частина такої локалізації разом, наприклад, з перерахунком сантиметрів в дюйми, зміненням формату дат валют тощо. І первинні тексти також не завжди будуть ідентичними, тому що в різних країнах різні умови гарантії і обслуговування.

Таким чином, будь-який переклад письмового тексту є окремим комунікативним актом, причому цей акт вважається вторинним щодо акту оригінального, який мав місце в оригінальному культурно історичному середовищі. Кожен акт комунікації покликаний виконати одну або кілька мовних функцій, причому інформативна функція виступає лише однією в ряду інших, до яких належать передача емоцій, підтримання контакту, спонування до дії, створення естетичного враження тощо.

Сприйняття тексту читачем описується в сучасному перекладознавстві за допомогою об'єктивних когнітивних закономірностей. До прикладу, імпліцитність інформації важить не менше, аніж слово, як і в граматиці відсутність закінчення не менш важлива, ніж його наявність. Істотною є прагматична роль кожного стилістичного засобу. Читач складає уявлення про текст не тільки з того, що сказано, але й з того, як саме це сказано. Переклад комунікативного акту сьогодні може вважатися еквівалентним, якщо він виконує ті основні функції, які ставили перед собою за мету учасники первинної комунікації. Точне відтворення первинної комунікації в іншому середовищі є неможливим, проте перекладач прагне дати читачеві в цільовому контексті максимально повне та точне уявлення (чи наближення) про первинну комунікацію.

Однією з ключових стратегій представлення початкового контексту є розкриття (експлікування) імпліцитної інформації. При цьому імпліцитна інформація може бути прихована в структурі мови (бути лінгвістично імпліцитною), а може бути обумовлена контекстом (бути контекстуально імпліцитною), ставлення перекладача до двох видів імпліцитності буває різним. Її розкриття сприяє розумінню оригінального тексту тоді, коли зусилля, витрачені читачем засвоєння цієї інформації, виправдовуються значно вірнішим і повним розумінням всього тексту, попри втрати оригінальної структури.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Сучасні перекладознавці вважають, що значення тексту відтворюється читачем кожного разу при прочитанні тексту, тому не завжди доводиться говорити про якийсь єдине, для всіх однакове значення, яке відтворено в перекладі. Скоріше, можна говорити про відповідність читацького розуміння початковим намірам автора або принаймні про сумісність цього розуміння, адже текст з часом починає набувати нових значень в нових культурних та історичних контекстах. Така сумісність стає обов'язковим компонентом поняття еквівалентності і вважається основною етичною вимогою до перекладача. Переклад неминує щось втрачає проти оригіналу, тому перекладач перебуває в ситуації постійного вибору: що втратити, а що зберегти. Цей вибір здійснюється за допомогою ієрархічно вибудованої системи пріоритетів, яку перекладач визначає на початку своєї роботи, з огляду на замовника перекладу та з урахуванням думок та уявлень цільової аудиторії. Отже, динаміка розвитку перекладацького процесу націлена на певний відхід від стратегій традиційного лінгвістичного перекладу і все активнішого залучення засобів з галузі культурології і прагматики. Для сучасної теорії комунікації переклад є розумінням феномену, хто і для кого перекладає, тому в центрі уваги часто опиняється не текст, а адресат.

Література

1. Кальниченко О. Історія перекладу та думок про переклад у стародавні часи навчальний посібник для студентів 5 курсу факультету іноземних мов освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр/спеціаліст» денної форми навчання / О. А. Кальниченко. - Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 184 с.
2. Історія перекладу та перекладацької думки: Англія, Німеччина, Америка, Україна : конспект лекцій / укладач А. В. Прокопенко. Суми : Сумський державний університет, 2018. 87 с.

3. Routledge Encyclopedia of Translation Studies by M.Baker. London: Routleg, 1998. 667 p.
4. Roger T. Bell. Translation. Theory And Practice: A Historical Reader. London: Longman, 1993. 464 p.
5. <https://doaj.org/article/a84991f0afe548bda99de6d81979bfe8>.
6. http://arkhiv.nua.kharkov.ua/images/stories/Kafedri/Kaf_Teorii_I_Praktiki_Perevoda/Publikacii/Kalnichenko/Znachennja_traktatu_Shajermakhera.PDF
7. <https://culturesconnection.com/6-contemporary-theories-to-translation/>
8. Antoinette Fawcett. Translation: Theory and Practice in Dialogue. New York: Continuum, 2009. 229 p.,
9. <https://www.translationdirectory.com/articles/article2374.php>
10. Dan Sperber, Deirdre Wilson. Relevance: Communication and Cognition. Oxford: Blackwell, 1986. 331 p.
11. Chesterman. Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 1997 in Anthony Pym. Exploring Translation Theories. London: Routledge, 2010. p. 74-75.

References

1. Kalnychenko O. Istoriia perekladu ta dumok pro pereklad u starodavni chasy navchalnyi posibnyk dlia studentiv 5 kursu fakultetu inozemnykh mov osvithno-kvalifikatsiinoho rivnia «mahistr/spetsialist» dennoi formy navchannia / O. A. Kalnychenko. - Kh. : KhNU imeni V. N. Karazina, 2013. 184 s.
2. Istoriia perekladu ta perekladatskoi dumky: Anhliia, Nimechchyna, Ameryka, Ukraina : konspekt leksii / ukladach A. V. Prokopenko. Sumy : Sumskiy derzhavnyi universytet, 2018. 87 s.
3. Routledge Encyclopedia of Translation Studies by M.Baker. London: Routleg, 1998. 667 p.
4. Roger T. Bell. Translation. Theory And Practice: A Historical Reader. London: Longman, 1993. 464 p.
5. <https://doaj.org/article/a84991f0afe548bda99de6d81979bfe8>.
6. http://arkhiv.nua.kharkov.ua/images/stories/Kafedri/Kaf_Teorii_I_Praktiki_Perevoda/Publikacii/Kalnichenko/Znachennja_traktatu_Shajermakhera.PDF
7. <https://culturesconnection.com/6-contemporary-theories-to-translation/>
8. Antoinette Fawcett. Translation: Theory and Practice in Dialogue. New York: Continuum, 2009. 229 p.,
9. <https://www.translationdirectory.com/articles/article2374.php>
10. Dan Sperber, Deirdre Wilson. Relevance: Communication and Cognition. Oxford: Blackwell, 1986. 331 p.
11. Chesterman. Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 1997 in Anthony Pym. Exploring Translation Theories. London: Routledge, 2010. p. 74-75.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-12>

УДК 811.111'42:81'38

КУПЧИШИНА Ю.А.

Хмельницький національний університет

ЕХО-ТЕХНІКА ЯК СПОСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Техніка ехо-повтор, або shadowing набула популярності як спосіб індивідуального або самостійного копіювання вимови. У статті розглядається питання про потенціал та перспективи використання такої методики під час практики синхронному перекладу. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури показує інтерес як теоретиків, так і практиків до методології розвитку навичок аудіювання при вивченні іноземної мови. Дослідження полягає в актуалізації найефективніших (з авторської точки зору) прийомів роботи з аудіоматеріалом. Ехо-повтор має на меті детальне вивчення аудіо-тексту з його подальшим засвоєнням на усіх рівнях мови. Автор розглядає критерії відбору матеріалу та алгоритм роботи над ним. У статті також розглядаються прийоми роботи з аудіотекстом у рамках використання техніки ехо-повтору.

Ключові слова: техніка shadowing, аудіювання, техніка навчання вимови, іноземна мова, формування мовних навичок, лінгвістична компетенція, ехо-повтор.

KUPCHYSHYNA Y.

Khmelnitskyi National University

ECHO-REPETITION AS A METHOD OF LINGUISTIC COMPETENCE

The technique of echo-repetition, or shadowing, has gained popularity as a way of individual or independent copying of pronunciation of a foreign speaker. The article considers the potential and prospects of using such a technique during the practice of simultaneous translation. The brief analysis of native and foreign literature conveys the interest of both theorists and practitioners in the methodology of developing listening skills when learning a foreign language. The research consists in updating the most effective (from the author's point of view) methods of working with audio material. Listening is considered to be one of the key elements in learning a foreign language along with writing, reading and speaking activities. Echo-repetition aims at a detailed study of the audio text with its further assimilation at all levels of the language. The author points out the material selection criteria and the algorithm for working on it. The article also analyses methods of working with audio text within the framework of using the echo-repetition technique. The purpose of the study is to define the most effective (from the author's perspective) techniques for working with audio material at different stages of teaching any foreign language. In the practical part of the study, techniques for exceling and improving listening skills are described. The practical significance of the work lies in the actualization of various listening techniques. The described techniques can be used at any level of proficiency in a foreign language. The conclusions summarize the information given and trace the prospects for further research in that field.

Key words: shadowing, listening, pronunciation teaching technique, foreign language, language skills development, linguistic competence, echo-repetition.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У період глобалізації усне спілкування стало особливо значущим. Мовленнєва взаємодія неможлива без розуміння мови співрозмовника, тому що усне спілкування є взаємним процесом, під час якого слухач виступає в ролі того, хто говорить і навпаки. Фахівець у галузі міжкультурної комунікації, усного та письмового перекладу повинен мати не лише професійні компетенції, а й уміти здійснювати адекватну міжкультурну взаємодію з представниками інших спільнот. Безперечно, для оволодіння іноземною мовою важливо вміти слухати і розуміти мову, що звучить.

Актуальність теми дослідження зумовлена використанням техніки shadowing на усіх етапах вивчення іноземної мови з метою покращення навичок аудіювання і говоріння.

Аналіз досліджень та публікацій

Велику популярність серед дослідників, які вивчають іноземні мови, набула техніка Shadowing («ехо-повтор», або «тіньовий повтор»), що передбачає досконале відпрацювання аудіо-тексту з подальшим його прочитанням одночасно зі спікером, або з незначним відставанням від нього за максимально можливою імітацією артикуляції, інтонації, темпу та ритму його мови [8]. Техніка імітації дозволяє одночасно розвивати всі мовні навички: слухові, ритміко-інтонаційні, лексико-граматичні. Потенціал «ехо-повтору» полягає в тому, щоб у процесі ретельної імітації мови носія розвивати весь спектр мовних навичок, які удосконалюються на матеріалі, що вивчається. "Ехо-повтор" відпрацьовує сприйняття мови на слух (при першому прослуховуванні – з розумінням основного змісту, надалі – з більш детальним його розумінням), навички та вміння читання, лексико-граматичні навички (оскільки багаторазовий повтор матеріалу забезпечує його багаторазове відпрацювання та запам'ятовування), а також, без сумніву, навички артикуляції, інтонування, потрапляння в ритм.

Виклад основного матеріалу

У методичній літературі на сьогодні немає єдності думок, чи вважати «ехо-повтор» ефективним прийомом покращення навичок говоріння або повноцінним методом удосконалення вимови. На наш погляд, «ехо-повтор» слід розуміти, як техніку навчання, у якій простежується чіткий та стійкий алгоритм дій, спрямований на певний результат, а саме покращення акценту, зокрема. Вона є досить ефективною, як під час індивідуальних, так і групових аудиторних занять за умови, що робота над аудіотекстом буде послідовною, а також органічно поєднуватися з навчанням мовних навичок і формуванням комунікативних умінь.

Серед вимог до відбору матеріалу для «ехо-повтору» виділяють такі критерії:

1) *тип акценту та інтонаційна цінність тексту, що звучить*. При виборі тексту для роботи в рамках використання техніки «ехо-повтору» визначальним фактором, безперечно, є акцент спікера. Британський та американський акценти істотно відрізняються, і змішання моделей для імітації неминуче спричинить артикуляційні помилки та порушення інтонаційної схеми вимови. Варіації акценту на регіональному рівні не настільки очевидні. Безумовно, якщо не йдеться про яскраві та характерні особливості вимови, як, наприклад, *cockney* у Великій Британії або деякі регіональні діалекти США. Оптимальним вибором акценту спікера є стандартизований діалект, на якому говорить більшість жителів країни, а також, теле- та радіоведучі, політики, шоумени.

Крім перелічених вище фонетичних факторів відбору аудіотексту, слід згадати темп мовлення, оскільки, якщо спікер говорить занадто швидко, то фонетичні явища, що супроводжують його мовлення (редукція голосних, асиміляція приголосних, інтрузія тощо) можуть бути виражені надмірно яскраво, ускладнюючи цим розуміння аудіотексту і подальшу роботу над ним.

2) *Обсяг і тип аудіотексту*. Матеріалом для роботи в рамках тренування техніки «ехо-повтору» можна вибрати будь-який тип тексту, що звучить: подкасти, інтерв'ю, епізоди фільмів і телепередач, матеріали відео блогів і навіть рекламні ролики. Жанр і прагматична спрямованість аудіотексту можуть змінюватись в залежності від дидактичних завдань, тематики та змісту навчання, проте жанрова різноманітність матеріалів, безумовно, принесе навчальним величезну користь, дозволяючи досліджувати та опрацювати ширший спектр типів тексту та розвиваючи тим самим дискурсивну компетенцію. Обсяг обраного для вивчення матеріалу залежить від цілого ряду факторів: рівня володіння іноземною мовою, що вивчається, тематики і жанру обраного тексту, його складності, темпу мовлення, доступності матеріалу [4, 9].

3) *Рівень мовної складності, лексико-граматична цінність тексту*. Безперечно, одним із найважливіших факторів при відборі тексту для роботи є його лексико-граматична складова: наскільки цей текст є потенційно корисний у мовному плані, яким чином він може збагатити словниковий запас здобувачів, які слова, вирази, граматичні конструкції можуть увійти до їх активного словника [2]. До прикладу, для здобувачів, які володіють мовою на рівні нижче середнього, оптимально обирати стилістично нейтральну розмовну лексику; для вищого рівня – стилістично забарвлену, розмовну, експресивно-емоційну лексику, яку вони можуть згодом використовувати у мовленні. Безперечно, текстів, багатих на сленг і жаргонну лексику, у навчальному процесі слід уникати.

Надзвичайно важливо, щоб обраний текст відповідав рівню володіння іноземною мовою, тобто містив не більше десяти незнайомих ним слів і виразів, а також відомі йому або зрозумілі з контексту граматичні конструкції. Потенціал техніки «ехо-повтору» – значний з точки зору вивчення лексики: нові контекстні слова і словосполучення, створюється необхідність їх багаторазового повторення. Таким чином, так звана мовна «ресурсність» тексту [9, 11] є важливим принципом відбору аудіоматеріалу для роботи в рамках техніки «тіншового повтору».

4) *Тематика, соціокультурна та соціолінгвістична цінність тексту*. Одним із принципів відбору аудіотексту для здобувачів, які володіють високим рівнем, вбачаємо його соціокультурну значущість, дотичність до культури країни мови, що вивчається, оскільки без оволодіння соціокультурною складовою лінгвістичної компетенції неможливо ні практичне володіння мовою, ні спілкування на міжкультурному рівні. Відомості про національну ментальність, особливості лінгвокультури, безеквівалентна та фонові культурно-орієнтована лексики, що зустрічається в тексті, мають велику цінність для тих, хто вивчає іноземну мову.

Залежно від рівня знань мови можна застосовувати різні способи застосування техніки *shadowing* [1]:

Повтор про себе (Silent shadowing) – спосіб, коли ви слухаєте та подумки практикуєте текст, не промовляючи його вголос. Підходить для початкового рівня або у разі використання запису тексту з дуже швидким темпом мовлення.

Повтор пошепки (Whispering) – хороший спосіб тренування початкових навичок інтонації.

Просодичний повтор (Prosody shadowing) – при якому особлива увага приділяється ритму та інтонації, а також вимові довгих та коротких складів у мові.

Змістовий повтор (Contents shadowing) – спосіб, у якому особливий акцент робиться на розумінні значення тексту. Це останній етап, коли повторення відбувається без особливих зусиль. У цьому випадку варто уявляти ситуацію і зрозуміти суть тексту або діалогу в конкретній ситуації.

Методика роботи над іншомовним аудіотекстом у рамках «ехо-повтору» включає низку послідовних етапів, кожен з яких має виняткову значущість і має бути своєчасно пройдений.

Перший етап роботи над текстом передбачає знайомство з матеріалом в оригіналі. Першочерговим завданням цього етапу є первинне розуміння на слух основного змісту тексту, ознайомлення з його темою. Цей етап роботи співвідноситься з ознайомчим аудіюванням. Перевірити розуміння здобувачами прослуханого тексту можна, вдавшись до традиційних прийомів і технік перевірки розуміння текстів: завданням на запитання-відповіді, завданням множинного вибору та інші. За підсумками аналізу аудіотексту, можна прослухати його ще раз з метою більш точного розуміння. Якщо темп мовлення занадто високий, сучасні аудіо програвачі дозволяють уповільнити його без шкоди якості звучання.

Другий етап роботи присвячений детальному розумінню не лише на рівні змісту тексту, а й на рівні його змісту та мовної форми. Для вирішення цього завдання слід використовувати транскрипт, тобто друкований варіант обраного аудіотексту. Текст уважно читають із застосуванням стратегій інтенсивного читання. На цьому етапі важливо вирішити можливі мовні труднощі: семантизувати та вивчити незнайому лексику, розібрати складні для розуміння граматичні конструкції, за потреби вдатися до перекладу. Якщо текст містить лінгвокраїнознавчу або соціокультурну інформацію, необхідно прокоментувати її, надати пояснення. У випадку, якщо висловлювання має підтекст, включає текст, що потребує додаткового коментаря, важливо обговорити цей момент, висловивши свої думки чи припущення. Таким чином, за підсумками даного етапу роботи, текст, що вивчається, не повинен представляти абсолютно ніяких лексико-граматичних і смислових труднощів для учнів: це істотно полегшує імітацію вимови, забезпечує більш коректне відтворення інтонаційного малюнка.

На *третьому етапі* роботи з текстом ключовим елементом стає вимова. Необхідно розібрати зі здобувачами правила артикуляції окремих слів, обговорити особливості мови, простежити інтонаційний малюнок і ритм, відзначаючи в транскрипті синтагми, паузи, висхідний і східний тон, інтонацію на ударних і ненаголошених словах та закладені у висловлювання емоції. Потім текст прочитується за транскриптом кілька разів: спочатку повільно, з чіткою артикуляцією та інтонацією, а потім поступово нарощуючи темп і наближаючи його до темпу спікера. Працюючи у групі, текст спершу прочитується гуртом (хором), потім окремими студентами; якщо текст є діалогом або монологом, він кілька разів прочитується в ролях. Функція викладача полягає в тому, щоб уважно прослухати запропонований варіант імітації вимови спікера, вказати на фонетично складні місця, позначити і скоригувати помилки, що допускаються. Подальша робота над текстом на цьому етапі може бути винесена на самостійну підготовку, оскільки потребує неодноразового прочитання та тренувань.

Четвертий етап роботи у рамках «ехо-повтору» передбачає продуктивну діяльність. На цьому етапі пропонується відтворити текст фонетично максимально близько до оригіналу. Якщо фрагмент тексту невеликий, його можна вивчити напам'ять (наприклад, віршований твір або рекламний ролик); якщо ж у цьому немає потреби, достатньо використовувати транскрипт. Важливо, щоб текст, що відтворюється, прозвучав максимально близько до оригіналу.

Заключний *п'ятий етап* передбачає зворотний зв'язок за підсумками виконаної роботи, взаємне оцінювання, редагування помилок та підбиття підсумків. Як основні критерії оцінювання виконаного завдання можна виділити такі: правильність артикуляції з точки зору обраного для вивчення акценту, коректність інтонацій, природність звучання з позиції темпу, ритму та мелодики мови.

Окрім техніки shadowing, серед методів удосконалення комунікативної компетентності виділяють *щоденник аудіювання* (listening log). Як і інші прийоми, щоденник аудіювання варіюється у реалізації. З одного боку, викладач може сам задавати аудіо уривки та пропонувати до них завдання, з іншого – викладач може обмежувати час прослуховування або джерела матеріалу (наприклад, певні подкасти, передачі, аудіо книги). На кафедрі германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету практикується наступний формат: здобувачам (ОР “бакалавр”) пропонується набір тематичних подкастів/радіопередач, серед яких необхідно набрати уривки тривалістю 30 хвилин і шляхом переказу перетворити прослуханий матеріал на монологічне висловлювання тривалістю (5–7 хвилин). Також, пропонується прослуховування різножанрових уривків: новин, тематичних передач тощо – з подальшим стилістичним аналізом або коментарем.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

На цьому етапі нашого дослідження можна зробити такі висновки:

1. Розвиток навичок аудіювання є невід'ємною частиною цілого комплексу інших навичок при вивченні іноземних мов і має відбуватися у поєднанні із розвитком навичок писемного мовлення та говоріння. Поряд із класичними прийомами аудіювання, які зазвичай складаються з 3–4 етапів, існують оригінальні, маловідомі, але при цьому не менш ефективні прийоми для роботи з аудіо текстами, shadowing зокрема.
2. Завдяки регулярному використанню техніки shadowing можна досягти високої швидкості мови здобувачів та правильних інтонаційних контурів. Допускається варіювання методів роботи, наприклад, підготовлений shadowing може бути як частиною індивідуальної роботи, так і групової/аудиторної.
3. Візуалізація процесу аудіювання, на наш погляд, має свої переваги, особливо для студентів високого рівня (Advanced, Proficiency).

4. За результатами нашого дослідження одним із найефективніших і продуктивних методів навчання аудіювання є ведення щоденника аудіювання. Як доводить практика, зацікавленість здобувачів у процесі навчання підвищується за рахунок роботи із щоденниками. Матеріали для прослуховування та завдання до них ускладнюються в міру засвоєння матеріалу та залежно від рівня володіння мовою.

Важливою вимогою до роботи у рамках техніки «ехо-повтору» є систематичність і регулярність занять, що забезпечує розвиток мовних навичок. До того ж, зокрема різноманітність завдань четвертого, продуктивного етапу сприяє розширенню кругозору здобувачів, розвиває їх уяву і креативність, захоплює і мотивує на подальшу роботу. Таким чином, техніка «ехо-повтору» може бути розглянута не тільки в парадигмі індивідуального вивчення іноземної мови, а й як ефективний інструмент роботи у групі. Також, вибудовуючи стратегію роботи з автентичним матеріалом, викладач повинен включати комплекс вправ та ігрові моменти для подолання психологічного дискомфорту, що може виникати під час застосування техніки тінювого повтору. Такий аспект є перспективою для наших подальших досліджень.

Література

1. Лученко О. Використання методу SHADOWING у вивченні іноземної мови. – 2013. https://www.researchgate.net/publication/339069966_Ispolzovanie_metoda_SHADOWING_pri_obucenii_inostrannomu_azyku
2. Dunkel P., Pialorsi F. *Advanced Listening Comprehension (CD-lectures)*. – Heinle & Heinle Publishers, Inc., 2005.
3. Justice LM, Lomax R., O'Connell A. et al. Oral language and listening comprehension: Same or different constructs? // *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. – 2017. – P. 60. – P. 1273-1284. DOI: 10.1044/2017_JSLHR-L-16-0039.
4. Kemp J. The Listening Log: exploiting listening opportunities in front of a classroom. - URL: <https://www.llas.ac.uk/resources/paper/3224.html>.
5. Hwang G., Hsu T., Lai C. & Hsueh C. Interaction of problem-based gaming and learning anxiety in language students' English listening performance and progressive behavioral patterns // *Computers and Education*. – 2017. – 106.– P. 26 – 42. DOI: 10.1016/j.compedu.2016.11.0102017
6. Piniel K., Albert Á. Advanced learners' foreign language-related emotions across the four skills // *Studies in Second Language Learning and Teaching*. – 2018. – 8(1). – P. 127-147. DOI: 10.14746/sslit.2018.8.1.6.
7. Skipper J. I., Devlin J. T., Lametti D. R. “The hearing ear is always found close to the speaking tongue: Review of role of motor system in speech perception // *Brain and Language*. – 2017. – 164. – P. 77-105. DOI: 10.1016/j.bandl.2016.10.004.
8. Sumarsih S. The Impact of Shadowing Technique on Tertiary EFL Learners' Listening Skill Achievements // *International Journal of English Linguistics*. – 2017. – No 7. – P. 184. DOI: 10.5539/ijel.v7n5p184
9. Tjandra A., Sakti S., Nakamura S. Listening while speaking: Speech chain by deep learning // *Automatic Speech Recognition and Understanding Workshop, ASRU*. – 2018.– P. 301 – 308. DOI: 10.1109/ASRU.2017.8268950
10. Wang Y., Treffers-Daller J. Explaining listening comprehension among L2 learners of English: The contribution of general language proficiency, vocabulary knowledge and metacognitive awareness // *System*. – 2017. – 65. – P. 139 –150. DOI: 10.1016/j.system.2016.12.013
11. Wilson J. J. *How to Teach Listening*. – Pearson Education, 2008. – 192 p.

References

1. Luchenko O. *Vykorystannya metodu SHADOWING u vyvchenni inozemnoyi movy*. – 2013. https://www.researchgate.net/publication/339069966_Ispolzovanie_metoda_SHADOWING_pri_obucenii_inostrannomu_azyku
2. Dunkel P., Pialorsi F. *Advanced Listening Comprehension (CD-lectures)*. – Heinle & Heinle Publishers, Inc., 2005.
3. Justice LM, Lomax R., O'Connell A. et al. Oral language and listening comprehension: Same or different constructs? // *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. – 2017. – P. 60. – P. 1273-1284. DOI: 10.1044/2017_JSLHR-L-16-0039.
4. Kemp J. The Listening Log: exploiting listening opportunities in front of a classroom. – URL: <https://www.llas.ac.uk/resources/paper/3224.html>.
5. Hwang G., Hsu T., Lai C. & Hsueh C. Interaction of problem-based gaming and learning anxiety in language students' English listening performance and progressive behavioral patterns // *Computers and Education*. – 2017. – 106.– P. 26 – 42. DOI: 10.1016/j.compedu.2016.11.0102017
6. Piniel K., Albert Á. Advanced learners' foreign language-related emotions across the four skills // *Studies in Second Language Learning and Teaching*. – 2018. – 8(1). – P. 127-147. DOI: 10.14746/sslit.2018.8.1.6.
7. Skipper J. I., Devlin J. T., Lametti D. R. “The hearing ear is always found close to the speaking tongue: Review of role of motor system in speech perception // *Brain and Language*. – 2017. – 164. – P. 77-105. DOI: 10.1016/j.bandl.2016.10.004.
8. Sumarsih S. The Impact of Shadowing Technique on Tertiary EFL Learners' Listening Skill Achievements // *International Journal of English Linguistics*. – 2017. – No 7. – P. 184. DOI: 10.5539/ijel.v7n5p184
9. Tjandra A., Sakti S., Nakamura S. Listening while speaking: Speech chain by deep learning // *Automatic Speech Recognition and Understanding Workshop, ASRU*. – 2018.– P. 301 – 308. DOI: 10.1109/ASRU.2017.8268950
10. Wang Y., Treffers-Daller J. Explaining listening comprehension among L2 learners of English: The contribution of general language proficiency, vocabulary knowledge and metacognitive awareness // *System*. – 2017. – 65. – P. 139 –150. DOI: 10.1016/j.system.2016.12.013
11. Wilson J. J. *How to Teach Listening*. – Pearson Education, 2008. – 192 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-13>

УДК 372.8:378:811

ЛЕВИЦЬКА Н. В.

Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-6616-898X>

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИВОЄННОЇ ПРОЗИ Е. М. РЕМАРКА ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядаються лексико-стилістичні особливості антивоєнної прози німецького письменника Е. М. Ремарка та розкриваються проблеми їх перекладу. У статті з'ясується, що антивоєнна проза письменника характеризується широким використанням лексичних та синтаксичних засобів розмовної мови. Серед засобів вираження розмовної мови провідну роль відіграють повсякденно-побутова лексика, фразеологізми, емоційно-експресивна лексика, вставні слова. До особливостей літературно-розмовного синтаксису в художніх текстах романів Е. М. Ремарка належить широке використання питальних і спонукальних речень, неповних речень в діалозі, наявність в художніх текстах лексичних повторів, еліптичних конструкцій.

Ключові слова: лексико-стилістичні особливості, стилістичний засіб, розмовна мова, повсякденно-побутова лексика, фразеологізми, вставні слова, емоційно-експресивна лексика, еліптичні конструкції.

LEVYTSKA N.

Khmelnitskyi National University

LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF ANTI-WAR PROSE BY E.M. REMARQUE AND ISSUES OF THEIR TRANSLATION

The article deals with lexical and stylistic features of anti-war prose by a German-born novelist E.M. Remarque and analyzes issues of their translation. It has been revealed that anti-war prose by E.M. Remarque is characterized by the use of lexical and syntactic language means. Everyday vocabulary, phraseologisms, emotional and expressive language units, filler words play key role among the means of colloquial language implementation. Features of literary and colloquial syntax of novels by E.M. Remarque include extensive use of question and imperative sentences, simple sentences in dialogues, lexical repetitions, elliptical structures.

Key words: lexical and stylistic features, stylistics means, colloquial language, everyday vocabulary, phraseologisms, filler words, emotional and expressive language units, elliptical structures.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Творчість видатного німецького письменника ХХ століття Еріха Марії Ремарка набуває особливої популярності і викликає в нашій країні широкий інтерес та відгук. Адже Е. М. Ремарк (1898–1970) є найяскравішим представником антивоєнного жанру в німецькій літературі та одним з основоположників літератури «втраченого покоління».

Аналіз досліджень та публікацій

Тому інтерес читачів і дослідників до творчості письменника у всьому світі постійно зростає. Прозі Е. М. Ремарка присвячена велика кількість наукових робіт вітчизняних філологів (Д. Затонського, Л. Новиченко, М. Гуменного, І. Семенчука, В. Фащенко, К. Галич) та зарубіжних (В. Лемана, П. Кірхнера, Ф. Баумера, П. Бекеса, Р. Мільке та ін.). Разом з тим ці дослідження охоплюють далеко не всі сторони письменницької спадщини Е. М. Ремарка. Актуальність дослідження визначається наступними чинниками: інтересом суспільства до творчості Е. М. Ремарка у зв'язку з війною, яку розв'язала країна агресор проти України; недостатнім висвітленням дослідниками лексико-стилістичних особливостей антивоєнної прози Ремарка; відсутністю у вітчизняному перекладознавстві досліджень перекладів його творів на українську мову.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у дослідженні лексико-стилістичних особливостей антивоєнної прози і Е. М. Ремарка.

Виклад основного матеріалу

Антивоєнна проза Е. М. Ремарка багата на різні лексико-стилістичні особливості, які відіграють важливу роль для розуміння творів автора та, як наслідок, для перекладу. Саме лексика передає зміст твору та надає авторові найбільші можливості для добору засобів вираження його думок та почуттів. Цей рівень мови відтворює індивідуальні особливості стилю, своєрідність художнього методу, філософські та естетичні погляди митця. Саме від стилістично забарвленої лексики залежить функціонально-стильова та експресивно-емоційна багатозначність слів, завдяки якій читач має змогу зануритись та зрозуміти світ, описаний автором.

Створюючи художній твір, письменник звертається до найрізноманітніших елементів, якими насичена мова, в тому числі й до одиниць усіх рівнів, що мають забарвлення будь-якого функціонального стилю [3, с. 164]

Зображаючи навколишню дійсність, Е. М. Ремарк неминуче відображає своє бачення світу, своє відношення до нього, поєднує правду і фантазію, а потім реалізовує все це в текстах своїх творів за допомогою різних лексико-стилістичних особливостей. При цьому не можна не помітити, що значна частина художніх текстів його романів представлена у вигляді монологів і діалогів, рясно наповнених живою розмовною мовою, основною функцією якої є спілкування. Поняття «розмовна мова» використовується у вітчизняній лінгвістиці для визначення мови, яка використовується у безпосередньому неофіційному спілкуванні і в якій найбільш виразно проявляється комунікативна функція мови. [1, с.24]

Широке проникнення розмовної мови в художню літературу відбувається, як відомо, за допомогою лексичних та синтаксичних та стилістичних мовних засобів і пов'язане з прагненням автора максимально імітувати її, ввести в оповідання живий голос представників простого народу. Е. М. Ремарк навмисно використовує лише ті елементи розмовної мови, які пов'язані безпосередньо зі стилістичною експресією, виразністю і на фоні нейтральних і книжкових засобів літературної мови проявляються як елементи заниженого стилістичного забарвлення. [1, с.26]

У художніх текстах романів Е.М. Ремарка параметри розмовної мови виявляються на всіх рівнях. До лексичних особливостей розмовної мови відносяться широке вживання повсякденно-побутової лексики і фразеологізмів, емоційно-експресивної лексики (частки, вигук), великої кількості вставних слів. Представлені нижче приклади демонструють лише деякі можливості вираження цілого спектру відтінків експресивного забарвлення стилізації розмовної мови лише за допомогою лексичних засобів:

- іменники: *Zaster (грошики); Bude (будка); Dreckfink (замазура); Strohwisch (опудало); Puppi (пунцик); Hals (шийка)* і т. д., наприклад:

Wir arbeiteten, bis es dämmerig wurde. Dann wuschen wir uns und zogen uns um. Lenz sah begehrllich zu der Flaschenreihe hinüber. «Wollen wir einer den Hals brechen?»

Ми працювали до сутінок. Потім вмилися і переодяглися. Ленц жадібно подивився на шеренгу пляшок. «А чи не скрутити нам шийку одній з них?»

- дієслова: *zwitschern (пропустити, хильнути); wegsaufen (винити, висмоктати); hereinstolpern (завалитися); brüllen (мукати, гарчати, ревети)* і т. д., наприклад:

Sie ließ ihre Rücke herunter. «Dann werd' ich mir mal verdrücken. Wenn Herr Käster kommt – heiliges Donnerwetter!»

Вона опустила підкочену спідницю. «Ну, тоді я змиюся. А то прийде пан Кестер, і тоді таке почнеться...»

- частки: *aber, auch, denn, doch, eben, ja, schon, wohl* т. д., наприклад:

Wir wuschen uns. «Weißt du, was ich hier habe?» fragte er und klopfte auf seine Brieftasche. – «Na?» – «Karten zum Boxen heute abend. Zwei. Du gehst doch mit, was? /.../ Wird ein gutter Kampf».

Ми вмилися. «А знаєш, що у мене тут?» запитав Отто, плескаючи по гаманцю. – «Ну?» – «Два квитки на бокс. Ти ж підеш зі мною? /.../ Буде хороший бій».

- модальні слова: *Herrgott (Господи, Боже мій); Heiliger Moses (Святий Моїсей); Gott sei Dank (Слава Богу)* і т. д., наприклад:

«Robby», brüllte er, «alter Speckjäger, steh auf und nimm die Knochen zusammen! Deine Vorgesetzten wollen mit dir reden!» – «Herrgott!». Ich stand auf.

«Роббі», заволав він «Старий ненажеро! Встати і стояти як належить! Твої керівники бажають поговорити з тобою!» – «Господи боже мій». Я піднявся.

Експресивність мови тісно пов'язана зі спонтанністю розмовної мови. Сюди можна віднести вживання повторів, перепитувань, використання вигуків, наприклад:

Er hielt ihren Arm fest. «Wo wollen Sie hin?» fragte er nach einer Weile. Die Frau starrte ihn an. «Lassen Sie mich los», flüsterte sie. Ravic erwiderte nichts. Er hielt ihren Arm weiter fest. «Lassen Sie mich los! Was soll das?» Die Frau bewegte kaum die Lippen. Ravic hatte den Eindruck, dass sie ihn gar nicht sah. Sie blickte durch ihn hindurch, irgendwohin in die leere Nacht. Es war nur etwas, das sie aufhielt und gegen das sie sprach «Lassen Sie mich los!»

Равік міцно стиснув руку жінки. «Куди ви?» запитав він, трішки зачекавши. Жінка дивилася на нього впритул. «Відпустіть», прошепотіла вона. Равік нічого не відповів. Він як і раніше міцно тримав її за руку. «Пустіть мене! Що це?» Жінка ледве ворушила губами. Равіку здавалося, що вона його взагалі не бачить. Вона дивилася крізь нього, кудись в пустоту ночі. Просто було децо, що її затримувало і вона повторювала одне і те ж «Пустіть мене!»

Окремі слова надають розмовного відтінку лише в одному із значень. Наприклад, дієслова *kippen* (перехилити, швидко винити); *beben vor Wut* (купити, трястися від люті), наприклад:

Ich schenkte ihr noch ein Glas ein. Sie kippte es herunter und verließ lobpreisend die Werkstatt.

Я налив їй ще чарку. Вона перехилила її одним ковтком і, обсипаючи мене гарними побажаннями, вийшла з майстерні. [4, с.126]

До характерних рис літературно-розмовного синтаксису в художніх текстах романів Е. М. Ремарка належить широке використання питальних і спонукальних речень, використання неповних речень в діалозі, наявність в художніх текстах численних лексичних повторів, наприклад:

Der andere Mann stand noch eine Weile im Türausschnitt. Seine Brille blinkte im schwachen Licht des Korridors. Dann kam er herein und machte die Tür mit einem trockenen Knack zu. Im selben Augenblick fing das Schreien wieder an. Kern verstand es jetzt. «Nicht schlagen! Nicht schlagen! Um Christi willen, nicht schlagen! Bitte, bitte! Oh...»

Другий чоловік ще постояв декілька хвилин в дверній рамі. Його окуляри мерехтіли в слабкому світлі коридору. Потім він увійшов в кімнату і з сухим звуком закрив двері. У цю мить знову почулися крики. Тепер Керн розчув слова. «Не бийте! Не бийте! Заради бога, не бийте. Будь ласка, прошу...»

Велику роль в художній прозі Е. М. Ремарка відіграє й інша складова безпосередності спілкування – обов'язкова діалогічність мови. Діалогічність зумовлює характерну для розмовної мови незакінченість речень, еліптичність словосполучень, появу «особливих номінацій», поширення непередикативних комунікативних одиниць, наприклад:

«Wie war es in Prag?» fragte Steiner. «Gut.» Kern wartete und rauchte. Dann sagte er: «Ich habe jemand da getroffen». «Bist du deshalb jetzt nach Wien gekommen?». «Nicht nur deshalb. Aber sie ist auch in Wien.»

Як тобі жилося в Празі? запитав Штайнер. «Добре.» Керн помовчав і декілька разів затягся. Потім сказав: «Я там познайомився з деким». «Через це і приїхав до Відня?». «Не тільки через це. Але вона також у Відні.» [5, с.65]

Використання еліптичних конструкцій в художніх текстах романів Е. М. Ремарка додають незвичності структурі їх оповіді. Слова самого письменника в цьому випадку поступаються місцем словам його персонажів. Це дозволяє відмітити наявність процесу перетворення власне прямої мови в «персонажну» мову і розглядати першу як стилістичну категорію. Обидві конструкції додають висловлюванню не тільки різних експресивних відтінків, а й надають оповіді певного темпу: динамічність або сповільненість. Подібні конструкції створюють ефект внутрішньої напруженості або, навпаки, враження спокійного розміреного розгортання ситуації.

Безпосередня імітація розмовної мови в художній прозі Е. М. Ремарка здійснюється на всіх рівнях мови, проте, в більшій мірі вона стосується лексики і синтаксису. За допомогою засобів імітації розмовної мови письменнику вдається надати невимушеності спілкуванню своїх героїв, розкрити їх образи і ненав'язливо виразити своє ставлення до них і навколишнього світу.

З метою наблизити читача до описаних подій та надати художнього портрету ліричному герою, письменник використовує різні переосмислені мовні одиниці: *«So ein Fall ist schon lange nicht mehr dagewesen: der Küchenbulle mit seinem roten Tomatenkopf bietet das Essen direkt an;...»* [4, с. 3]. Важко оминати увагою переосмислене словосполучення *«mit seinem roten Tomatenkopf»*, в якому присутні два кольоронайменування, одне з яких є частиною складного іменника. Завдяки зазначеній лексемі письменник намагається точно передати образ та зовнішність певного ліричного героя, а саме повара, а також виразити своє ставлення до нього. В українському тексті перекладач відтворює зазначений емоційно забарвлений вираз, використовуючи порівняння – *«Такого вже давно не було; наш куховар із червоною, мов помідор, пикою сам набивається з їжею;...»* [5, с. 34]. В українському перекладі обрана лексема *«тика»* має негативне значення.

Для надання тексту динамічності, активності, експресивності автор задіює велику кількість дієслів. Інтонація такого тексту характеризується напругою, великою чіткістю, особливим ритмічним малюнком. Слід відмітити і лаконічність, яка пов'язана з використанням необхідних дієслів та субстантивів, наприклад:

«Wir müssen nach vorn zum Schanzen. Beim Dunkelwerden rollen die Lastwagen an. Wir klettern hinauf. ... Sie verbindet uns; sogar der geizige Tjaden schenkt mir eine Zigarette und gibt mir Feuer.» [5, с. 38].

Динамічність цього уривку досягається значним використанням дієслів, у тому числі і субстантивованими дієсловами, які виконують граматичну функцію передачі часового простору, а також експресивно та точно відтворюють описані події та явища, тому слід звернути особливу увагу на їх відтворення. – *«Нас повезуть на передову, аж до окопів. Десь уже в темряві під'їжджають вагони. Ми вилазимо на них. ... Вона єднає нас; навіть скупенький Тьяден про простягає мені цигарку і дає прикурити»* [5, с. 61]. Звернемо увагу на переклад дієслова *«müssen»*, яке в українській мові відтворене пасивною формою дієслова, що також передає небажання та вимушеність ліричного героя їхати на передову. Наявне у тексті оригіналу субстантивоване дієслово *«Dunkelwerden»* відтворено іменником *«темрява»*, який втрачає прагматику автора. Зазначимо проте, що всі дієслова відтворені в українському перекладі еквівалентно та адекватно. Звернемо увагу на зменшено-пестливий прикметник словосполучення *«скупень-кий Тьяден»*, який є точним еквівалентом словосполучення *«der geizige Tjaden»*. Саме наявність перед власним іменем та прикметником артикля у даному виразі підтверджує вірність обраного перекладачем еквівалента, оскільки у німецькій мові артикль перед власним іменем використовується для виразу неповаги.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, згадані лексико-стилістичні особливості антивоєнної прози Е. М. Ремарка створюють індивідуальний стиль автора. Загальний авторський задум, що виражає світобачення письменника

реалізується в постійних мотивах пам'яті, уяви, творчості і визначає специфіку його художнього рішення на рівні вибору лексики та синтаксису. Антивоєнна проза письменника характеризується широким використанням лексичних та синтаксичних елементів розмовної мови. Серед засобів вираження розмовної мови провідну роль відіграють повсякденно-побутова лексика, фразеологізми, емоційно-експресивна лексика, вставні слова. До особливостей літературно-розмовного синтаксису в художніх текстах романів Е. М. Ремарка належить широке використання питальних і спонукальних речень, неповних речень в діалозі, наявність в художніх текстах лексичних повторів, еліптичних конструкцій. Лексико-семантичні особливості відіграють комунікативну, експресивну, функцію вираження думки та ін. При перекладі таких мовних одиниць слід враховувати прагматичну настанову автора, завдяки якій створюється своєрідність та особливість визначеного твору.

Література

1. Биби́к С. Диференційні ознаки розмовно-побутового стилю літературної мови / С. Биби́к // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 22-31.
2. Remarque E. M. *Drei Kameraden* / Erich Maria Remarque. – Köln: Kiepenheuer&Witsch, 1991. – 585 S.
3. Селіванова О. О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій / О. О. Селіванова // Нова філологія. – 2012. – № 50. – С. 201-208.
4. Ремарк Е. М. Три товариші / Еріх Марія Ремарк ; пер. з нім. М. Дятленко, А. Плют ; худож. оформл. К. Бобровников. – К. : Молодь, 1959. – 415 с.
5. Ремарк Е. М. Твори в 2-х томах. Т. I: На Західному фронті без змін; Три товариші; перекл. з нім./ Передм. Д. Затонського. – К. : Дніпро, 1986. – 573 с.

References

1. Bybyk S. Differentiating features of the colloquial and everyday style of the literary language / S. Bybyk // Ukrainian language. – 2011. – No. 4. – P. 22-31.
2. Remarque E. M. *Drei Kameraden* / Erich Maria Remarque. – Köln: Kiepenheuer&Witsch, 1991. – 585 S.
3. Selivanova O. O. The problem of differentiation of translation transformations / O. O. Selivanova // New Philology. - 2012. - No. 50. - P. 201-208
4. Remarque E. M. *Three comrades* / Erich Maria Remarque; trans. with him M. Dyatlenko, A. Plyut; artist form K. Bobrovnikov. - K.: Molod, 1959. - 415 p.
5. Remark E. M. *Works in 2 volumes. T. I: No changes on the Western Front; Three comrades; translation with him./* Prem. D. Zatonyskyi. - K.: Dnipro, 1986. - 573 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-14>

УДК:822

МАКСИМОВА А. Я.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ НОВОЇ ЛЕКСИКИ У БРИТАНСЬКІЙ ПРЕСІ

У статті показано, що основними способами словотворення у британській пресі є словосполучення, телескопія, словоскладання, аффіксація, аббревіація, скорочення, розширення значення слова та конверсія. Проаналізовано 159 неологізмів британської преси з 2019–2023 роки. Визначено, що неологізми британської преси охоплюють всі сфери життєдіяльності людини побут, роботу, архітектуру, екологію, дозвілля, розваги, а також відмічено особливу роль COVID-19 у словотворенні неологізмів британської преси, що пов'язано з активним використанням ZOOM, а також життям та працею онлайн. Встановлено, що суспільно значимі події впливають на появу нових слів.

Ключові слова: неологізми, метафора, метонімія, аффіксація, аббревіація.

MAKSYMOWA A.

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

WAYS OF FORMING NEW VOCABULARY IN THE BRITISH PRESS

The article shows that the main methods of word formation in the British press are word combinations, telescoping, compounding, affixation, abbreviation, contraction, expansion of the meaning of a word, and conversion. The author analyzed 159 neologisms of the British press from 2019-2023. It was determined that the neologisms of the British press cover all spheres of human life: everyday life, work, architecture, ecology, leisure, entertainment, and the special role of COVID-19 in the word formation of neologisms of the British press, which is associated with the active use of ZOOM, as well as life and work online, was noted. It has been established that socially significant events influence the appearance of new words. It was determined that, from a structural point of view, a large number of new word combinations were formed according to the typical adjective plus noun model. The article shows that word combinations are formed by metaphorical and metonymic transfers of meaning. It was determined that the aging of the nation and the elderly are given a significant place in the phrases. It has been proven that word combinations have covered all spheres of human existence and are the main trend of word formation in the British press of 2019-2023. It has been established that another important direction of word formation is telescoping, which covers ecology, nutrition, architecture and everyday life. It is justified that word formations are used in trade, everyday life and the information sphere. It is shown that the abbreviation is used in social and political life, nutrition, financial sphere, information activities. The author noted that among the abbreviations there are acronyms. It is noted that among all the variety of neologisms of the British press, conversion is found. It is noted that affixation is also used in neologisms and the suffix ism, ing is used. Suffixation predominates in modern word formation, and prefixation is less common in the British press.

Key words: neologisms, metaphor, metonymy, affixation, abbreviation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Інтенсивні темпи технологічного розвитку вплинули на мову за різними аспектами. Діджиталізація є головною характеристикою 21 століття, що подвоїло швидкість словотвору в усіх сферах. Як наслідок, мова є живим та складним механізмом, що, з одного боку, перебуває у постійному русі, з іншого – зберігає ознаки стабільності та цілісності, будучи основним засобом комунікації. Очевидно, саме тому питання про мовну змінність, суть, чинники та тенденції мовної еволюції є та буде одним з центральних у лінгвістичній науці. Головною тенденцією сьогоденного розвитку є поява неологізмів. Отже, поява неологізмів – це цілком закономірний процес, що пов'язано з динамічним розвитком суспільства, зокрема, науки, техніки, медицини, туризму, освіти тощо. До того ж старі слова використовуються у новому значенні (тобто надаються нові значення наявним словам або словосполученням). Неологізми особливо корисні при виявленні нових винаходів, нових явищ та аналізі мовних тенденцій.

Аналіз досліджень та публікацій

Тема неологізмів, їх словниковий склад та закономірності їх розвитку завжди привертала увагу науковців. Серед українських науковців, що займаються вивчення українських неологізмів, слід відзначити В. Г. Гака, А. А. Потєбня, Л. П. Якубінського. Питання словотворення та функціонування неологізмів у англійській мові досліджують Ю. А. Зацний, Ф. І. Буслаєв, М. В. Белозьорова, О. М. Головка. Особливості функціонування англійських неологізмів за різними сферами досліджують Д. В. Василенко (неологізми в англійській комп'ютерній лексиці), О. М. Головка (неологізми англійської мови), Н. А. Лаврова, А. Б. Семенчука (англійські неологізми пов'язані з терористичною діяльністю), О. Л. Чирвоного (англійські неологізми для електронних значень).

Усі вони зазначають, що англійська мова стрімко розвивається і в ній постійно з'являються нові слова і вирази. Лексика як найрухоміший пласт мови найбільш чуйно реагує на всі зміни в соціальній, культурній та інших сферах життя мовця колективу, адже саме слово є «дзеркалом життя». Таким чином,

словниковий склад мови динамічно оновлюється, що актуалізує потребу їх систематичного вивчення, зокрема, в британській пресі.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – здійснення класифікації неологізмів британської преси у 2019-2023 роках за способами словотворення.

Виклад основного матеріалу

Знання іноземної мови важливо для розбудови ефективної системи державного управління в Україні. Так, Анна Максимова зазначає, що від ефективності стратегічного управління у сфері державного управління та використання його управлінського потенціалу залежить сталий розвиток держави, забезпечення її національної сили та могутності, раціональне використання ресурсів для досягнення стратегічних цілей [3, с. 1]. Під час розвитку критичного мислення доцільним є запровадження зарубіжного досвіду. Зокрема, О. Головіна зазначає, що критичне мислення визнано основною компетентністю майбутнього, що пов'язано з трендом світового розвитку – переходом до інформаційного суспільства [2, с. 80].

Розвиток мови значною мірою зумовлений розвитком її словотвірної системи, становленням нових словотвірних моделей, зміною наявних, збільшенням або зменшенням їхньої продуктивності та багатьма іншими чинниками словотвірного процесу. Процес утворення нових слів віддзеркалює у мові потреби суспільства у вираженні нових понять, які є своєрідним продуктом розвитку науки, техніки, культури, суспільних відносин тощо. Причини виникнення нових слів лінгвісти пов'язують із новими відкриттями, поглибленням уявлення про раніше відомі факти та явища дійсності.

Нижче наведено класифікацію неологізмів британської преси за 2019 -2023 роки за способами творення у таблиці 1.

Таблиця 1.

Шляхи творення англійських неологізмів британської преси

№	Назва способу творення	Кількість
1	Словосполучення	76
2	Телескопія	35
2	Словоскладання	20
3	Аффікація	16
4	Абревіація	7
5	Скорочення	1
6	Конверсія	1
7	Розширення значення слова	1

Аналізуючи табл. 1, ми прийшли до висновку, що основним способом словотворення у британській пресі 2019-2023 років є словосполучення.

У британській пресі можна знайти такі приклади **словосполучень**:

book stuffing – автор, який сам публікує матеріал, оплата якого здійснюється за кожну сторінку;

anxiety economy – багатство створене шляхом виготовлення або продажу продуктів для зменшення переживання;

У зв'язку зі старінням нації найбільш популярними стали словосполучення люди похилого віку **grey tsunami**, **silver striver**

Метонімія – це троп заснований на асоціації по суміжності замість назви одного предмету вживається назва іншого, пов'язаного з першим постійним внутрішнім або зовнішнім зв'язком [1, с. 11]

Метафора – приховане порівняння, засноване на асоціації за подібністю, здійснюване шляхом застосування назви одного предмета до іншого і виявляє таким чином яку-небудь важливу рису іншого [1, с. 9].

Зі структурної точки зору велика кількість нових словосполучень утворена за типовою моделлю прикметник+іменник, приміром, такі:

functional fitness – фізичні вправи, що включають рухи під час виконання щоденних завдань;

incidental fitness – умова бути фізично сильним та здоровим як результат активної щоденної рутини, таких як підйом по сходинках замість застосування ліфту;

impact exercise – діяльність, що об'єднує спортивну діяльність таку як біг на марафоні з роботою на робочому місці, що корисно для людей, що живуть на одній території;

collab house – великий дім в якому люди, які працюють у соціальному середовищі, живуть та працюють разом.

impressive yoga – різновид, що супроводжується релаксовими звуками та картинками;

словосполучення, що утворені шляхом метонімічного переносу значення

silver striver – хтось, хто продовжує працювати після того як вийшов на пенсію;

grey tsunami – велике число людей у світі в 21 столітті, які живуть довше або baby boomer генерація, що досягла похилого віку;

generation scroll, мемонім – спосіб, у який люди дивляться телевізор, читають новини переважно на комп'ютері або мобільному телефоні;

social bubble – маленька група людей, якій дозволяється бачити одне одного під час спрощення карантинних заходів під час COVID-19;

corona corridor – це територія, якою дозволяється подорожувати зокрема в пункт призначення зокрема під час спрощення карантинних заходів під час COVID 19;

словосполучення, що утворені шляхом метафоричного переносу значення

fitness snacking – постійне підтримування себе у формі шляхом виконня у короткі проміжки фізичних вправ;

ghost gear – приладдя для риболовлі, такі як сіті та вудочки, що заборонені в океані;

Отже, нова фразеологія охопила всі сфери людського буття та є головною у словотвірних процесах 2019-2023 років

Іншим важливим напрямом у словотворенні британської преси **словоскладання**

Superforecaster – *someone whose job is to predict what certain events or situations are going to be like in the future, and who can do this very accurately.*

Tradwife – *a woman who does not work outside the home and who believes that her needs are less important than those of her husband.*

Sandscaping – *the activity of adding a large amount of sand to an existing beach to try to prevent or reduce the erosion of the coastline.*

Вагоме місце у словотворенні неологізмів британської преси протягом 2019-2023 років займає словоскладання, проте воно поступається новій фразеології.

Телескопія також займає важливу роль у словотворенні британської преси.

Edupreneur – *an entrepreneur who works in the field of education.*

Janxiety – *feelings of unhappiness and worry that people often have at the beginning of a new year.*

Seacuteria – *an assortment of cold fish and shellfish, cooked or prepared in different ways.*

Twixmax – *the days between Christmas Day and New Year's Day.*

З наведених прикладів, що серед неологізмів британської преси телескопія також знайшла своє відображення.

Окрім словосполучень, телескопії та словоскладання серед неологізмів у британській пресі відіграє важливу роль аббревіація та афіксація [1, с. 10].

Абревіація та афіксація як способи словотворення англійських неологізмів також застосовуються в британській пресі. Проаналізувавши неологізми в британській пресі ми виявили наступну **аббревіацію**:

WASPI *abbreviation for Women Against State Pension Inequality: an organization of women born in the 1950s whose pensions were affected by a government decision to raise the retirement age for women from 60 to 65? Or one of the women thus affected* [4].

Цей неологізм пов'язаний з суспільно-політичним життям жінок.

EGOT – *the achievement of winning an Emmy (TV), a Grammy (music), an Oscar (film), and a Tony (theatre), the four major entertainment awards* [5].

Абревіацію EGOT ми віднесемо до повсякденного життя, оскільки людини працює та після роботи потребує розваг.

Специфічним видом скорочення виступає акронімізація, в результаті цього процесу спостерігаємо **акроніми**:

HIPPA – *abbreviation for high-intensity incidental physical activity: physical activity that is done as part of one's normal daily life and not as part of an exercise or fitness programme* [6].

FIRE – *abbreviation for financial independence, retire early: a way of life that involves working hard and saving as much money as possible during your 20s and 30s in order to be able to retire when you are in your 40s* [7].

Mamri – *abbreviation for middle-aged man with a running injury: a man who takes up running in middle age and suffers an injury, often due to his belief that he is fitter than he actually is* [8].

Абревіація Mamri є акронімом, оскільки складається з заголовних літер.

Конверсія Dooring – *a type of road traffic accident caused by someone in a car opening the door without checking it is safe to do so, causing a collision with another road user* [9].

Неологізм *dooring* утворився за допомогою конверсії.

Приклади афіксації також можна знайти серед неологізмів британської преси.

Smishing – *an attempt to trick someone into giving personal information by text message that would allow someone else to take money from them, for example by taking money out of their bank account* [10].

Sadfishing – *the practice of writing about one's unhappiness or emotional problems on social media, especially in a vague way, in order to attract attention and sympathetic responses* [11].

Textivism – *the use of text message to try to persuade people to act in a way that will achieve a particular result, usually a political or social one* [12].

Отже, для афіксації є характерне застосування суфіксального засобу словотворення.

Підсумовуючи все вищенаведене, у британській пресі динамічно з'являються нові слова, що примножує словниковий склад та обумовлює систематичну роботу для мовознавців у напрямі вивчення особливостей їх словотворення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Основою творення англійських неологізмів у британській пресі є афіксація, словопоглинання (або телескопія), нова фразеологія, конверсія, розширення значення слова та аббревіація. У британській пресі 2019-2023 років переважають неологізми словосполучення та у їх кількість згідно з нашим дослідженням складає 76. Водночас у неологізмах британської преси виявлено телескопія (у кількості 35), словоскладання (20 неологізмів). У процесі словотворення нових слів також застосовується афіксація 16 слів, аббревіація 7 слів та скорочення 1, конверсія 1. Підсумовуючи, основним способом творення неологізмів британської преси протягом 2019-2023 нових слів у британській пресі є словосполучення. Перспективами подальших наукових досліджень є продовження вивчення словотвірних тенденцій у подальші роки.

Література

1. Андрусак І.В. Англійські неологізми кінця ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.04. Київ, 2003. 14 с.
2. Holovina, O., Kamenova, D. (2021). Critical and logical thinking formation as the educational competence. *Philosophy, economics and law review*. Vol. 1. No. 2. P 78-91 [in English].
3. Maksymova, A., Syvak, T., Makarenko, L., Berdanova, O., Iyzefovych, V., Rachynska, O. Antonova, O. Public strategic management in Ukraine: innovative approaches to ensuring. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. Vol. 24, Special Issue 1. p. 1-9 [in English].
4. The Sun, 24 November 2019 URL : <https://www.thesun.co.uk/> (дата звернення 15.03.2023)
5. **CNBC: Stock Markets, Business News, Financials, Earnings**, 21 February 2019. URL : <https://www.cnbc.com/united-kingdom/> (дата звернення 15.03.2023)
6. **Runner's World**, 4 March 2019 URL : <https://www.runnersworld.com/> (дата звернення 15.03.2023)
7. British Broadcasting Channel, 2 November 2018 URL : <https://www.bbc.com/> (дата звернення 15.03.2023)
8. **Runner's World** (forum), 4 June 2018 URL : <https://www.runnersworld.com/> (дата звернення 15.03.2023)
9. **Cyclingsavvy**, 29 August 2018 URL : <https://cyclingsavvy.org/> (дата звернення 15.03.2023)
10. **Cbsnews.com**, 24 January 2020 URL : <https://cbsnews.com> (дата звернення 15.03.2023)
11. **www.metro.co.uk**, 21 January 2019 URL : <https://www.metro.co.uk> (дата звернення 15.03.2023)
12. **Metro.co.uk**, 21 January 2019 URL : <https://www.metro.co.uk> (дата звернення 15.03.2023)

References

1. Andrusyak, I. (2003) *Angliyski neologizmy kintsya XX stolittya* [English neologisms of the late 20th century]. Kyiv.
2. Holovina, O., Kamenova, D. (2021). Critical and logical thinking formation as the educational competence. *Philosophy, economics and law review*, 1, 78-91 [in English].
3. Maksymova, A., Syvak, T., Makarenko, L., Berdanova, O., Iyzefovych, V., Rachynska, O. Antonova, O. (2021) *Public strategic management in Ukraine: innovative approaches to ensuring*. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 24, p. 1-9 [in English].
4. The Sun, 24 November 2019. URL : <https://www.thesun.co.uk/> (дата звернення 15.03.2023)
5. **CNBC: Stock Markets, Business News, Financials, Earnings**, 21 February 2019. URL : <https://www.cnbc.com/united-kingdom/> (дата звернення 15.03.2023)
6. **Runner's World**, 4 March 2019. URL : <https://www.runnersworld.com/> (дата звернення 15.03.2023)
7. British Broadcasting Channel, 2 November 2018. URL : <https://www.bbc.com/> (дата звернення 15.03.2023)
8. **Runner's World** (forum), 4 June 2018. URL : <https://www.runnersworld.com/>
9. **Cyclingsavvy**, 29 August 2018. URL : <https://cyclingsavvy.org/>
10. **Cbsnews.com**, 24 January 2020. URL : <https://cbsnews.com>
11. **www.metro.co.uk**, 21 January 2019. URL : <https://www.metro.co.uk>
12. **Metro.co.uk**, 21 January 2019. URL : <https://www.metro.co.uk>

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-15>

УДК 811.161.2:37/821.161.2

МІНІЧ Л. С., МИХАЛЬЧУК Т. В.
Національний університет «Острозька академія»

ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПТ «КНИГА» В РІЗДВЯНИХ ОПОВІДАННЯХ ДЛЯ ДІТЕЙ

У статті зроблено спробу дати характеристику концепту «книга» в дитячих оповіданнях на різдвяну тематику, які увійшли до збірок «Коли сніг пахне мандаринками» від Видавництва Старого Лева та «Хто творить Різдво» від видавництва «Чорні вівці».

У ході дослідження обраних текстів було з'ясовано, що концепт «книга» актуалізується в межах художніх творів для дітей у світлі асоціативності зі святом Різдва. Це позитивно впливає на формування мовної картини світу юних читачів, розуміння важливості родинних цінностей і традицій. Книга постає важливим атрибутом взаємодії між членами родини, радості спільного читання, дарування. Подальше вивчення концепту «книга» в українській літературі для дітей та юнацтва відкриває нові обрії трактування феномену книги загалом.

Ключові слова: концепт, художній концепт, література для дітей, книга, оповідання.

MINICH L., MYKHALCHUK T.
National University of Ostroh Academy

THE ARTISTIC CONCEPT OF “BOOK” IN THE CHRISTMAS STORIES FOR CHILDREN

The article explores how the concept of a book is described in the Christmas stories for children, which were included in the collection called When the snow smells like tangerines, published by The Old Lion Publishing House, and "Who creates the Christmas" published by The Black Sheep Publishing House.

Ukrainian scientists' interest in exploring concepts' problems has been growing significantly in recent years. Despite this, the concept of "book" has not yet been widely studied, which makes this scientific investigation relevant. After all, interest in the phenomenon of books and reading in the modern world is increasing among researchers from various scientific fields – teachers, sociologists, philosophers, literary critics. In the coordinates of modern Ukrainian literature for children and youth, authors are also increasingly updating the question of the presence of books in a modern child's life. Therefore, the work aims to analyze the use of the "book" concept in Christmas stories for children.

In the course of the research, taking into account the outlined thematic guidelines, it was found that the concept of "book" is actualized within the framework of stories for children in the light of associability with the holiday of Christmas, the Christmas tradition. This positively affects the formation of the linguistic picture of the world of young readers, understanding the importance of family values and traditions. The book becomes essential to the interaction between family members, the joy of joint reading, and gift-giving. Further study of the concept of "book" in Ukrainian literature for children and youth will open new horizons for interpreting the book phenomenon in general.

Key words: concept, artistic concept, literature for children, book, story.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Що таке книга у XXI сторіччі? Саме з такого питання доречно почати цю наукову розвідку. Адже зважаючи на постійний розвиток технологій, швидкий обмін інформацією, її сприймання через візуальні образи (фото та відео), місце книги в житті та захопленнях сучасної дитини і людини загалом залишається невизначеним.

Інтерес до вивчення феномену книги виявляли дослідники різних наукових галузей – філософи, педагоги, соціологи, літературознавці. Проблеми співіснування паперової книги з електронною та її з технологіями загалом торкаються у своїх діалогах У. Еко та Ж.-К. Кар'єр. Та попри стрімкі процеси діджиталізації, не сподівайтесь позбутися книжок – застерігають інтелектуали в однойменній книзі.

Якщо розглядати книгу як концепт, передусім зараховуємо її до загальнолюдського, що представлений у різних мовах як соціокультурне надбання народів. Попри це, сьогодні в царині української лінгвістичної науки концепт «книга» ще не набув широкого вивчення.

Аналіз досліджень та публікацій

У монографії українського дослідника В. Кононенка під назвою «Концепти українського дискурсу» представлений широкий спектр концептів, як-от абстрактно-емоційні (слава, мрія, доля), традиційно-характерологічні (родинність, милосердя) тощо. Концепт «книга» серед цього розмаїття автор не виокремлює. До проблеми осмислення концепту «книга» в поодиноких наукових розвідках звертаються І. Скрипник, Л. Кравець, М. Белявська.

У координатах сучасної української літератури для дітей та юнацтва автори все частіше актуалізують питання про присутність книги в житті сучасної дитини. У художньому світі книга постає в різних конотаціях – як матеріальний предмет, елемент магії, подарунок, джерело пізнання інформації тощо. Відтак виникає інтерес до вивчення окресленого концепту саме в межах творів для дітей.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – проаналізувати використання концепту «книга» в різдвяних оповіданнях для дітей (на матеріалі прозових збірок «Коли сніг пахне мандаринками» і «Хто творить Різдво»).

Виклад основного матеріалу

На сьогодні навколо термінологічного означення концепту все ще точаться дискусії. Усе через його близькість до таких термінів, як «поняття», «значення», «образ» тощо. На українському ґрунті до вивчення концептів зверталися В. Кононенко, Ж. Краснобаєва-Чорна, І. Гарєба, Л. Мініч, М. Положин, Н. Слухай, Н. Таценко, О. Селіванова, О. Юрченко та ін. Зокрема, Ж. Краснобаєва-Чорна в науковій розвідці «Термінополе концепт» робить спробу термінологічного структурування концепту. Дослідниця визначає декілька векторів вивчення концепту, серед яких – логіко-філософський, лінгвістичний та психолінгвістичний, когнітивний, літературно-культурологічний та ін. [6]. Власне, у контексті цього дослідження звертаємо увагу на останній вектор, адже концепт як спосіб пояснення явищ і речей навколишнього світу, їх пізнання та осмислення, отримує своє вербальне вираження в літературі, тим самим набуваючи статусу художнього.

Детально специфіку співвідношення концепту і художнього образу досліджувала Н. Слухай, вказуючи на те, що вони відрізняються за напрямом руху думки: «В художньому образі деталі формують ціле (автор формує образ через деталі, а читачі осмислюють його через сприйняття цих деталей), а в концепті ціле замикає частковості, які формують ментально-психологічний комплекс» [1, с. 127]. Тобто в межах твору автор формує художні образи, які згодом через відчитування різних деталей інтерпретує читач. У цьому контексті конструювання художнього образу постає як авторський концепт (одиниця концептосфери письменника), що відрізняє його від концепту в ширшому розумінні як надіндивідуальної структури, яка належить до народної свідомості.

Відтак у межах цієї наукової розвідки вважаємо доречним використання терміну «художній концепт» як означення художньої картини світу, сконструйованої письменником на основі його індивідуального осмислення речей та продукування значень, які виражають певний досвід (мовний, культурний тощо) людини. Як зауважує Т. Врублевська, «письменник пише літературний твір на основі реальних подій чи під враженням особисто пережитих емоцій. Він передає дух епохи, у якій творить, традиції, культуру, побут жителів конкретної території, відтворює мову населення» [2, с. 68]. З огляду на те, що у фокусі нашого дослідження саме твори для дітей, варто зауважити, що в цьому контексті індивідуально-авторського осмислення потребує буття дитини, ті речі та явища, які її цікавлять і хвилюють у певний період становлення. Орієнтація на вікову категорію – одна з ключових ознак літератури для дітей та юнацтва, яка впливає на початковий авторський задум і на осмислення концептосфери самого автора.

На сьогодні в дослідницьких колах вивчення концепту просувається у двох напрямках – художньому та пізнавальному. Перші є індивідуальними, другі – більш загальними. «Художній концепт частіше за все є комплексом того й іншого, тобто сполученням понять, уявлень, почуттів, емоцій, іноді навіть вольових проявів», – зауважує Л. Губа [3]. Характерні риси художнього концепту – образні засоби вираження, зумовлені задумом автора, асоціативність, естетична сутність.

У різдвяних оповіданнях для дітей зі збірки «Коли сніг пахне мандаринками» автори по-різному втілюють концепт «книга». Це і в традиційному розумінні джерело отримання інформації, матеріальний предмет, що належить до повсякденного простору дитини, а також атрибут Різдва.

Найпоширенішим уведенням концепту «книга» в художній твір є його використання під час конструювання художнього простору. Відтак книги фактично стають елементом побутовим, присутні у повсякденні дітей (не завжди для читання): «Красива плетена серветка лягла на спинку крісла. Інша – на полицю з книжками» [4, с. 250]; «Блищало зі стіни невеличке дзеркало, на етажерці стояли книжки» [4, с. 255]; «Книжки з полиці від поштовху *посипалися*» [4, с. 296]. Звернемо увагу, що у всіх прикладах лексему «книга» подано у множині. Здебільшого автори вводять такі епізодичні згадки в описі простору дому, у якому є місце для книг, домашніх бібліотек. Відтак асоціативно книга стає для дитини чимось звичним і навіть рідним, тим, що відноситься до її щоденного буття.

Як джерело отримання інформації, концепт «книга» реалізується через дію – читання. Книга уже не просто постає предметом побутового простору, а починає взаємодіяти зі своїм власником-читачем. В оповіданні «Санта Соєчка» О. Луцєвської головна героїня фіксує в особистому щоденнику все, що відбувається з нею в передріздвяні дні, зокрема й те, що дізнається з книжок: «Все у мене дзеньки-бреньки. Тобто добре. Так буває, *я читала в книжці* “Шпулька, пташка і я”» [4, с. 146]. Сюди також зараховуємо спільне читання в колі сім'ї. Наприклад, у творі А. Сидор «Різдвяне кошєня» наявний такий епізод: «Ярко і Марта дуже любили Різдво у бабусі, бо це було щось дуже особливе, щось лише їхнє... *Бабуся читала їм книжку перед сном*, а коли гасила світло, гірлянда на ялинці й далі мерехтіла кольоровими вогниками» [4, с. 238]. У цьому контексті авторка реалізує концепт «книга» через акт спільного читання в колі сім'ї, що також описано як різдвяну традицію.

На окрему увагу також заслуховує оповідання С. Світової «Диво, повертайся» зі збірки «Хто творить Різдво». Художній концепт «книга» у цьому оповіданні грає важливу роль і реалізується в різних конотаціях

протягом усього розгортання сюжету. Книгу у творі насамперед зображено як різдвяний подарунок, який головна героїня обирає для всіх членів своєї сім'ї: «А в нас із мамою секретна місія! Уже за пару хвилин ми вирушимо до книжкової крамниці-кав'ярні... *обирати всім книжкові подарунки*» [7, с. 73]. Характеристика концепту «книга» також набуває синестезійних відтінків, зокрема в таких епізодах: «Ми ідемо туди, де *пахне книжками*» [7, с. 74] (апеляція до органів нюху), «Тато каже, що ми *книгоманки. Хоча до чого тут противна манка?*», «Тоді тато каже, що я – книгожерка, бо *харчуюся лише книжками*» [7, с. 75] (апеляція до смакових чуттів). Відтак у цьому оповіданні потенціал концепту «книга» авторка розкриває всебічно, надаючи йому різних конотацій. Книга постає важливим різдвяним атрибутом для головної героїні і асоціативно пов'язана зі святковим настроєм, процесом дарування, дивом. «Перед сном я довго *гортаю свою нову книжку*, а тоді підходжу до вікна, притуляюся носиком до шибки: “Дороге диво, повертайся наступного Різдва”» [7, с. 77]. Як бачимо, навіть у фінальному епізоді авторка, хоч і на другий план, вводить у текст згадку про книгу, із якою головна героїня взаємодіє не через лексему «читати», а через лексему «гортати», що надає додаткового відтінку самому процесу читання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, у статті здійснено спробу дати характеристику концепту «книга» у різдвяних оповіданнях для дітей. У цьому тематичному розрізі ми натрапляємо на окреслення поданого концепту у світлі асоціативності зі святом Різдва, різдвяної традиції. Це позитивно впливає на формування мовної картини світу юних читачів, розуміння важливості родинних цінностей і традицій. Книга у цьому контексті постає важливим атрибутом взаємодії між членами сім'ї, радості спільного читання, дарування книг. Вважаємо, що подальше вивчення концепту «книга» в українській літературі для дітей та юнацтва відкриє нові обрії трактування феномену книги загалом.

Література

1. Вільчинська Т., Слухай Н., Снитко О. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 367 с.
2. Врублевська Т. Концепт «Поділля» у мові творів М. Стельмаха : дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. Вінниця, 2018. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vrublevska_Tetiana/Kontsept_Podillia_u_movi_tvoriv_Mykhaila_Stelmakha.pdf (дата звернення: 20.12.2022).
3. Губа Л. Художній концепт як репрезентант поетичної мовної свідомості. *Молодий вчений*. 2018. № 3(55). С. с(дата звернення: 15.12.2022).
4. Коли сніг пахне мандаринками : збірник оповідань. Львів : ВСЛ, 2020. 328 с.
5. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ : Плай, 2004. С. 21–28.
6. Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе концепт. *Українська мова*. 2006. № 3. С. 67–79.
7. Хто творить Різдво / упор. О. Луцєвська. Чернівці : Книги XXI, 2021. 96 с.

References

1. Vilchynska T., Slukhai N., Snytko O. Kognitohiia ta kontseptohiia v lnhvistychnomy vysvitlenni: navchalnyi posibnyk. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi centr “Kyivskiy universytet”, 2011. 367 s.
2. Vryblevska T. Contsept “Podillia” u movi tvoriv M. Stelmakha. Dysertatsia. Vinnytsia, 2018. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vrublevska_Tetiana/Kontsept_Podillia_u_movi_tvoriv_Mykhaila_Stelmakha.pdf (data zvernennia: 20.12.2022).
3. Huba L. Hudozhnij contsept jak representant poetychnoi movnoi svidomosti. *Molodyi vchenyi*. 2018. Vol. 3(55). S. 616–619. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5019/4925> (data zvernennia: 20.12.2022).
4. Koly snih pahne mandarynkamy. *Zbirnyk opovidan*. Lviv : VSL, 2020. 328 s.
5. Kononenko V. Contsepty ukrainskoho dyskursy : monohrafiia. Kyiv : Plai, 2004. S. 21–28.
6. Krasnobaeva-Chorna Zh. Terminopole contsept. *Ukrainska mova*. 2006. Vol. 3. S. 67–79.
7. Khto tvoryt Rizdvo. *Chernivtsi : Knyhy XXI*, 2021. 96 s.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-16>

УДК: 811.111'367.625

НЕГУЛЯЄВА А. О.
Криворізький державний педагогічний університет

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ

Працю присвячено обґрунтуванню шляхів реалізації сучасної компетентісної парадигми у процесі навчання англійської мови загалом і дієслова зокрема. Проаналізовано низку підходів до витлумачення поняття «дієслово» в науковій літературі, схарактеризовано істотні ознаки, якими володіє, на думку дослідників, дієслово англійської мови (уналежнення до частин мови; вживається задля вираження дії або стану; є предикатом у реченні; має загальнограматичне значення; ідентифікує часові межі комунікації). З'ясовано дефініцію цієї категорії з урахуванням вимог: доступність, відображення важливих ознак дієслова, ролі й функції в реченні, особливостей навчання англійської мови в закладах середньої освіти на компетентісній основі. Окреслено перспективи подальшого дослідження обраної тематики, які вбачаємо в обґрунтуванні лінгводидактичного аспекту навчання дієслова англійської мови на засадах компетентісно орієнтованої освіти.

Ключові слова: навчання дієслова англійської мови, лінгвістичний аспект навчання дієслова, компетентісна парадигма навчання.

NEGULIAIEVA A.
Kryvyi Rih State Pedagogical University

LINGUISTIC ASPECT OF TEACHING THE ENGLISH VERB IN THE CONTEXT OF COMPETENCE-ORIENTED EDUCATION

The strategic direction of secondary education is a reorientation to forming students' key competencies, which are the basis of harmonious personality development. The problem of teaching English attracts the special attention of scientists because the mentioned language is an effective means of international communication in today's multilingual world. Therefore, this paper states the difficulty of implementing the modern competence paradigm in teaching the English language in general and during the study of verbs, as it's one of the most challenging categories in learning and teaching. We analyzed some approaches to interpreting the concept of "verb" in linguistic literature and came to the conclusion that in addition to assigning a verb to parts of speech, researchers consider its following aspects: it acts as a predicate in a sentence, has a general grammatical meaning, identifies time frames of communication.

Consequently, taking into consideration the proposed definition of this category by researchers (D. Hacker, G. Mulderig, A. Nesvit, A. Raimis, O. Selivanova, C. Weaver) and the current concept of education in Ukraine, we distinguish such necessary aspects that we should hold in mind for defining the English verb: (1) accessibility, (2) reflects the essential features of the verb (3) characterizes the role and function performed by the verb in the sentence, (4) corresponds to the competence paradigm of education.

Hence, we suggest the following definition of the English verb in general secondary educational institutions: a verb is a part of speech that describes an action or a condition, usually functions as a predicate in a sentence, and indicates a time frame within which an action or condition occurs.

Among the promising areas for further study, we distinguish the justification of the lingua-didactic aspect of teaching the English verb at secondary schools, taking into account the competence-oriented concept of education.

Key word: teaching the English verb, linguistic aspect of teaching the English verb, competence-oriented paradigm of education.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Стратегічним напрямом освіти України є переорієнтування на формування ключових компетентностей, які є запорукою гармонійного розвитку особистості. У сучасному багатомовному світі англійська мова є дієвим засобом міжнародної комунікації, що зумовлює необхідність пошуку шляхів підвищення ефективності її навчання в закладах середньої освіти. Своєю чергою, належний рівень англійськомовного спілкування досягається завдяки вивченню особливостей уживання сучасних дієслів у різноманітних комунікативних ситуаціях. Відтак зміст навчання дієслів англійської мови в закладах середньої освіти має відповідати окресленій парадигмі, ураховувати лінгвістичний аспект та сприяти розвитку умінь коректно вживати дієслова в різних комунікативних умовах відповідно до тематики.

Аналіз досліджень та публікацій

У статті послуговуємося низкою актуальних праць вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Г. Верба, Л. Верба, К. Вівер, Дж. Дулі, В. Еванс, Р. Куїрк, Б. Кортманн, П. Макелдауні, Дж. Малдеріг, А. Реймс, О. Селіванова, Д. Хакер), присвячених дослідженню сучасного дієслова англійської мови. Методичні засади вивчення англійської мови на компетентісній основі розглянуто ученими (Н. Басай, А. Несвіт, С. Ніколаєва, Т. Полонська, В. Редько, М. Сідун, О. Тарнопольський).

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – обґрунтувати лінгвістичний аспект вивчення дієслова англійської мови на компетентнісній основі.

Виклад основного матеріалу

Актуальною проблемою освіти України є реалізація компетентнісної парадигми навчання в закладах середньої освіти, що забезпечено завдяки формуванню ключових та предметних компетентностей. Відповідність навчання означеній концепції зумовлює необхідність оновлення змісту предметів мовно-літературної галузі загалом і англійської мови зокрема, оскільки такий підхід створює підґрунтя для інтелектуального розвитку учнів, особистісного становлення й успішної самореалізації.

Сучасна іншомовна освіта зорієнтована на упровадження компетентнісної концепції, яка визначена чинним законодавством і має на меті розвиток компетентних мовців, здатних спілкуватися іноземними мовами для духовного, культурного, національного самовираження, міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень [1, с. 2]. У такому контексті особливої уваги заслуговує навчання англійської мови, яка є засобом міжнародної комунікації. Окрім того, належний рівень оволодіння означеною мовою є запорукою успішного інтегрування учнів у багатомовний світовий простір, забезпечує їх самореалізацію та конкурентоспроможність на ринку праці.

Належна англійськомовна комунікація залежить передовсім від умінь коректно використовувати лексичний та граматичний інвентар мови в різних навчальних і позашкільних ситуаціях. Своєю чергою, науковці поділяють думку, що навчання дієслова є однією з найважливіших та найскладніших лінгводидактичних проблем, оскільки воно має найчисельнішу кількість граматичних категорій та форм в англійській мові [5, с. 31]. Зокрема, на думку П. Макелдауні, дієслово має посісти чільне місце в чинній програмі, а ефективна стратегія навчання має бути зорієнтована на систему англійських дієслів [5, с. 31]. Відтак постає питання визначення лінгвістичних засад вивчення дієслова англійської мови в закладах середньої освіти, які враховують особливості сучасної компетентнісної парадигми.

Витлумачення категорії «дієслово» у лінгвістичній літературі подано з урахуванням різних аспектів. Зокрема, К. Вівер [8, с.111] стверджує, що дієслово – це слово, яке виражає дію або стан, процес переходу з одного стану в інший. Своєю чергою, Д. Хакер [4, с. 267] є прихильником дескриптивного означення досліджуваної категорії та акцентує на функційному аспекті: дієслово в реченні зазвичай виражає дію або стан. Схожа позиція в А. Реймс [7, с. 237], який наголошує, що дієслова виражають, ким (чим) є або що робить людина, річ, концепція (люди речі, концепції). На функційності дієслова також наголошує О. Селіванова: «Дієслово – частина мови, ядро якої характеризується загальнограматичним значенням процесуальності та типовою функцією позначення предиката у висловленні» [3, с. 133]. З погляду Дж. Малдеріг [6, с. 59] дієслова не тільки передають дію чи стан, а й вказують на часовий проміжок, у межах якого ця дія чи стан відбувається в теперішньому, минулому чи майбутньому.

Опрацювання рекомендованих МОН України підручників з англійської мови дає підстави зробити висновки, що дефініцію поняття «дієслово» подано тільки в підручнику авторки А. Несвіт (6 клас) [2, с. 192], яка зазначає, що дієслово – це частина мови яка означає дію предмета. Недостатня увага до витлумачення категорії «дієслово» у навчанні англійської мови в шкільному курсі, на нашу думку, ускладнює створення цілісної картини учнів окресленого поняття, розуміння його значення та функцій у комунікації.

Отже, окрім уналежнення дієслова до частин мови, дослідники розглядають такі його аспекти:

- виражає дію або стан;
- є предикатом у реченні (висловленні);
- має загальнограматичне значення;
- ідентифікує часові межі комунікації.

Окрім того, задля успішного вивчення дієслова в шкільному курсі англійської мови, на нашу думку, варто використовувати означення, яке повинно мати такі характеристики:

- 1) доступність, адже його сприйняття учнями має велике значення для усвідомлення не тільки самої дефініції, а й сприяти формуванню цілісної картини будови мови;
- 2) відображає істотні ознаки дієслова;
- 3) окреслює роль і функцію дієслова в реченні;
- 4) відповідає компетентнісній парадигмі навчання.

З огляду на сказане пропонуємо витлумачення дієслова для здобувачів загальної середньої освіти: *дієслово – це частина мови, яка виражає дію або стан і зазвичай функціонує в реченні як присудок та окреслює часовий проміжок, протягом якого відбувається означена дія чи стан.* Подане означення відповідає концепції формування компетентних мовців, оскільки сприяє формуванню цілісної картини функціонування англійської мови, що виявляється в умінні коректно та свідомо використовувати дієслова в англійськомовній комунікації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, проаналізовані підходи до розуміння дієслова англійської мови науковцями (К. Вівер, Дж. Малдеріг, А. Несвіт, А. Реймс, О. Селіванова, Д. Хакер) дають змогу запропонувати витлумачення цієї категорії з урахуванням низки вимог (доступність, відображення істотних ознак, ролі та функції дієслова в реченні, відповідність сучасній компетентнісній концепції навчання в закладах середньої освіти).

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в обґрунтуванні лінгводидактичних засад навчання дієслова англійської мови в закладах середньої освіти на компетентнісній основі.

Література

1. Модельна навчальна програма «Іноземна мова 5 – 9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори І. Зимомря, В. Мойсюк, М. Трифан, І. Унгурян, М. Яковчук). URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inozemni.movy.5-9-kl/Inoz.mov.5-9-kl.Zymomrya.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення: 01. 02. 2022).
2. Несвіт А. М. Англійська мова (6-й рік навчання) : підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Генеза, 2014. 224 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
4. Hacker D. A Writer's Reference. Boston : Bedford Books of St. Martin's Press, 1992. 300 p.
5. McEldowney P. L. Language Function and the English Verb System. *Relc Journal*. 1976. Vol. 7, No 1. P. 31 – 39.
6. Mulderig G. P. The Heath Guide to Grammar and Usage. Lexington, MA : D.C. Heath, 1995. 928 p.
7. Raimes A. Keys for Writers: A Brief Handbook. Boston : Houghton Mifflin, 1999. 453 p.
8. Weaver C. Grammar for Teachers: Perspectives and Definitions. Urbana, IL : National Council of Teachers of English, 1979. 303 p.

References

1. Model'na navchal'na programa «Inozemna mova 5 – 9 klasy» dlya zakladiv zagal'noyi seredn'oyi osvity` (avtory` I. Zy`momrya, V. Mojsyuk, M. Trifan, I. Unguryan, M. Yakovchuk). URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inozemni.movy.5-9-kl/Inoz.mov.5-9-kl.Zymomrya.ta.in.14.07.pdf> (data zvernennya: 01. 02. 2022).
2. Nesvit A. M. Anglijs'ka mova (6-j rik navchannya) : pidruch. dlya 6 kl. zagal'noosvit. navch. zakl. Ky`yiv : Geneza, 2014. 224 s.
3. Selivanova O. O. Suchasna lingvisty`ka: terminologichna ency`klopediya. Poltava : Dovkillya-K, 2006. 716 s.
4. Hacker D. A Writer's Reference. Boston : Bedford Books of St. Martin's Press, 1992. 300 p.
5. McEldowney P. L. Language Function and the English Verb System. *Relc Journal*. 1976. Vol. 7, No 1. P. 31 – 39.
6. Mulderig G. P. The Heath Guide to Grammar and Usage. Lexington, MA : D.C. Heath, 1995. 928 p.
7. Raimes A. Keys for Writers: A Brief Handbook. Boston : Houghton Mifflin, 1999. 453 p.
8. Weaver C. Grammar for Teachers: Perspectives and Definitions. Urbana, IL : National Council of Teachers of English, 1979. 303 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-17>

УДК 811.161.2'373.23(477.44)

ПАВЛИКІВСЬКА Н. М., ІВАЦКО М. В.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ЛЕКСИЧНА БАЗА ПРІЗВИЩ (НА МАТЕРІАЛІ СЕЛА МІЗЯКІВСЬКІ ХУТОРИ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В статті йдеться про лексичну базу прізвищ села Мізаківські Хутори Вінницького району Вінницької області, які стали об'єктом окремого дослідження і становлять інтерес у контексті регіональної ономастики. Розглядаються відапелятивні прізвища, зокрема мотивовані апелятивами з особовим та неособовим значенням.

Ключові слова: ономастика, онім, антропонім, прізвище, апелятив, лексична база.

PAVLYKIVSKA N., IVATSKO M.

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University

LEXICAL BASE OF SURNAMES (BASED ON THE MATERIAL OF THE MIZIAKIVSKI KHUTORY VILLAGE, VINNYTSIA DISTRICT, VINNYTSIA REGION)

The surnames of the Miziakivski Khutory village are divided into two groups: ones derived from appellatives and others from onyms. Particularly surnames that are derived from appellatives contain lexical items that can be derived from personal appellatives (when the common name acquired individualizing features in a one-step process) and non-personal appellatives (there is a two-step anthroponymization).

1. Surnames motivated by appellatives with personal significance: surnames that characterize the names of people by their external features; surnames that characterize the names of people by their internal features; surnames that indicate profession, type of occupation and social class; surnames that indicate the place of origin or residence and the specifics of their appearance in a local community.

2. Surnames motivated by appellatives with non-personal significance: surnames based on flora names; surnames associated with faunal names; surnames based on household items; surnames derived from clothing names; surnames associated with time concepts and natural phenomena.

As a result, we were able to analyze 240 anthroponyms derived from personal and impersonal appellatives. It was found that the most common surnames in the Miziakivski Khutory village are those derived from fauna names, names of professions, type of occupation, and social class. It is worth noting that the study of surnames of this type is an important issue in the scientific study of Ukrainian anthroponymy, which is focused on enriching and deepening this segment of the lexicon.

In the future, it is planned to study surnames derived from names, word-structural analysis of surnames of the Miziakivski Khutory village, Vinnytsia district, Vinnytsia region, which are an important component of the Ukrainian, in particular Podillia anthroponymic system.

Keywords: onomastics, onym, anthroponym, surname, appellative, lexical base.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Одним із найважливіших складників лексичного складу мови є власні назви, вивченням яких займається ономастика. Антропоніміка як галузь ономастики приділяє особливу увагу дослідженню прізвищ, адже саме вони свідчать про культуру, психологію та історію народу, містять глибоку джерельну базу, різноманітність етимології, структури та функціонування. Їхні основи часто містять архаїчну лексику, діалектизми, що дозволяє виокреслити лексико-семантичну базу, мотиваційні та структурні риси, особливості різних впливів на формування системи прізвищ певного регіону.

Прізвища становлять один з найменш досліджених класів антропонімів, адже містять великий обсяг матеріалу, який потребує глибокого наукового вивчення. Зокрема, антропонімікон села Мізаківські Хутори, не маючи попередніх досліджень, потребує детального опрацювання, що пов'язано з потребою встановлення як регіональної специфіки прізвищ Поділля, так і простеження загальної тенденції розвитку української антропоніміки. Саме тому наше дослідження є актуальним в контексті ономастики та лексикології.

Аналіз досліджень та публікацій

Проблема вивчення прізвищ залишається відкритою. В українській ономастиці ще немає достатньої кількості наукових праць, присвячених цій темі. Системне дослідження українських прізвищ розпочалося лише у середині ХХ ст. Особливе значення для антропоніміки мають наукові розвідки Лукії Лукіянівни Гумецької, Марії Олексіївни Демчук, Юліана Костянтинівича Редька, Павла Павловича Чучки та інших. Крім цього важливе значення для лінгвістики має дослідження регіональної специфіки прізвищ, яким займалися Г. В. Бачинська, Ю. К. Бабій, Б. Б. Близнюк, Н. Ю. Булава, Л. Л. Лісова, Г. Д. Панчук, Ю. І. Фернос, О. В. Хвіщук та інші науковці. Проте неопрацьованим повною мірою залишається антропонімікон Вінниччини.

Формулювання цілей статті

Мета пропонованої статті - дослідження лексичної бази прізвищ.

Об'єктом дослідження слугували прізвища села Мізяківські Хутори Вінницького району Вінницької області.

Предметом дослідження є лексико-семантичні та мотиваційні особливості вказаних онімів.

Виклад основного матеріалу

У мовознавчих студіях є велика кількість термінів на позначення поняття «прізвище». Так, «Словник української мови» кваліфікує прізвище як найменування особи, набуте при народженні або при вступі у шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість [2, с. 108]. Ю. К. Редько стверджує, що «прізвище являє собою індивідуальну назву особи, успадковану нею від предків, для одного з яких вона [назва] була вираженням якоїсь характеристичної ознаки» [3, с. 8]. Найбільш ґрунтовне потрактування поняттю «прізвище», яке використовує більшість ономастів, запропонував М. Л. Худаш: «додаване до власного імені (або власного імені і назви по батькові), спадкове, незмінне офіційне родинне найменування, яке передається від батька до шлюбних дітей (від матері – до нешлюбних дітей), при шлюбі від чоловіка до дружини і має уже більшу, ніж двопоколінну традицію вживання» [5, с. 91].

Варто зазначити, що існує велика кількість класифікацій прізвищ, що базуються на різних факторах. Так, за лексико-семантичним критерієм Юліан Костянтинів Редько поділяє прізвище на чотири групи :

1. Прізвища, що походять від імен.
2. Прізвища, в основу яких лягло походження або місце проживання потенційних носіїв.
3. Прізвища, що утворилися від професій, соціальної належності людей.
4. Прізвища, що характеризуються індивідуальною ознакою їхнього першоносія [3, с. 9].

М. М. Торчинський запропонував класифікувати оніми за семантикою твірних основ. Цю класифікацію ми взяли за основу нашого дослідження. Відповідно до неї прізвища села Мізяківські Хутори поділяємо на дві групи: відапелятивні та відонімні. В свою чергу відапелятивні прізвища містять у собі лексичні одиниці, що можуть походити від особових апелятивів (коли загальна назва набувала індивідуалізуючих ознак одноступенево) та неособових апелятивів (наявна двоступенева антропонімізація).

1. Прізвища, в основі яких лежать особові апелятиви прийнято поділяти на такі лексико-семантичні групи:

1.1. Прізвища, що характеризують назви людей за їхніми зовнішніми ознаками.

Антропоніми, що характеризують людей за кольором шкіри, волоссяного покриву, очей : *Білан, Білаш, Білик, Білобаченко* (білий – 1) «який має колір крейди, молока, снігу», 2) «посивілий, сивий, сивоволосий») [1]; *Зелениця, Руда, Руденко, Рудич, Рудківська, Русаков, Сивак, Сиволяс*(сивий – 1) «який утратив своє забарвлення, став білим, сріблестим (про волосся)», 2) «сірувато-білий, білястий, білуватий») [1]; *Синятинський* (синь – 1) «синій колір чого-небудь», 2) «синюватий відтінок шкіри»); *Чернега, Чернявський, Чорний* (чорний – 1) «кольору сажі, вугілля, найтемніший») [1];

Прізвища, що вказують на наявність або відсутність волоссяного покриву: *Волос, Вусик, Кучер, Чоловський, Лисий, Лисун*;

Прізвища, що вказують на вади людини: *Безпалов, Безрученко, Горбань* (горбань – «горбата людина»), *Горбачов, Горбонос, Кривченко, Сухоносков, Хорий* (хорий – «діал. Хворий») [1], *Циба* (циба – «довга нога») [1], *Щербань* (щербина – «отвір у роті, що утворився на місці відсутнього зуба») [1];

Прізвища, що вказують на зріст людини: *Довгалюк, Довгань, Коротков*.

Прізвища, що вказують на особливості ходби: *Коливайло, Човгань, Цубенко, Цопа*;

Серед назв, що вказують на інші особливості зовнішнього вигляду людини: *Вернигора* (про фізично дужу людину), *Гарник, Кремінський, Моргунова* (моргати – «мимоволі швидко опускати й піднімати повіки та вії»), *Нечипорук, Рябошапка, Шкаранда*.

1.2. Прізвища, що характеризують назви людей за їхніми внутрішніми ознаками.

Серед таких антропонімів у селі Мізяківські Хутори наявні прізвища, що вказують на поведінку та характер людини: *Бабій* (бабій – «той, хто дуже упадає за жінками») [1], *Дикий* (дикий – 1) «сором'язливий, відлюдкуватий», 2) «який важко стримати; нестримний») [1], *Гуленко, Нелюбій, Моторко, Мугир* (мугир – «вайлувата, неотесана, груба людина»), *Хижук* (хижий – «подібний до хижака лютістю, жорстокістю, такий, як у хижака») [1], *Чуйко*.

Назви, що вказують на інтелектуальні здібності: *Бевз, Розумович, Шурупа*.

1.3. Прізвища, що вказують на професію, рід занять і соціальнокласову належність.

Один з найбільших пластів антропонімної лексики села Мізяківські Хутори становлять прізвища, що вказують на професійну діяльність:

- професії, пов'язані з обробкою деревини: *Бондар, Бондаренко, Бондарчук* (бондар – «майстер, ремісник, що виробляє діжки, бодні, дерев'яні відра і т. ін.») [1], *Різук, Столяр*;

- професії, пов'язані з тваринництвом, рибальством: *Пастушенко, Овчаренко, Стадник*, (стадник – 1) «пастух», 2) «плідник (жеребець або бик) при стаді») [1], *Чередниченко, Рибалко*;

-професії, пов'язані з металообробною промисловістю: *Коваль, Коваленко, Ковальчук*(коваль-«майстер, що куванням обробляє метал, виготовляє металеві предмети») [1]; *Токар*;

-професії, пов'язані з виготовленням продуктів харчування: *Брагар, Олійник, Первак, Первачук, Півовар, Пивовар*(пивовар – «той, хто варить пиво») [1];

-професії, пов'язані з землеробством, садівництвом, лісівництвом, бджільництвом: *Бортков, Бортник, Лісевич, Лісовий, Лозовський, Пасічник, Тютюнник*;

- професії, пов'язані з обробкою шкіри, виготовленням одягу: *Кравець, Кравчук, Кушнір* (кушнір – «фахівець, що вичиняє хутро із шкури та шиє хутряні вироби») [1], *Ткач, Ткаченко, Ткачук, Швець, Шевченко, Шевчук*;

-професії, пов'язані з музичною творчістю: *Дудник, Музика, Музичко, Скрипник, Цимбал*;

- професії, пов'язані з будівельною справою: *Гончар, Гончарук, Муляр, Шкляр*;

- транспорт: *Фурман*;

Прізвища, пов'язані з назвами посад та титулів: *Король, Панченко, Туз* (туз – «поважна, впливова особа в якомусь колі людей, у якій-небудь сфері діяльності») [1];

Військова справа: *Атаманюк, Хоронжевський*;

Церковна справа: *Богузь, Дяченко, Дячишина, Гуменюк* (гумен – 1) «ігумен», 2) гуменний – «прикажчик, що організовував роботу на току поміщика») [1], *Паламарчук, Постемська* (та, що постить), *Ризук* (риза – «верхнє вбрання священика, яке вдягається під час богослужіння») [1];

Інші види професій, занять та діяльності: *Бурлака, Коновал, Коновальчук, Палій, Палійчук, Січко*.

1.4. Прізвища, що вказують на місце походження або проживання та особливості їх появи в населеному пункті»

Характерно, що твірну базу цих прізвищ становлять назви дрібних географічних об'єктів, що вказують на місце проживання:

Ванжула (Ванжули – етнічна назва однієї з вулиць села Мізяківські Хутори), *Заболотний, Задніпрянець, Нижник, Озерянська, Піддубний, Підгірець, Яворський*;

Назви людей за особливостями їх появи в населеному пункті: *Завадський, Новак, Осадчук, Приходько, Сідлак*;

Прізвища, що походять від назв етнічних груп населення: *Гертель* (німецьке прізвище), *Бойко, Волинець, Жидовець, Ляшко, Мазур, Македонський, Пилявець, Подолян, Поліщук, Слободяник, Слободянюк, Сопрун, Турчик, Циган*;

Прізвища, що характеризують назви людей за родинними стосунками:

Вдовченко, Бабишин, Приймак, Діденко, Дідик, Дідусенко, Дідоренко;

2. Прізвища, мотивовані апелятивами з неособовим значенням.

Серед антропонімів села Мізяківські Хутори, мотивованих неособовими апелятивами, варто виокремити такі лексико-семантичні групи:

2.1. Прізвища, в основі яких лежать назви на позначення флори: *Березовський, Граб, Грабовський, Грабчак, Дубінець, Дубовий, Ізюмський, Колосовський, Маліновська, Очеретний, Пшеничний, Ромащук*;

2.2. Прізвища, пов'язані з фаунонайменуванням:

- звірі: *Вовк, Засць*;

- свійські тварини: *Биковська, Кобильська, Козлова, Козловський, Котик*;

- птахи: *Горобець, Воронюк, Гусак, Драчук, Дроздович, Зозуля, Куракін, Лебідь, Орлик, Павлич, Ремез, Сініцин, Скавронський, Соколовський, Соколюк, Сорока, Сорокін, Сич, Чиженко, Шпак, Шуляк*;

- комахи: *Гедзь, Комар, Комарницький, Павученко*;

2.3. Прізвища, в основі яких лежать назви предметів побуту: *Вервека, Гребінник, Ложко, Мисак, Починок* (починок – «пряжа, намотана на веретено, або кількість цієї пряжі, знятої з веретена») [1];

2.4. Прізвища, що походять від назв одягу: *Гунько*(гуня – «верхня одежа з домотканого грубого, перев. нефарбованого сукна»); *Коберник* (коба – «Частина верхнього одягу для захисту голови в негоду; коли немає потреби, її відкидають за спину; каптур») [1];

2.5. Прізвища, пов'язані з часовими поняттями, явищами природи: *Буран, Вітринська, Димнова, Середюк*;

2.6. Назви грошей: *Шеленг*;

2.7. Прізвища, в основі яких лежать назви страв: *Кулешов*(кулеша –«страва з кукурудзяного борошна») [1];

2.8. Прізвища, що вказують на абстрактні поняття: *Доброщан, Невеселюк, Похвалюк, Тишечко*.

Серед прізвищ варто виділити ті, які мають непрозору семантику: *Вансович, Вікарчук, Деяк, Збіглей, Іщенко, Капшук, Каширук, Кокойко, Круць, Лець, Лендя, Манофа, Мануля, Мареуца, Підрица, Пустовійтук, Розпутня, Трушківський, Шамалюк, Шлінчук, Штурмаревич*.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, вдалося поаналізувати 240 антропоодиниць, що походять від особових та неособових апелятивів. Встановлено, що найпоширенішими у селі Міз'яківські Хутори є прізвища, утворені від фаунонайменувань, назв професій, роду занять і соціальнокласової належності. Варто зазначити, що дослідження прізвищ такого типу є важливим питанням наукового вивчення української антропоніміки, що спрямоване на збагачення та поглиблення цього пласту лексики.

У перспективі передбачено дослідження відіменних прізвищ, словотвірної-структурний аналіз прізвищ села Міз'яківські Хутори Вінницького району Вінницької області, що є важливою компонентою української, зокрема подільської антропонімічної системи.

Література

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>
2. Словник української мови : в 11 т. За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980.
3. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ: Наукова думка, 1966. 216 с.
4. Торчинський М. М. Українська ономастика : навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2010. 217 с.
5. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 235 с.
6. Ющишина О. М. Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст.: дис.. на здобуття наук. ступеня к-та філол.. наук: 10.02.01. / Донецьк. Нац. ун-т ім. В. Стуса. Вінниця, 2019.

References

1. Akademichnyj tlumachnyj slovnyk ukrajinsjkoji movy. URL: <http://sum.in.ua/>
2. Slovnyk ukrajinsjkoji movy : v 11 t. Za red. I. K. Bilodida. Kyjiv : Naukova dumka, 1970 – 1980.
3. Redjko Ju. K. Suchasni ukrajinsjki prizvyshha. Kyjiv: Naukova dumka, 1966. 216 s.
4. Torchynskij M. M. Ukrajinsjka onomastyka : navchaljnyj posibnyk. Kyjiv: Milenium, 2010. 217 s.
5. Khudash M. L. Z istoriji ukrajinsjkoji antroponomiji. Kyjiv : Naukova dumka, 1977. 235 s.
6. Jushhyshyna O. M. Prizvyshhevi nazvy i prizvyshha Centraljnoji Khmeljnychchyny XVII – XXI st.: dys. na zdobuttja nauk. stupenja k-ta filol.. nauk: 10.02.01. / Donecjk. Nac. un-t im.. V. Stusa. Vinnycja, 2019.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-18>

УДК: 821.161.2-1.09 П.ВИШЕБАБА

ПАВЛІШЕНА Л. В., ШВЕЦЬ Т. В.

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ТЕМА «НЕВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ» У ЗБІРЦІ ПАВЛА ВИШЕБАБИ «ТІЛЬКИ НЕ ПИШИ МЕНІ ПРО ВІЙНУ»

У статті творчість молодого українського поета, воїна 68 егерської бригади, екоактивіста, автора вже легендарного вірша «Доньці» Павла Вишебаби розглядається у контексті понять «втраченого» й «невтраченого» покоління. Павло Вишебаба є яскравим представником когорти молодих людей, на долю яких припали численні випробування, проте хочеться вірити, що вони виявилися психологічно міцнішими за своїх попередників.

Ключові слова: війна, революція Гідності, «втрачене»/«невтрачене» покоління.

PAVLISHENA L., SHVETS T.

Khmelnitskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

THE THEME OF THE “NON-LOST GENERATION” IN THE COLLECTION OF PAVLO VYSHEBABA “JUST DON’T WRITE ME ABOUT THE WAR”

In 1920-1940 the prose of writers who went through the horrors of the First World War and recreated the spiritual and moral trauma of young men who found themselves on the front lines and learned to kill and survive in war conditions was widely recognized. The concept of the so-called “lost generation” appears, its representatives are united by the theme of spiritual breakdown, which in a few years at the front turned yesterday’s schoolchildren, full of romantic dreams and patriotic ideas, into tough men who desperately try to find their place in new life realities after their return. Unfortunately, the younger generation in Ukraine, which is also forced to go through all the horrors of a brutal war, faced similar problems and existential conditions. However, today we can state that there are significant differences in the worldview and behavior of those young people who were hardened by difficult trials even during the Revolution of Dignity. Young people who manage to survive the Russian-Ukrainian war in the future, just like their generational predecessors, may face new challenges. They will also have to find their place in peaceful life, learn to deal with psychological injuries. However, there is great hope that this generation will be “non-lost” and will overcome all post-war trials with dignity.

In the article, the work of the young Ukrainian poet, soldier of the 68th chasseur brigade, eco-activist, the author of the already legendary poem “To my daughter” Pavlo Vyshebaba is considered in the context of the concepts of “lost” and “non-lost” generation. Pavlo Vyshebaba is a vivid representative of a cohort of young people who also faced numerous trials, but one would like to believe that they turned out to be psychologically stronger than their predecessors.

Key words: war, Revolution of Dignity, “lost”/“non-lost” generation.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Література ХХ століття сповнена війною, практично усі реалістичні твори сучасності тою чи іншою мірою віддзеркалюють цю тему. Проникнення війни в світовий літературний процес відбувається у різний спосіб, зокрема у вигляді воєнної проблематики, воєнних сюжетів, які повсякчас з’являються у творчих замислах різних письменників, незалежно від того, які сфери життя вони описують. З іншого боку, письменники все частіше використовують воєнні події як специфічний життєвий матеріал, на ґрунті якого постають як проблеми самої війни, так і морально-етичні проблеми, пов’язані з людською сутністю героїв. Поле битви все частіше стає предметом зображення у мистецтві, персонажі перебувають в екстремальних умовах постійної загрози життю, а вирішення будь-якого приватного питання перетворюється у процес балансування на межі життя й смерті. Численні «вічні» проблеми людського існування, такі як честь і безчестя, вірність та зрада, любов і ненависть, хоробрість й боягузтво, переплітаються тут у міцний вузол.

У 1920-1940 рр. ХХ ст. широке визнання отримала проза письменників, які пройшли через жахи Першої світової війни й відтворили духовну й моральну травму юнаків, що опинилися на передовій, навчилися вбивати та виживати в умовах війни. Так з’являється поняття так званої «втраченої генерації». Авторство даного виразу належить американській письменниці та літературознавиці Г.Стайн, згодом ці слова взяв за епіграф до свого роману «І сходить сонце» (1926) Е.Гемінгвей. А вже у 1929 р. світ побачили романи «Смерть героя» Р.Олдингтона, «На Західному фронті без змін» Е.М.Ремарка, «Прощавай, зброє! Е.Гемінгвея, що й започаткувало літературу «втраченого покоління». Цей літературознавчий термін об’єднує також Ф.С.Фіцджеральда, Д.Дос Пассоса, У.Фолкнера, Ш.Андерсона та інших письменників різних країн. На думку Ю.Попова, для творчості цих письменників характерним є «...пафос стоїчного песимізму, відчуженість особистості, розчарування в цінностях сучасного їм суспільства, викриття соціальної демагогії й, головне, змалювання, часом досить натуралістично, всіх страхів та жорстокостей війни» [3, с.113].

Слід зазначити, що автори, яких традиційно зараховують до «втраченої генерації», не утворювали певної літературної групи чи школи, позначеною єдністю художнього методу і стилю. Проте, їх поєднувала спільна тема – тема духовного зламу, який за декілька років на фронті перетворив вчорашніх школярів, сповнених романтичних мрій та патріотичних ідей, у жорстких чоловіків, що відчайдушно намагаються після

повернення знайти своє місце в нових життєвих реаліях. У кожному з творів відбувається поступова градація відчуття безглуздості кривавої бойні та руйнування ідеалів, у які вірили герої, притаманною усім є ненависть до пафосних закликів про «захист Вітчизни», «героїзм» та ін.; ці твори об'єднує також глибокий відчай героїв у фіналі. Ще однією спільною рисою є особлива увага до характерів духовно багатих людей. Таке поєднання є парадоксальним по своїй суті: війна, жорстокість, неймовірне напруження усіх сил – і духовна краса [2].

З подібними проблемами та екзистенційними станами зітнулося, на жаль, й молоде покоління в Україні. Актуальність теми зумовлена тим, що поняття «втраченого покоління» сьогодні звучить на особливих реєстрах, особливо на тлі збройної агресії росії проти України. Сучасні молоді люди переживають подібні настрої й життєві ситуації, але на протигагу поняттю «втраченого покоління» сьогодні можемо говорити про «невтрачену генерацію», про те, що існують значні відмінності у світовідчутті та поведінці тих молодих людей, які були загартовані складними випробуваннями ще під час Революції Гідності. Події того часу назавжди закарбувалися у свідомості кожного українця. Майдан став унікальним явищем в історії нашої держави. Саме молодь, студентство продемонстрували тоді приклад самоорганізації та свідоме розуміння того, що власними голосами вони здатні змінювати владу в країні, утверджувати принципи демократії, свободи і справедливості. Отже, молодь стала тією рушійною силою, яка зуміла змінити хід історичних подій. На думку ексголови українського Інтерполу, колишнього депутата Кирила Куликова, «...саме тут (на Майдані) зародилися паростки тієї громадянськості, коли людина розуміє, що вона громадянин і від неї щось залежить. Крім того, революційність. Студентам вона властива. Студенти все життя – Чегевари» [10].

Цікавими є роздуми на тему порівняння певних поколінь автора численних досліджень з історії України, професора Станіслава Кульчицького, який стверджує, що «...було переполовинене покоління Першої світової війни та визвольних змагань 1917–1923 років. Його змінило покоління, яке винесло на собі силові комуністичні перетворення, поглиблені Другою світовою війною і повоєнною руйнацією. На зміну прийшло покоління «ням-ням», яке ностальгує за ковбасою по 2 крб 20 коп. Тепер усі надії на майданне покоління. Воно, слід сподіватися, завоює реальну незалежність від північного сусіда й країн Заходу, які позичають гроші, а тому з погордою дивляться на нас [6].

Аналіз досліджень та публікацій

Коло наукових проблем, пов'язаних з літературою «втраченого покоління» було предметом розгляду багатьох дослідників. Особливості поезики, історико-літературного контексту появи окремих творів Е.М.Ремарка, Р.Олдингтона й Е.Гемінгвея активно вивчали західні науковці: Fussell 1975, Vondung 1980, Opions 1990, Field 1991, Murdoch 2011, Renard 2013 та ін. До проблеми «втраченого покоління» в сучасному вітчизняному літературознавстві принагідно зверталися В. Агеєва, О. Кордонь, В. Панченко, Р. Харчук. Трактують цю проблему в повісті «Зірка» Б. Лепкого, романах «Чотири шаблі» Ю. Яновського, «На Західному фронті без змін», «Три товариші» Е. М. Ремарка у порівняльному аспекті здійснено С. Журбою [5].

У період 2014–2015 років з'явилося друком близько двох десятків книжок, присвячених Майдану. На перше місце в актуальному осмисленні цих подій вийшла есеїстика, авторами та упорядниками цих збірок стали відомі українські письменники Андрій Курков, Оксана Забужко, Юрій Андрухович, Сергій Жадан, Тарас Прохасько та ін. На думку літературознавця Я. Поліщука, «нерідко автори вдаються до змішаних жанрів і типів письма. У їхній інтенції – передати неповторний дух і шарм Майдану, а для цього слід подбати про відповідний мовно-стилістичний матеріал. Ламаються жанрові кордони, що не в силі витримати живої напруженості новопосталого дискурсу. Публіцистика природно чи не зовсім межує з автодокументальними жанрами – щоденником, блогом, спогадом, рефлексією, есеєм [9].

Однією з перших спроб зображення революції в епічному творі стала повість Марка Рудневича «Я з небесної сотні» (2014). Проза представлена також творами Галини Вдовиченко («Маріупольський процес»), Василя Шкляра («Чорне сонце»), Євгена Положія («Іловайськ»), Кирила Галушка («Майданний семестр»), Владислава Івченка («2014») та багатьма іншими. Героями цих творів здебільшого стають прості, звичайні люди, інколи навіть гопники, шахраї та представники кримінального світу, проте кожен із них у відповідальний момент стає носієм національної ідеї й перетворюється на борця за гідність та незалежність.

Думки критиків щодо постмайданного пласту сучасної української літератури неоднозначні. «Одні з них вітають творення нових форм, зокрема тих невірблених, «сирих», що народжені самим життям, соцмережами, наділені характером живого спілкування й живого виплескування емоцій. Інші ж, навпаки, сприймають гібридність письма про Майдан стримано, вказуючи на його невірбленість і начеркованість», – зазначає Я. Поліщук [9]. Зрозуміло одне, чим більше буде таких творів, тим краще, оскільки вони здатні яскраво продемонструвати події та почуття, які цементують й вибудовують представників справжнього, «невтраченого покоління».

Формулювання цілей статті

Дане дослідження має на меті презентувати творчість іншого, «невтраченого» покоління, на долю якого також припали численні випробування, проте віримо, що його представники виявилися психологічно міцнішими за своїх попередників. Яскравим представником цієї когорти молодих людей є воїн 68 егерської бригади, екоактивіст та автор вже легендарного вірша «Доньці» Павло Вишебаба.

Виклад основного матеріалу

Павло Олександрович Вишебаба народився 28 березня 1986 року у Краматорську. Розпочинав навчання на інженерній спеціальності Донбаської машинобудівної академії, однак після третього курсу забрав документи та вступив на журналістику до Маріупольського державного університету. Під час навчання протягом трьох років працював у газеті «Приазовский рабочий».

2012 року, після закінчення з відзнакою університету, переїхав до Києва. Брав активну участь у Революції гідності. Після повалення режиму Януковича протягом півтора року працював у прес-службі Кабінету міністрів України, займаючись міжнародною комунікацією та зв'язками між міністерствами. Відмовився від використання російської мови, перейшовши на спілкування українською, аргументуючи цей вчинок окупацією Краматорська «найманцями РФ та колабораціоністами».

У 2013 став вегетаріанцем, у 2015 році – веганом, остаточно відмовившись від морепродуктів та одягу з тварин. 13 квітня 2016 року відкрив перше в Україні веганське кафе «One Planet». У серпні того ж року вирішив заснувати музичний оркестр, що виконував би авторську музику та пісні, присвячені гармонії людини з природою. У грудні 2016 року став співзасновником громадської організації «Єдина планета», цілями діяльності якої є припинення експлуатації тварин, заборона хутрових ферм, усунення видової дискримінації, протидія зміні клімату та вимиранню видів. 2017 року Павла Вишебабу було обрано посланцем з питань толерантності ПРООН в Україні [6].

24 грудня 2022 р. Павло випустив дебютну збірку віршів «Тільки не пиши мені про війну». Редактором збірки став відомий український поет, видавець, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка Іван Малкович. Передмова до збірки належить перу одного з найвідоміших сучасних українських авторів Любка Дерешу, з яким автора давно пов'язують дружні стосунки, зокрема вони разом виступали у Краматорську й Слов'янську. Павло Вишебаба зазначає: «Половина віршів у збірці військового періоду, написані вже після повномасштабного вторгнення, половина – до. Загалом, я і до цього писав про війну, яка насправді триває вже дев'ятий рік» [7].

Любка Дереш у передмові до збірки пише: «Тема покоління, я гадаю, супроводжувала Павла від самого початку творчості, коли він, як зазначає сам, «у тридцять почав писати україноцькі радісні вірші» [Збірка]. Дереш надзвичайно влучно характеризує те покоління, представником якого є Павло Вишебаба й він сам, адже різниця у віці між ними складає всього два роки. «Голосом покоління стає, як правило, той, чий внутрішній біль співпадає з надламами самого суспільства. Павло – з того покоління, котре за останні тридцять років вихопило кожен українську кризу й хоч-не-хоч зробило її частиною своєї ідентичності. Павло – з покоління дітей Чорнобиля, для яких економічні кризи 90-х були школою, Помаранчева революція – університетом, соцмережі – курилкою поміж лекцій, а Революція гідності – першим справжнім екзаменом. Першим, але не єдиним і, можливо, не найскладнішим. Такий вже шлях цього покоління» [1, с.5].

У вірші «Молитва» автор говорить про це такими рядками:

Незбагнено, чому ти пустив нас в такий галоп.

Нам епоха дісталася з шаблями наголо,

і у цьому стрибку надто рано казати «гоп».

Ця епоха зніматиме пробу із наших вір:

вкоротила рідню, і країну, і скарб, і зір.

Почуваюся часом, як загнаний в полі звір.

На думку Любка Дереша, поезія Павла Вишебаби змінилася. «Усі ті поколіннєві сенси, які Павло тільки позначував пунктирно у попередній, довоєнній творчості, раптом наповнилися новою силою. Вони стали промовляти не від імені однієї людини, а від імені мільйонів» [1, с.9]:

За мить як піти в атаку, ми молимося про спасіння,

якщо Бог і є, він носить форму мого покоління.

Чи прийме він нас, хто знає. Святих серед нас немає.

Дивіться, як ми лютуєм, як пристрасно ми кохаєм.

А у поезії «Квіти» автор продовжує свої роздуми:

Напевно, ми ще навіть не дорослі,

напевно, створені не для війни,

але вона нас творить на свій розсуд

чи перетравлює, кидаючи в терни.

«Поколіннєвий мотив звучав хай неявно, але часто у Павла ще й тому, що сам Павло Вишебаба, з якогось погляду, був гарним прикладом людини, що йде в ногу з часом і проживає сумніви та виклики доби і власної країни болісно й особистісно. Мабуть, це й слід вважати справжнім патріотизмом», – продовжує свої роздуми Любка Дереш [1, с.9].

Життя і творчість Павла Вишебаби, на нашу думку, демонструє цілу низку причин, згідно яких генерацію сучасних молодих людей неможливо вважати «втраченою». У чільному вірші збірки автор ніби виголошує гімн своєму поколінню:

Історія в книгах довга, наживо — минає стрімко,

моє покоління пише сльозами й вогнем сторінку.

*До біса маневрів список, дивіться, які ми вперті,
дивіться, як сміємося прямо в обличчя смерті.*

По-перше, можна говорити про певний «підготовчий» етап становлення свідомості молодих людей, який був пов'язаний з подіями Євромайдану та Революції Гідності. Як відомо, 21 листопада 2013 року в Україні вибухнуло громадянське повстання. Зібравши важливі факти та теми з відкритих джерел, зокрема дослідження фонду «Демократичні ініціативи» Ілька Кучеріва, інтернет-ресурс «Український інтерес» виокремив чотири фази Повстання Гідності. I фаза – студентський протест (21.11 – 29.11). Активісти вийшли на Майдан через призупинення урядом Азарова підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. II фаза – мирний Майдан (30.11 – 18.01). Екс-Президент України допускається фатальної помилки й вирішує розігнати мирних демонстрантів на Майдані. Збиралися велелюдні народні віче, у центрі Майдану спорудили сцену, де постійно виступали українські політики, громадські діячі, закордонні гості, артисти. III фаза – радикальний Майдан (19.01 – 17.02). «Диктаторські закони» 16 січня спонукають активістів до рішучих дій. 22 січня вперше відкрили вогонь із вогнепальної зброї. З'явилися перші загиблі на Майдані. У цій фазі зафіксували найбільшу кількість протестів – 534. IV фаза – кривавий Майдан (18.02 – 23.02). Під час чергових сутичок в урядових кварталах бійці «Беркуту» відкрили вогонь на ураження. Стріляли по незахищених активістах з автоматів Калашникова та снайперських гвинтівок. Під час подій з 18 по 20 лютого на вулиці Інститутській та прилеглих кварталах загинуло понад ста людей [8].

Павло Вишебаба провів на Майдані всі три місяці, був нічним черговим прес-центру. На його думку, після подій Майдану відбулася ментальна перебудова його й ще декількох поколінь, «був показаний приклад альтруїзму, про який ми досі не підозрювали ... Життя розділилося на до і після. До цього я вів досить егоїстичний спосіб життя, якщо бути відвертим. Я здебільшого думав про себе. Майдан всіх нас змусив подумати про іншого. Люди йшли під кулі – це був апогей жертвності. І абсолютне протиріччя егоцентризму, в якому ми всі до цього жили. Спочатку не міг повірити, що таке можливо. Для мене це був акт альтруїзму, який показала Україна не тільки собі, а й усьому світові». Й далі продовжує «...ми вже йдемо вперед квантовим стрибком. Усвідомленість українців зростає. Не так давно Азаров був прем'єром, а Янукович президентом, а тепер це неможливо. Зараз ми краще розуміємо своє місце в світі, люди краще розуміють геополітику. За десять років свідомість дуже змінилась, і сподіваюсь, ми не будемо втрачати в темпі» [4].

Друга причина моральної стійкості «невтраченого покоління» почала формуватися 24 лютого 2022 року, коли росія напала на Україну по всій довжині спільного кордону, з території Білорусі й окупованого Криму. Сотні молодих людей вишукалися у черги перед військоматами, чітко усвідомлюючи заради чого вони будуть воювати.

З початком повномасштабного вторгнення Павло Вишебаба бере активну участь у бойових діях, іде на фронт добровольцем. За словами Любка Дереша: «Доля країни й цінності Павла, які він послідовно утверджував в часи свого становлення як людини й поета, остаточно перетнулися 24 лютого, не залишивши місця для маневрів совісті». На сьогодні Вишебаба командир відділення 68 окремої егерської бригади ім. Олекси Довбуша, будучи яскравим представником свого покоління, чітко знає і розуміє що й заради чого він робить, на відміну від представників «втраченої генерації», які усвідомлювали цілковиту безглуздість «своєї» війни. В одному з інтерв'ю він так говорить про свій настрій: «Я та хлопці налаштовані на перемогу. Будемо йти до кінця, ніхто додому не збирається зараз. Усі хочуть повернутися із перемогою та розуміють, що від них цього чекають і рідні, і суспільство. Тому тільки вперед, адже хочеться повернутися саме із перемогою, а не у якомусь «статусі кво» чи «замороженому» статусі. Настрій у нас бойовий» [7].

Відзеркалення цих настроїв ми можемо спостерігати й у поетичних рядках з вірша «Фантомні болі»:

*Український світанок зійде над Донецьким кряжем,
хтось із нас неодмінно до ночі в цю землю ляже.
Тільки думка майне, як заправиш в ріжок набої,
що ти жив, як простий чоловік, а помреш, як воїн.*

У поезії «Зірка» у повний голос звучить звістка про те, що попри лиху годину народжується новий народ, нове героїчне покоління, яке заслуговує слави:

*За кийським часом о п'ятій
у чорному небі — вогонь
від зірки чи збитих снарядів.
Народ ся рождає, славімо його.
... Здійснять ще дива його руки
у ранах, що спробуй загой.
Із кров'ю, сльозами, у муках
Народ ся рождає! Славімо його.*

На думку Павла Вишебаби «вперше за 300 років, і навіть більше, із часів Богдана Хмельницького, ми відчули себе нацією переможців. У нас завжди було досить другорядне уявлення про себе як про досить скромну націю – одна з маленьких слов'янських націй. Зараз ми себе відчуваємо дуже натхненно. Ми відчуваємо в собі сили – сили в своїх м'язах, духовних насамперед. Змінилась наша ментальність.

Головне, що ми відчули себе важливою нацією, нацією переможців, творчою нацією. Нацією, яка на щось здатна. Зазвичай, нації пишуться собою – і нас є крута футбольна команда і гарні пісні. Аде на що вона здатна, з'ясовується в критичний момент. І зараз саме критичний момент, а українці показали, що вони зараз можуть здивувати себе і весь світ [7].

Ще однією причиною стійкості «невтраченого покоління» є те, що попри складний психоемоційний стан та можливі посттравматичні розлади, спричинені пережитими воєнними подіями, воно має чітке бачення майбутнього України й свого майбутнього. Павло Вишебаба озвучує цю позицію: «І ми продовжимо розвивати наше суспільство, яке наближене до європейських стандартів. Мені європейські стандарти цікаві не в сенсі м'яких крісел і швидкої доставки піци, а саме в плані цінностей: поваги до людини, взаємоповаги в суспільстві, можливості розвиватись кожному, проявляти себе тощо» [4].

Крім того, вони щиро вірять у перемогу, у те що вчорашні воїни повернуться у мирну країну й зможуть продовжити жити повноцінним життям у вільній державі.

*Як замовкнуть усі автомати
і розчуємо вришті весну,
як же спрагло ми будем кохатись,
щоби змити із себе війну,
(Спрага)*

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Війна – це завжди катастрофічні випробування, це час, коли смерть та руйнування стають буденними речами. Війни завжди шокують величезним розмахом та незліченною кількістю жертв. Доля представників поколінь, які пережили війну є досить схожими. Багато хто напередодні чи під час війни став повнолітнім, а отже, відправився на фронт. Замість подальшого навчання, пошуку роботи, мрій та планів на майбутнє їх тепер чекало фронтове життя, загибель друзів, неймовірні фізичні та моральні страждання.

Молоді люди, яким вдається вціліти у російсько-українській війні, згодом так само, як і їх покоління попередники, можуть зіштовхнутися з новими випробуваннями. Їм треба буде так само шукати своє місце в мирному житті, вчитися боротися з психологічними травмами. Проте існує велика надія на те, що це покоління виявиться «невтраченим», з гідністю подолає усі поствоєнні випробування, адже «моє покоління плаче так, щоб ніхто не бачив» і «якщо Бог і є, він носить форму мого покоління», – пише Павло Вишебаба. Крім того, у них ще дуже багато роботи попереду: необхідно відбудовувати країну й таврувати шлях до її європейського майбутнього. «Що сьогодні означає «любити Україну»? Дуже практично – не знецінювати роботу інших і добре робити свою», – стверджує воїн і поет Павло Вишебаба.

Література

1. Вишебаба П. Тільки не пиши мені про війну. К.: Видавництво Однієї Книги, 2022. 112 с.
2. Втрачене покоління. Втрачена зброя. Grinch-home: сайт для філологів-українців: http://grinch-home.at.ua/load/inshi_disciplini/chitackij_shhodennik/vtrachene_pokolinnja_vtrachena_zbroja/45-1-0-278.
3. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті літаври, 2001. 636 с.
4. Радзівська В. Після Майдану утворився вакуум, який треба наповнити новим змістом https://gazeta.ua/articles/life/_pislya-majdanu-utvorivsysya-vakuum-yakij-treba-napovniti-novim-zmistom/734393
5. Журба С. Інтерпретація проблеми «втраченого покоління» у світовій та українській літературах. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2013. Вип. 1. С.188-197.
6. uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%B0_%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
7. Павло Вишебаба, поет, командир ... // <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3596306-pavlo-visebaba-poet-komandir-viddilenna-68i-okremoi-egerskoi-brigadi-imeni-oleksi-dovbusa.html>
8. Майдан гідності: як це було // <https://uain.press/blogs/12311-12311>: дата звернення 13/02/23.
9. Поліщук Я. Література майданного гарту. Літературний процес: методологія, імена, тенденції. *Збірник наукових праць (філологічні науки)*. 2015. № 6 // <https://www.litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/165>
10. Куликов: Євромайдан сделало поколение, которое не помнит, как их предали в 2004 // <https://politics.segodnya.ua/politics/evromaydan-sdelalo-pokolenie-kotoroe-ne-pomnit-kak-ih-predali-v-2004-nardep-478432.html>

References

1. Vyshebababa P. Tilky ne pyshy meni pro viinu. K.: Vydavnytstvo Odniiiei Knyhy, 2022. 112 s.
2. Vtrachene pokolinnia. Vtrachena zbroia. Grinch-home: sait dlia filolohiv-ukraintsiv: http://grinch-home.at.ua/load/inshi_disciplini/chitackij_shhodennik/vtrachene_pokolinnja_vtrachena_zbroja/45-1-0-278.
3. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva. Chernivtsi: Zoloti litavry, 2001. 636 s.
4. Radziivska V. Pislia Maidanu utvoryvsia vakuum, yakyi treba napovnyty novym zmistom https://gazeta.ua/articles/life/_pislya-majdanu-utvorivsysya-vakuum-yakij-treba-napovniti-novim-zmistom/734393

-
5. Zhurba S. Interpretatsiia problemy «vtrachenoho pokolinnia» u svitovii ta ukrainskii literaturakh. Literaturny svidok: poetyka, mentalnist i dukhovnist. 2013. Vyp. 1. S.188-197.
6. uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%B1%D0%B0_%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
7. Pavlo Vyshebaba, poet, komandyr // <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3596306-pavlo-visebaba-poet-komandir-viddilenna-68i-okremoi-egerskoi-brigadi-imeni-oleksi-dovbusa.html>
8. Maidan hidnosti: yak tse bulo // <https://uain.press/blogs/12311-12311>: дата звернення 13/02/23.
9. Polishchuk Ya. Literatura maidannoho hartu. Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii. Zbirnyk naukovykh prats (filolohichni nauky). 2015. № 6 // <https://www.litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/165>
10. Kulykov: Evromaidan sdelalo pokolenye, kotoroe ne pomnyt, kak ykh predaly v 2004 // <https://politics.segodnya.ua/politics/evromaydan-sdelalo-pokolenie-kotoroe-ne-pomnit-kak-ih-predali-v-2004-nardep-478432.html>

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-21>

УДК 811.161.2'373

ПАВЛУШЕНКО О. А.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ «РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА» В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФО-МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті викладені результати дослідження семантичного поля концепту «російсько-українська війна» на матеріалі публікацій провідних українських інформаційних інтернет-ресурсів. Описані основні тематичні групи вербалізаторів змістових компонентів мовно-ментального конструкту, визначено частотність слововживань кожної лексичної одиниці, аналітичного семолексу чи словосполучення і на цій основі реконструйовано структурну модель концепту.

Ключові слова: концепт, мовно-ментальний конструкт, семантичне поле, тематична група, змістовий компонент, мовна картина світу, інформаційні інтернет-ресурси.

PAVLUSHENKO O.

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University

THE SEMANTIC FIELD OF THE “RUSSIAN-UKRAINIAN WAR” CONCEPT IN THE UKRAINIAN INFOMEDIA SPACE OF THE WAR PERIOD

The article presents the results of the study of the "Russian-Ukrainian war" concept semantic field based on the material published by leading Ukrainian informational Internet resources. The researched concept is important in the modern conceptual sphere. It will keep a special place in the picture of the world of the Ukrainians' next generations.

Content analysis and statistical analysis were used as the main research methods. The second one was implemented with the Google search engine tools that specialized in the mathematical calculation of the frequency of language units use.

The analysis of the semantic organization of the concept of "Russian-Ukrainian war" is based on the theoretical foundations of the field conception. Since the verbal explication of the concept of "Russian-Ukrainian war" in the info-media space goes beyond the linguistic grouping, united by paradigmatic semantic relations between words, and is determined by a non-linguistic situation that has various aspects, the description of this linguistic and mental construct is carried out in terminology semantic field. It has been determined the analytical semolex, which is the titular name of the concept – a full-scale Russian invasion of Ukraine. Moreover, it was found that the content of the linguistic and mental construct objectifies the semantic field, in which the thematic groups of language embodiments of the main content components are clearly distinguished: "aggressor", "defenders of Ukraine", "weapons", "Ukrainians at war", "actions occupiers", "crimes of the occupiers", "consequences of the war", "tragedies of the war", "events of the war", "international reaction to the Russian-Ukrainian war". Lexical units, analytical semolexes, and word combinations belonging to thematic groups do not occupy the same positions in the structural model of the studied concept. Eleven nominations represent the core of the linguistic and mental image of the Russian-Ukrainian war in the Ukrainian picture of the world. It is supplemented and detailed by the core zone of the concept, which includes twenty-eight verbalizers of the conceptual features of the Russian-Ukrainian war, which are currently relevant in the public consciousness of Ukrainians.

Key words: concept, semantic field, linguistic and mental construct, picture of the world, information Internet resources

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Концептуалізації в людській свідомості підлягають всі фрагменти дійсності, які є доступними для пізнання, аналізу й оцінювання. Результати когніції формують концепти, які створюють у ментальному просторі як індивіда, так і спільноти картину світу, що є відображенням об'єктивного світу. У лінгвістичній традиції сформувався розуміння, що концепти належать до «ментальних або психічних ресурсів свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини»; це «оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку.., усієї картини світу, відображеної в мозку людини». Концепти поєднують відомості про те, що «індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу» [6, с. 365].

Провідником дослідника в концепт стає вербальне втілення останнього, тому доречним говорити про концепти як мовно-ментальні конструкти. Мовне вираження концептів зумовлює зацікавлення цим феноменом лінгвістів, яке має такі основні напрями – лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний, психолінгвістичний. Активізація наукового інтересу до механізмів вербальної експлікації ментальних образів фрагментів дійсності лежить у площині вивчення онтологічної єдності людина – мислення – мова, що визначає антропоцентричний характер сучасної лінгвістичної парадигми.

Аналіз досліджень та публікацій

Теоретико-методологічним підґрунтям для вивчення концептів як мовно-ментальних феноменів стали праці вітчизняних мовознавців В. Жайворонка, В. Кононенка, О. Селіванової, А. Мойсієнка, Л. Ставицької, М. Скаба, Т. Вільчинської, Н. Іваненко, А. Приходька, Т. Рудюк, Л.В. Засекіної, С.В. Засекіна та ін.. До актуальних питань сучасних лінгвістичних досліджень належать особливості лексико-семантичного чи асоціативного поля окремого концепту, його змістове наповнення, вербалізовані аксіологічні

характеристики концептуалізованого фрагменту дійсності, пов'язані з національним світоглядом, системою духовних цінностей, естетичних традицій представників певної лінгвокультури, про що свідчать праці Т. Вільчинської, Л. Венедиктової, У. Карпенко-Іванової, О. Колесник, О. Кузьменко, П. Нікітіної, Г. Яворської, Н. Бойка, Н. Скрипник, Т. Врублевської, О. Хомчак, А. Горобець, І. Голубовської, Ю. Томчаковської, Ж. Краснобаєвої-Чорної, Н. Плотнікової та інших науковців. Переважно розвідки українських дослідників у царині лінгвоконцептології зосереджені на аналізі особливостей мовомислення авторів художніх творів, індивідуальних мовних картин світу окремих особистостей, ментальних стереотипів представників певних спільнот – вікових, етнічних, професійних, гендерних тощо, що уможлиблює вивчення «особливостей мовної концептуалізації культурного простору» [1, с. 299].

Формулювання цілей статті

Важливим сектором мовно-концептуальної картини світу виступає національний інфомедійний простір, який володіє необмеженими можливостями концептуалізації в колективній свідомості соціуму фрагментів суспільної дійсності і як чинник, і як знаряддя, і як канал трансляції. Концептосфера української інформаційної картини світу потребує уваги дослідників у галузі лінгвокогнітології як динамічна стихія, що активно реагує на процеси й події в житті молодшої політичної нації, яка переживає період свого формування у важких умовах боротьби за право реалізувати давні державотворчі прагнення, за право суверенного вибору історичного шляху й своїх супутників на ньому.

Об'єктом пропонованої розвідки став концепт «російсько-українська війна», **предмет** дослідження визначає семантична організація змісту цього мовно-ментального конструкту в інфомедійному просторі України у період від 24 лютого 2022 до початку 2023 року.

Мета полягає у визначенні основних тематичних груп вербального вираження концепту «російсько-українська війна», які репрезентують ключові змістові компоненти цього фрагменту об'єктивної дійсності в інформаційних текстах українських новинних інтернет-ресурсів.

Як основні **методи** дослідження використані контент-аналіз і статистичний, останній зrealізований із застосуванням інструментів пошукової системи Google, спеціалізованих на математичному підрахунку частотності вживання мовних одиниць.

Матеріалом для дослідження слугували новинні публікації, розміщені упродовж періоду від 24 лютого 2022 року до початку лютого 2023 на україномовних інформаційних електронних ресурсах Радіо Свобода, Espresso TV, Українська правда, Радіо NV, Дзеркало тижня, Суспільне, Interfax – Україна, УНІАН.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз семантичної організації концепту «російсько-українська війна» ґрунтується на теоретичних засадах концепції поля, яка, попри свою давність і досить ґрунтовну розробленість, не демонструє абсолютної цілісності й одноставності трактування у середовищі лінгвістів.

У вітчизняній лінгвістичній традиції превалує розуміння лексико-семантичного поля як структурованого фрагменту лексичної підсистеми мови, який «утворюють лексичні одиниці, які вступають у взаємні внутрішньомовні, зовнішньомовні і позамовні відносини» [5]. У процесі лінгвістичного аналізу лексико-семантичного поля «розкриваються діалектичні зв'язки між мовними явищами і немовною дійсністю», і що є надзвичайно цінним «виявляються особливості мовної свідомості, розкриваються її національно-специфічні риси» [Там само].

Деяко іншим є підхід лінгвістів, які оперують поняттям семантичне поле і поділяють семантичні поля на «два їх типи: предметні та понятійні. Елементи предметного поля об'єднуються згідно з їх належністю до однієї предметної області (денотата). Понятійне (сигніфікативне) поле поєднує слова за їх належністю до однієї сфери уявлень (понять)» [7]. Ідея семантичних полів лежить у площині розмежування лексичного значення як лінгвістичної ознаки і екстралінгвістичних ознак, які «орієнтовані на понятійну, предметно-тематичну сферу та інші сфери». [Там само]. За логікою цієї концепції, організуючим елементом семантичного поля «може виступати поняття, тема, певна ситуація», а підґрунтям для об'єднання лексичних одиниць у польову структуру можуть виступати не тільки родо-видові парадигматичні відношення між ними, а й темпоральні, локальні, інструментальні, асоціативні та ремінісцентні. [Там само]. Тому «елементи семантичного поля об'єднані в першу чергу позамовно...» [4, с.75].

Оскільки вербальна експлікація концепту «російсько-українська війна» в інфо-медійному просторі виходить за межі лексичного угруповання, об'єданого парадигматичними семантичними відношеннями між словами, і визначається позамовною ситуацією, яка має різноаспектні вияви, то вважаємо доцільним опис цього мовно-ментального конструкту у термінології семантичного поля. Кваліфікуємо досліджуване семантичне поле як понятійне, оскільки у його структурній організації виділяються окремі тематичні групи, синонімічні ряди, семантичні опозиції, які об'єктивують концептуальні ознаки російсько-української війни як події, що розгортається в часі й просторі, і створюють власне зміст цього мовно-ментального конструкту.

Номінація концепту охоплює переважно аналітичні семолекси: *повномасштабне російське вторгнення в Україну* (1 610 000), *російсько-українська війна* (71 000), *повномасштабне вторгнення Росії в Україну* (41 600), – серед яких за частотністю вживання в українському інфомедійному просторі очевидної

переваги (1 610 000 вживань) набув перший, який можна вважати титульною назвою. Сміслоутворюючим компонентом цього номінативного словосполучення з виразною аксіологічною семантикою є іменник «вторгнення», похідний від дієслова «вторгнутися» – ‘те саме, що вдиратися, вриватися’ [2, с.165], перебуває в синонімічних відношеннях зі словами «навала», «нашестья», «напад», «загарбання» [3].

Застосування методу контент-аналізу до вивчення новинних публікацій авторитетних українських інформаційних інтернет-ресурсів уможливило виокремлення найбільш помітних тематичних груп лексичних одиниць й словосполук, які визначили змістове наповнення концепту «російсько-українська війна» в суспільній свідомості українців у період з кінця лютого 2022 р. до середини лютого 2023 р.. Статистичні інструменти пошукової системи Google дозволили встановити частоту використання кожної з виявлених номінацій в комунікативному просторі України (подаємо цифрами в дужках).

Тематичну групу, яка вербалізує змістовий компонент концепту «російсько-українська війна» – «агресор» становлять переважно словосполучення: *російські окупанти* (273 000), *російські загарбники* (187 000), *російські окупаційні війська* (138 000), *Росія-агресор* (27 600). На позначення окупантів в українському інфомедійному просторі побутує також номен *рашисти* (59 300), що є продуктом деривації на словотвірній основі іменника *Russia* в англійській транскрипції – [ˈrʌʃɪ]. Це ремінісценція іменника «фашисти», яка актуалізує в свідомості реципієнтів події Другої світової війни, проводячи смислово паралель між діями російських окупантів в ХХІ столітті і фашистських загарбників у 40-их роках минулого століття. Спорадично в інформаційних текстах вживається предикативне сполучення *РФ спонсор тероризму* (767), що втілює ключову концептуальну ознаку російсько-української війни – терористичну сутність дій путінської Росії на теренах України. До вербалізаторів змістового компонента «агресор» ми схильні також відносити графічні знаки *Z* і *V*. Букву латинського алфавіту *Z* окупанти використовують для позначення східних сил РФ, а графемою *V* маркують підрозділи морської піхоти [8, с. 17]. Однак на тлі геноцидальних дій російської армії проти цивільного українського населення ці графічні знаки набули певної конотації, ставши ремінісценцією смислів, пов’язаних із злочинами проти людяності нацистських окупантів у часи Другої світової війни: в 1941 році в концентраційному таборі Заксенхаузені німецькі нацисти створили зону "Stazion Z", де знищували в’язнів; позначку *V* носили тільки старші партійні офіцери СС, чорний або срібний шеврон на правому рукаві партійної сорочки був почесним знаком, бо його власник вважався вірним ідеям НСРПН.

Тематична група, що втілює змістовий компонент концепту «російсько-українська війна» – «захисники України» представлена назвами: *ЗСУ* (8 360 000), *Збройні сили України* (19 900), *наші бійці* (2 400), *добровольці* (259 000), *сили ТрО* (13100), *українська армія* (1370). У цій групі виділяється назва легендарного підрозділу Національної гвардії України – *полк «Азов»* (10 300), бійці якого своєю героїчною стійкістю й жертвністю в обороні Маріуполя неодноразово створювали інформаційні приводи для емоційного обговорення в публічному комунікативному просторі України. Окремим знаковим номеном у цій тематичній групі є антропонім *Валерій Залужний* (25 7000) – прізвище й ім’я генерала, Головнокомандувача Збройних сил України, члена Ради національної безпеки і оборони України.

Тематичну групу експлікації змістового компонента «українці у війні» визначають слова «волонтери», «донати», «воля», «прощатися», «вдова», «звільнити»: *волонтери передали* (898 000), *вдалося звільнити від окупації* (631 000), *донати українців* (30 200), *незламна воля українців* (15 200), *процалися із загиблим військовослужбовцем* (10 700), *вдова героя* (5 320), *Україна переламала хід війни з Росією* (1 630).

Тематична група словесного втілення змістового компонента «зброя» об’єднала назви: *танки* (2 350 000), *винищувачі* (145 000), *Patriot* (71 300), *системи ППО* (54 900), *НІМАРС* (48 400), *ЗПК* (41 400), *БПЛА «Байрактар»* (18 000), *ПРК «Джавелін»* (8 370), *крилаті ракети «Калібр»* (7 120), *танки «Леопард»* (6 950), *літаки Ф16* (4 550), *дрони «Шахед»* (3 490), *ударні вертольоти Мі-35М* (3 080), *винищувачі Су-30СМ* (1 410), *протикорабельна ракета Х-22* (250). В епіцентрі обговорення української спільноти у певні періоди цієї війни по чергово посідали почесне місце збройові назви «Джавелін», «Байрактар», НІМАРС, Patriot, танки, танки «Леопард».

Окремим змістовим компонентом досліджуваного концепту «російсько-українська війна» є смерть. Основним експлікатором виступає дієслово «загинути»: *від обстрілів загинули* (2 550 000), *загинули жителі* (204 000), *число українських дітей, які загинули у війні Росії проти України росте* (98 600), *через російські обстріли загинула дитина* (74 800), *загинули внаслідок ракетного удару* (58 800).

У тематичній групі лексичного вираження змістового компонента «дії окупантів» помітно переважають слова і аналітичні семолекси «обстріляти», «влучити», «атака», «зруйнувати», «знищити», «руйнація», «викрадені», «викрасти», «бійня», «завдати удару», «здійснити наліт»: *росіяни обстріляли* (1 590 000), *Плани росіян знищити Україну* (95 200), *ракета РФ влучила в житловий будинок* (82 900), *окупанти обстріляли* (70 700), *атака російськими ракетами інфраструктури України* (69 200), *Росія ... намагається утвердити терор* (62 900), *російські окупанти зруйнували* (54 400), *були викрадені російськими військовими в Україні* (33 000), *наказ захопити Донбас до березня: Путін знову переоцінює можливості армії РФ* (6 530), *влаштували там бійню* (6 340), *Росія здійснила пуски дронів по Україні* (3 870), *російські окупанти завдали удару крилатими ракетами* (3 750), *РФ спрямована на знищення права України на існування* (2 630), *Росія заперечує цілеспрямовану атаку на цивільних* (964), *літаки окупантів здійснили наліт* (631), *Мета Кремля – руйнація України* (513), *РФ викрадає с/г техніку та зерно на окупованих територіях* (327), *російська*

авіація скинула надпотужну бомбу (241), на тимчасово окупованих територіях російський ворог вивозить (234).

До тематичної групи, що вербалізує змістовий компонент «злочини окупантів» належать словосполучення з смислоутворюючими лексичними компонентами «убити», «убивство», «розстріляти», «розстріляні», «депортувати», «депортація», «злочини», «допит», «катувати», «тортури», «геноцид», «етноцид», «знищення»: *військові злочини росіян* (2 120 000), *росіяни обстріляли житлові будинки* (345 000), *окупанти катували* (224 000), *обстріляли громаду* (80 200), *росіяни обстріляли цивільне населення* (73 700), *російські окупанти з артилерії обстріляли місто* (54 600), *російські війська атакували цивільні об'єкти* (14 700), *окупанти продовжують депортувати людей* (12 800), *російські вбивці забрали життя* (9 710), *не просто війна, а злочин проти людства* (9 170), *рашисти вбили дитину* (5 090), **російські війська і далі атакують мирне населення** (4 960), *відкривали вогонь по мирних населених пунктах* (4 600), *воєнні злочини РФ проти культурної спадщини України* (4 570), *ворог використовує дітей для прикриття* (4 070), *дії російської армії в Україні геноцид українського народу* (3 670), *вчинення на території України злочинів російськими військовослужбовцями* (3 440), *обстріл евакуаційної колони* (2 690), *країна-терорист воює проти мирного населення* (2 240), *депортували українських дітей на територію Російської Федерації* (2 270), **неповнолітніх українців, яких убила Росія** (1 730), *насильницька депортація українців* (1 700), *свідчення звірств та воєнних злочинів Росії* (1 540), *вбивство росіянами дитини, яка прожила лише два дні* (1 140), *на звільненій частині виявили тіла розстріляних мирних жителів* (580), *тортури і жорстокі допити полонених українських військових* (324), *злочини російських окупантів на сексуальному підґрунті* (247), *російські війська завдали удару по машині ремонтників* (182), *етноцид українців й нищення самоідентифікації* (173).

Тематична група, що об'єктивує змістовий компонент «наслідки війни», об'єднує конструкції, смислоутворюючими елементами яких є слова та словосполучення «втрати», «повітряна тривога», «поранені», «вимушені переселенці», «екологічна загроза», «ракетний удар», «постраждати», «вщент зруйнувати», «знищені», «окупована територія»: *втрати людей* (1 710 000), *повітряна тривога* (62 500), *поранені внаслідок ракетного удару* (45 200), *вимушених переселенців* (41 200), *під ударом російських терористів мирні райони* (17 500), *у знищеному будинку були цивільні люди* (15 100), *снаряди влучили в житлові будинки* (13 900), *через російську агресію постраждали об'єкти культурної* (6 340), *армія РФ створила екологічну загрозу* (3 030), *російська ракета вщент зруйнувала житловий будинок* (2 470), *«русифікація» окупованих територій* (2 100), *російські ракети влучили у передмістя* (1 860), *ракети влучили на територію однієї з громад* (1 820), *ворожий снаряд прилетів на подвір'я будинку* (160).

Тематична група, що втілює змістовий компонент «трагедії війни», містить переважно назви міст, які стали місцями розгортання трагічних подій, пов'язаних з загибеллю мирних жителів і вражаючими злочинами окупантів проти людяності: *облога російською армією Маріуполя* (527 000), *Буча, Ірпінь, Гостомель – це трагедія ХХІ століття* (365 000), **масові поховання в місті Ізюмі** (133 000), *бучанська різанина, або геноцид у Бучі* (68 300), *трагедія в Дніпрі* (26 100), *російські війська скинули бомбу на будівлю драмтеатру у Маріуполі* (6 530).

Тематична група експлікації змістового компонента «події війни»: *24 лютого* (5 780 000), *наступ росіян на Бахмут* (3 930 000), *наступ російських військ на Київ* (2 790 000), *окупанти відходять від Києва* (101 000), *Азовсталь* (22 400), *звільнення Харківщини від окупантів* (8 610), *Запорізька АЕС окупована росіянами* (7 320), *визволення Херсона* (3 170), *деокупація Херсона* (2 390).

Тематичну групу, яка виражає змістовий компонент досліджуваного концепту, – «міжнародна реакція на російсько-українську війну» сформували слова «Рамштайн», «допомога», «санкції», «спецтрибунал»: *Україна одержала військову допомогу* (9 660 000), *надання Україні військової допомоги* (2 050 000), *пакет санкцій проти Росії* (89 200), *Україна одержала зброю від партнерів* (51 400), *створення спецтрибуналу* (8 740), *на американській авіабазі "Рамштайн"* (2 460)).

На підставі даних, одержаних застосуванням методів контент-аналізу та статистичного, можемо реконструювати зміст концепту «російсько-українська війна», що сформувався в суспільній свідомості українців і знайшов вербальне втілення в інформаційному просторі в період з 24 лютого 2022 р. до середини лютого 2023 р.. До ядрової зони досліджуваного мовно-ментального конструкту відносимо ті вербальні експлікатори, які виявили частотність понад мільйон вживань: *24 лютого* (5 780 000), *повномасштабне російське вторгнення в Україну* (1 610 000), *ЗСУ* (8 360 000), *наступ російських військ на Київ* (2 790 000), *наступ росіян на Бахмут* (3 930 000), *Україна одержала військову допомогу* (9 660 000), *надання Україні військової допомоги* (2 050 000), *військові злочини росіян* (2 120 000), *втрати людей* (1 710 000), *танки* (2 350 000), *росіяни обстріляли* (1 590 000). У приадровій зоні перебувають вербалізатори, що мають частотність більше тисяч слововживань: **масові поховання в місті Ізюмі**, *через російські обстріли загинула дитина, загинули жителі, облога Маріуполя, волонтери, «Азовсталь», геноцид у Бучі, Ірпінь, Гостомель, деокупація Херсона, звільнення Харківської області, Валерій Залужний, Patriot, літаки Ф16, крилаті ракети, російські окупаційні війська, добровольці, дрони «Шахед», донати українців, плани росіян знищити Україну, окупанти з артилерії обстріляли місто, росіяни обстріляли житлові будинки, окупанти катували, вимушені переселенці, санкції проти Росії, трагедія в Дніпрі, повітряна тривога, відхід окупантів від Києва, HIMARS, Україна одержала зброю від партнерів, створення спецтрибуналу*. На периферії концепту знаходяться такі

його вербальні втілення, частотність вживання яких становить кілька сотень: *Запорізька АЕС, депортація українців, армія РФ створила екологічну загрозу, етноцид українців й нищення самоідентифікації, Росія заперечує цілеспрямовану атаку на цивільних, «русифікація» окупованих територій.*

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Проведене дослідження дозволяє висновкувати, що за рік тривання російсько-української війни (з кінця лютого 2022 р. до середини лютого 2023 р.) в колективній свідомості українців сформувався цілісний концепт цього фрагменту об'єктивної дійсності, який отримав свою титульну назву – *повномасштабне російське вторгнення в Україну*. Змістове наповнення мовно-ментального конструкту об'єктивує семантичне поле, у якому чітко виокремлюються тематичні групи мовних втілень основних змістових компонентів: «агресор», «захисники України», «зброя», «українці у війні», «дії окупантів», «злочини окупантів», «наслідки війни», «трагедії війни», «події війни», «міжнародна реакція на російсько-українську війну». Лексичні одиниці, аналітичні семолекси та словосполучення, які належать до тематичних груп, займають не однакові позиції в структурній моделі досліджуваного концепту. Одинадцять номінацій репрезентують ядро мовно-ментального образу російсько-української війни в українській картині світу. Доповнює його й деталізує приядрова зона концепту, до якої належать двадцять вісім вербалізаторів концептуальних ознак російсько-української війни, які наразі є актуальними в суспільній свідомості українців. Концепт «російсько-українська війна», поза всяким сумнівом, є важливим в концептосфері сьогодення, особливе місце він зберігатиме і в картині світу наступних поколінь, тому неодноразово буде об'єктом наукових розвідок, зокрема й у царині когнітивної лінгвістики.

Література

1. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст.: монографія. Тернопіль: Джура, 2008. 424 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української літературної мови: 25000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2000. 1728 с.
3. Всесвітній словник української мови. URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/>
4. Гешко Н. Лексико-семантичне поле як системно структурне утворення та методи його дослідження. Актуальні питання суспільних наук та історія медицини. 2014. №2. С.73-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apcnim_2014_2_14
5. Дашкова К. В. Поняття «лексико-семантичне поле» і його структура. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v33/13.pdf>
6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.
7. Лупенко Тетяна Семантика польових структур у контексті аналізу мовної картини світу URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Tetiana_Lupenko.pdf
8. Меленті Є.О., Курчагін М.В., Євтушенко І.В. Озброєння та військова техніка сил вторгнення Російської Федерації. Сухопутна компонента. Довідник. Харків: Інститут підготовки юридичних кадрів для СБУ, 2022. 87 с.

References

1. Vilchynska T. P. Kontseptualizatsiia sakralnogo v ukrainskii poetychnii movi KhVII–KhVIII st.: monohrafiia. Ternopil: Dzhura, 2008. 424 s.
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy: 25000 / uklad. ta holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2000. 1728 s.
3. Vsesvitnii slovnyk ukrainskoi movy. URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/>
4. Heshko N. Leksyko-semantychne pole yak systemno strukturne utvorennia ta metody yoho doslidzhennia. Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istoriia medytsyny. 2014. №2. S.73-78.
5. Dashkova K. V. Poniattia «leksyko-semantychne pole» i yoho struktura. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v33/13.pdf>
6. Kocherhan M. P. Osnovy zistavnoho movoznavstva: pidruchnyk. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiiia», 2006. 424 s.
7. Lupenko Tetiana Semantyka polovykh struktur u konteksti analizu movnoi kartyny svitu. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Tetiana_Lupenko.pdf
8. Melenti Ye.O., Kurchahin M.V., Yevtushenko I.V. Ozbroiennia ta viiskova tekhnika syl vtorhnennia Rosiiskoi Federatsii. Sukhoputna komponenta. Dovidnyk. Kharkiv: Instytut pidhotovky yurydychnykh kadriv dlia SBU, 2022. 87 s.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-22>

УДК 81'25+811.112.2+623.4

ПУСТОВІТ Н. В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ ПРО МОДИФІКАЦІЇ ОСНОВНОГО БОЙОВОГО ТАНКА ЗБРОЙНИХ СИЛ НІМЕЧЧИНИ LEOPARD 1 ТА LEOPARD 2A7+

У статті проаналізовано перекладацькі прийоми, які застосовуються при перекладі науково-технічних текстів військової тематики. Виявлено та охарактеризовано лексико-семантичні та синтаксичні перекладацькі трансформації. У контексті дослідження проведено аналіз німецькомовних науково-технічних текстів про модифікації основного бойового танка збройних сил Німеччини, Leopard 1 та Leopard 2A7+. Відмічено, що при перекладі текстів військової тематики цільовий текст є максимально наближеним до оригінального та передає лексичне значення слова максимально точно, у свою чергу перекладач повинен володіти не лише термінологічним мінімумом, але й фоновими знаннями. Відзначено, що ефективним інструментом перекладу є поєднання декількох перекладацьких прийомів, серед яких виділено морфолого-категорійну заміну, підбір українських відповідників та синтаксичні трансформації різних рівнів.

Ключові слова: перекладознавство, німецька мова, лексико-семантичний прийом, синтаксичний прийом, бойовий танк, збройні сили, «танкова коаліція», Leopard 1, Leopard 2A7+.

PUSTOVIT N.

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN GERMAN SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS ON MODIFICATIONS OF THE MAIN BATTLE TANK OF THE ARMED FORCES OF GERMANY LEOPARD 1 AND LEOPARD 2A7+

The article analyzes the translation techniques used in the translation of scientific and technical texts of military subjects. Lexical-semantic and syntactic translation transformations have been identified and characterized. In the context of the study, an analysis of German-language scientific and technical texts on modifications of the main battle tank of the German Armed Forces, Leopard 1 and Leopard 2A7 + has been carried out. It is noted that when translating military texts, the target text should be as close as possible to the original and convey the lexical meaning of the word as accurately as possible, in turn, the translator should have not only a terminological minimum, but also background knowledge. Transformations that help to preserve the features of the author's style with the appropriate reproduction of the content have been considered. These methods, according to the international classification, cover: 1) transliteration and transcription, tracing and selection of various variants for replacement; 2) detalization and generalization; 3) the introduction of new words or omission of old concepts; 4) integral-situational transformation (replacement). Most translation methods are aimed at lexical-semantic transformations. The use of these methods is intended to provide in a certain context a greater degree of adequacy of translation. This is how it is possible to approximate the norms of compatibility and avoid foreign words and word combinations. It is noted that an effective translation tool is a combination of several translation techniques, among which there are morphological-categorical replacement, selection of Ukrainian equivalents and syntactic transformations.

Key words: translation studies, German language, lexical-semantic technique, syntactic technique, battle tank, armed forces, "tank coalition," Leopard 1, Leopard 2A7 +.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Танки Leopard 1 та 2 є основними бойовими танками збройних сил Німеччини. Зокрема, Leopard 2 необхідний Україні для проведення контрнаступальної операції у 2023 році. Формат «Рамштайн» та «танкова коаліція» дозволила Україні, залучившись підтримкою міжнародних партнерів, отримати Leopard 2. Цей танк виготовлений німецькою машинобудівною компанією Krauss-Maffei Wegmann і уся документація укладена відповідно німецькою мовою. У зв'язку з цим, зростає потреба якісного перекладу як під час тренувань особового складу, так й у процесі роботи над технічною документацією. Дослідження пропонує інтердисциплінарний вимір, а саме на перетині перекладознавства, військової та науково-технічної галузей. **Актуальність дослідження** зумовлена як розширенням співпраці з країнами-членами НАТО, особливо у контексті «танкової коаліції», так й розвитком військового перекладу в умовах дії воєнного стану в Україні.

У сучасних філологічних дослідженнях та військової галузі відчувається нестача перекладацьких кейсів, присвячених німецькомовним науково-технічним текстам безпосередньо про бойові танки та їх модифікації. Велика кількість досліджень фокусується на англомовному аспекті. У той час як ми розглядаємо німецькі бойові машини Leopard 1 та Leopard 2A7+ (модернізований Leopard 2 для виконання бойових завдань у місті). З точки зору військової справи та лінгвістичних досліджень розгляд саме цих двох модифікацій дозволить відстежити, як вдосконалювалася та змінювалася ця бойова машина, що є надзвичайно важливим у контексті тренувань ЗСУ. Запропоноване дослідження дозволить проаналізувати перекладацькі трансформації у контексті адаптації науково-технічних текстів до поточних потреб української армії, а також розширити галузевий термінологічний апарат.

Аналіз досліджень та публікацій

Ми проаналізували джерела, присвячені різним аспектам перекладознавства. Так, каталонський лінгвіст М. Тереза Кабре у своїх працях розглядає проблему співвідношення термінології та перекладу, а також термінологічні проблеми перекладу [1]. Українські дослідники працюють над різними лінгвістичними та перекладацькими моделями. О.М. Білоус займається проблемами німецько-українських мовних паралелей, семантикою першотвору та перекладу [5]. Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй поряд з лексичними та морфологічними труднощами перекладу характеризують найпоширеніші перекладацькі прийоми та практичні рекомендації з їх застосування у контексті німецько-українського напрямку [6]. Г.Л. Лисенко та З.В. Чепурна досліджує проблематику функціонування німецьких військових термінів та їх перекладу цільовою мовою [9]. Військово-технічна складова присутня у працях В.В. Балабіна [4], О.В. Юндіної [10], О.Ю. Солодяк [8], С.Я. Янчука [11], М.О. Кур'янової [7]. Однак, ми бачимо, що проблематика перекладацьких трансформацій у німецькомовних текстах про військову техніку висвітлена недостатньо.

Формулювання цілей статті

Мета запропонованого дослідження – аналіз та характеристика лексико-семантичних та синтаксичних перекладацьких прийомів у німецькомовних науково-технічних текстах про бойові танки модифікацій Leopard 1 та Leopard 2A7+.

Виклад основного матеріалу

За традиційним підходом, модифікованим терміном «спосіб», трансформації реалізуються за допомогою відповідних способів (особливих прийомів щодо визначення мовних засобів, необхідних для адекватного перекладу), які допомагають зберегти риси авторського стилю при відповідному відтворенні змісту. Ці способи, за більшістю класифікацій, охоплюють: 1) транслітерацію та транскрипцію, калькування та добір варіантів, необхідних для еквівалентних псевдозамін; 2) деталізацію й узагальнення; 3) запровадження нових слів чи опускання старих понять; 4) цілісно-ситуативне перетворення (заміну). Більшість способів перекладу спрямовані на лексико-семантичні трансформації. Лише еквівалентна, цілісно-ситуативна заміна та частково запровадження нового слова можуть стосуватися практично всіх рівнів мови як мовної діяльності. Використання цих способів покликане забезпечити в певному контексті більший ступінь адекватності перекладу. Саме так вдається наблизити норми сполучуваності, ідіоматизувати переклад, уникнути чужомовних реченневих і словотвірних моделей тощо [6, ст. 495].

У контексті перекладацьких студій ми розглянемо бойовий танк другого покоління Leopard 1 та третього покоління Leopard 2A7+ та проаналізуємо перекладацькі трансформації у німецькомовних текстах про ці бойові машини. Почнемо з характеристики та аналізу Leopard 1 [2].

Seit 1965 wurde der Leopard 1 in einer Gesamtstückzahl von über 4.700 gefertigt und ist in neun Ländern auf fünf Kontinenten auch heute noch in der Nutzung. *З 1965 року загальна кількість танків Leopard 1 становила більше 4,700 одиниць. Сьогодні вони є на озброєнні дев'яти країн на п'яти континентах.* (У перекладі ми бачимо **перестановку слів** на початку речення, крім того через **додавання слова танки** відбувається **узагальнення** поняття; in der Nutzung – **на озброєнні**, тобто **лексична заміна; синтаксична трансформація**, що стосується членування речення).

Durch kontinuierliche Kampfwertsteigerungen befindet sich das System immer noch auf einem modernen Stand der Technik. Nutzerstaaten stehen außerdem eine Vielzahl von Nachrüst-Kits zur Verfügung, um Produktkonfigurationen den jeweils spezifischen Schwerpunkten hinsichtlich Feuerkraft, Schutz, Mobilität und Logistik anzupassen. *Завдяки постійному підвищенню бойової ефективності система все ще залишається сучасною.* (У перекладі слова Kampfwertsteigerungen має місце **підбір українських відповідників**, а також **морфолого-категорійна заміна** множини однією; auf einem modernen Stand der Technik перекладаємо як **сучасною**, застосовуючи **лексико-синтаксичне згортання**). *Країни-партнери мають доступ до різноманітних наборів доукомплектування для того, аби адаптувати конфігурації продукту до пріоритетних завдань вогневої потужності, захисту, мобільності та логістики.* (**Часткова лексична заміна** у слові Nutzerstaaten – **країни-партнери**; **прийом калькування** Nachrüst-Kits – **набори доукомплектування**; оригінальне словосполучення den jeweils spezifischen Schwerpunkten перекладається із застосуванням **морфолого-категорійної заміни**, коли іменник стає прикметником – **пріоритетні завдання**).

Der Leopard ist das Synonym weltweit führender Kampfpanzertechnologie. Seine nahezu 50-jährige Geschichte ist eine Erfolgsstory ohnegleichen. *Leopard – синонім провідної технології виробництва бойових танків у всьому світі.* (У цьому реченні застосований прийом **перестановки слів; перенесення** слова Leopard з мови оригіналу в цільову; **введення нового слова** у цільовій мові, а саме **виробництва**: Kampfpanzertechnologie – **технологія виробництва бойових танків**, яке розширює лексичне значення оригіналу). *Його майже 50-річна історія є безпрецедентною історією успіху.* (Синтаксична трансформація речення, яка полягає у **перестановці слів; калькування**: eine Erfolgsstory – **історія успіху**).

Als schlagkräftige Antwort auf die vielseitigen Bedrohungen der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft bildet er das Rückgrat moderner, visionärer und durchsetzungsfähiger Streitkräfte rund um den Globus. *Будучи*

потужною відповіддю на загрози минулого, теперішнього та майбутнього, бойовий танк формує основу сучасних, передбачливих та завязятих збройних сил по всьому світу. (Має місце **морфолого-категорійна заміна** частин мови: сполучника als на дієприслівник будучи; перекладацький прийом узагальнення, тобто **бойовий танк** замість оригінального er; підбір **лексичного відповідника** до слова das Rückgrat та словосполучення um den Globus). Seine überragende Kampfkraft, bestehend aus einer optimalen Kombination aus Feuerkraft, Schutz, Mobilität und modernster Führbarkeit, setzt weltweit Maßstäbe. Його надзвичайні бойові характеристики, що забезпечуються оптимальним поєднанням вогневої потужності, захисту, мобільності та маневреності, встановлюють стандарти в усьому світі. (**Морфолого-категорійна заміна**, що стосується форми однини/множини: Kampfkraft – **бойові характеристики**; підбір українських відповідників: Kombination – **поєднання**; Schutz – **захист**; опускання вжитого слова modernster; **синтаксична трансформація**: введення пасивної конструкції у цільовий текст: що забезпечуються). Deshalb hat sich der Leopard bisher bei jeder Vergleichserprobung durchgesetzt. Die modulare Auslegung erlaubt den Einsatz des Kampfpanzers bis weit in die Mitte des 21. Jahrhunderts – angepasst an unterschiedlichste Bedrohungslagen. Ось чому Leopard досі переважав у кожному порівняльному випробуванні. Модульна конструкція дозволила використання танка до середини XXI століття – завдяки його адаптованості до широкого кола загроз. (**Перенесення** слова Leopard з мови оригіналу в цільову; **часткове опускання** вжитого слова: des Kampfpanzers – **бойовий**; підбір українських відповідників: an unterschiedlichste Bedrohungslagen – **до широкого кола загроз**).

Kontinuierliche Kampfwertsteigerung – **Постійне підвищення бойової ефективності**

Technische Modifikationen des Leopard 1 erfüllen zudem ein umfangreiches taktisches Anforderungsprofil. Hierzu zählen unter anderem seine hohe Erstschuss-Trefferwahrscheinlichkeit mit allen Munitionssorten bei Tag und Nacht, bei eingeschränkter Sicht, aus der Fahrt und auf bewegte Ziele. *Технічні модифікації Leopard 1 відповідають широкому профілю тактичних вимог. До них відноситься, з-поміж іншого, висока вірогідність ураження цілі з першого пострілу усіма типами боєприпасів вдень та вночі, в умовах недостатньої видимості, під час руху танка, а також ураження рухомих цілей.* (Спосіб **транслітерації**: Modifikationen – **модифікації**; синтаксична трансформація **перестановки слів** у простому реченні; підбір українських відповідників: Erstschuss-Trefferwahrscheinlichkeit – **ураження цілі з першого пострілу**; **введення** нового слова ураження: auf bewegte Ziele – **ураження рухомих цілей**).

Die schnelle Feuereröffnung, hohe Justiergenauigkeit und -beständigkeit sowie die schnelle Überprüfbarkeit des Waffensystems und Herstellung der Gefechtsbereitschaft ohne externe Prüfmittel sind weitere überzeugende Systemeigenschaften. *Іншими важливими властивостями системи є швидке відкриття вогню, висока точність і стабільність коригування, а також швидка перевірка системи зброї та приведення в бойову готовність без залучення додаткового тестового обладнання.* (Синтаксична трансформація, що полягає у **перестановці слів**; **лексична заміна**: überzeugende – **важливими**; підбір українських відповідників: Herstellung der Gefechtsbereitschaft – **приведення в бойову готовність**; **введення нового слова залучення**: ohne externe Prüfmittel – без залучення додаткового тестового обладнання).

Розглянемо та проаналізуємо модернізований Leopard 2A7+ [3].

Der Leopard 2 A7+ wurde für die neuen Aufgaben der deutschen Bundeswehr entwickelt und qualifiziert. *Бойовий танк третього покоління Leopard 2 A7+ був розроблений та призначений для виконання нових завдань збройних сил Німеччини.* (Спосіб **лексично-синтаксичного розгортання**: der Leopard 2 A7+ – **бойовий танк третього покоління Leopard 2 A7+**; синтаксична трансформація, що полягає у **перестановці слів**; підбір українських відповідників: der deutschen Bundeswehr – **збройні сили Німеччини**). Die auf den Schutz der Fahrzeugbesatzung optimierten Systemkomponenten bewährten sich im Afghanistan-Einsatz mit dem NATO-Partner Kanada. *Компоненти системи, оптимізовані для захисту екіпажу, довели свою ефективність під час місії в Афганістані з країною-партнером НАТО Канадою.* (синтаксична трансформація, що стосується **перестановки слів** у реченні; **часткове опускання** вжитого слова: der Fahrzeugbesatzung – **екіпажу**; **транслітерація**: NATO – НАТО).

Der Leopard 2 A7+ verdankt seine überragende Leistungsfähigkeit einer optimalen Kombination aus Schutz, Mobilität, Führbarkeit und Feuerkraft. *Leopard 2 A7+ має такі чудові характеристики завдяки оптимальному поєднанню захисту, мобільності, маневреності та вогневої потужності.* (**Морфолого-категорійна заміна**, що стосується частин мови: дієслово verdankt – **прийменник завдяки**; підбір українських відповідників: Kombination – **поєднання**). Die optimale Führbarkeit des Leopard 2 beruht auf der einzigartigen Symbiose von Fahrzeugbesatzung und anspruchsvollster Technologie – made in Germany. *Оптимальна маневреність бойової машини досягається завдяки унікальній взаємодії екіпажу та найдосконалішої технології – зроблено в Німеччині.* (Застосовується прийом **узагальнення**: Leopard 2 A7+ – **бойової машини**; **лексична заміна**: beruht auf – **досягається завдяки**; підбір українського відповідника: Symbiose – **взаємодія**; **калькування**: made in Germany – **зроблено в Німеччині**). Die kontinuierliche Weiterentwicklung von Primär- und Sekundärschutz sichert Besatzung und Gerät selbst vor modernsten Munitionsarten und Bedrohungen. *Постійне вдосконалення систем первинного та вторинного захисту захищає екіпаж та обладнання навіть від найсучасніших видів боєприпасів та загроз.* (**Введення нового слова систем**: Primär- und Sekundärschutz – **систем первинного та**

вторинного захисту; **підбір** українських відповідників: Munitionsarten und Bedrohungen – види боєприпасів та загроз).

Auf die vielseitige Überlegenheit des Leopard vertrauen die Streitkräfte von 19 Nationen. *Збройні сили 19 країн довіряють різнобічним перевагам цього бойового танка.* (Синтаксична трансформація, що стосується **перестановки слів**; **узагальнення**: Leopard – бойового танка; **підбір** українських відповідників: die Streitkräfte – збройні сили). Alle Fahrzeuge wurden von KMW geliefert. Das ist bei über 3.500 Stück eine weltweit einzigartige Quote. *Усі транспортні засоби були поставлені компанією KMW, що є унікальною квотою у світі та складає понад 3,500 одиниць.* (Синтаксична трансформація, що стосується **об'єднання** двох простих речень, а також **перестановка слів**, що у свою чергу призводить до **перебудови** структури речення; **перенесення аббревіатури у цільову мову**: KMW). Darüber hinaus definiert und konzipiert eine Vielzahl internationaler Kunden über den LEO-User-Club gemeinsame Versorgungskonzepte, Weiterentwicklungen und Änderungsvorhaben. *Крім того, велика кількість міжнародних замовників визначають і розробляють спільні концепції поставок, подальші розробки та проекти змін через LEO-клуб.* (Синтаксична трансформація, що полягає у **зміні порядку слів**; **підбір** українських відповідників: Versorgungskonzepte, Weiterentwicklungen – концепції поставок, подальші розробки; **часткове перенесення** слова у цільову мову: LEO-User-Club – LEO-клуб). Referenzkunden für die Leopard-Familie sind unter vielen anderen Deutschland, die Schweiz, Spanien, Dänemark und Schweden. *Основними замовниками танків сімейства Leopard з-поміж інших виступають Німеччина, Швейцарія, Іспанія, Данія та Швеція.* (**Підбір** українських відповідників: Referenzkunden – основними замовниками; **введення** нового слова танків: für die Leopard-Familie – танків сімейства Leopard; **транслітерація** в назвах країн).

Leistungsmerkmale	Експлуатаційні характеристики
Passiver Rundumschutz für die Besatzung gegen Bedrohungen wie Sprengfallen, Minen oder Panzerfaustbeschuss	Пасивне всебічне бронювання для захисту екіпажу від мін-пасток, мін та обстрілів з протитанкового гранатомета
Schnittstelle zum Anbringen von Anbaugeräten, z. B. eines Minenpflugs, eines Minenrollers oder Räumschildes zum Beseitigen von Minen, Sprengfallen oder Gebäudetrümmern, die Straßen unbefahrbar machen	Пристрій для кріплення навісного обладнання, наприклад мінного плуга, мінного катка або відвалу для ліквідації мін, мін-пасток та руїн будівель, які роблять дороги непрохідними
Kampfraum-Kühlanlagen in Turm und Fahrgestell	Системи охолодження в башті та шасі
Zusätzlicher leistungsgesteigerter Stromerzeuger für Check-Point-Missionen	Додатковий потужний генератор для здійснення контролю
Außenbordsprechstelle für abgesessene Kräfte	Зовнішня станція для виклику десанту
Kombinierte Fahrer-Nachtsicht (Wärmebildgerät/Restlichtverstärker) für Front- und Hecksicht	Комбінована система нічного бачення (тепловізор та підсилювач освітлення) для видимості спереду та ззаду
Verbesserte Optroniken (Tag/Nacht) zur Aufklärung über weite Entfernungen	Покращена оптика (день/ніч) для розвідки на великих відстанях
Digitalisiertes und multifunktionales Bedienerkonzept	Цифрова та багатofункціональна програма для оператора
Führungs- und Informationssystem	Система управління та комп'ютерна система обробки даних
Zünderprogrammierbare Munition	Програмування детонації боєприпасів

Типовими перекладацькими прийомами є **спосіб калькування**: eines Minenrollers, einen Minenpflug – мінного катка, мінного плуга; **підбір** українських відповідників: Räumschildes – відвал; **синтаксична трансформація**, що стосується зміни порядку слів у реченнях; **опускання** вжитого слова: für Check-Point-Missionen – для здійснення контролю; **лексично-синтаксичне розгортання**: Informationssystem – комп'ютерна система обробки даних; **морфолого-категорійна заміна**, що стосується зміни частини мови: zünderprogrammierbare – програмування детонації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Завдяки аналізу перекладацьких трансформацій у науково-технічних текстах про Leopard I та Leopard 2A7+ виявлено використання перекладацьких прийомів у поєднанні один з одним, серед яких ми виділили узагальнення, морфолого-категорійну заміну, підбір українських відповідників, транслітерацію, калькування, а також синтаксичні трансформації різних рівнів. Проаналізовані тексти стосуються військової галузі та вимагають конкретності та точності перекладу. Зважаючи на це, основним перекладацьким прийомом був підбір українських відповідників, у тому числі лексичних. Серед синтаксичних трансформацій переважали перестановка слів, об'єднання та членування речень. Перспективним напрямом є розроблення та укладання відповідних тематичних термінологічних словників, які наразі затребувані в оборонно-промисловому комплексі України.

Література

1. Cabré M. Teresa. Análisis textual y terminología, factores de activación de la competencia cognitiva en la traducción. In *La traducción científico-técnica y la terminología en la sociedad de la información*, Amparo Alcina Caudet & Silvia Gamero Pérez (eds). 2002. P. 87–105.
2. Der Kampfpanzer LEOPARD 1 ist eine weltweite Erfolgsgeschichte von KMW. URL: <https://www.kmweg.de/systeme-produkte/kettenfahrzeuge/kampfpanzer/leopard-1-a5/> (дата звернення 16.02.2023).
3. LEOPARD 2 A7+: Die modernste Version des weltweit führenden Kampfpanzers. URL: <https://www.kmweg.de/systeme-produkte/kettenfahrzeuge/kampfpanzer/leopard-2-a7/> (дата звернення 01.03.2023).
4. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2002. 308 с.
5. Білоус О.М., Білоус О.І. Теорія, практика та технологія перекладу. Кропивницький, 2018. 216 с.
6. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Перекладознавство (німецько-український напрям). Київ, 2008. 543 с.
7. Кур'янова М.О. Граматичні труднощі перекладу німецькомовних науково-технічних текстів українською мовою: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2005. 202 с.
8. Солодяк О. Ю. Структурна характеристика сучасних англійських військово-політичних текстів. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2006. Вип. 9. С. 282–286.
9. Чепурна З.В., Лисенко Г.Л. Особливості функціонування німецьких військових термінів та їх переклад українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. С. 306–308.
10. Юндіна О. В. Жанрово-стильова обумовленість лексичних трансформацій в перекладі текстів військової тематики: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Одеса, 2013. 20 с.
11. Янчук С. Я. Неперервність традицій військового перекладу в Україні. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50 (2). С. 544–551.

References

1. Cabré, M. Teresa. (2002). Análisis textual y terminología, factores de activación de la competencia cognitiva en la traducción. In *La traducción científico-técnica y la terminología en la sociedad de la información*, Amparo Alcina Caudet & Silvia Gamero Pérez (eds), 87–105. [In Spanish].
2. Der Kampfpanzer LEOPARD 1 ist eine weltweite Erfolgsgeschichte von KMW. Retrieved from <https://www.kmweg.de/systeme-produkte/kettenfahrzeuge/kampfpanzer/leopard-1-a5/> [In German].
3. LEOPARD 2 A7+: Die modernste Version des weltweit führenden Kampfpanzers. Retrieved from <https://www.kmweg.de/systeme-produkte/kettenfahrzeuge/kampfpanzer/leopard-2-a7/> [In German].
4. Balabin, V. V. (2002). *Suchasnyi amerykanskiy viiskoviy slenkh yak problema perekladu [Modern American military slang as a problem of translation]* (PhD dissertation). Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Bilous, O.M., Bilous, O.I. (2018). *Teoriia, praktyka ta tekhnohiiia perekladu [Theory, practice and technology of translation]*. Kropyvnytskyi, Ukraine. [In Ukrainian].
6. Kyiak, T.R., Naumenko, A.M., Ohui, O.D. (2008). *Perekladoznavstvo (nimetsko-ukrainskyi napriam) [Translation studies (German-Ukrainian)]*. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
7. Kurianova, M.O. (2005). *Hramatychni trudnoshchi perekladu nimetskomovnykh naukovo-tekhnichnykh tekstiv ukrainskoiu movoiu [Grammatical difficulties of translating German scientific and technical texts to Ukrainian]* (PhD dissertation). Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
8. Solodiak, O. Yu. (2006). *Strukturna kharakterystyka suchasnykh anhliiskykh viiskovo-politychnykh tekstiv [Structural characteristics of modern English military and political texts]. Problemy semantky, prahmatyky ta kohnityvnoi lnhvistyky, 9, 282–286.* [In Ukrainian].
9. Chepurna, Z.V., Lysenko, H.L. (2015). *Osoblyvosti funktsionuvannia nimetskykh viiskovykh terminiv ta yikh pereklad ukrainskoiu movoiu [Features of the functioning of German military terms and their translation to Ukrainian]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 306–308.* [In Ukrainian].
10. Yundina, O. V. (2013). *Zhanrovo-stylova obumovlenist leksychnykh transformatsii v perekladi tekstiv viiskovoi tematyky [Genre and stylistic conditionality of lexical transformations in translation of the texts of military subject area]* (Extended abstract of PhD dissertation). DZ «Pivdenoukr. nats. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho», Odessa, Ukraine. [In Ukrainian].
11. Yanchuk, S. Ya. (2014). *Neperervnist tradytsii viiskovoho perekladu v Ukraini [Continuity of military translation traditions in Ukraine]. Movni i kontseptualni kartyny svitu, 50 (2), 544–551.* [In Ukrainian].

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-23>

УДК: 378.147: 811.111

СКРИПНИК Н. С.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет
<https://orcid.org/0000-0002-8208-3019>

ШАМРАЙ О. В.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет
<https://orcid.org/0000-0001-6808-9214>

АНАЛІЗ РЕСУРСІВ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА УМОВ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ЗВО

У статті розглянуто онлайн-сервіси та інструменти як ресурси для викладання граматики англійської мови у змішаному та дистанційному форматі у синхронному та асинхронному режимах. Онлайн-ресурси систематизовано за призначенням: для презентації, практики та перевірки засвоєння граматичних явищ, а також за походженням і роллю викладача: готові, адаптовані, авторські. Схарактеризовано кожну категорію, зазначено переваги та недоліки у використанні, наведено приклади. Основними чинниками для вибору певного ресурсу визначено його відповідність потребам освітнього контексту викладача та зручність використання.

Ключові слова: граматика англійської мови, онлайн-ресурси, змішане навчання, дистанційне навчання, заклад вищої освіти.

SKRYPNYK N., SHAMRAI O

Kharkiv National Automobile and Highway University

ANALYSIS OF RESOURCES FOR TEACHING ENGLISH GRAMMAR IN THE CONDITIONS OF BLENDED AND DISTANCE LEARNING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article deals with online services and tools as resources for teaching English grammar in a blended and distance format in synchronous and asynchronous modes. Online resources are systematised by their purpose: for presentation, practice and testing of grammatical structures. The main tools for presentation of grammar in a blended and distance format are various forms of visualisation of learning material, as the use of different forms of structuring and visualisation contributes to a more effective perception and memorisation of information. Such forms are divided into static images and video explanations. Online resources in the category of English grammar practice include various types of exercises, activities, tests and text tasks for controlled practice and automation that students can complete online in synchronous and asynchronous mode. The category of resources for testing grammar knowledge includes synchronous and asynchronous testing and/or control tasks also in an online format. The online resources for teaching English grammar are also categorised by their origin and the role of the teacher. According to this criterion, online resources for teaching grammar can be divided into the following groups: ready-made, where the teacher acts as a user of a suitable online resource; adapted, where the teacher uses already created online resources, but changes them to some extent in accordance with his/her educational context; original, where the teacher is the author of the resource, independently develops and creates it, chooses the appropriate format, platform, control methods, evaluation criteria, etc. For each category, the advantages and disadvantages of use are indicated, as well as examples. The main factors for choosing a particular resource are its relevance to the needs of the educational context and ease of use

Key words: English grammar, online resources, blended learning, distance learning, higher education institution.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Усі сфери життя сучасного суспільства поступово і дедалі більше переходять в онлайн-формат. Освіта не є винятком, а сфера вивчення іноземних мов перетворилася на експериментальний комплекс з розробки нових методів, принципів та інструментів для її вивчення і викладання. Варто згадати, що дистанційний формат навчання було запроваджено як вимушену міру через розповсюдження коронавірусної інфекції у березні 2020 року. З того часу через карантинні обмеження, а потім через запровадження воєнного стану, безпекову ситуацію, перебої з електропостачанням та зв'язком на території України у багатьох закладах освіти освітній процес відбувається переважно у змішаному або дистанційному форматі. Суттєво змінився й формат роботи викладачів іноземної мови. Вони більше не виконують функцію єдиного або основного джерела знань, а виступають у якості інструктора, радника чи фасилітатора. З іншого боку, у сьогоденні реальія викладач взагалі, і викладач іноземної мови зокрема, має добре розумітися не лише на методиці викладання предмету чи основах вікової психології, а й – на технологіях [5, с. 3]. Щоб успішно працювати у сучасних реальіях, викладач іноземної мови повинен володіти цілим рядом цифрових навичок: не просто вміти користуватися ПК та пакетом офісних програм, а бути здатним працювати з певного наявного пристрою, користуватися системами обміну повідомленнями, вміти працювати з системами віддаленого навчання, редагувати аудіо та відео матеріал тощо. Оволодіння новими навичками й інструментами вимагає чимало часу, проте, активне залучення ефективних онлайн-ресурсів допомагає зробити процес вивчення іноземної мови цікавішим та ефективнішим. Складно передбачити яким буде формат навчання в Україні найближчим

часом. Проте, наразі вже не викликає сумніву, що вміння працювати дистанційно у синхронному та асинхронному режимі з використанням сучасних цифрових ресурсів – це вимога часу не залежно від ситуації.

Аналіз останніх джерел

Питання навчання граматики англійської мови було і є актуальним для викладачів і дослідників. У сучасному контексті вже було розглянуто принципи планування заняття з граматики (Т. Cotter), граматичний аспект вивчення іноземної мови (Ю. Лазуткіна), принципи використання граматики (М. Тарасенко, К. Маслова). Також у працях вітчизняних та зарубіжних вчених останнього часу висвітлено дистанційне навчання іноземної мови за умов пандемії (А. Коваленко), використання інтернет-інструментів у такому форматі навчання (Ю. Заблоцький), створення електронного граматичного портфоліо (J.-R. Lapaire), вплив інтернет-ресурсів та віртуальних світів на викладання граматики (М. Kruk), вплив віртуальних інструментів на успішність вивчення граматики під час COVID-19 (R. M. Elbashir, S. M. Hamza). Високо цінуючи вклад науковців у розробку вищезначених питань, вважаємо за необхідне узагальнити накопичений досвід використання інтернет-ресурсів та проаналізувати можливості їх застосування у викладанні граматики англійської мови у закладах вищої освіти України.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – комплексний аналіз та систематизація сучасного цифрового інтернет-інструментарію для викладання граматики англійської мови в умовах змішаного та дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу

Вивчення граматики посідає одне з основних місць у програмі вивчення іноземної мови і є невід'ємним складником усіх навчальних ситуацій іноземної мови. Без знань граматики неможливе повноцінне спілкування ні в усній, ні в письмовій формах. Тому викладачі іноземних мов використовують в освітньому процесі багато різноманітних матеріалів для презентації, практики та перевірки засвоєння граматичних явищ. З переходом на змішаний або дистанційний формат навчання використання значної частини звичних раніше матеріалів може стати недоступним, неможливим або незручним. Вважаємо доцільним спочатку систематизувати онлайн-ресурси за такими категоріями, як презентація, практика та перевірка. Адже не дивлячись на існування різних підходів до викладання граматики [1], ці етапи використовуються у більшості з них.

Основними інструментами для презентації граматичних явищ в змішаному та дистанційному форматі, на наш погляд, є різноманітні форми візуалізації навчального матеріалу, оскільки використання різних форм структурування та унаочнення сприяє більш ефективному сприйняттю та запам'ятовуванню інформації. Такі форми можна поділити на статичні зображення та відеопояснення. До перших відносимо різні види графічних органайзерів, схеми, навчальні картки, картинки, таблиці, фото зі стислим викладом правил, формування, способів застосування тощо. Такі зображення зручно використовувати для актуалізації знань щодо певного явища на занятті або в якості нагадування чи зорової опори при виконанні домашніх завдань, самостійної роботи в асинхронному режимі.

До другої групи належать різні види навчальних відео для презентації та пояснення певного граматичного матеріалу: відеопрезентації, відеопояснення, відеоуроки. Відео чинить емоційний вплив на студентів, допомагає розвитку уваги та пам'яті, створює атмосферу спільної пізнавальної діяльності, і навіть, пасивні студенти включаються в процес роботи [7, 41-42]. Їх активно використовують у синхронному режимі занять, проте найбільш популярними такі матеріали є для асинхронного режиму, де вони стануть у нагоді для самостійного опрацювання студентами із можливістю обирати зручний час, швидкість та кількість переглядів.

До онлайн-ресурсів за категорією практика використання граматики англійської мови відносимо різні види вправ, тестових та текстових завдань для контрольованої практики та автоматизації, які студенти можуть виконувати онлайн у синхронному та асинхронному режимі.

Категорія ресурсів для перевірки засвоєння граматичних явищ передбачає тестування та / або контрольні завдання у синхронному та асинхронному режимі також в онлайн-форматі.

Наступним кроком вважаємо доцільним систематизувати онлайн-ресурси для викладання граматики англійської мови за походженням і роллю викладача. За цим критерієм онлайн-ресурси для викладання граматики можна розділити на такі групи:

- готові, де викладач виступає в ролі користувача придатного для роботи онлайн-ресурсу;
- адаптовані, коли викладач користується вже створеними онлайн-ресурсами, проте певною мірою змінює їх відповідно до свого освітнього контексту;
- авторські, тобто такі, де викладач є автором ресурсу, самостійно розробляє і створює, обирає доцільний формат, платформу, способи контролю, критерії оцінювання тощо.

Далі проаналізуємо можливості, переваги та недоліки застосування онлайн-ресурсів для викладання граматики англійської мови у змішаному та дистанційному форматі навчання за згаданими вище критеріями.

Готові онлайн-ресурси для викладання граматики, які містять матеріали для презентації, практики та перевірки в одному місці, зазвичай є частиною навчально-методичних комплексів (НМК) з онлайн-підтримкою. У таких НМК традиційно передбачено презентацію граматичного матеріалу і вправи до нього у підручнику, а додаткові матеріали, пояснення, завдання, у тому числі аудіо та відео, розміщено в онлайн-форматі у вигляді робочого зошиту чи доступу до онлайн-платформи до певного НМК. У якості прикладу, можна навести НМК Empower від Cambridge University Press, Gateway від MacMillan Education та інші. Наявність вже розроблених автентичних матеріалів, можливість працювати із ними синхронно та асинхронно, автоматична перевірка більшості завдань, що дозволяє більш продуктивно використовувати час заняття, є безперечними перевагами таких онлайн-ресурсів. Проте доступ до онлайн-ресурсів можливий тільки через придбання НМК кожним студентом та обмежений у часі, зазвичай він надається на один-два роки у вигляді коду у кожному екземплярі. Крім того, такі НМК відносяться до курсів загальної англійської мови і розраховані на досить великий обсяг годин, що може не відповідати потребам певної навчальної програми.

Адаптовані онлайн-ресурси для викладання граматики є найбільш різноманітною категорією, оскільки існує безліч доступних наразі онлайн-ресурсів для викладання та вивчення англійської мови та граматики зокрема. Завдання викладача полягає у пошуку ресурсів, які найкраще відповідає потребам його освітнього контексту, та адаптації знайдених матеріалів. Ресурси для презентації граматичних явищ, статичні зображення та відео, зазвичай вимагають не змін, а певного пояснення від викладача. Ресурси для практики використання граматики вимагають ретельної перевірки викладачем, оскільки бувають помилки у сервісі чи не достатньо якісні матеріали, а також аналізу зручності використання цього ресурсу, рівня складності завдань, використаної в них лексики тощо та можливості адаптації матеріалів для використання. Популярними сайтами для пошуку та підбору онлайн-ресурсів для викладання граматики англійської мови після відповідної адаптації є britishcouncil.org, teachingenglish.org.uk, cambridgeenglish.org, GrammarMonster.com, UsingEnglish.com, twinkl.com, bbc.co.uk, grammarly.com, oxfordonlineenglish.com, Liveworksheets.com та багато інших. До переваг використання адаптованих ресурсів для викладання граматики відносимо великий вибір матеріалів за рівнями складності, обсягом, з різними формами і типами завдань, з ілюстраціями, з аудіо чи відеосупроводом, а також їх автентичність та сучасність. Недоліками, на наш погляд, є необхідність перевірки та витрати часу на пошук та адаптацію.

Авторські онлайн-ресурси для викладання граматики викладачі розробляють і створюють самостійно відповідно до вимог і потреб власного навчального контексту. Для презентації можливі варіанти запису окремих відео з поясненням певного граматичного явища або відеозапису безпосередньо онлайн-заняття із наданням студентам доступу до такого відео у подальшому. Вправи, завдання та тести для практики та перевірки засвоєння граматичних явищ викладач зазвичай створює або за допомогою певної платформи, яка використовується у навчальному закладі, або іншого сервісу, інструментарій і можливості якого зрозумілі та зручні для викладача. У якості прикладу таких платформ, використання яких є поширеним у вітчизняних вищих навчальних закладах, можна навести Moodle та Google Classroom. Сервісів для створення таких завдань також існує багато, наприклад, Google Forms, ClassTime, На урок, Всеосвіта тощо. Ресурси у такому випадку ідеально відповідають потребам і меті викладача, але вимагають багато часу на створення та опанування навичок користування певними сервісами.

Представлений аналіз онлайн-ресурсів для викладання граматики англійської мови та їх перелік, безперечно, не є вичерпним, оскільки постійно створюються нові ресурси та оновлюються вже існуючі. Проте вважаємо важливим не кількість використовуваних сервісів та інструментів, а відповідність певного ресурсу вимогам і потребам конкретного освітнього контексту та зручність його застосування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, ресурси для викладання граматики англійської мови у змішаному або дистанційному форматі розуміємо як онлайн-ресурси, оскільки у такому форматі освітній процес відбувається переважно онлайн в синхронному та асинхронному режимі. Онлайн-ресурси можна систематизувати за призначенням, тобто для презентації, практики та перевірки засвоєння граматичних явищ, а також за походженням і роллю викладача: готові, адаптовані, авторські. Кожна категорія має певні переваги та недоліки у використанні. Основними чинниками для вибору певного ресурсу вважаємо відповідність потребам освітнього контексту викладача та зручність використання. Подальшого дослідження потребує питання експериментальної перевірки ефективності використання певних онлайн-ресурсів для викладання граматики англійської мови.

Література

1. Cotter T. Planning a grammar lesson. 2005. URL : <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/planning-lessons-and-courses/articles/planning-grammar-lesson>
2. Elbashir R. M., Hamza S. M. The impact of virtual tools on EFL learners' performance in Grammar at the times of COVID 19 Pandemic. *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 2022. 19 (3). URL : <https://ro.uow.edu.au/jutlp/vol19/iss3/07>

3. Kruk M. The use of internet resources and browser-based virtual worlds in teaching grammar. *Teaching English with Technology*, 2014, 14(2), 52-67.
4. Lapaire Jean-Rémi. De la grammaire anglaise baladodiffusée au portfolio grammatical électronique: vers de nouvelles pratiques adaptées à l'ère du numérique. *Alsic*, Vol.12, 2009. URL : <http://journals.openedition.org/alsic/1314>
5. Заблоцький Ю. В. Використання інтернет-інструментів в умовах дистанційного навчання для вивчення іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 3–7.
6. Коваленко А. Дистанційне навчання іноземної мови за умов пандемії: специфіка форм і методів роботи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 35, том 3. С. 250 – 255.
7. Костик Є. В., Сілютіна І. О. Особливості викладання іноземної мови професійного спрямування для студентів немовних спеціальностей. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2022. Вип. 23. С. 38 – 43.
8. Лазуткіна Ю. Граматичний аспект вивчення іноземної мови. *Педагогічні науки*. 2014. № 61-62. С. 120 – 126.
9. Тарасенко М. І., Маслова К. І. Принципи використання граматики при вивченні іноземних мов (англійської). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020 р. № 73, Т. 1. С. 96 – 100.

References

1. Cotter T. Planning a grammar lesson. 2005. URL : <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/planning-lessons-and-courses/articles/planning-grammar-lesson>
2. Elbashir R. M., Hamza S. M. The impact of virtual tools on EFL learners' performance in Grammar at the times of COVID 19 Pandemic. *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 2022. 19 (3). URL : <https://ro.uow.edu.au/jutlp/vol19/iss3/07>
3. Kruk M. The use of internet resources and browser-based virtual worlds in teaching grammar. *Teaching English with Technology*, 2014, 14(2), 52-67.
4. Lapaire Jean-Rémi. De la grammaire anglaise baladodiffusée au portfolio grammatical électronique: vers de nouvelles pratiques adaptées à l'ère du numérique. *Alsic*, Vol. 12, 2009. URL : <http://journals.openedition.org/alsic/1314>;
5. Zablotskyi Yu. V. Vykorystannia internet-instrumentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia dlia vyvchennia inozemnoi movy. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: serii «Filolohiia»*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 2021. Vyp. 11(79). S. 3–7.
6. Kovalenko A. Dystantsiine navchannia inozemnoi movy za umov pandemii: spetsyfika form i metodiv roboty. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 2021. Vyp 35, tom 3. S. 250 – 255.
7. Kostyk Ye. V., Siliutina I. O. Osoblyvosti vykladannia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia dlia studentiv nemovnykh spetsialnosti. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznastva*. 2022. Vyp. 23. S. 38 – 43.
8. Lazutkina Yu. Hramatychnyi aspekt vyvchennia inozemnoi movy. *Pedahohichni nauky*. 2014. # 61-62. S. 120 – 126.
9. Tarasenko M. I., Maslova K. I. Pryntsypy vykorystannia hramatyky pry vyvchenni inozemnykh mov (anhliiskoi). *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. 2020 r. # 73, T. 1. S. 96 – 100.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-24>

УДК 81-115'373.7:[811.161.2+811.111

СОГА Л. В.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
<https://orcid.org/0000-0003-1546-322X>

ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

У цій статті досліджується переклад англомовних фразеологізмів, звертаючи увагу на їх специфічні ознаки. Фразеологізми - це нерозривні одиниці мови, що позначають конкретне поняття та мають змінене значення. Їх важливими характеристиками є незмінність значення, структури та граматики, а також образність.

Переклад англомовних фразеологізмів може бути важким через їх складну семантичну структуру, образний характер та національно-культурну специфіку значень. Фразеологізми можна розділити на еквівалентні та безеквівалентні, причому значення останніх залежить від національно-культурного контексту. Для перекладу еквівалентних фразеологізмів можна використовувати повні чи часткові фразеологічні еквіваленти або фразеологічні аналоги. Найефективнішим способом перекладу фразеологічних одиниць є використання повного фразеологічного еквівалента, який повністю відповідає вихідному фразеологізму за значенням, лексичним складом, граматичною будовою та образністю в обох мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, функціональний аспект, фразеологічна номінація, система фразеологізмів, особливості функціонування, порівняльне вивчення, лексичне значення.

SOGA L.

Grigory Skovoroda University in Pereyaslav;

RESEARCH ON THE SEMANTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF UKRAINIAN AND ENGLISH

This article explores the translation of English phraseological units, paying attention to their specific characteristics. Phraseological units are inseparable language units that denote a specific concept and have a modified meaning. Their important characteristics include the invariance of meaning, structure and grammar, as well as imagery. Translating English phraseological units can be difficult due to their complex semantic structure, figurative nature, and national-cultural specificity of meanings. Phraseological units can be divided into equivalent and non-equivalent ones, with the meanings of the latter depending on the national-cultural context. To translate equivalent phraseological units, full or partial phraseological equivalents or phraseological analogues can be used. The most effective way to translate phraseological units is to use a full phraseological equivalent that fully corresponds to the original phraseological unit in meaning, lexical composition, grammatical structure, and imagery in both languages.

In translation, there are partial equivalents that contain some discrepancies with the original phraseological units, and phraseological analogues that have the same meaning and style but differ in imagery from the original. Many English phraseological units are non-equivalent, so they are translated into Ukrainian using calques or descriptions. Descriptive translation allows conveying the general meaning of phraseological units as succinctly and clearly as possible, but does not preserve the figurative meaning.

Key words: phraseological unit, functional aspect, phraseological nomination, system of phraseological units, peculiarities of functioning, comparative study, lexical meaning.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Фразеологія є одним з найефективніших та експресивних засобів мови, який надає нашій мові образності та виразності. Вона відображає уявлення про трудову діяльність, побут та культуру народу, які використовуються у різних жанрах мови, включаючи повсякденну мову. Переклад фразеологічних виразів – складне завдання, оскільки вони відображають багатий історичний досвід та цінності народу, його суспільну мораль та світогляд. Ідіоми та прислів'я чітко відображають спосіб життя, географічне положення, історію та традиції кожної культури. Проте, у зв'язку з постійним розвитком суспільства та мови, фразеологізми можуть переживати актуалізацію та трансформацію, що надає переваги при перекладі. Під час мовлення слова поєднуються в словосполучення та фрази, що утворюють більші фрагменти мовного потоку, такі як речення, зверх фразові єдності та тексти. Для виразності мовлення, передачі теми бесіди, настрою та ставлення до обставин, корисним є використання цитат, прислів'їв, приказок та фразеологізмів, які є доречними у конкретній ситуації. Фразеологізми та ідіоми, що додають яскравості та унікальності мові, часто є заплутаними та незрозумілими для іноземців, які намагаються вивчити мову. Вивчення фразеології потребує розуміння як семантичного, так і прагматичного контекстів, що дозволяє аналізувати їх комплексно. Фразеологізми відображають національні особливості, уявлення про світ, історію та побут народу, а також передають концепти добра та зла. Використання фразеологізмів допомагає збагачувати словниковий запас та розвивати навички їх вживання, оскільки ці звороти часто не мають прямого перекладу. При порівнянні фразеологізмів різних мов найбільш виразно проявляється їх національна специфіка. Ця специфіка зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Об'єктивні фактори пов'язані з природними та культурними особливостями життя даного народу, які не існують у житті іншого народу. Суб'єктивні фактори полягають

у довільному виборі, коли ті ж самі речі можуть бути відображені різними словами та фразеологізмами в різних мовах.

Аналіз досліджень та публікацій

Головною метою цієї статті є порівняльний аналіз фразеологічних корпусів двох мов, з метою виявлення еквівалентних та без еквівалентних фразеологізмів.

Формулювання цілей статті

Фразеологічна система мови часто привертала увагу дослідників (Я.І. Рецкер, Г.Е. Мірам, В.В. Виноградов, Н.А. Вахрушева, Л.К. Латишев, В.Н. Комісаров, Л.С. Бархударов, А.М. Паршин, Н.Д. Арутюнова, Л.С. Бархударов, Г. Безіл, О.В. Бурда-Лассен, С.І. Влахов, Л.Ф. Дмитрієва, Р.П. Зорівчак, І.В. Корунець, М. М. Шанський, Б. О. Ларіна, С. Гаврин, Дж. Кетфорд, О.В. Кунін, М. Ларсон, В.А. Маслова, А. Нойберт, Я.І. Рецкер, М. Снелл-Хорнбі, В.М. Телія та Я.А. Баран).

Н.А. Вахрушева провела дослідження німецьких діалектів, у якому було досліджено фразеологізми з компонентом-соматизмом [1]. Раніше такі вчені, як В.В. Виноградов, М.М. Шанський, Б.О. Ларіна, С. Гаврин, проводили дослідження і класифікацію фразеологічних одиниць за різними ознаками, такими як структурно-семантичні, граматичні, функціонально-стилістичні, генетичні та тематичні. Інтерес до взаємозв'язку мови та культури зростає завдяки новій антропологічній парадигмі, яка відкриває нові можливості розвитку сучасної лінгвістики. Фразеологічна система мови в цьому контексті є важливим джерелом культурного потенціалу народу, оскільки фразеологізми передають стереотипи, еталони і архетипи, що виражають дух і особливості нації. Тому вивчення фразеології є необхідним і природним процесом для розуміння культурного контексту. Актуальність цієї роботи полягає в тому, що фразеологічні одиниці, представляють великий прошарок лексики, часто вживаються, привертаять увагу дослідників, однак залишаються недостатньо вивченими.

Виклад основного матеріалу

Щоб досліджувати прийоми перекладу фразеологізмів в теоретичному плані, необхідно упорядкувати всю фразеологію даної мови за конкретним критерієм, щоб виділити групи, в межах яких можна спостерігати певні підходи до передачі фразеологізмів. Більшість авторів використовують лінгвістичні класифікації, які базуються на неподільності фразеологізмів та їх компонентів. Нефразеологічний переклад передає смисл мовного висловлювання за допомогою лексичних, а не фразеологічних засобів. Зазвичай він застосовується у випадках, коли неможливо знайти відповідний фразеологічний еквівалент. Проте, такий переклад не може бути повноцінним, оскільки він втрачає образність, експресивність, конотації, афористичність та відтінки значень. Тому перекладачі звертаються до нього лише у випадках крайньої необхідності [2].

Лексичний переклад застосовується, коли в одній мові поняття виражено фразеологізмом, а в іншій окремим словом. Цей підхід особливо ефективний для ідіом, які позначають певні предмети або поняття. Щоб точно передати смисл фразеологізму, можна використовувати змінні словосполучення. Лексичний переклад дозволяє передати семантичне значення одиниці на задовільному рівні, але щоб досягти повноцінного відповідності оригіналу, потрібно зберегти образність лексичної одиниці, її стилістичне забарвлення та експресивність. У контексті такий переклад повинен мати фразеологічний вигляд або хоча б зберегти елементи оригіналу. Калькування, або дослівний переклад, є важливим прийомом у випадках, коли інші способи передачі семантико-стилістичного й експресивно-емоційного значення фразеологізму не є достатніми. Такі випадки виникають, коли потрібно передати весь зміст фразеологізму, а не тільки частину його. Також, до кальки можуть звертатися тоді, коли «семантичний еквівалент» відрізняється від оригінального фразеологізму за колоритом. Тобто, калькування дозволяє передати зміст фразеологізму точно, з усіма його відтінками і нюансами, що є особливо важливим у випадках, коли важливо зберегти особливості оригінального висловлювання [3]. Описовий переклад фразеологізмів полягає у тлумаченні їх значення, як це часто робиться з лексичними одиницями, що не мають еквівалентів у мові перекладу. Такий переклад може включати пояснення, порівняння, опис та інші засоби, які найбільш точно і коротко передають зміст фразеологізму. У контексті тексту цей спосіб перекладу не передбачає безпосереднього перекладу самого значення фразеологізму, оскільки перекладач завжди намагається пов'язати його з контекстом таким чином, щоб передати всі елементи тексту в цілому, а це можливо лише за допомогою контекстуального перекладу [4].

Розглядаючи способи перекладу фразеологізмів та вибір між ними, варто згадати про два поняття: контекстуальний переклад та вибірковий переклад. Контекстуальний переклад використовується, коли немає еквівалентів чи аналогів для фразеологізму, і фразеологізм передається нефразеологічними засобами. З іншого боку, вибірковий переклад використовується в умовах протиставлення моноеквівалентному перекладу та вільному перекладу, тобто як переклад «стійкого сполучення слів за допомогою одного з можливих фразеологічних синонімів». Проте варто розглядати вибірковий переклад не лише як переклад фразеологізмів, а як неминучий початковий етап будь-якого перекладу стійкого сполучення слів та перекладу взагалі [5]. Треба зауважити, що існує декілька вимог до еквівалентності перекладу, однак не всі з них є розумними і придатними для використання. Наприклад, вимога про те, що переклад не повинен містити ніяких змін,

пропусків чи доповнень, може бути дещо застарілою та непридатною для сучасного перекладу. Зараз перекладачі художньої літератури відмовляються від буквализму та використовують різні перекладацькі перетворення, такі як заміни, додавання, опущення та перестановки, щоб забезпечити кращу адаптацію тексту до цільової мови та культури. Ці перетворення здійснюються з мовними одиницями, що мають як план змісту, так і план вираження, тому вони можуть змінювати форму та значення вихідних одиниць. Застосування таких трансформацій є необхідним для забезпечення якісного перекладу, і вони доповнюють основні принципи перекладацької стратегії. Різні типи лексичних трансформацій можна класифікувати як перекладацькі прийоми, включаючи калькування, конкретизацію, узагальнення, синтаксичне уподібнення, граматичні заміни та антонімічний переклад. Калькування – це метод перекладу лексичної одиниці оригіналу, за допомогою заміни її складових частин лексичними відповідниками в мові перекладу, які відтворюють структуру вихідної лексичної одиниці [6, с. 248].

Переклад фразеологізмів часто вимагає застосування обертонального перекладу (за термінологією О.В. Куніна) [7], або контекстуальної заміни (за термінологією Я.І. Рецкер) [8]. Обертональний переклад – це спосіб перекладу, який використовується тільки в конкретному контексті і є свого роду випадковим еквівалентом. Особливість цього перекладу полягає в тому, що в іншому контексті аналогічний переклад може й не бути «обертональним», а повним або частковим [9].

Конкретизація та узагальнення – це дві техніки перекладу, які допомагають забезпечити точність та вірність перекладу тексту. Конкретизація полягає у заміні слова або словосполучення вихідної мови з більш широким предметно-логічним значенням на слово або словосполучення мови перекладу з вузьким значенням. Це допомагає виразити родові поняття тексту, а одиниця перекладної мови висловлює це поняття більш точно. Узагальнення в перекладі передбачає заміну вузькоспеціалізованих термінів або виразів більш загальними словами або виразами. Це допомагає встановити відповідність між видовими поняттями вихідного тексту та родовими поняттями перекладу. Таким чином, перекладацька одиниця передає родові поняття тексту, тоді як вихідна мовна одиниця передає видові поняття. Цей підхід допомагає зрозуміти загальну суть тексту та передати її точно в перекладі без втрати інформації. Ці техніки можуть бути використані разом або окремо для досягнення найвищої точності перекладу тексту. Важливо пам'ятати, що при використанні будь-якої з цих технік необхідно зберігати вірність та відповідність змісту та контексту тексту, щоб забезпечити його зрозумілість та прийняття цільовою аудиторією. Синтаксичне уподібнення в перекладі передбачає збереження структури оригіналу, що відображається в аналогічній структурі перекладу. Такий спосіб перекладу може зберігати кількість та порядок мовних одиниць у оригіналі та перекладі. Граматичні заміни полягають у зміні граматичної одиниці оригіналу на одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. У випадку антонімічного перекладу замінюється лексична одиниця оригіналу на одиницю мови перекладу з протилежним значенням, супроводжуючись заміною позитивної форми на негативну, і навпаки. Ці різні види міжмовних трансформацій дозволяють перекласти англійську мову більш повно та точно на рідну мову.

Переклад фразеологічних виразів, особливо образних, є досить складним завданням. Це пояснюється тим, що багато з них є виразними, емоційно насиченими конструкціями, які властиві певному стилю мовлення і часто мають яскраво виражений національний характер. При перекладі стійких словосполучень також потрібно враховувати особливості контексту, в якому вони вживаються. Багато англійських фразеологічних одиниць мають багатозначність і стилістичну різноманітність, що робить їх переклад важким завданням. Згідно з аналізом спеціальної літератури, фразеологічні вирази можна розділити на дві групи: ті, що мають еквіваленти в мові перекладу, і ті, що не мають еквівалентів. Еквіваленти можуть бути повні і часткові. Повні еквіваленти – це еквіваленти, які повністю збігаються з англійськими фразеологізмами за значенням, лексичним складом, образністю, стилістичною направленістю та граматичною структурою [10, с. 81]. Такі еквіваленти досить рідкісні і частіше базуються на міфологічних переказах, біблійних легендах та історичних фактах. Частковий еквівалент не означає неповноту в передачі значення, а лише містить лексичні, граматичні або лексико-граматичні розбіжності при наявності однакового значення однієї і тієї ж стилістичної спрямованості [10, с. 82]. Тому частковий еквівалент є рівноцінним повному еквіваленту за ступенем тотожності перекладу. Однак, слід зазначити, що деякі стійкі поєднання слів можуть бути перекладені дослівно, якщо образ, що міститься в фразеологічній одиниці, є важливим для розуміння тексту. Заміна такого образу може заважати розумінню тексту або позбавляти його яскравості та виразності. У теоретичних роботах, посібниках з перекладу та публікаціях з фразеології та порівняльної лінгвістики приділяється значна увага перекладу фразеологічних одиниць. З цим пов'язані різні проблеми, запропоновані різні методи перекладу та висловлені різні думки. Варто зауважити, що навіть якщо у фразеологічному словнику є відповідні фразеологічні вирази або інші варіанти перекладу фразеологізму, не слід їх сліпо використовувати при перекладі. Завжди потрібно зважати на контекст, в якому фразеологізм вживається. Переклад фразеологічних одиниць представляє значні труднощі і не існує універсального методу для їх перекладу. Для успішного перекладу фразеологізмів необхідно детально вивчити різні групи фразеологізмів та розробити ефективні методи і прийоми перекладу. На сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених фразеологізмам різних груп, таких як фразеологізми з компонентами позначення кольору, компаративні фразеологізми, фразеологізми з топонімами та інші, що містять інтелектуальні або культурні аспекти. Окрім

цього, важливим є впорядкування результатів досліджень та видання різноманітних словників і довідників, що допоможе спростити та прискорити роботу перекладачів, особливо тих, хто має менший досвід у перекладі або не має достатніх знань про реалії. Такі довідники також допоможуть підвищити якість перекладу [11].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Переклад англомовних фразеологізмів на українську мову може бути досить складним завданням. Це зумовлено не тільки різницею у будові двох мов та їх одиниць, але й семантичною складністю та національно-культурною специфікою значення окремих фразеологічних одиниць. Для досягнення максимальної адекватності перекладу фразеологічних одиниць, необхідно використовувати та комбінувати різні способи та прийоми їх перекладу, а також перекладацькі трансформації. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на детальний аналіз перекладацьких трансформацій, які можуть використовуватися для перекладу англомовних фразеологічних одиниць засобами української мови.

Література

1. Верхушева Н.А. Соматичні фразеологізми в острівних німецьких говорах: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Алтайська державна педагогічна академія. – Іркутськ, 2009. – 16 с.
2. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) / Р.П. Зорівчак. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1989. – 216 с.
3. Рецкер Я.І. Теорія перекладу та перекладацька практика / Я.І. Рецкер. – М.: Просвітництво, 2006. – 566 с.
4. Карабан В.І. Переклад з української мови на англійську. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти / В.І. Карабан, Дж. Мейс // Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с. ISBN: 966-7890-51-1
5. Кунін А.В. Про переклад англійських фразеологізмів в англо-російському фразеологічному словнику / О.В. Кунін. – М.: «Вища школа», 1964. – 319 с.
6. Арнольд І.В. Лексикологія сучасної англійської. – М.: Вищ. шк., 2003. – 302 с.
7. Кунін А.В. Фразеологія сучасної англійської / О.В. Кунін. – М.: Видавництво «Вища школа», 1970. – 344 с.
8. Рецкер Я.І. Теорія перекладу та перекладацька практика / Я.І. Рецкер. – М.: Просвітництво, 2006. – 566 с.
9. Кравцова І.І. Фразеологізми в сучасній англійській мові: визначення, підходи, класифікації / І.І. Кравцова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016 № 20 том 2. – С. 29-32. ISSN 2409-1154
10. Комісаров В.М. Лінгвістика перекладу. Москва: Міжнародні відносини, 1980. – 165 с.
11. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів / М.П. Кочерган – К. : Академія, 2003. – 464 с.

References

1. Verkhushcheva N.A. Somatychni frazeolohizmy v ostrivnykh nimetskykh hovorakh: Avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.04 / Altaiska derzhavna pedahohichna akademiia. – Irkutsk, 2009. – 16 s.
2. Zorivchak R.P. Frazeolohichna odyntsia yak perekladoznavcha katehoriia (na materialy perekladiv tvoriv ukrainskoi literatury anhliiskoiu movoiu) / R.P. Zorivchak. – L.: Vyd-vo Lviv. un-tu, 1989. – 216 s.
3. Retsker Ya.I. Teoriia perekladu ta perekladatska praktyka / Ya.I. Retsker. – M.: Prosvitnytstvo, 2006. – 566 s.
4. Karaban V.I. Pereklad z ukrainskoi movy na anhliisku. Navchalnyi posibnyk-dovidnyk dlia studentiv vyshchyykh zakladiv osvity / V.I. Karaban, Dzh. Meis // Vinnytsia: Nova knyha, 2003. – 608 s. ISBN: 966-7890-51-1
5. Kunin A.V. Pro pereklad anhliiskyykh frazeolohizmiv v anhlo-rosiiskomu frazeolohichnomu slovnyku / O.V. Kunin. – M.: «Vyscha shkola», 1964. – 319 s.
6. Arnold I.V. Leksykolohiia suchasnoi anhliiskoi. – M.: Vyshch. shk., 2003. – 302 s.
7. Kunin A.V. Frazeolohiia suchasnoi anhliiskoi / O.V. Kunin. – M.: Vydavnytstvo «Vyscha shkola», 1970. – 344 s.
8. Retsker Ya.I. Teoriia perekladu ta perekladatska praktyka / Ya.I. Retsker. – M.: Prosvitnytstvo, 2006. – 566 s.
9. Kravtsova I.I. Frazeolohizmy v suchasni anhliiskii movi: vyznachennia, pidkhody, klasyfikatsii / I.I. Kravtsova // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. 2016 № 20 tom 2. – S. 29-32. ISSN 2409-1154
10. Komisarov V.M. Linhvistyka perekladu. Moskva: Mizhnarodni vidnosyny, 1980. – 165 s.
11. Kocherhan M.P. Zahalne movoznavstvo: pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv / M.P. Kocherhan – K. : Akademiia, 2003. – 464 s.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-25>

УДК811.161.2'373:378

СПИС О. А.

Державний університет інфраструктури та технологій

ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ТА ЙОГО РІЗНОВИДИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ (НОРМАТИВНІСТЬ ТА ПРАВИЛЬНІСТЬ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ)

Стаття присвячена публічному виступу та його різновидам у навчальних закладах. Автором схарактеризовано публічний виступ як жанр різновиду мовленнєвої діяльності. Академічний публічний виступ, як ораторська діяльність викладача, є невід'ємною складовою педагогічної діяльності, що популяризує досягнення науки. Мовлення педагогічних працівників потребує засвоєння норм літературної мови, термінології, стандартних мовленнєвих конструкцій та вміння користуватися мовними засобами відповідно до мети й ситуації спілкування. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю окреслити нормативність та правильність педагогічного мовлення. Встановлено, що різновидами академічного мовлення у навчальних закладах є лекції та доповіді. Мета статті полягає у виявленні помилок, яких припускаються працівники освітньої галузі під час підготовки та проведення лекцій, та – у спробі запропонувати шляхи їх подолання. Об'єктом дослідження є академічний публічний виступ, а предметом – його нормативність та правильність фахового мовлення. У структурі публічного мовлення педагогів виокремлено такі компоненти: когнітивний, комунікативно-операційний, експресивний. Когнітивний компонент пов'язаний зі знаннями норм сучасної української літературної мови, що включають наголос, лексику, синтаксис, стилістику, а також – фахову термінологію. Комунікативно-операційний компонент забезпечує використання мовних засобів згідно з метою, умовами та ситуацією спілкування; а також володіння основними професійними мовленнєвими навичками, необхідними для роботи на педагогічних посадах. Зі свого боку, експресивний компонент відповідає за володіння екстралінгвістичними засобами комунікації, тобто за мелодіку, фразовий наголос, паузи, ритм, темп, силу голосу. Особливу увагу приділено ефективному представленню презентацій, які стали невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу.

Ключові слова: академічний публічний виступ, мовленнєва діяльність, нормативність мовлення, публічне мовлення, фахове мовлення.

SPYS O.

State University of Infrastructure and Technologies

PUBLIC SPEAKING AND ITS VARIETIES IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS (NORMATIVITY AND CORRECTNESS OF PROFESSIONAL SPEECH)

The article is devoted to public speaking and its varieties in educational institutions. The author characterize public speaking as a genre of speech activity. In turn, the authors of the article understand academic public speaking, which is an integral part of pedagogical activity, as the oratory activity of a teacher who popularizes the achievements of science. The author of the article emphasize that the speech of teachers requires mastering the norms of the literary language, terminology, standard speech constructions in the field of education and the ability to use language means in accordance with the purpose and situation of communication. The relevance of the study is determined by the need to outline the normativity and correctness of pedagogical speech. It has been established that lectures and reports are the types of academic speech in educational institutions. The purpose of the article is to identify the mistakes made by educators in the preparation and delivery of lectures and to suggest ways to overcome them. The object of the study is academic public speaking, and the subject is its normativity and correctness of professional speech. The following components are distinguished in the structure of teachers' public speech: cognitive, communicative and operational, expressive. The cognitive component is related to the knowledge of the norms of the modern Ukrainian literary language, including accent, vocabulary, syntax, stylistics, and professional terminology. The communicative-operational component ensures the use of language means in accordance with the purpose, conditions and situation of communication; as well as the possession of basic professional speech skills necessary for work in teaching positions. In turn, the expressive component is responsible for mastery of extralinguistic means of communication, i.e. melody, phrasal emphasis, pauses, rhythm, tempo, and voice power. Particular attention is paid to the effective presentation of presentations, which have become an integral part of the modern educational process.

Key words: academic public speaking, speech activity, normativity of speech, public speaking, professional speech.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Вміння впевнено виступати перед публікою та переконувати інших у певних поглядах є необхідною навичкою для кожного працівника освіти, який бажає досягти успіху у своїй професії. Відомо, що різновидами публічних виступів є академічний, політичний, юридичний, суспільно-побутовий та церковний [1; 2; 4]. Основні вимоги до публічного виступу визначаються його видом. Наприклад, те, що може бути неприйнятним у судовому середовищі, вітатиметься в академічному публічному виступі. Релевантним для нашого дослідження є академічний виступ, що є невід'ємним атрибутом життя фахівця в галузі освіти чи науки. Лекції, семінари, доповіді та інші форми освітньої та наукової комунікації належать до цієї категорії.

У наукових колах академічне красномовство трактують як ораторську діяльність науковця та викладача, що доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки [3; 5]. Найбільш поширеними його «видами і жанрами вважається власне наукові (лекція, наукова доповідь, повідомлення, огляд, реферат і т. ін.); науково-методичні (навчальна лекція); науково-популярні (науково-популярна лекція, кінолекція, лекція-екскурсія та ін.» [3, с. 77]. Головними рисами академічного виступу мають бути доказовість, логічність, точність, чіткість, термінологічність тощо.

Питанню розвитку ораторських навичок у навчальних закладах, які готують педагогів, приділяється недостатньо уваги. Аналіз виступів працівників освіти засвідчує, що для більшості з них характерна висока залежність від конспекту, невміння зацікавити аудиторію та високий рівень тривожності, що негативно впливає на якість виступів. Часто трапляється, що оратори просто повідомляють зміст своїх промов і намагаються інформувати аудиторію, не створюючи внутрішніх монологів або дискусійних ситуацій з аудиторією. Низка досліджень засвідчила переважно низький рівень комунікативної компетентності серед педагогічних працівників. Тому для вирішення проблеми розвитку навичок публічних виступів необхідно внести суттєві зміни у зміст, завдання, методи та прийоми підготовки майбутніх учителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Визнання важливої ролі культури спілкування та фахового мовлення висвітлено такими науковцями та методистами, як Л. В. Вікторова [3] та М. Зубков [4]. Їхні праці зосереджені на мовній поведінці індивідів і містять рекомендації щодо правильного використання мови, застосування мовних засобів відповідно до умов спілкування та засвоєння норм усного та писемного мовлення. Однак питання мовної підготовки працівників галузі освіти залишається досить актуальним. Методика викладання української мови у вищих навчальних закладах та формування професійного дискурсу майбутніх фахівців перебувають на початковому етапі становлення. Запроваджені курси «Ділової української мови» не можуть задовольнити нагальну потребу суспільства у підготовці національної еліти, фахівців, які досконало володіють українською мовою в усіх сферах, особливо в академічному публічному виступі. У цьому контексті важливими стануть роботи М. Вахницької [2] та М. Лісового [5], які пропонують різноманітні педагогічні технології формування культури професійного мовлення у галузі освіти. Не зважаючи на велику кількість робіт, присвячених дослідженню публічних виступів, деякі важливі аспекти формування професійного мовлення майбутніх фахівців у галузі освіти залишаються недослідженими. Питання формування ораторської компетентності педагогів, для яких уміння користуватися мовою є невід'ємною складовою професійної діяльності, не було предметом окремого дослідження.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в окресленні нормативності академічного мовлення та у виявленні помилок, яких припускаються працівники освітньої галузі під час підготовки та проведення лекцій, а також у спробі запропонувати шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Публічний виступ як жанр мовленнєвої діяльності вирізняється своїми особливими ознаками, а саме «здатністю до виконання системи розумової та немовленнєвої поведінки (ефективне поєднання логіко-метафоричних форм мислення та мовних засобів вираження)» [4, с. 35]. Це вид суспільно-політичної та професійної діяльності, що виконує соціально-організаційну (засіб пропаганди) та культурно-виховну (формування громадської думки) функції, спрямовану на інформування та переконання аудиторії засобами живої мови [2; 5].

Узагальнюючи різноманітні трактування поняття «публічна промова», приходимо до висновку, що це особлива форма мовленнєвої діяльності, спрямована на інформування реципієнта та здійснення маніпулятивного впливу на нього під час комунікації. Гарний промовець постійно вдосконалює своє ораторське мистецтво, працюючи над мовою, жестами та мімікою. Ефективна публічна промова потребує відмінних комунікативних навичок від мовця, а сам виступ має бути інформативним, логічним та цілісним. Цікавий виступ має відповідати мотиваційному елементу повідомлення для аудиторії. У наукових колах вдосконалення академічного мовлення педагогічними працівниками трактують як «процес засвоєння норм літературної мови, термінології, стандартних мовленнєвих конструкцій у сфері освіти та вміння користуватися мовними засобами відповідно до мети і ситуації спілкування» [1, с. 27].

Фахівці з ораторського мистецтва наголошують, що «структура успішного публічного виступу має містити когнітивний, комунікативно-операційний та експресивний компоненти» [4, с. 87]. Когнітивний компонент пов'язаний зі знаннями норм сучасної української літературної мови, що включають наголос, лексику, синтаксис, стилістику, а також фахову термінологію. Відповідно до лексичних норм слово має використовуватися в тому значенні, яке воно має і яке зафіксоване у словниках української мови. Порушення лексичних норм призводить до спотворення сенсу висловлювання. Слід зважати на те, що норма не допускає заміну компонентів фразеологічного звороту, усічення фразеологізму. Орфоепічні норми, які охоплюють усне мовлення, встановлюють літературну вимову, сприяючи взаєморозумінню мовців. Порушення вимовних норм відволікає від його змісту. Акцентологічні норми можуть спричиняти труднощі, адже в українській мові наголос не закріплений за певним складом, як у деяких інших мовах.

Комунікативно-операційний компонент забезпечує використання мовних засобів згідно з метою, умовами та ситуацією спілкування; а також володіння основними професійними мовленнєвими навичками, необхідними для роботи на педагогічних посадах. Ясність мови адресанта забезпечує правильне розуміння сказаного чи написаного реципієнтом. Причинами неясності мовлення можуть стати недоречне вживання

займенників, порушення узгодження, невиправдане запозичення іноземних слів. Так, у мовленні вводиться слово з іноземної мови як синонім для визначення вже наявного поняття чи явища без внесення додаткових відтінків смислу, або таке, що вживається в українській мові недоречно, бо має кілька значень в іноземній мові. Наприклад: *превалювали замість переважали; лімітуються замість обмежуються, деструктивний замість руйнівний, консенсус замість згода, ексклюзивний замість винятковий*. До інших причин неясності мовлення можна зарахувати нагромадження термінів, швидкий темп, невиразну вимову; використання діалектизмів і жаргонізмів, мовленнєву надмірність, різновидом якої є плеоназми, тобто поєднання слів, близьких за змістом: *десять осіб слухачів, дефекти й недоліки, повсякденна буденність, у липні місяці*. У наведених прикладах сенс зайвого слова вже закладений у слові, що стоїть поруч.

У результаті словесно-семантичної надмірності порушується також сенс висловлювання. Іншим різновидом плеоназму є тавтологія – повторне позначення іншими словами вже названого поняття. Явна тавтологія виникає при повторенні однокорених слів. Прихована тавтологія виникає при з'єднанні іноземного та українського слів: *вперше дебютував, внутрішній інтер'єр, вільна вакансія, дивний парадокс, провідний лідер*. Основні умови зрозумілого мовлення – знання матеріалу та чітка композиція виступу. У точному мовленні слова суворо відповідають позначеним предметам, явищам дійсності та задуму мовця. Порушення точності мовлення внаслідок недостатнього знання особливостей української мови – це вживання слів у невластивому їм значенні, не усунута контекстом багатозначність, що породжує двозначність. Точності сприяють цитування; грамотне використання синонімів; правильне вживання паронімів та омонімів; вживання термінів і кліше. При цьому норма у професійній термінології не повинна суперечити нормам української літературної мови.

«Експресивний компонент відповідає за володіння екстралінгвістичними засобами комунікації, тобто мелодикою, фразовим наголосом, паузами, ритмом, темпом, силою голосу тощо» [3, с. 122; 4, с. 75].

Як правило, академічні публічні виступи розраховані на вибагливу аудиторію, тому мова насичена термінологією, спеціальною лексику. Проте є й винятки: університетські лекції для студентів першого курсу також є різновидом академічного мовлення, де завдання лектора – пояснити тему так, щоб вона була зрозуміла аудиторії. Сучасні університетські лекції все частіше супроводжуються презентаціями та відеороліками. Фахівці, що потребують проведення презентацій повинні вміти добирати фактичний матеріал для своїх доповідей, організувати послідовність їх викладу, формулювати теми і завдання і в цілому враховувати високий рівень мовленнєвої та комунікативної культури, адаптуючи їх до потреб та інтересів аудиторії. Презентації стали невід'ємною частиною навчального процесу. Однак створювати їх у довільній формі не рекомендують. Це пов'язано з тим, що погано організований, неструктурований зміст, переваження інформацією перешкоджає засвоєнню лекційного матеріалу і значно знижують здатність студентів до сприйняття навчального матеріалу. Презентації слід використовувати як допоміжний інструмент під час проведення лекції.

Викладачам слід враховувати «основні вимоги до презентації: 1) кольори слайдів презентації мають бути неясними, а текст розбірливим; 2) анімація та зображення на слайдах мають відповідати змісту і не відволікати студентів від навчального матеріалу; 3) слайди не повинні містити багато тексту, тому слід включати тільки найважливішу інформацію (визначення, основні дати, назви, числові показники, графіки та діаграми), які лектору читати не рекомендується. Інформація на слайдах має пояснюватися у форматі вільної розповіді; 4) текст має бути рівномірно розподілений на слайдах, слід уникати «порожніх» ділянок, оскільки вони привертають увагу студентів більше, ніж сама інформація; 5) не обов'язково розміщувати на слайдах усі ідеї, тільки основні; 6) під час читання лекцій не слід налаштовувати кожну лекцію так, щоб слайди автоматично змінювалися, оскільки кожна лекція відрізняється від попередньої, крім того, час обговорення може змінюватися залежно від рівня підготовки студентської групи та часу лекції» [1; 3; 4].

Слід пам'ятати, що презентація не замінить гарну лекцію або грамотного лектора, але вона може заощадити час під час розгляду найбільш проблемних питань з теми, що вивчається.

Поведінка викладача та контакт зі студентською аудиторією часто мають вирішальне значення. Гарний звучний голос, ясна і чітка мова, різноманітна і глибока інтонація – необхідні інструменти для виразного живого слова. Однак у роботі викладача не слід забувати про такі моменти, як жести та міміка. Це додаткові засоби виразного мовлення та необхідна умова для встановлення контакту з аудиторією. Гарне загальне враження від манер, пози та жестів також вкрай необхідні для успіху проведення лекції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Академічний публічний виступ є невід'ємною складовою педагогічної діяльності, яка популяризує досягнення науки. Мовлення педагогічних працівників потребує засвоєння норм літературної мови, термінології та вміння користуватися мовними засобами відповідно до мети і ситуації спілкування. Різновидами академічного мовлення у навчальних закладах є лекції та доповіді. Структура академічного мовлення педагогів містить когнітивний, комунікативно-операційний та експресивний компоненти, які пов'язані зі знаннями норм сучасної української літературної мови, що забезпечують використання мовних засобів згідно з метою, умовами та ситуацією спілкування; а також відповідають за володіння екстралінгвістичними засобами комунікації.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробленні курсу з академічного мовлення для студентів педагогічних спеціальностей.

Література

1. Безгодова Н. С. Формування професійного мовлення майбутніх учителів природничого профілю: дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Херсон, 2009. 267 с.
2. Вахницька М. Г. Професійно-мовленнєва підготовка педагога в умовах багатомовності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання»; Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2007. 23 с.
3. Вікторова Л. В. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій підготовці: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 257 с.
4. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова. Харків: Торсінг, 2003. 446 с.
5. Лісовий М. І. Критерії і рівні сформованості культури професійного мовлення у студентів вищих медичних навчальних закладів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ – Вінниця, 2005. Вип. 7. С. 370–376.

References

1. Bezghodova, N. S. (2009). Formuvannia profesiinoho movlennia maibutnix uchyteliv pryrodnychoho profilii: dys. kand. ped. nauk: 13.00.02. Kherson. [in Ukrainian].
2. Vakhnytska, M. H. (2007). Profesiino-movlennieva pidhotovka pedahoha v umovakh bahatomovnosti: avtoref. dys. na zdobuttia nauk.stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.02 «Teoriia i metodyka navchannia»; Kherson. derzh. un-t. Kherson. [in Ukrainian].
3. Viktorova, L. V. (2009). Formuvannia profesiino-terminolohichnoi kompetentnosti studentiv vyshchykh ahramykh navchalnykh zakladiv u fakhovii pidhotovtsi: dys. kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Zubkov, M. H. (2003). Suchasna ukrainska dilova mova. Kharkiv: Torsinh. [in Ukrainian].
5. Lisovyi, M. I. (2005). Kryterii i rivni sformovanosti kultury profesiinoho movlennia u studentiv vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladiv. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Kyiv – Vinnytsia. [in Ukrainian].

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-27>

УДК 811.162.1+811.161.2]:81'25'364

ТОРЧИНСЬКА Н. М.

Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-6182-0027>

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена вивченню особливостей трансформацій із метою максимально чіткого перекладу текстів із польської мови українською, зокрема проаналізовано різні типи граматичних трансформацій польської та української мов на прикладі оригіналу й перекладу роману Я. Вишневецького «Самотність у мережі»; визначено, що найбільш поширеним типом граматичної трансформації є зміна синтаксичної структури речення (простого, складного, складного ускладненого), компресія й декомпресія, а малопродуктивним – дослівний переклад, оскільки він не може передати емоційно-експресивні відтінки в цільовій мові.

Ключові слова: синтаксис, граматичні трансформації, дослівний переклад, інверсія, синтаксична структура, компресія, декомпресія.

TORCHYNSKA N.

Khmelnitskyi National University

GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF POLISH-UKRAINIAN TRANSLATION

Text translation often requires to preserve the author's style, originality, and communicative intention. Preservation of the content of the work consists of the correct translation of the lexical part, which mainly does not cause difficulties since the appropriate lexemes are chosen based on the topic and need. Meanwhile, the syntactic structure is mostly dynamic and often can be different from the original, what is caused by the grammatical structure of each language.

The article is devoted to the study of the transformation peculiarities in order to translate texts from the Polish language into Ukrainian as accurately as possible. In particular, different types of grammatical transformations of the Polish and Ukrainian languages have been analyzed using the example of the original and the translated version of the novel «Loneliness on the Web» by Y. Vishnevsky.

Due to the peculiarities of the syntactic structure of the Polish language, inversion plays a significant part, which can be caused either by the structure of the language or by the requirement to convey the expressiveness of speech.

The change in the syntactic structure of a sentence is especially productive: the main and secondary parts of the sentence are transformed within a simple sentence, and therefore the structure of the sentence is complete/incomplete, one-member/ two-member. Complex sentences, compound sentences, and complex syntactic constructions in the process of translation can, of course, preserve their structure and typology, but a large number still differ from the structure in the target language.

One of the features of the Polish language is the absence of subject pronouns along with predicates expressed by past tense verbs, while they are present in the Ukrainian version, what predetermined a significant decompression of the target text. At the same time, we record many one-word concepts, which in the Ukrainian language are conveyed by word combinations, causing compressions.

The zero transformation turned out to be unproductive since it is mostly impossible to convey the content of the artistic text, its emotional and expressive shades in the target language by word-for-word translation.

We should note that the Polish and Ukrainian languages have several differences in the punctuation of sentences: in the Polish language, the optionality of punctuation marks often comes to the forefront when designing complex sentences and direct speech.

The artistic translation is a kind of challenge for the translator since the final result must preserve the unique style of the writer, and his originality, taking into account the sociocultural and ethnolinguistic contexts of both the original language and the target language. Therefore we can claim that the author of the translation of the novel «Loneliness on the Web» by Y. Vishnevsky managed to do it at such a high level.

Key words: syntax, grammatical transformations, word-for-word translation, inversion, syntactic structure, compression, decompression.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В умовах сучасного тяжіння українців до європейського соціокультурного простору існує потреба в перекладах зарубіжної літератури українською мовою й навпаки. Як стверджують науковці, «за останні десятиліття масштаби перекладацької діяльності настільки зросли, що є всі підстави говорити про початок нового етапу в історії перекладу» [4, с. 5], коли поряд із більшою чи меншою різницею у граматичній будові двох мов, задіяних у процесі перекладу, на чільне місце виступають соціокультурні та етнолінгвістичні контексти. Проте не можна сказати, що врахування прямих і переносних значень слів, стилістичних конотацій, фразеологічного пласту мови та процесу його створення має більшу вагомість у процесі перекладу, ніж знання їхніх морфологічних, синтаксичних і словотвірних особливостей. Якщо слова і словосполучення в будь-якій мові здебільшого виконують номінативну функцію, то речення – комунікативну, і лише дослівний переклад кожного складника не буде еквівалентом повідомлення. Тому важливим є врахування усіх

трансформацій, тобто перекладацьких прийомів, які сприятимуть найбільш оптимальному перекладу тексту із дотриманням манери і стилю автора, таким чином досягнувши перекладацької майстерності.

Аналіз досліджень та публікацій

Процес передачі інформації з однієї мови засобами іншої та його точність, адекватність для повної комунікативної інтенції постійно цікавили як вітчизняних, так і закордонних науковців, про що свідчить низка сучасних досліджень, більшість із яких, щоправда, присвячена англо-українським перекладам.

Так, Н. Романенко і Т. Головатюк зосередили увагу на перекладацьких граматичних трансформаціях синтаксичного та морфологічного рівня в українській інтерпретації роману С. Кінга «Під куполом», визначивши найпродуктивніші перетворення та з'ясувавши причини їхньої появи в цільовому тексті [7]. Крім того, автори наголосили на сучасних тенденціях до звуження предмету досліджень і деталізації окремих перекладацьких трансформацій, зокрема граматичних, а також до визначення домінуювальних перетворень при перекладах з аналітичної мови на синтетичну й навпаки, з аналітичної на аналітичну чи із синтетичної на синтетичну [7, с. 37].

В. Слободенюк і С. Харченко схарактеризували явище синтаксичних трансформацій на рівні речення, запропонували власну класифікацію, спрямовану на досягнення семантико-стилістичної адекватності при перекладі художніх творів на прикладі перекладу роману Пола Гоукінза «Дівчина в потягу» [9].

На труднощі перекладу з української мови на англійську свого часу спрямували увагу В. Карабан та Дж. Мейс [5], окресливши проблему відсутності кваліфікованих перекладачів із рідної мови на англійську, що, певною мірою, є закономірним, бо з чужої мови на свою перекладати значно легше, оскільки перекладач володіє рідною мовою, знає культуру, звичаї, етнолінгвістичні, психолінгвістичні, соціологічні та інші чинники формування рідної мови, що полегшує процес передачі експліцитно-імпліцитної інформації. Переклад із рідної мови на чужу значно складніший і вимагає більше зусиль та наявності низки різногалузевих знань загалом і прагмалінгвістичних особливостей зокрема.

Г. Пехних проаналізувала частотність застосування різноманітних трансформаційних прийомів, якими послуговувався Григорій Кочур під час перекладу поетичних текстів з англійської, польської, німецької, італійської, хорватської мов [6].

Якщо романо-германські тексти стають об'єктами дослідження часто, то переклади зі слов'янських мов, зокрема польсько-українські й навпаки, рідше притягують увагу науковців, хоча знаходимо й такі праці. До прикладу, О. Баранівська проаналізувала специфіку перекладу складнопідрядних речень із підрядними означальними, що приєднуються сполучними словами *kiedy*, *gdy*, *gdzie*, *dokąd*, *skąd*, зауваживши, що такі конструкції при перекладі завжди передаються лише реченнями, а не дієприкметниковими зворотами, що можливе за наявності інших сполучних засобів у складнопідрядних означальних реченнях [1, с. 209].

Спробу детального аналізу граматичних перекладацьких трансформацій системного типу, застосованих для адекватного перекладу українською мовою текстів романів-фентезі А. Сапковського, зробили Л. Станіславова та Л. Терещенко, зауваживши, що процес перекладу передбачає заміни на рівні словосполучень, речень, граматичних категорій роду й частин мови, а також необхідність враховувати мовні норми при перекладі, та визначивши спільні й відмінні риси в перекладених текстах і в оригіналах [10].

Постановка проблеми

При перекладі текстів виникає необхідність максимально зберегти стиль автора, його оригінальність, комунікативну інтенцію. Збереження змісту твору полягає у правильному перекладі лексичного пласту, який здебільшого не викликає складнощів, бо відповідні лексеми обирають залежно від теми й потреби, водночас синтаксична структура здебільшого є динамічною й часто відмінною від оригіналу, що зумовлено граматичною структурою кожної мови. Якщо при перекладі з неслов'янських мов перекладач автоматично налаштований на іншу синтаксичну будову мови-основи, то у процесі українсько-польського чи польсько-українського перекладу виникає певний дисонанс: мови близькоспоріднені, але відмінності наявні, і неврахування порядку слів у реченні, причин компресії чи декомпресії в обох мовах робить переклад неповноцінним. Вивчення особливостей трансформацій із метою максимально чіткого перекладу текстів із польської мови українською й зумовлює актуальність теми дослідження.

Формулювання цілей статті

Мета статті – проаналізувати різні типи граматичних трансформацій польської та української мов на прикладі оригіналу [13] й перекладу роману Я. Вишневського «Самотність у мережі» (для порівняння обрали переклад Ольга Кравець [2]).

Виклад основного матеріалу

Оскільки будь-які зусилля перекладача не можуть стовідсотково передати зміст тексту через належність адресата до іншої культури, соціуму, то ми можемо говорити лише про трансформацію, яка є «перетворенням, модифікацією форми, або змісту й форми в перекладному тексті з метою досягнення балансу різних видів інформації та прагматичного впливу на адресата порівняно з текстом оригіналу» [8, с. 202].

О. Селіванова, зауваживши, що «переклад є насамперед перетворенням мовленнєвого продукту однієї семіотичної системи на продукт іншої, орієнтований на інтерпретанту свого адресата», на основі тріади мовного семіозису обгрунтувала нову класифікацію перекладацьких трансформацій, виокремивши формальні, формально-змістові та формально-змістові з прагматичним компонентом трансформації на різних мовних рівнях [8, с. 202].

У контексті нашого дослідження звертаємо увагу на можливі граматичні зміни у процесі перекладу. Отже, за О. Селівановою, на синтаксичному рівні формальні трансформації (зміна форми перекладу при збереженні змісту оригіналу) полягають у заміні словосполучення словом і навпаки, синтаксичного зв'язку у словосполучах і реченнях, анафоричними й еліптичними замінами, об'єднанням та членуванням речень без зміни змісту, опущення та додавання мовних одиниць і конструкцій, які не змінюють змісту фрагментів перекладу [8, с. 203–204]. Формально-змістові трансформації (зміна форми й модифікація змісту) на синтаксичному рівні – це заміна слова сполукою й навпаки, зміна структури речення шляхом опущення, перестановки й додавання елементів речення, заміни простого складним і навпаки [8, с. 206].

Детальну характеристику поглядів науковців на типологію перекладацьких трансформацій дала О. Волченко, яка, зокрема зосередила увагу на синтаксичних трансформаціях, запропонувавши виділяти синтаксичне уподібнення, перестановку, синтаксичну заміну [3, с. 91].

Зауважимо, що більшість науковців не виокремлює синтаксичних трансформацій, а розглядає їх у структурі граматичних (позаяк морфологія і синтаксис об'єднані у граматичну систему мови). До прикладу, це можуть бути «дослівний переклад синтаксичних структур (нульова трансформація), поділ речення, об'єднання речень, граматичні заміни (морфологічна й частиномовна перекатегоризація, заміна типу речення тощо)» [6, с. 150]. Таким чином, ми не можемо говорити про можливість чіткого розмежування морфологічних і синтаксичних трансформацій, бо навіть коли зробити дослівний переклад, все одно можуть бути відмінності в роді, числі й відмінках, а зміна типу речення часто тягне і зміну частини мови.

Найперше, чим послуговуються у процесі перекладу тексту, – це **дослівний переклад**, або **нульова трансформація**, тобто повне збереження структури речення. Проте оскільки передати зміст художнього тексту дослівним перекладом здебільшого неможливо, то цей різновид трансформації є малопродуктивним порівняно з іншими типами. У досліджуваному романі це, до прикладу: 1. *Eljot był taki / Еліот був такий;* 2. *Jeżeli w Niemczech można na kogoś liczyć, to jedynie na sprzątaczkę z Chorwacji* [13, с. 4] / *Якщо в Німеччині можна на когось розраховувати, то лише на прибиральницю із Хорватії* [2, с. 26]. 3. *Ten dzień, który minął, i tych kilka godzin należały w pewnym sensie do jego matki* [13, с. 3] / *Той день, що минув, і тих кілька годин належали в певному сенсі його матері* [2, с. 22].

У багатьох випадках в обох текстах збережено оригінальне написання англійських лексем: 1. *Jak to się teraz nazywa – myślał – po angielsku **self-conscious**, po niemiecku **selbstbewusst**, a po polsku?* [13, с. 9] / *Як це тепер називається – думав – англійською **self-conscious**, німецькою **selbstbewusst**, а польською?* [2, с. 53]. 2. *Odlączyła się od Internetu. Była **offline*** [13, с. 9] / *Від'єдналася від Інтернету. Була **offline*** [2, с. 55].

Зауважимо, що відповідно до норм польської системи відмінювання перекладачка зберігає нульову трансформацію слів іншомовного походження, які в українській мові є незмінними: *Do domu wrócił **metrem*** [13, с. 7] / *Додому він повернувся **метром*** [2, с. 46]; *Przyszła do **biura** znacznie wcześniej niż zwykle* [13, с. 7] / *Прийшла до **бюра** раніше, ніж завжди* [2, с. 62].

Хоча українська й польська мови як слов'янські мають багато спільного, проте у процесі перекладу частіше простежуємо **інверсію**, тобто перестановку членів речення при збереженні текстової семантики. Науковці виділяють інверсію повну (коли відбувається зміна в тема-рематичному членуванні речення) й часткову (коли зміщуються другорядні члени речення або внесення). Загалом, на думку О. Толочка, «інверсія як граматично-стилістична категорія виконує чимало важливих функцій в оригінальному тексті, які потрібно належно відтворювати засобами цільової мови, ураховуючи відмінності інверсійної функції двох мов» [11, с. 178]. Зауважимо, що не завжди зміна місця якогось члена речення в межах речення при перекладі вказує на певну експресивність, а може зумовлюватися саме структурою мови, особливо польської.

Так, поширені в польському етикеті слова *pan* і *pani* вимагають використання певних граматичних форм і конкретних синтаксичних конструкцій, тому при перекладі українською мовою ці лексеми трансформуються в особові займенники: – *Nie zrobił **pan** nic złego* [с. 4] / – *Ви не зробили нічого поганого* [с. 19]; *Chciałem właśnie **pana** o to zapytać* [с. 3] / – *Я саме хотів вас про те запитати* [с. 21].

Переміщення в цільовій мові другорядних членів у межах речення робить акцент саме на додатковій інформації, яка розширює зміст предикативного центру: 1. *Perfumy fascynowały go **od dawna**... Nie potrzeba **do tego** żadnego języka* [13, с. 3] / *Парфуми здавна захоплювали його... Для цього не потрібно жодної мови* [2, с. 21]. 2. *Nic **tutaj** nie rozprasza* [13, с. 9] / *Тут нічого не відволікає* [2, с. 54].

Фіксуємо також зворотний порядок слів, який у перекладі набуває унормованості, бо присудок повинен:

– стояти після підмета: *Zapukala **sobie** panienska w monitor jego komputera jak obcy do drzwi i zaczyna przysłuchiwać go z **biografii*** [13, с. 9] / *Дівчина постукала собі в монітор його комп'ютера як чужий у двері й починає екзамінувати його з **біографії*** [2, с. 54] (на нашу думку, речення містить підрядне порівняльне речення, яке необхідно було б виділити комами, що не зроблено в обох текстах);

– вказувати на об’єкт мовлення, хоча фразовий наголос в обох випадках падає на обставину, незважаючи на її місце в реченні: *Nako їсу zwrócił się po niemiecku do niego* [13, с. 7] / *Врешиті звернувся до нього німецькою* [2, с. 40].

Традиційним у польській мові є постпозиційне розташування означень: 1. *Publikacja ta jest wynikiem badań w ramach mojej pracy magisterskiej* [13, с. 9] / *Ця публікація є результатом моїх досліджень у рамках моєї магістерської праці* [2, с. 40]; 2. – *Myślałam, że kluby nocne zamykają dopiero o ósmej rano* [13, с. 10] / *Я думала, нічні клуби закриваються лише о восьмій ранку* [2, с. 59];

Поширеним типом граматичної трансформації є зміна синтаксичної структури речення. У досліджуваному романі та його перекладі фіксуємо різні варіанти:

– зміна граматичної основи речення: *Ale matka wszystko miała śliczne* [13, с. 3] / *Але в матері все було чудове* [2, с. 22] – підмет *matka* при перекладі трансформується в непрямий додаток, хоча місце в реченні за цією лексемою зберігається, що зумовлює вже не перекладацьку інверсію, а порушення прямого порядку слів як норми української мови; *Masz doświadczenie* [13, с. 9] / *Tu doświadczony* [2, с. 53] – якщо перше речення неповне контекстуальне з пропущеним підметом, то друге – неповне еліптичне з нульовою зв’язкою у складеному іменному присудку; *Miał czas* [13, с. 9] / *У нього був час* [2, с. 63] – прямий додаток *czas* в оригінальному тексті трансформовано при перекладі в підмет;

– двоскладне повне або неповне речення передається як односкладне, здебільшого безособове: 1. *Już nie czuła ciekawości, co «zdarzy się dalej»* [13, с. 4] / *Її вже не цікавило, що станеться далі* [2, с. 19]. 2. *Nie tam żadnej miejscówki. Ja nawet nie tam biletu* [13, с. 7] / *Я не маю жодної плацкарти. В мене навіть немає квитка* [2, с. 41];

– трансформація простого ускладненого речення: *Uważał to za wstydliwą słabość i niedołążność* [13, с. 3] / *Він соромився цього, вважав слабкістю і недоцільністю* [2, с. 46] – перекладачка означення *wstydliwą* трансформувала у присудок, таким чином збільшивши ряди однорідних членів речення;

– зміна типу або структури складного речення: *Może pan tu usiąść, jeśli ma pan ochotę* [13, с. 3] / *Якщо маєте бажання, можете тут сісти* [2, с. 3] – підрядна частина речення в перекладеному варіанті розташована перед головною;

– зміна типів синтаксичних зв’язків і кількості предикативних одиниць у складному багатокomпонентному реченні:

1. *Obudziła go sprzątaczką, która sądząc, że pokój jest pusty, weszła, aby posprzątać, gdy on ciągle jeszcze spał* [13, с. 4] / *Їїго розбудила прибиральниця, яка думала, що кімната порожня, і увійшла nonприбрати, а він ще спав* [2, с. 26]. В оригіналі речення складається із 5 предикативних одиниць, де перша головна, а решта підрядні (складнопідрядне речення з неоднорідною різночленною супідрядністю та послідовною підрядністю), тоді як український відповідник має лише 4 предикативні одиниці (за рахунок стягнення підрядного речення мети і трансформації його в обставину мети), а остання предикативна частина приєднана сурядним протиставним зв’язком;

2. *Styczeń jest bardzo chłodny w Monachium i było widać w świetle latarni, że na chodnikach skrzy się lód* [13, с. 4] / *У Мюнхені січень дуже холодний, у світлі ліхтарів на тротуарах іскрився лід* [2, с. 42–43]. В оригіналі це складна трикомпонентна синтаксична конструкція із сурядним єднальним зв’язком та підрядним з’ясувальним реченням, яку трансформовано у складне безсполучникове речення з однотипним зв’язком;

3. *Potem pomyślał, że chciałby, aby była piękna* [13, с. 10] / *Потім зрозумів: йому хотілось, щоб вона була гарна* [2, с. 60]. В оригіналі речення складнопідрядне з послідовною підрядністю, а в українському перекладі – складна синтаксична конструкція з безсполучниковим різнотипним зв’язком із пояснювальними відношеннями та підрядним з’ясувальним реченням.

Pierwszym, co zobaczyła, gdy weszła do rozświetlonego holu, w którym znajdowała się recepcja, był «jej» Belg siedzący przy barze obok recepcji i całujący szyję drobnej szatynki nachylającej się skwapliwie do jego ust [13, с. 10] / *Перше, що вона побачила, коли увійшла до освітленого холу, в якому містилася ресептура, був її «бельгієць». Він сидів у барі біля ресептури і цілував шию дрібної шатенки, яка завзято тягнулася до його уст* [2, с. 64]. Якщо автор подав інформацію за допомогою складнопідрядного речення з послідовною підрядністю, де головна частина ускладнена відокремленим означенням, вираженням дієприкметниковим зворотом (щоправда, в польській мові звороти здебільшого комами не відділяють), то в українському перекладі маємо два речення, де відокремлена польська конструкція трансформована в окреме складнопідрядне речення, а дієприкметники – в однорідні присудки.

Від структури мови-оригіналу й цільової мови залежить і скорочення (компресія) або збільшення (декомпресія) кількості слів у реченнях.

Компресія – «будь-яке скорочення кількості елементів речення або вилучення елементів речення при перекладі» [5, с. 270].

Польській мові притаманне використання дієслівних форм теперішнього часу, що виконують функцію частини складеного іменного присудка, тоді як в українській мові в таких предикатах у теперішньому часі вони майже не вживаються, утворюючи таким чином неповні еліптичні речення: 1. *Tu jesteś J.L., prawda????!!!* [13, с. 4] / *Ту Й. Л., правда????!!!* [2, с. 28]. 2. *Życie przeważnie jest smutne* [13, с. 7] / *Життя переважно сумне* [2, с. 42]. 3. *Skuter na lodzie jest nieprzewidywalny* [13, с. 7] / *Моторолер на льоду*

непрогнозований [2, с. 43]. 4. *Sluchaj, Ty jesteś Jakub, jesteś Polakiem i mieszkasz od kilkunastu lat w Monachium, prawda?* [13, с. 8] / *Слухай, Ти – Якуб, поляк, і мешкаєш кільканадцять років у Мюнхені, правда?* [2, с. 52].

Перекладацькі трансформації спостерігаємо й на рівні стилістичних фігур. До прикладу, в реченнях *Pisałam go w myślach, pisałam go na piasku na plaży, pisałam go na najlepszym papierze, jaki można było kupić w Zjednoczonym Królestwie, pisałam go sobie długopisem na udzie. Pisałam go na obwolotach płyt z muzyką Szopena* [13, с. 4] / *Я писала його в думках, писала на піску на пляжі, писала на найкращому папері, який можна було придбати в Сполученому Королівстві, писала собі ручкою на нозі. Писала його на суперобкладинках дисків з музикою Шопена* [2, с. 29] фіксуємо анафору (повторення однакових слів на початку речень), але якщо в оригіналі письменник витримав її у всіх складниках речення, то в українському перекладі відбулася компресія, і займенник *go* вжито лише на початку речень. На нашу думку, дослівний переклад із повторенням займенника *його* після дієслова зменшив би експресію висловлювання.

Декомпресія – це збільшення обсягу речення цільової мови порівняно з обсягом речення мовою оригіналу [5, с. 294].

Роман Я. Вишневецького написано у формі розповіді або листування дійових осіб, де переважають дієслівні форми минулого часу, що й призвело до переважання декомпресії у процесі перекладу. Якщо в оригіналі більшість речень, які стосуються вчинків або переживань героїв, побудовані за зразком неповних контекстуальних речень із пропущеним підметом-займенником, що є особливістю польської граматики, то в українському варіанті ці речення мають підмети: 1. *Spóźnił się* [13, с. 4] / *Він запізнився* [2, с. 21]. 2. *Po paru minutach wybiegł z pokoju* [13, с. 4] / *Через декілька хвилин він вибіг з номера* [2, с. 23]. 3. *Dojeżdżali do Frankfurta nad Odrą. Sięgnęła po butelkę z wodą mineralną* [13, с. 4] / *Вони доїжджали до Франкфурта-над-Одером. Вона взяла пляшку з мінеральною водою* [2, с. 40].

Щоправда, часто перекладачка вводила підмет до першого речення абзацу, а в наступних робила дослівний переклад, тобто за зразком норм польського синтаксису, без підмета: *Po trzech miesiącach wrócili do Polski. Nie mogli żyć w Niemczech* [13, с. 3] / *Через три місяці вони повернулися до Польщі. Не могли жити в Німеччині* [2, с. 22].

Декомпресія проявляється і в трансформації однослівних польських термінологічних назв, відсутніх в українській мові, у словосполучення: 1. *Recepcjonisty z nosy już dawno nie było za ladą, a blondynka, która przejęła po nim dyżur, nie wyglądała na wiedzącą, gdzie na mapie znajduje się Warszawa* [13, с. 4] / *Працівника реценції з ноші вже давно не було видно за стійкою, а блондинка, яка перейняла після нього чергування, не виглядала на таку, що знає, де на мапі розташована Варшава* [2, с. 26]. 2. *Miała bardzo trudny okres w małżeństwie* [13, с. 10] / *Вона мала дуже важкий період у подружньому житті* [2, с. 62]. 3. *Mąż zachłysnął się bogactwem, które przynosiły mu te wszystkie projekty po godzinach* [13, с. 10] / *Чоловік захлинувся багатством, яке принесли йому всі ті проекти у післяробочий час* [2, с. 62].

Причинами компресії й декомпресії є особливості лексичної та граматичної будови мов, різні мовні норми й мовленнєві традиції, специфіка прагмалінгвістичного та етнолінгвістичного сприйняття мов носіями та адресатами.

Зазначимо також, що польська й українська мови мають низку відмінностей і в пунктуаційному оформленні речень. Так, у польській мові правила пунктуації досить суттєво відрізняються від української, оскільки на перший план виходить факультативність розділових знаків, тобто за бажанням автора. До прикладу, якщо в українській мові лексема *звичайно* виконує функцію вставного слова, тоді обов'язково виділяється комою, то в польській мові її відповідник *oczywiście* комами не виділяється [12] і переважно стоїть у середині речення: *Nikt nie obudził go oczywiście na dziewięćdziesiąt minut przed odjazdem pociągu do Warszawy* [13, с. 4] / *Звичайно, ніхто не розбудив його за дев'яносто хвилин до відправлення потяга до Варшави* [2, с. 26]. Саме з метою зберегти експресивну семантику польського речення в перекладеному тексті авторка перенесла вставну конструкцію на початок речення.

Знаходимо й інші відмінні варіанти оформлення вставних слів:

1. – *To miejsce zrobiło się niestety wolne* [13, с. 3] / – *Це місце, на жаль, уже вільне* [2, с. 20]; 2. *Dlatego proszę, potraktuj go z całą powagą* [13, с. 4] / *Тому, прошу, постався до нього з повагою* [2, с. 29]; 3. *Chyba jednak Biagiotti* [13, с. 3] / – *Мабуть, усе-таки Biagiotti* [2, с. 21]; 4. *Co mi więc dał ten «cholerny Polak»?* [13, с. 4] / *Отож, що мені дав цей «холерний поляк»? [2, с. 30].*

Пунктуаційно відмінним є й оформлення чужого мовлення, яке при перекладі може не зазнавати лексико-граматичних трансформацій, проте повинне відповідати нормам цільової мови:

1. *Znowu jakaś reklamówka – pomyślał* [13, с. 4] / «Знову якась реклама?» – подумав [2, с. 26]; «Może ona już tam jest – pomyślał» [13, с. 10] / «Може, вона вже там є», – подумав [2, с. 61];

2. – *Czy pan też ma miejscówkę na to miejsce? Nie reagował. Starszy mężczyzna zapytał drugi raz i gdy on znowu nie zareagował, odważył się i dotknął jego ramienia.* [13, с. 4] /

– Чи ви теж маєте плацкарту на це місце?

Він не реагував. Чоловік запитав удруге, і коли він знову не зреагував, відважився доторкнутися до його плеча [2, с. 41].

3. – *Przepraszam pana, ale czy pan też ma miejscówkę na to miejsce? Wyglądał jak przebudzony ze śpiączki* [13, с. 4] /

– Вибачте, але чи ви також маєте плацкарт на це місце?

Він виглядав як пробуджений зі сну [2, с. 41].

Отже, щодо передачі чужого мовлення, то норми польської мови повністю відрізняються від норм української: можуть бути відсутні лапки, коми після прямої мови перед словами автора, звичайний текст може стояти одразу після прямої мови, у тому ж рядку.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи наступних розвідок у цьому напрямі

При перекладі з польської мови українською роману Я. Вишневецького «Самотність у мережі» перекладачка тексту О. Кравець вдалася до різних типів перекладацьких трансформацій, врахувавши відмінності на усіх мовних рівнях. Однією з основних вимог до перекладу будь-якого тексту є максимальний ступінь еквівалентності до оригіналу в усіх аспектах – семантичному, структурному, прагматичному.

Як свідчить проаналізований матеріал, найменшу частку в перекладі становить нульова трансформація, що пояснюється відмінністю в побудові предикативного центру, узгодженні та керуванні у словосполученнях, зумовлених системою відмінювання в польській мові, зокрема на рівні використанні сполучників. Водночас дослівний переклад не може передати емоційно-експресивні відтінки в цільовій мові, що спонукає перекладача використовувати різноманітні засоби української мови.

Особливо продуктивною в ідіостилі Я. Вишневецького є трансформація синтаксичної структури речення, основна причина якої – відсутність у польській мові підметів-займенників поряд із присудками, вираженими дієсловами минулого часу, тоді як в українському перекладі вони наявні, якщо не в кожному реченні в межах абзацу, то в першому завжди. Саме цей граматичний аспект і зумовив декомпресію цільового тексту.

Складно визначити частотність заміни різних типів складних речень через збільшення чи зменшення кількості предикативних одиниць і вказати на певну тенденцію стосовно польської та української мов, бо в синтаксисі обох мов не існує правил побудови складних синтаксичних конструкцій. Це вже комунікативні одиниці з довільною структурою, тому лише констатуємо факт, що ці зміни наявні у великій кількості. Крім того, зауважимо, що практично не існує «чистих» граматичних трансформацій, оскільки майже в кожному реченні можна одночасно виявити й елементи дослівного перекладу, й інверсію, і зміну синтаксичної структури речення тощо.

Художній переклад – це своєрідний виклик для перекладача, оскільки кінцевий результат повинен зберегти неповторний стиль письменника, його оригінальність, враховувати соціокультурні та етнолінгвістичні контексти як мови-оригіналу, так і цільової мови, тому вважаємо, що авторці перекладу роману Я. Вишневецького «Самотність у мережі» вдалося це зробити на високому рівні.

У перспективі плануємо зосередитися на врахуванні лінгвокультурних особливостей обох мов при художніх перекладах.

Література

1. Баранівська О. Українсько-польські синтаксичні контрасти на прикладі підрядних означальних речень з *kiedy, gdy, gdzie, dokąd, skąd* і перекладі їх українською мовою. *Roczniki humanistyczne*. 2014. Tom LXII, zeszyt 7. S. 207–216.
2. Вишневецький Я. Самотність у мережі : роман; пер. з пол. О. Кравець. Київ : Рідна мова, 2017. 424 с.
3. Волченко О. М. Використання синтаксичних трансформацій для досягнення еквівалентності перекладу. *Молодий вчений*. № 4.1 (44.1). С. 89–93.
4. Гуз О. П. Основи перекладознавства : конспект лекцій. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 72 с.
5. Карабан І. В., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти. Вінниця : Нова книга, 2003. 608 с.
6. Пехник Г. Трансформації у перекладах Григорія Кочура. *Іноземна філологія*. 2014. Вип. 127 (2). С. 150–157. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil_2014_127\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil_2014_127(2)_21).
7. Романенко Н., Головатюк Т. Лінгвокомунікативний потенціал граматичних перекладацьких трансформацій (на прикладі української інтерпретації роману С. Кінга «Під куполом»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4 (72). С. 37–40.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
9. Селіванова О. О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій. *Нова філологія*. 2012. № 50. С. 201–208. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2012_50_58.
10. Слободенюк В. В., Харченко С. В. Синтаксичні трансформації на рівні простого речення в англійсько-українському перекладі роману Пола Гоукінз «Дівчина у потягу». *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 995–997.

11. Станіславова Л., Терещенко Л. Граматичні трансформації у перекладі фентезі А. Сапковського як вияв системно зумовлених трансформацій. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2022. Вип. 24. С. 36–44.
12. Толочко О. Інверсія як засіб реалізації сценарію «агресивна поведінка» в оригінальному та перекладному дискурсі. *Іноземна філологія*. 2015. Вип. 128. С. 178–185.
13. Oczywiście! URL : <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Oczywiscie;11093.html> (дата звернення: 28.02.2023).
14. Wiśniewski J. S@motność w Sieci. URL : <https://www.rulit.me/books/samotnosc-w-sieci-read-96113-4.html> (дата звернення: 25.02.2023).

References

1. Baranivsjka O. Ukrajinsjko-poljsjki syntaksychni kontrasty na przykladi pidrjadnykh oznachalnykh rechenj z kiedy, gdy, gdzie, dokąd, skąd i perekladi jikh ukrajinsjkoju movoju. *Roczniki humanistyczne*. 2014. Tom LXII, zeszyt 7. S. 207–216.
2. Vyshnevsjkyj Ja. *Samotnistj u mrezihi : roman; per. z pol. O. Kravecj*. Kyjiv : Ridna mova, 2017. 424 s.
3. Volchenko O. M. Vykorystannja syntaksychnykh transformacij dlja dosjaghnennja ekvivalentnosti perekladu. *Molodyj vchenyj*. № 4.1 (44.1). S. 89–93.
4. Ghuz O. P. *Osnovy perekladoznavstva : konspekt lekcij*. Lucjck : Vezha-Druk, 2021. 72 s.
5. Karaban I.V., Mejs Dzh. *Pereklad z ukrajinsjkoji movy na anghlijsjku. Navchalnyj posibnyk-dovidnyk dlja studentiv vyshhykh zakladiv osvity*. Vinnycja : Nova knygha, 2003. 608 s.
6. Pekhnyk Gh. Transformacii u perekladakh Ghryghorija Kochura. *Inozemna filologhija*. 2014. Vyp. 127(2). S. 150–157. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil_2014_127\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil_2014_127(2)_21).
7. Romanenko N., Gholovatjuk T. Linghvikomunikatyvnyj potencial ghramatychnykh perekladacjykh transformacij (na przykladi ukrajinsjkoji interpretaciji romanu S. Kingha «Pid kupolom»). *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija»: serija «Filologhija»*. Ostrogh : Vyd-vo NaUOA, 2018. Vyp. 4(72). S. 37–40.
8. Selivanova O. O. Problema dyferenciaciji perekladacjykh transformacij. *Nova filologhija*. 2012. № 50. S. 201–208.
9. Slobodenjuk V. V., Kharchenko S. V. Syntaksychni transformacii na rivni prostogho rechennja v anghlijsjko-ukrajinsjkomu perekladi romanu Poly Ghoukinz «Divchyna u potjaghu». *Molodyj vchenyj*. 2019. № 11 (75). S. 995–997.
10. Stanislavova L., Tereshhenko L. Ghramatychni transformacii u perekladi fentezi A. Sapkovsjkogho jak vyjav systemno zumovlenykh transformacij. *Aktualjni problemy filologhiji ta perekladoznavstva*. 2022. Vyp. 24. S. 36–44.
11. Tolochko O. Inversija jak zasib realizaciji scenariju «aghresyvna povedinka» v oryghinaljnomo ta perekladnomu dyskursi. *Inozemna filologhija*. 2015. Vyp. 128. S. 178–185.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-28>

УДК 81'25:34

ТУРЧИН І. М., ДУБНЕВИЧ Н. Ю., ГУНЯ Л. М.
Львівський національний університет природокоористування

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

У статті розглянуто певні труднощі перекладу юридичних термінів при підготовці майбутніх юристів. Висвітлено визначення «юридична термінологія», «юридичний термін» та «юридичний переклад». Наголошено про важливість перекладних словників юридичної термінології. Проаналізовано труднощі передачі слів і висловів латинського походження, пасивного стану, кліше на основі судової справи «Франциско Кунанан Памінтуан проти Міністерства Військово-морських сил США». Розкрито сутність та способи перекладу юридичних термінів-реалій. Виявлено необхідність знання законодавства, культури своєї країни і країни носія мови.

Ключові слова: юридична термінологія, юридичний термін, юридичний переклад, реалія, слова і вислови латинського походження.

TURCHYN I., DUBNEVYCH N., HUNYA L.
Lviv National Environmental University

LEGAL TERMINOLOGY TRANSLATION IN THE TRAINING OF LAW STUDENTS: DIFFICULTIES

The article presents certain difficulties in translating legal terms in training future lawyers. The translation of legal terminology is a comprehensive process that involves knowledge of grammar, common and legal vocabulary, words and phrases of Latin origin, and others. Definitions of «legal terminology», «legal term» and «legal translation» are highlighted. It is stated that legal translation requires a translator's awareness of the laws, culture, history, national traditions of the source language and the target language in order to reproduce the source information of the target language adequately and fully. The importance of translation dictionaries of legal terminology is emphasized. It is highlighted that information in the third edition of «Documents of the Consultative Council of European Judges» is available in English and Ukrainian. The educational tutorial «Comparative Judicial Law» in the Ukrainian language, which contains information for a full understanding of the judicial system for translating terms has been analyzed. The difficulties of rendering words of Latin origin, passive voice, and clichés are analyzed on the basis of the court case «Francisco Cunanan Pamintuan, Petitioner v. Department of the Navy». It should be remembered that Latin words and phrases are often not translated. The court-presented examples may be used without modification, however, it is advisable to explain or translate them when using them in foreign language classes. One has revealed the methods of translation of legal terms-realities, which are non-equivalent lexical units, as it is difficult to reflect the national identity of a certain country and to find an equivalent that conveys stylistic and semantic nuances in the text of the source language. It has been made clear how important it is to understand the laws, customs, and culture of both one's own country and the native speaker's country. It is emphasized that lawyers who work with foreign clients or help Ukrainians who have partners abroad must understand linguistic problems and know legal terms in the process of communication. It is noted that a promising area for the education of law students is the compilation of explanatory and translation dictionaries, which will also help to further lexicography.

Key words: legal terminology, legal term, legal translation, realia, words and phrases of Latin origin.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Переклад юридичної термінології є всеохоплюючим процесом, що передбачає знання граматики, загальноживаної та юридичної лексики, слів та висловів латинського походження тощо. Зважаючи на сучасну потребу володіння іноземною мовою, у правовій сфері особливо важливо її застосовувати достовірно. Юристи, які працюють з іноземними клієнтами або допомагають українцям, що мають партнерів за кордоном, повинні розуміти лінгвістичні проблеми, що можуть виникнути у процесі комунікації. Саме тому студенти, які навчаються за спеціальністю «Право» мають глибинно досліджувати правові терміни, культурні відмінності, навчатися користуватися тлумачними та перекладними словниками з професійної тематики, щоб знання правничої термінології іноземною мовою допомогло при поясненні певної проблеми при перекладі.

Аналіз досліджень та публікацій

Вивчення юридичної термінології іноземною мовою є актуальним завданням для поліпшення освітнього процесу. До проблеми юридичного перекладу зверталися. Грунтовне дослідження особливостей перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України проведено Д. Касьяненко [5], а С. Матвеева детально вивчила лінгвістичну реконструкцію когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англо-українському корпусі юридичних текстів [7]. Слід відзначити, що у юридичних текстах є багато прикладів реалій, а способи їх перекладу подано у праці Р. Зорівчак «Реалія і переклад: На матеріалі англословних перекладів української прози» [4]. Проаналізовано навчальний посібник «Порівняльне судове право» [8] українською мовою, у якому є інформація для повноцінного розуміння судової системи для кращої передачі термінів.

Перекладні словники юридичної термінології становлять цінність, зокрема українсько-англійський словник правничої термінології, укладеного В. Карабаном [9], три частини українсько-англійського словника базової правничої термінології, укладених С. Добровольською, М. Опир, С. Панчишин [1,2,3]. Важливе місце посідає праця «Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів» [12], у якій подано оригінальний текст і його переклад.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є розкриття сутності юридичної термінології та перекладу юридичних термінів, що є необхідною умовою для підготовки майбутніх юристів.

Виклад основного матеріалу

Юридична термінологія – це слова і фрази, які використовуються в юридичній професії. Зазначимо, що не лише юристи, але також люди, чиї професії пов'язані з правом (помічники юриста, адміністративний персонал, приватні детективи, правоохоронці, письменники, редактори та журналісти тощо) та громадяни, які хочуть покращити своє розуміння уряду та суспільства застосовують юридичні терміни [14]. Зазначимо, що юридичний термін – це одиниця перекладу текстів юридичного спрямування, що показує юридичне поняття, має фахове пояснення та зміст, який є чітко визначеним [5, с. 101].

Перш за все, уважне ознайомлення з оригінальним текстом є першочерговим завданням для виокремлення лексичних та граматичних труднощів, вибору їх адекватного перекладу. Юридичний переклад є видом фахового перекладу, де кваліфікація перекладача є невід'ємною частиною передачі інформації з однієї мови на іншу.

Знаходимо доречне пояснення терміну «юридичний переклад» у дисертації Д. Касяненко, де вказано, що це – «складний вид мовленнєвої діяльності, який вимагає максимальної обізнаності перекладача у правових культурах, історії, національних традиціях вихідної мови та цільової мови задля адекватного та повноцінного відтворення вихідної інформації цільової мови» [5, с.28]. Студенти-юристи повинні навчитися шукати терміни у тлумачних або перекладних словниках. Виділимо декілька перекладних словників: три частини українсько-англійського словника базової правничої термінології [1,2,3], українсько-англійський словник правничої термінології [9].

Перекладачі стикаються з багатьма труднощами при перекладі юридичної термінології на основі судової справи «Франциско Кунанан Памінтуан проти Міністерства Військово-морських сил США» [13]. Розглянемо передачу латинських слів та висловів, а також юридичних термінів-реалій з англійської мови на українську. Крім того, зазначимо важливість знання пасивного стану в англійській мові.

У юридичних текстах ми часто бачимо латинські слова та вирази. Наприклад, слова латинського походження застосовувалися у судовій справі. Наприклад, у реченні «Whether a decision is in accordance with the law «refers to the application of the wrong legal standard, and the application of the law is reviewed *de novo*.» [13], ми ознайомилися з виразом «*de novo*». Зазначимо, що він походить із латинської мови та українською означає «заново». У науковій літературі застосовують як сталий вираз, що має значення «від самого початку» [11]. Ми також бачимо пасивну конструкцію «*is reviewed*», що можна перекласти, як «переглянуто». Перекладачі іноді перетворюють в активний стан. Ми також бачимо кліше «*in accordance with*», яке нерідко вживається для юридичної стандартизованої мови для вираження узгодження з законом та додання офіційності та стислості. У такому випадку перекладаємо, як «відповідно до/згідно з» і наголосимо, що частини мови основного слова у кліше є різними (іменник у мові-джерелі та прислівник – у мові перекладу).

В іншому прикладі з цієї ж справи «*if the employee establishes [a] prima facie case of reprisal for whistleblowing, the burden of persuasion shifts to the agency to show by clear and convincing evidence that it would have taken the same personnel action in the absence of such disclosure*» [13] бачимо вираз латинського походження «*prima facie*». У словнику знаходимо пояснення: «на перший погляд (= на основі того, що здається правдою, коли вперше побачено чи почуто)» [10]. В українському тексті можемо передати, як «на перший погляд достовірний». У цьому контексті слід виділити поняття «*whistleblowing*», що можна передати, як «інформування про порушення». Кандидат юридичних наук О. Косиця стверджує, що термін «викривач» (*whistleblower*) став популярний у час проведення реформи, спрямованої на боротьбу з корупцією в Україні і вказує на використання цього поняття у Законі України. Ця особа добровільно інформує про правопорушення, яке виявила і розуміє, що інформація є достовірною [6, с. 134-135].

Слід пам'ятати, що запозичення з латинської мови часто не перекладають. Подані приклади у судовій справі можна залишити у такому вигляді, але розглядаючи такі тексти на заняттях з іноземної мови варто пояснити чи перекласти їх. Студенти також повинні навчитися використовувати латинські слова і вислови, виконуючи усні чи письмові завдання. Крім того, викладачі іноземної мови (англійської, німецької, французької) можуть підготувати перелік найуживаніших слів і виразів латинського походження, адже майбутні юристи не завжди вивчають дисципліну «Латинська мова».

Юридичні терміни-реалії є безеквівалентними лексичними одиницями, адже важко відобразити національну самобутність певної країни й знайти еквівалент, щоб передав стилістичні та смислові відтінки в

тексті вихідної мови. Є випадки, коли необізнаність щодо історичних подій чи постатей є результатом поганого перекладу через некомпетентність відповідальної людини.

Р. Зорівчак детально описала способи перекладу реалій: транскрипція / транслітерація, гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, комбінована реномінація, калькування, транспозиція на конотативному рівні, уподібнення, ситуативний відповідник, контекстуальне розтлумачення реалій) [4, с. 93–141]. Перекладаючи назви органів влади, організацій та інших, застосовуємо транслітерацію (передаємо літери мови оригінального тексту літерами мови перекладу) чи транскрипцію (передаємо фонетичне звучання). Перекладаючи правові системи інших країн, слід детально ознайомитися з ними.

Вивчимо деякі аспекти правової системи Шотландії, яку описали Б. Роджер, І. Махер та Р. Піордан. Знаходимо назви різних судів у даному прикладі: «All published judgments by the Scottish civil courts between 2009 and 2018 including the Supreme Court in Scottish appeals were coded according to whether they emanated from the Sheriff Court (Sheriff or Sheriff Principal on appeal), Sheriff Appeal Court, Court of Session Outer House, Court of Session Inner House or the Supreme Court (in Scottish cases)» [16, с. 318]. Перекладаючи назви судів, можна дізнатися інформацію в посібниках, енциклопедіях тощо. У навчальному посібнику «Порівняльне судове право» описано те, що «Сесійний суд є вищою судовою інстанцією у цивільних справах. У суді зовнішньої палати судді розглядають справи по першій інстанції або одноосібно, а у суді внутрішньої палати – скарги на рішення суду зовнішньої палати». Крім того, автори пишуть про нижчі суди – шерифські суди [8, с. 62]. У перекладному словнику «sheriff's court – суд шерифа» [9, с.931]. Отже, ми можемо перекласти Sheriff Court, як шерифський суд, а Sheriff Appeal Court – шерифський апеляційний суд, Court of Session Outer House – Сесійний суд зовнішньої палати, Court of Session Inner House – Сесійний суд внутрішньої палати.

Враховуючи певні відмінності та труднощі при перекладі, варто вивчити висновки в дисертації С. Матвеевої щодо українсько-англійських двомовних юридичних словників, адже у них не вказують зразки використання термінів у текстах, тобто ми можемо знайти еквіваленти, які є майже безконтекстними. Цей факт перетворює словник на суто довідникове джерело лише для уточнення терміну [7, с. 195]. Отож, укладання нових перекладних словників буде хорошим поліпшенням освітньої системи в Україні.

Пояснюючи студентам різні джерела вивчення юридичної термінології, варто виділити третє видання «Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів» [12]. Ознайомлення з оригіналом та перекладом подано Департаментом правосуддя та правового співробітництва в межах проекту «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». Розглянемо Ірландію та створення Ради з питань судових призначень («the Judicial Appointments Board»). Подаємо назви членів цієї Ради в мові-джерелі: «the Chief Justice, the three Presidents of the High Court, Circuit Court and District Court, the Attorney General, a practicing barrister nominated by the Chairman of the Bar, a practicing solicitor nominated by the Chairman of the Law Society, and up to three persons appointed by the Minister of Justice, engaged in or having knowledge or experience of commerce, finance or administration or with experience as consumers of court services» [12, с. 46] та мові перекладу «Голови Верховного Суду, трьох голів (вищого суду, окружного суду й районного суду), Генерального прокурора, адвоката-барістера, який призначається головою Колегії адвокатів, практикуючого адвоката-соліситера, який призначається головою спілки юристів, а також трьох осіб, які призначаються Міністром юстиції та які працюють або мають знання і досвід у сфері торгівлі, фінансів чи адміністрації, або мають досвід отримання судових послуг» [12, с. 68]. Порівняємо з термінами, поданими професором В. Карабаном в «Українсько-англійському словнику» адвокат – «lawyer, attorney, attorney at law, advocate, jurist; (у суді) counsel, litigation counsel, counselor, counselor-at-law; (у судах вищої інстанції) брит. barrister; (у судах нижчої інстанції) брит. solicitor [9, с. 17], але також знаходимо такі еквіваленти, як «баристер» [9, с. 35] та «соліситор» [9, с. 824]. Як бачимо адвокати виконують завдання у різних судах.

Проаналізуємо важливість застосування дескриптивного перифразу слів або словосполучень юридичної термінології, адже відсутній еквівалент у мові перекладу. Знаходимо вираз «hung parliament» у статті, де вказано, що «Polls currently show a hung parliament to be the most likely outcome» [15]. Отже, словникове пояснення виразу, що не є типовим для української юридичної термінології є наступний «ситуація, в якій жодна політична партія не має більшості (= посад, на які люди обираються в парламенті), щоб мати повний контроль» [10]. Таким чином, передаємо, як «Зараз опитування показують, що найімовірнішим результатом є парламент, де жодна партія не має більшості», адже така експлікація є необхідною для повноцінного розуміння контексту. Зважаючи на вивчення цієї проблеми, студентів варто ознайомити з перекладом терміну «присяжні, які не дійшли одностайної думки», як «deadlocked [hung, less-than-unanimous, non-unanimous] jury» [9, с.737]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Перекладач повинен знати законодавство, культурні відмінності своєї країни й країни носія мови. Завдання студентів полягає в тому, щоб передати зміст оригінального тексту. Отже, переклад юридичної термінології є важливим не лише через процес глобалізації, євроінтеграції, але й війну в Україні, коли необхідно передавати інформацію в юридичному контексті вірно для ознайомлення світовою спільнотою.

Ознайомлення з труднощами перекладу юридичної термінології допоможе студентам краще зрозуміти зміст і уникнути помилок при його передачі. Учасники освітнього процесу повинні розуміти слова і вислови латинського походження, вміти перекладати юридичні слова-реалії, знати, як перекладати юридичні терміни.

Перспективним напрямом навчання студентів-правників, а також вдосконалення лексикографії є укладання тлумачних і перекладних словників.

Література

1. Добровольська С.Р., Опир М.Б., Панчишин С.Б. Українсько-англійський словник базової правничої термінології (Частина I). Львів: Видав-во «СПОЛОМ». 2020. 233 с.
2. Добровольська С.Р., Опир М.Б., Панчишин С.Б. Українсько-англійський словник базової правничої термінології (Частина II). Львів: Видав-во «СПОЛОМ». 2021. 188 с.
3. Добровольська С.Р., Опир М.Б., Панчишин С.Б. Українсько-англійський словник базової правничої термінології (Частина III). Львів: Видав-во «СПОЛОМ». 2021. 253 с.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад: На матеріалі англомовних перекладів української прози. Львів: Видавництво при Львівському університеті, 1989. 215 с.
5. Касяненко Д.С. Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.16. Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2011. 259 с.
6. Косиця О. О. Викривач як суб'єкт протидії корупційним та іншим порушенням законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 133-137. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/36.pdf (дата звернення: 18.02.2023).
7. Матвеева С.А. Лінгвістична реконструкція когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англо-українському корпусі юридичних текстів: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.17, 10.02.21. Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2020. 426 с.
8. Порівняльне судове право: Навч. посіб. / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, Н. В. Сибільова, В. С. Бабкова, Ю. І. Крючко; за ред. І. Є. Марочкина та Л. М. Москвич. Харків: Право, 2008. 112 с.
9. Українсько-англійський словник правничої термінології / уклад. В. І. Карабан. Вінниця : Нова книга, 2004. 1088 с.
10. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 19.02.2023).
11. De novo. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/De_novo (дата звернення: 18.02.2023).
12. Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів : [офіц. вид.] / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Видавничий Дім «Ратіо Децидєнді», 2020. 940 с.
13. Francisco Cunanan Pamintuan, Petitioner v. Department of the Navy. URL: <https://casetext.com/case/pamintuan-v-dept-of-navy> (дата звернення: 18.02.2023).
14. Legal Terminology. <https://www.acs.edu.au/courses/legal-terminology-499.aspx> (дата звернення: 19.02.2023).
15. Majority, hung parliament or 'cohabitation': Macron's prospects uncertain after tight election. URL: <https://www.france24.com/en/france/20220613-majority-hung-parliament-or-cohabitation-macron-s-prospects-uncertain-after-tight-election> (дата звернення: 18.02.2023).
16. Rodger, B., Maher, I., & Riordan, R. A decade of EU law in the courts of Scotland and Ireland: National legal systems compared. *Legal Studies*. 2021. 41(2). P. 311-335. doi:10.1017/lst.2020.46

References

1. Dobrovolska S., Opyr M., Panchyshyn S. Ukrainian-English Dictionary of Basic Legal Terminology (Part I). Lviv: Publishing House «SPOLOM». 2020. 233 p.
2. Dobrovolska S., Opyr M., Panchyshyn S. Ukrainian-English Dictionary of Basic Legal Terminology (Part II). Lviv: Publishing House «SPOLOM». 2021. 188 c.
3. Dobrovolska S., Opyr M., Panchyshyn S. Ukrainian-English Dictionary of Basic Legal Terminology (Part III). Lviv: Publishing House «SPOLOM». 2021. 253 c.
4. Zorivchak R. Realia and Translation (based on the material of English translations of the Ukrainian prose). Lviv: Publishing House of Lviv University, 1989. 215 p.
5. Kasianenko D. Peculiarities of Translation and Lexical Harmonization of EU Legislative Acts in the context of European Integration of Ukraine: Thesis for obtaining PhD in Philology: 10.02.16. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2011. 259 p.
6. Kosytsia O. «Whistle-blower» as a Subject of Combating Corruption and Other Law Violations. *Juridical Scientific and Electronic Journal*. 2019. № 1. P. 133-137. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/36.pdf (Accessed 18 February, 2023).
7. Matvieieva S. Linguistic Reconstruction of Cognitive Terminological Structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ in the English-Ukrainian legal corpus: Thesis for a Doctor's Degree in Philology, Specialties 10.02.17, 10.02.21. National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv, 2020. 426 p.
8. Comparative Judicial Law: Educational Tutorial / I. Marochkin, L. Moskvych, N. Sibilova, V. Babkova, Yu. Kriuchko; edited by I. Marochkina and L. Moskvych. Kharkiv: Pravo, 2008. 112 p.
9. Ukrainian-English Law Dictionary / edited by V. Karaban. Vinnytsia: Nova Knyha, 2004. 1088 p.
10. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (Accessed 19 February, 2023).

11. De novo. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/De_novo (Accessed 18 February, 2023).
12. Documents of the Consultative Council of European Judges / edited by A. Kavakin. 3rd ed., supplemented. Kyiv: Ratio Decidendi Publishing House, 2020. 940 p.
13. Francisco Cunanan Pamintuan, Petitioner v. Department of the Navy. URL: <https://casetext.com/case/pamintuan-v-dept-of-navy> (Accessed 18 February, 2023).
14. Legal Terminology. <https://www.acs.edu.au/courses/legal-terminology-499.aspx> (Accessed 19 February, 2023).
15. Majority, hung parliament or 'cohabitation': Macron's prospects uncertain after tight election. URL: <https://www.france24.com/en/france/20220613-majority-hung-parliament-or-cohabitation-macron-s-prospects-uncertain-after-tight-election> (Accessed 18 February, 2023).
16. Rodger, B., Maher, I., & Riordan, R. A decade of EU law in the courts of Scotland and Ireland: National legal systems compared. *Legal Studies*. 2021. 41(2). P. 311-335. doi:10.1017/lst.2020.46

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-29>

УДК 811.111'373.45

ФАРІОН І. Д.

Національний університет «Львівська політехніка»

ДО ПРОБЛЕМИ ПСЕВДОАНГЛІЗМІВ НА ТЛІ ОЧУЖЕННЯ МОВИ

У статті розкрито проблему невмотивованих англійських запозичень, зокрема їхньої підгрупи, що з огляду на етимологію, потрактовані як псевдоанглізми. Лексико-семантичний контекст псевдоанглізмів – англолатинізма донат та англогрецизма хайп – розкрито на соціокультурному тлі мови-джерела та запропоновано питомі українські відповідники як актуалізацію українського мовомислення.

Ключові слова: англізми, псевдоанглізми (англолатинізми, англогрецизми), барбаризація, персонімінація, мовомислення.

FARION I.

Lviv Polytechnic National University

REGARDING THE PROBLEM OF PSEUDO-ENGLICISMS ON THE BACKGROUND OF LANGUAGE FOREIGNIZATION

The article reveals the problem of unmotivated English borrowings, in particular, their subgroups, which, given the etymology, are treated as pseudo-anglicisms. The lexico-semantic context of pseudo-anglicisms - anglo-latinism donat and anglo-greekism hype - is revealed against the socio-cultural background of the language-source and specific Ukrainian equivalents are proposed as an actualization of Ukrainian linguistic thinking.

Taking into account the different **degree of lexico-semantic assimilation**, the anglicisms (or pseudo-anglicisms) involved in the analysis are grouped into three categories: barbarization, assimilated borrowing, persononomination:

Barbarization is a borrowing **with an existing and unattracted equivalent** in translation dictionaries, as well as with a new specific equivalent, its search and approbation (64.6%): аб'юз – насильство, аутфіт – стрій, афіліація – належність (abuse – violence, outfit – clothing, affiliation – belonging).

Assimilated borrowing - the possibility of replenishing the synonymous series through shades in meaning and the nomination of a new concept in the receiving language (16.2%): офшор – безподаткова територія, тренд – напрям, мода, тенденція, футбол – копаний м'яч (offshore – tax-free territory; trend – direction, fashion, tendency; football – kicked ball).

Persononomination – is a newly created term by an author in the English language (and at the same time new realia in the receiving language), i.e., **persononomena** (19.2%). Such lexemes have their specific authors and the author's motivation for naming: блог – щоденник, журнал, гендер – соціостать, лайфхак – навід, порада, підказка (blog – diary, magazine; gender – social class; life hack – hint, advice, tip).

The percentage ratio, in particular the largest number of borrowings at the level of barbarization (64.6%), assimilated borrowings to a lesser extent (16.2%) and only 19.2% of persononomena due to the lack of corresponding concept or realia in the receiving language, testifies about a very low level of attracting the resources of the receiving language and the unconditional admiration of Ukrainians for someone else's unmotivated vocabulary.

Any borrowings in the language should be interpreted through the prism of the national principle, which consists in the constant actualization of one's own capabilities, which open up to the Ukrainian language a continuous path to renewal and enrichment.

Key words: Anglicisms, pseudo-anglicisms (anglo-latinisms, anglo-greekisms), barbarization, persononomination, linguistic thinking.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Проблема запозиченої лексики в системі мови і функціонування чужої мови в національній державі, зокрема англійської та англійської мови, – це синтез етнопсихологічної, суспільно-політичної і мовної проблематики. Кульмінаційні історичні процеси неминуче виявляють себе через чужі мовні засоби та чужі мови, що показово сигналізують про ідеологічний напрям розвитку суспільства та його спроможність чи неспроможність вистояти в часи глобалізму, нав'язаного мультикультуралізму та національно-визвольної московсько-української війни.

Попри мовно-глобалізаційні тенденції, ще нікому не вдавалося впродовж усієї людської цивілізації знищити природне прагнення кожного народу розвивати свою етномовну самобутність і протистояти не лише соціополітичній експансії чужих мов, але й плекати культуру своєї мови в супротиві до очуження (барбаризації) в умовах глобального політичного тиску.

Аналіз досліджень та публікацій

Разом з лавиною англозапозичень у XXI столітті зростає і кількість дисертаційних праць про цей пласт лексики: Н. О. Попової [7], О. А. Стишова [9], С. А. Федорець [10], Л. М. Архипенко [1], Я. В. Битківської [2], О. М. Лапінської [5], Т. С. Майструк [6] та інші, а також численні статті на цю тему переважно про ступені освоєння англійців, їхню лексико-семантичну структуру, синтагматично-

парадигматичні, прагматичні зв'язки і функціонування, доцільність та перспективність входження до мовної системи та вплив позамовних чинників, а також напрацювання словників англізмів.

Упродовж останніх чотирьох років (2019–2022) в європейській лінгвістиці також зростає кількість досліджень процесу запозичень з англійської мови в романських та слов'янських мовах, статусу англізмів і псевдоанглізмів, їхньої прагматики і синтагматики, адаптації до тої чи тої мовної системи [13].

Предметом нашого аналізу є *історія ста* різноматичних поширених англізмів в нашому інформаційному просторі, зокрема, в освітньому середовищі. Це той соціолінгвальний фокус запозичених лексем, що вможливує не лише проаналізувати їхню лексико-семантичну структуру в мові-джерелі – англійській та мові-вбирачеві – українській, а зосередитися на окремих різновидах запозичень – псевдоанглізмах. Використання їх в українській мові потребує не лише обґрунтованої мотивації, але й докорінного етимологічного аналізу як однієї з підстав до входження в лексико-семантичну структуру української мови.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – на основі *лексем-псевдоанглізмів* розкрити їхню етимологію та соціокультурне тло функціонування в англійській та українській мовах, відтак дібрати до них питомі українські відповідники як спосіб актуалізації українського мовомислення.

Виклад основного матеріалу

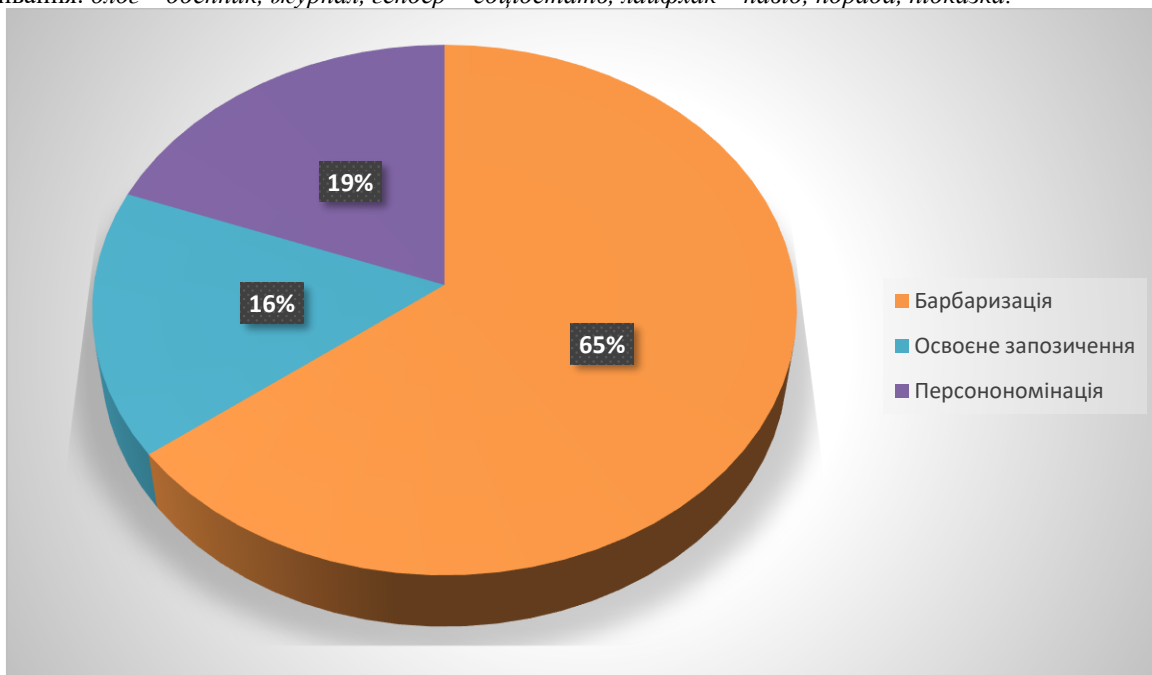
Ще не подолавши понад трьохсотлітньої окупації московської мови під гаслом «інтернаціоналізації» з вислідом мовного гібридизму – *суржика*, українці бездумно потрапили в пастку *глобальної англізації* – і *псевдоанглізми* в цьому процесі посіли показове місце: чуже, аби лиш не своє. З чужих слів не живуть так само, як із чужого дому: «...іноземні мови були й будуть джерелом збагачення нашої мови, але не коштом заміни віками усталених форм, а коштом винайдення нових засобів відтворення дійсності» [4, с. 43].

З огляду на різний **ступінь лексико-семантичного освоєння**, залучені до аналізу англізми (чи псевдоанглізми) поділяємо на три основні групи: *барбаризація*, *освоєне запозичення*, *персонономінація*:

Барбаризація – це запозичення з **наявним і незалученим відповідником** у перекладних словниках, а також із новоствореним питомим відповідником, його пошуком та апробацією (64,6%): *аб'юз* – *насильство*, *аутфіт* – *стрій*, *афіліація* – *належність*.

Освоєне запозичення – можливість поповнення синонімного ряду через відтінки в значенні та номінація нового поняття в мові-вбирачеві (16,2%): *офшор* – *безподаткова територія*, *тренд* – *напрямок, мода*, *тенденція*, *футбол* – *копаний м'яч*.

Персонономінація – авторський новотвір в англійській мові (і водночас нова реалія в мові-вбирачеві), тобто *персонономенами* (19,2%). Такі лексеми мають своїх конкретних авторів та авторську мотивацію називання: *блог* – *оденник*, *журнал*, *гендер* – *соціостать*, *лайфхак* – *навід*, *порада*, *підказка*.

Діаграма 1. Класифікація англізмів за ступенем лексико-семантичного освоєння

Відсоткові відношення, зокрема найбільша кількість запозичень на рівні *барбаризації* (64,6%), меншою мірою *освоєних запозичень* (16,2 %) і всього лиш 19,2% *персонономенів* через відсутність

відповідного поняття чи реалії в мові вбирачеві, свідчить про дуже низький рівень залучення ресурсів мови-вбирача та беззастережне схиляння українців перед чужою невмотивованою лексикою.

Не менш показовий щодо ступеня лексико-семантичного освоєння англійців етимологічний аналіз, який вможливує розкрити їхнє походження, вислідом чого стає окрема підгрупа **псевдоанглійців** як предмет нашого дослідження. Їхня внутрішня форма сягає передусім *латинізмів* (37%) та меншою мірою інших основ, що можемо спостерегти нижче в таблиці та схемі. Водночас спосіб входження цих слів в українську мову через англійський світ вмотивовує їхню назву як *псевдоанглійці*.

Таблиця №1.

Етимони англійців і псевдоанглійців	
ПОХОДЖЕННЯ	ПРИКЛАДИ АНГЛІЗМІВ
Прагерманське	<i>ball, blackout, board, book, brand, build, come, craft, dead, doodle, foot, free, guarantee, hack, harass, hard, hate, head, hold, home, lap, life, list, lock, long, look, make, name, road, set, shop, shore, show, skill, soft, stake, start, stick, team, tease, tell, top, trend, troll, watch, web, word, work, yes</i>
Латинське	<i>abuse, affiliate, assure, bill, case, cash, challenge, check, content, cross, digest, donation, event, explain, facilitate, fact, fiction, gender, influence, lance, line, media, message, mix, mob, monitor, picture, press, pride, puzzle, quest, scout, sex, site, sketch, spoil, sport, story, tutor</i>
Інше	<i>biography (грец.), bot (старослов.), coach (угор.), hype (грец.), тете (грец.), mentor (грец.), school (грец.)</i>
Невідоме	<i>bird, bully, cast, fake, fit, freak, fuck, gay, goal, hub, kit, log, pitch</i>
Звуконаслідування (ономатопея)	<i>boost, chat, flash</i>

Як бачимо, етимологічний аналіз англійців уможливив ідентифікувати окрему групу *псевдоанглійців* переважно з латинськими основами, що становлять 35,5% (діаграма №2, табл. №1) та англійців з прагерманською етимологією 43,6%. Значно менше англійців, що етимологічно сягають грецької мови і зовсім зрідка – старослов'янської та навіть угорської.

Діаграма 2. Класифікація англійців та псевдоанглійців за етимологією

Крізь призму історій двох псевдоанглійців (англолатинізма й англогрецизма) та їхніх українських відповідників розкриємо їхнє виникнення та функціонування, лексико-семантичне поле, етимологію, мотив номінації як самостійні шляхи кожного зі слів у кожній з мов, себто соціолінгвальну прагматику. Як відомо, лінгвістичну спрямованість терміна *прагматика* надав американський філософ Ч. Морріс наприкінці 30-х років ХХ ст., запропонувавши три виміри мовного семіозису (знаковий засіб – позначений об'єкт – інтерпретанта): семантику – як відношення знака до інтерпретатора, синтактику – як відношення знаків один до одного та прагматику – як відношення знаків до інтерпретатора [8, с. 582].

Саме ця когнітивна триединість є інструментом проникнення в природу запозичень: «Іноземці» починають витискати нашу питому лексику. Ми втрачаємо віру в самих себе: починаємо боятися власних слів і зворотів. Там, де можна вжити своє слово, ми віддаємо перевагу «чужинцеві». І коли чехи майже всі іноземні слова замінили чеськими – навіть театр у них дівадо, то ми – навпаки: кожне своє слово хочемо замінити іноземним» [3, с. 73].

ДОНАТ. ДОНАТОР. ДОНАТИТИ

З розвитком інтернет-технологій, зокрема комп'ютерних ігор, значного поширення в мережевому просторі набув псевдоанглiзм (англолатинiзм) *донат* у танслiтеровному фонетичному освоєнні замість транскрипційно-фонетичного *донейт*.

Первісно *донат* – це була грошова допомога для розвитку перспективних ігрових проєктів. Адже завжди знайдуться ті, кому простіше заплатити, ніж виграти власними силами. Тобто *донат* – це популярна бізнес-модель поширення завантаженого контенту або доступу до послуг, які надають за невеликими цінами. Це добровільна фінансова пожертва людей – «замовників».

Словотвірний похідник *донатори* – це гравці, що мають можливість платити гроші в онлайн-іграх, за придбання ігрової валюти, екіпіровання, рідкісні речі та інше. Переважно – це дорослі люди з належними статками. Якщо не платити, то отримати зброю, техніку, екіпіровання останніх рівнів майже неможливо. Отримують ті, хто дуже часто заходить у гру, користується обхідними шляхами у вигляді махінацій, ловить або шукає різні бонуси і кристали. Водночас є і такі *донатори*, що надають фінансову підтримку безкорисливо [11].

Відтак поняття *донату* (тобто *пожертви* чи *дару*) поширилося на інші сфери суспільного життя, де *пожертва* має безкорисливий подячний характер і спрямована на розвиток підтримуваної діяльності, як, наприклад, зараз суспільство масово підтримує грошми та іншими засобами ЗСУ в час національно-визвольної війни України з Росією.

В англійській мові *donate* належить до дієслова та іменника: [dɒ(ʊ)'neɪt] v (past і p. donated, pres. p. donating) 1. 'дарувати'; she ~d her books to the library вона подарувала свої книги бібліотеці; 2. *амер.* 'жертвувати'; to ~ blood бути донором. alms [ɑ:mz]; n (pl без змін; вжив. і як *sing.*, і як *pl*) 'милостиня'; to donate ~ подавати жебракам [АУС, с. 405]; *donation* [dɒ(ʊ)'neɪʃ(ə)n] n1. 'дар; жертва, пожертвування' (to); a voluntary ~ добровільне пожертвування; to make a ~ подарувати; 2. *юр.* 'документ про дарування, дарча'.

Етимологічно лексема сягає латинізма *donatus* 'подарований', на основі якого виник антропонім *Донат*, ч. лат. *Donatus* 'подарований'; *Доната*, ж. до ч. *Донат*; *Донатіан*, ч. лат. *donatus* 'подарований' + суфікс належності *an(us)* син (чи потомок) Доната [Т.СУІ, с. 111]. Один з можливих способів виникнення теперішнього апелятива *донат* – це *деантропонімізація* власного імені *Донат*.

Натомість лексема *жертва* в українській мові (порівняй болг. жертва, др. жьртва, п. žertwa, žartwa, ч. слц. žertva, вл. žertwa, м. жртва, жертва, схв. жртва, слн. Žrtev), очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; стсл. жьртва, що зведено до праслов'янського *žrtva, спорідненого з литовським girtī «хвалити, вихвалити», прус. girtwei, лат. grātus «приємний, привабливий, гідний подяки, вдячний», ав. gaḡ- «хвала, хвальна пісня; нагорода», дінд. grnāti «кличе, оспівує»; пов'язане також з основою *get-/gьg/gog- «горіти, палити» [ЕСУМ 2, с. 194–195].

Отже, нема жодної потреби в українській мові повсюдно вживати форму *донат*, *донатор*, *донатити* замість питомих лексем *пожертва*, *жертва*, *дар* та похідники від них *жертвувати*, *дарувати*, *жертвodawці*.

ХАЙП, ХАЙПИТИ, АНТИХАЙП

Сьогоднішній інформаційний простір, що переважно розрахований на скандальну інформацію та рекламу, не обходиться без псевдоанглiзма *хайп*. В англійській мові це омонімна і багатозначна лексична одиниця: *hype* [haɪp] І розм. 1. n 1). 'розкручування (актора тощо), просування (товару тощо), піяр, рекламний галас', 2) 'замилування очей, озоамилування, омилення, введення в оману', 3) 'шахрайство, облуда, дурісвітство, дуріння'; 2. v 1) 'розкручувати (товар, ідею...), піярити, (інтенсивно) рекламувати, 2) 'замилувати очі, вводити в оману, туману пускати', 3) 'обманювати, ошукувати, піддурювати'; II 1. n 1) (hypodermic) *сленг.* 'підшкірна ін'екція, шприц, голка' (для підшкірних ін'екцій), 2) *сленг.* 'наркоман, нарік' (особл. той, що колеться), 2. 1) (*перев.* be hyped up) 'стимулювати, збуджувати, хвилювати' (когось), 2) 'збільшувати'; III *adj сленг.* 'чудовий, дуже гарний, добрячий, добренний, крутий' [ЗНАУС]; *hype n.* 'ажіотаж навколо розрекламованої в газетах, телевізії тощо події' [CD].

Слово *hype* зі звуженим значенням як 'надмірна, оманлива публічність, гласність, реклама' виникло 1967 року в американській англійській (хоча дієслово засвідчене ще з 1937 року) частково як вислід зворотного утворення від грецизма *hyperbole*, що було посилене сленговим дієсловом *hype* 'шахраювати, завищуючи ціни або обраховувати' (1926 р.), де слово *hyper* – це 'шахрай' (1914 р.). Останнє пов'язане зі словотвірним елементом *hyper-* 'над, понад, поза', що походить від грецького *hyper* 'понад, понад міру'

(порівняй грецизм *hyperbole* 'навмисне перебільшення для посилення виразності та підкреслення сказаної думки') далі – від праїндоевропейського кореня *uper* 'понад' [OED; ЛСД, с.161].

Побутує також думка, що це слово вперше використали у США в 20-х рр. минулого сторіччя в середовищі наркоманів у значенні *разова доза*, а відтак відбулося метафоричне перенесення його на сферу реклами [12].

Водночас побутування слова *хайп* підсилене і його омонімною формою, що виникла способом аббревіації початкових літер від *Hyip* – *High Yield Investment Program*, що називає себе високоприбутковим інвестиційним інтернет-проектом [12], а насправді – це вид шахрайства, що схожий на інвестиційний фонд з високою прибутковістю. Це афера, що обіцяє високу окупність інвестицій, виплачуючи колишнім учасникам гроші коштом надходжень від нових клієнтів. Тобто – фінансова піраміда. Як і будь-яка піраміда, *хайпи* існують, поки є свіжі вливання грошей від нових клієнтів. Живуть *Hyip (хайпи)* недовго – від місяця до кількох років, але спрогнозувати точний час неминучої «кончини» проекту непросто, позаяк тривалість існування залежить від типу і розвитку конкретного проекту [12].

У сучасних реаліях словом *хайп*, що стало вузлом кількох навзаєм підсиленних значень (омонімного також), називають емоційне збудження навколо чого-небудь, підвищений інтерес, істеріку, рекламний шум у медіа, що відбувається навколо чогось нового й очікуваного – сайту, гаджета, програми, особистості, події і т. д. [12]. Українською мовою цей стан передають слова: *галас, захват, значна увага, інтерес*.

Поширення цього слова спричинилося і до виникнення його словотвірних похідників з допомогою українських словотвірних засобів: *хайпити, хайпанути*, тобто *піярити, рекламувати, розкручувати, роздмухувати галас, підігрівати ажіотаж, тусити, розводити шум*, а також *антихайп*, коли йдеться про щось провальне, нудне, не модне, що не виправдало надії автора.

В інтернет-просторі *хайп* використовується з решіткою (а не *хештегом!*) «#» під фото, відео з цікавими людьми/подіями, що означає заклик до реклами і просування або навпаки – під нудними провальними активностями словом «#хайпимо» автор саркастично закликає підтримати антирекламну акцію. У молодіжному середовищі *хайп*, базуючись на основному значенні, набуває окремих відтінків значення: «*туса, двіжуха, популярність, модність, швидкий ризикований вид доходу, поклоніння, обоженювання*» [12, е-ресурс].

Отже, уживаючи псевдоанглоамерикнізм *хайп* (мало б бути *гайп*), не забуваймо про наше *галас, крик, шум, інтерес, цікавість, захват, увага*.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Будь-які запозичення в мові слід трактувати крізь призму *національного принципу*, що полягає в постійній актуалізації власних можливостей, які відкривають перед українською мовою неспинний шлях до оновлення, збагачення і перспективи. Відтак це стає запорукою невичерпних можливостей власного мовомислення, словотворення, синтагматично-парадигматичних відношень, першорядності своєї мови як основної операційної системи існування нації й держави.

Натомість теперішня *англійзація* (разом із *псевдоанглізмами*) – це процес неконтрольованого напливу невмотивованих позик у мову як наслідку суспільно-політичних чинників глобалістського спрямування та ментальної ущербності значної частини українського суспільства, що, ще не вийшовши з російськомовної залежності, потрапило в англomanію.

Етимологічний та лексико-семантичний аналіз двох опорних псевдоанглізмів *донат* (*донатор, донатити*) з латинським етимомом, *хайп* (*хайтити, антихайп*) з грецьким етимомом уможливили розкрити соціокультурну реальність англomовного світу, мотивацію виникнення нових значень під впливом позамовних чинників, а відтак доречність чи недоречність вживання їх в українській мові.

Література

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2005.
2. Битківська Я. В. Тенденції засвоєння і розвитку семантики англіцизмів у сучасній українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2008.
3. Караванський С. Пошук українського слова, або, Боротьба за національне «Я». Серія «Платону це б сподобалось...». Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 233 с.
4. Караванський С. До зір крізь терни, або Хочу бути редактором. Львів: БаК, 2008. 118 с.
5. Лапінська О. М. Англіцизми в структурі українського художнього тексту кінця ХХ – початку ХХІ ст. Дисертація канд. філол. наук: 10.02.01, Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Д., 2013. 200 с.
6. Майструк Т. С. Англійські запозичення у функціонально-стильових різновидах української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис. кандидата філол. наук : 10. 02. 01. Кривий Ріг, 2010. 20 с.
7. Попова Н. О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.): дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Запорізький держ. ун-т. Запоріжжя, 2005. 19 с.

8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 843 с.
9. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та словотворі української мови кінця ХХ ст. (за матеріалами ЗМІ) : дисертація д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2003.
10. Федорець С. А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами : дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005.
11. Що таке донат – значення і приклади. Доступ: <https://kuzminykh.org/2327-what-is-donation.html> (дата звернення 01.03.2023).
12. Що таке хайп: переклад як пояснити значення цього слова. Доступ: <https://goodhouse.com.ua/poradi/10765-shho-take-xajp-pereklad-yak-poyasniti-znachennya-cogo-slova-shho-oznachaye-slovo-xajp-na-molodizhnomu-movoyu-v-interneti-shho-take-xajp-proekt-xajp-groshi-znachennya-shho-take-anti-xajp-znac.html> (дата звернення 01.03.2023).
13. Deeney I., Beletskaya O. English borrowings in the Spanish language: Language policy of the Royal Academy of the Spanish language and the Fundéu BBVA regarding anglicisms. Research Result. Theoretical and Applied Linguistics, 2021. Volume 7, Issue 2. P.13–20.

Умовні скорочення

- АУС — Гороть Є. І. Коцюк Л. М., Малімон Л. К., Павлюк А. Б. / під загальним керівництвом Є. І. Гороть. Англо-український словник. Вінниця: Нова Книга, 2006. 1700 с.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: У семи томах / За ред. О.С. Мельничука. К.: Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.
- ЗНАУС — [Загальний народний англійсько-український словник](https://e2u.org.ua/s?w=teaser&dicts=1&highlight=on&filter_lines=on), 2010. Доступ: https://e2u.org.ua/s?w=teaser&dicts=1&highlight=on&filter_lines=on
- ЛСД — Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
- Т.СУІ — Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
- CD — Cambridge Dictionary. Доступ: <https://dictionary.cambridge.org>
- OED — Online Etymology Dictionary / Douglas Harper, 2001. Доступ: <https://www.etymonline.com/>.

References

1. Arkhypenko L. M. Inshomovni leksychni zapozychennia v ukrainskii movi: etapy i stupeni adaptatsii (na materialii anhlitsyzmiv u presi kintsia XX – pochatku XXI st.): dys... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Kharkivskiy natsionalnyi un-t im. V. N. Karazina. Kharkiv, 2005.
2. Bytkivska Ya. V. Tendentsii zasvoiennia i rozvytku semantyky anhlitsyzmiv u suchasni ukrainskii movi : avtoref. dys... kand. filol. nauk. Ivano-Frankivsk, 2008.
3. Karavanskyi S. Poshuk ukrainskoho slova, abo, Borotba za natsionalne «Ya». Serii «Platonu tse b spodobalos...». Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademii», 2001. 233 s.
4. Karavanskyi S. Do zir kriz temy, abo Khochu buty redaktorom. Lviv: BaK, 2008. 118 s.
5. Lapinska O. M. Anhlitsyzmy v strukturі ukrainskoho khudozhnogo tekstu kintsia XX – pochatku XXI st. Dysertatsiia kand. filol. nauk: 10.02.01, Dnipropetr. nats. un-t im. Olesia Honchara. D., 2013. 200 s.
6. Maistruk T. S. Anhlitski zapozychennia u funktsionalno-stylovykh riznovydakh ukrainskoi movy kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolit : avtoref. dys. kandydata filol. nauk : 10. 02. 01. Kryvyi Rih, 2010. 20 s.
7. Popova N. O. Strukturno-semantychni osoblyvosti novitnikh leksychnykh zapozychen z anhlitskoi v ukrainsku movu (90-i rr. KhKh st. – pochatok XXI st.) : dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. Zaporizkyi derzh. un-t. Zaporizhzhia, 2005. 19 s.
8. Selivanova O. O. Lihvistychna entsyklopediia. Poltava: Dovkillia-K, 2011. 843 s.
9. Styshov O. A. Dynamichni protsesy v leksyko-semantychnii systemi ta slovotvori ukrainskoi movy kintsia KhKh st. (za materialamy ZMI) : dysertatsiia d-ra filol. nauk: 10.02.01 / NAN Ukrainy; Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni. Kyiv, 2003.
10. Fedorets S. A. Anhlitski zapozychennia v movi suchasnoi ukrainskoi reklamy : dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv, 2005.
11. Shcho take donat – znachennia i pryklady. Dostup: <https://kuzminykh.org/2327-what-is-donation.html> (data zvernennia 01.03.2023).
12. Shcho take khaip: pereklad yak poiasnyty znachennia tsho slova. Dostup: <https://goodhouse.com.ua/poradi/10765-shho-take-xajp-pereklad-yak-poyasniti-znachennya-cogo-slova-shho-oznachaye-slovo-xajp-na-molodizhnomu-movoyu-v-interneti-shho-take-xajp-proekt-xajp-groshi-znachennya-shho-take-anti-xajp-znac.html> (data zvernennia 01.03.2023).
13. Deeney I., Beletskaya O. English borrowings in the Spanish language: Language policy of the Royal Academy of the Spanish language and the Fundéu BBVA regarding anglicisms. Research Result. *Theoretical and Applied Linguistics*, 2021. Volume 7, Issue 2. P.13–20.

Umovni skorochennia

- AUS – Horot Ye. I. Kotsiuk L. M., Malimon L. K., Pavliuk A. B. / pid zahalnym kerivnytstvom Ye. I. Horot. Anhlo-ukrainskyi slovnyk. Vinnytsia: Nova Knyha, 2006. 1700 s.
- ESUM – Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: U semy tomakh / Za red. O.S. Melnychuka. K.: Nauk. dumka, 1982–2012. T. 1–6.
- ZNAUS — [Zahalnyi narodnyi anhlitsko-ukrainskyi slovnyk](https://e2u.org.ua/s?w=teaser&dicts=1&highlight=on&filter_lines=on), 2010. Доступ: https://e2u.org.ua/s?w=teaser&dicts=1&highlight=on&filter_lines=on
- LSD — Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk / R. T. Hromiak, Yu. I. Kovaliv ta in. Kyiv: VTs «Akademii», 1997. 752 s.
- T.SUI — Triiniak I. I. Slovnyk ukrainskykh imen. Kyiv: Dovira, 2005. 509 s.
- CD — Cambridge Dictionary. Доступ: <https://dictionary.cambridge.org>
- OED — Online Etymology Dictionary / Douglas Harper, 2001. Доступ: <https://www.etymonline.com/>.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-30>

УДК 811.111'342-021.475.4

ФЕДОРОВА О. В., СЕВЕРІНА Т. М., ЗАКРЕНИЦЬКА Л. А., ГАНДАБУРА О. В.

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ ПРИ НАВЧАННІ ЧИТАННЮ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена характеристиці труднощів у навчанні читанню англійською мовою та опису шляхів їх подолання. Авторами проаналізовано основні причини виникнення труднощів у навчанні читанню англійською мовою саме українських учнів з огляду на відмінності звукового та буквенного складу цих мов. Визначено необхідні передумови успішного навчання читанню. Значну увагу присвячено характеристиці фонетичної обізнаності як необхідної навички для успішного навчання читанню будь-якою мовою. Авторами наведено приклади різноманітних вправ для формування мікро-вмінь читання.

Ключові слова: читання, навчання читанню, труднощі у читанні, фонетична обізнаність, фонема.

FEDOROVA O., SEVERINA T., ZAKRENYTSKA L., HANDABURA O.

Khmelnytsky Humanitarian-Pedagogical Academy

WAYS TO OVERCOME DIFFICULTIES IN TEACHING READING IN ENGLISH

The article justifies the importance of the practice of daily reading against the background of consumption of "quick" information from social networks, available video content and television. The relevance and urgency of the formation of reading skills is emphasized in view of the "Strategy for the development of reading for the period until 2032 "Reading as a life strategy", approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

The article is devoted to the characteristics of difficulties in learning to read in English and the description of ways to overcome them. The authors analyzed the main causes of difficulties in teaching Ukrainian students to read in English in view of the differences in the sound and letter composition of these languages.

The necessary prerequisites for successful learning to read have been determined. Considerable attention is devoted to the characteristics of phonemic awareness as a necessary skill for successful learning to read in any language. Phonemic awareness is the ability to notice, think about, and work with the individual sounds (phonemes) in spoken words. This includes blending sounds into words, segmenting words into sounds, and deleting and playing with the sounds in spoken words. Explicit teaching of phonological awareness in early years can eliminate future reading problems for many students. The authors gave examples of various exercises for the formation of reading micro-skills.

Special attention is paid to the strategy of multisensory leaning, which incorporates different activities in teaching reading based on seeing, hearing, moving, touching, reading and writing. Multisensory approach is overall beneficial to the learners' academic development as it includes a wide spectrum of highly motivational, interactive and entertaining activities. Such activities as Sound Chain, Sound and Pound, Key Vowel, Catch the Sound, Paddle Pop, Syllable Segmenting and Blending are described and carefully exemplified in the article.

Key words: reading, learning to read, reading difficulties, phonetic awareness, phoneme.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сьогодні Україна переживає системну кризу в наслідок тривалої пандемії корона-вірусу та широкомасштабної військової агресії РФ. Разом з тим суспільство та влада діють консолідовано та оперативно, щоб, не лише подолати безпосередні наслідки, а й віднайти нові можливості та шляхи для подальшого розвитку. Саме тому так багато зусиль наразі прикладається для реалізації євроатлантичної інтеграції, реформ судової, політичної, економічної та інших сфер. Не осторонь залишається і галузь освіти: триває реформа НУШ та пошук ефективних шляхів розвитку особистості. До таких, без сумніву, можна зарахувати читання. Його винятково важливу роль на сьогодні затверджено у Стратегії розвитку читання на період до 2032 року "Читання як життєва стратегія", схваленої розпорядженням Кабінету міністрів України.

В стратегії також відзначено негативні тенденції розвитку практики щоденного читання: «на сьогодні читання для задоволення та розвитку як життєва практика втрачає свою популярність в Україні, поступаючись споживанню "швидкої" інформації із соціальних мереж, доступному відеоконтенту і телебаченню. Ситуація в Україні є особливо гострою: надто замала кількість виданих книжок на душу населення, а показники кількості населення, що читає, стрімко падають. Так, останнє і єдине порівнюване дослідження читання "Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання" (2020) підтверджує це: частота читання книжок під час дозвілля серед українців зменшилась» [1]. За таких умов потрібно шукати будь-яку можливість залучити підрастаюче покоління до читання. Одним із них є навчання читанню не лише рідною мовою, а й іноземною. Однак, у навчанні читанню іноземними мовами як учні, так і вчителі стикаються з ще більшою кількістю труднощів, якщо порівнювати з читанням рідною мовою.

Аналіз досліджень та публікацій

У вітчизняній педагогіці проблема навчання читання, вочевидь, не є новою. Без перебільшення тисячі праць присвячені методиці, психології та технологіям навчання читанню як рідною, так і іноземною мовами.

Однак той факт, що ситуація з читанням щороку погіршується, свідчить, що існує нагальна потреба напрацювання більш ефективних шляхів навчання читанню. Перспективним у цьому напрямку є вивчення закордонного педагогічного досвіду, адже в багатьох країнах, зокрема у США, уже давно існують національні центри досліджень даної проблеми. Заслужують на увагу праці Reza A. M., Nizam I. H., Anderson Neil J., Baker L., Beall L. C., Carrell Patricia L., Duke Nell K., Pearson, P. David, Genc Humeysa, Stevenson M. та інших фахівців, які досліджують прогресивні тактики та стратегії формування читацької компетентності [3;4;5;6;7;8;10].

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у визначенні спектру труднощів у навчанні читанню англійською мовою та описі шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу

На жаль, невтішною є ситуація з навчанням читанню і в інших країнах. Так за оцінками Національного інституту здоров'я США, кожна п'ята дитина має серйозні труднощі з навчанням читанню. Ці діти потенційно є одними з найбільш проблемних дітей у суспільстві. Однак за умови раннього виявлення та професійної допомоги діти, яким важко читати, можуть досягати успіхів; без цього їм загрожує невдача в школі та житті.

З 1965 року федеральний уряд США інвестував понад 100 мільйонів доларів, щоб з'ясувати, чому так багато дітей мають проблеми з навчанням читанню та що можна зробити, щоб їх усунути. Завдяки цьому дослідженню акумульовано великий обсяг інформації щодо того, як визначити дітей з групи ризику та як допомогти їм, перш ніж вони зазнають невдачі у навчанні читанню та загальній академічній діяльності. У 2001 році було започатковано асоціацію та сайт Reading Rockets що є освітньою ініціативою WETA, головної громадської телерадіостанції в столиці США.

Місія Reading Rockets полягає в тому, щоб зробити її доступною інформацію, засновану на дослідженнях і передовій практиці якомога більшої кількості людей за допомогою потужностей та доступності телебачення та Інтернету [2].

Фахівці виділяють ряд причин, які лежать в основі труднощів у навчанні читанню англійською мовою. В одну групу можна віднести причини більш загального характеру:

- Окремі учні мають загальні проблеми з навчанням (порушення інтелектуального розвитку, затримка психічного розвитку, психо-емоційні розлади, порушення та затримка розвитку мовлення), що ускладнюють навчання читанню.

- Інші приходять до школи без основ грамотності, необхідної для того, щоб стати читачами.

- Деяким дітям важко, тому що вони отримали поганий або непрофесійний інструктаж з читання від некваліфікованого чи некомпетентного педагога.

До іншої групи відносять фактори, що безпосередньо перешкоджають розвитку уміння читати:

- Труднощі з розпізнаванням окремих звуків у вимовлених словах (фонем). Здатність розпізнавати звуки мови та маніпулювати ними називається **фонематичною обізнаністю**.

- Труднощі з озвученням написаних слів (декодування) і розпізнаванням знайомих частин слів (сегментування).

- Труднощі з розумінням прочитаного. Обмежений словниковий запас і базові знання сприяють зниженню рівня розуміння прочитаного.

- Метод навчання читанню, який не відповідає індивідуальним потребам дитини. Наприклад, дитині з дислексією можуть знадобитися додаткові чіткі (покрокові) інструкції, які надаються в ретельно спланованій послідовності.

Перелік факторів ризику у навчанні читанню можна продовжувати, але варто розуміти, що, коли вони будуть виявлені на ранній стадії, можна запобігти багатьом проблемам читання у дітей.

Фахівці Reading Rockets та WETA стверджують, що в основі успішного навчання читанню лежить фонологічна обізнаність.

Фонематична обізнаність — це здатність ідентифікувати, чути та маніпулювати окремими звуками (фонемами) у вимовлених словах. Маніпулювання звуками (фонемами) в словах включає вилучення, зливання, розспівування або іншу зміну звуків [9].

Перш ніж діти навчатися читати друкований текст, вони повинні усвідомити, як взаємопов'язані звуки в словах. Вони повинні розуміти, що слова складаються зі звуків мови або фонем.

Фонема — це найменші звукові частини у вимовленому слові, які впливають на значення слова. Наприклад, зміна першої фонемі в слові *hat* з /h/ на /p/ змінює слово з *hat* на *pat*, і таким чином змінюється значення.

Визначити наявність в учня добре розвиненої фонематичної обізнаності можна кількома способами, зокрема такий учень може:

- розпізнавати, які слова в наборі слів починаються на однаковий звук (*bell, ball, bring* мають звук /b/ на початку);

- Виділити та вимовити перший або останній звук в слові (*dog* починається з /d/, *sit* закінчується на /t/);
- поєднати або змішати окремі звуки у слові для вимови цілого слова (/m/, /a/, /p/ – *map*);
- розбити або поділити слова на окремі звуки (*up* – /u/, /p/);

Фонетична обізнаність має вирішальне значення для навчання читання будь-якої алфавітної системи письма. Численні дослідження показують, що труднощі з усвідомленням фонем та іншими фонологічними навичками є провісником неуспішного розвитку навичок читання та орфографії [9].

Фонологічний процесор людського розуму зазвичай працює несвідомо, коли ми слухаємо і говоримо. Він загалом функціонує для того, щоб розуміти сенс сказаного, а не помічати звуки мови в словах. Він призначений для автоматичного виконання своєї роботи на користь ефективної комунікації. Але для читання та правопису необхідний інший рівень металінгвістичного мислення, який не є природним або таким, що легко набувається.

З іншого боку, фонологічні навички не однозначно і не прямо пропорційно пов'язані з інтелектом. Деякі дуже розумні люди мають обмеження в мовному розвитку, особливо на фонологічному рівні. Фонологічні труднощі не є вироком для учня. Якщо для учня фонологічні завдання є складними, він може бути компетентним в багатьох інших аспектах.

В англійській мові використовується алфавітна система письма, у якій літери, поодинокі та в поєднанні, позначають окремі звуки мови. Люди, які можуть розбирати слова на звуки, розпізнавати їх і складати їх знову, володіють основними навичками використання алфавітного принципу. Без усвідомлення фонем учні можуть бути збентежені системою друкованого письма та тим, як вона представляє вимовлене слово.

Часто педагоги відзначають, що учні, які не знають фонем, можуть навіть не знати, що означає сам термін «звук мови». Зазвичай вони добре чують і можуть навіть називати літери алфавіту, але вони майже не уявляють, що літери позначають. Натомість учні повинні вміти розпізнавати фонему /d/ у словах *dog*, *dish* та *mad* і відокремлювати її від інших в тілі слова, перш ніж вони зможуть зрозуміти, що символізує буква *d* у цих словах на письмі [9].

Розпізнавання фонем сприяє зростанню навичок розпізнавання друкованих слів. Ще до того, як учень навчиться читати, ми можемо з високою точністю передбачити, чи буде цей учень хорошим чи поганим читачем. Прогнозування можливе за допомогою простих тестів, які вимірюють усвідомлення звуків мови в словах, знання назв літер, знання відповідності звуків та символів і словниковий запас.

Фонологічні навички розвиваються у передбачуваному порядку та послідовності. Ця концепція є важливою, оскільки вона становить основу для послідовності навчальних завдань від легких до складніших.

Передумовою до фонетичної обізнаності є базові навички аудіювання; набуття кількатисячного словникового запасу; здатність імітувати та створювати базові структури речень; використання мови для вираження потреб, реагування на запитання, коментування вражень, емоцій, дій та розуміння намірів інших співрозмовників.

Наступним етапом до формування фонетичної обізнаності є набуття **здатності до усвідомлення окремих слів** у реченнях. Ця семантична мовна навичка є набагато менш очевидною передумовою для читання, ніж наступні навички, і менш важлива для безпосереднього навчання. Це не стільки фонетична навичка, скільки семантична (основана на значенні) мовна навичка [9].

Відчуття рими та алітерації в мовному потоці – це здатність учня розпізнавати та відтворювати під час декламування римовані слова, вірші чи алітераційні фрази у знайомих оповіданнях чи дитячих віршиках. Складнішим етапом є здатність створити чи підібрати римоване слово, яка залежить від розуміння того, що римовані слова мають однакове звукове закінчення та складову структуру. Розпізнати риму набагато легше, ніж створити самостійно.

Розпізнавання складів – наступний етап розвитку фонологічної обізнаності. Навичка розпізнавання складів у словах може бути діагностована через уміння учня вести рахунок складів у слові, плескати у відповідності до кількості складів, з'єднувати або ділити слова на склади.

Врешті решт сама фонетична обізнаність теж формується поетапно та повинна послідовно проявлятися у таких мікро-навичках:

- Визначати та позначати у словах початкові звуки, потім кінцеві та середні звуки (наприклад, «Яке слово починається на /m/?»; «Послухай і впізнай слово, яка закінчується на /r/»).

- Виокреміть і повторіть початковий звук, потім останній і середній звуки у словах (наприклад, «З якого звуку починається слово «зоопарк»?»; «Вимовте останній звук у слові «молоко»; «Вимовте голосний звук у слові «world»).

- Поєднайте окремі звуки в слова (наприклад, «Послухайте звуки: /f/ /ē/ /t/. Вимовте їх швидко та злитно»).

- Розділіть слова на групи за кількістю фонем: з двома чи трьома звуками, переходячи поступово до слів із чотирма та п'ятьма звуками, допоки учень набуде стійких навичок (наприклад, «Слово — eyes. Розтягніть і вимовте звуки: /aī/ /z/»).

• Маніпулювати фонемами, видаляючи, додаючи або замінюючи звуки у словах (наприклад, «Скажи слово *smoke* без /m/») [9].

Однак у навчання читання англійською мовою існують і об'єктивні труднощі, обумовлені історичним розвитком фонетичної системи англійської мови. А саме:

- труднощі орфографії, що склалися історично і проявляються у кількісній невідповідності між буквами і звуками в слові, між графічним і звуковим образом слова, наприклад: *daughter, thorough, nephew*;
- різне читання однакових букв і буквосполучень: *pin-pine, cut-put, now-snow, sugar, his, vision*;
- кількість літер алфавіту та непропорційно велика кількість графем, які вони утворюють: 26 букв дають 104 графеми (*nice — light*);
- 'мовчазні' літери в словах: *kite, through, Wednesday*;
- позначення одного звука різними буквами або графемами: [к] - *cat, kitchen, school, question*;
- Граматичні проблеми – незнайомі граматичні структури ускладнюють розуміння сенсу прочитаного тексту;
- Лексичні проблеми (невідомі слова блокують читацьку здогадку учня);

Інтерференція навичок читання рідною мовою (усвідомлення чіткого і правильного звуко-буквенного співвідношення в українській мові, що формується в більшості учнів раніше навичок читання англійською мовою, є основою їх очікувань щодо подібної системи і в іноземній мові. Суттєва відмінність принципів побудови звуко-буквенних співвідношень у цих двох мовах змушує читачів-початківців ламати вироблені стереотипи та навички, що часто є складнішим ніж формування нових. Ускладнює процес і явище інтерференції щодо розпізнання графічних образів слів та окремих букв, їх розрізнення з українськими)

- Погані (неавтоматизовані) навички декодування, що обмежують розуміння прочитаного тексту в наслідок повільного темпу читання, частих помилок, повторів тощо;
- Низька мотивація до читання як рідною, так і іноземною мовою, що позбавляє учнів необхідної практики [9].

Як бачимо, формуванню стійких навичок читання англійською мовою як іноземною, перешкоджає широкий спектр суб'єктивних та об'єктивних факторів. Відповідно і рішення щодо їх вирішення повинні бути системними та реалізовуватись послідовно та комплексно. До таких технік належить **мультисенсорне навчання**.

Мультисенсорне навчання – це навчання, яке залучає кілька органів чуття учня одночасно, щоб допомогти учням навчатися. Мультисенсорна навчальна діяльність може включати зір, вимову, слух, рух та тактильне сприйняття. Мультисенсорний підхід до навчання передбачає слухання слова, прочитання його вголос, вивчення його в письмовій формі та навіть залучення тактильного аспекту, наприклад, одночасного набору слова на клавіатурі, нанизування намистинок, викладання плиток, карток, кубиків тощо.

Таким чином, залучення маніпуляції, жестів, розмовних та слухових підказок покращує набуття учнями навичок вимови слів при читанні. Додатковою перевагою є те, що мультисенсорні методи є дуже мотивуючими і легко залучають багатьох дітей до активної діяльності на уроці у формі навчальної гри.

Мультисенсорна діяльність забезпечує необхідну опору для читачів-початківців і тих, хто має загальні та специфічні труднощі у навчанні, і включає візуальні, слухові, кінестетичні та тактильні дії для покращення навчання та пам'яті загалом та навчання читанню зокрема.

Розглянемо кілька прикладів мультисенсорних вправ для навчання читання англійською мовою:

Sound chain. Мета цієї вправи - навчити дітей розрізняти окремі фонемні у словах та усвідомити, як заміна окремих фонем впливає на зміну значення слова, що сприяє формуванню фонетичної обізнаності. Вправа реалізується у такій послідовності:

Учні за вчителем диктують слово за допомогою трьох кроків – «чую, торкаюсь, кажу». Вчитель вимовляє кожен звук у слові окремо, тоді як учні розміщують маніпулятиви (візуальні опори) на столі у рядочок (наприклад, плитку чи картку з літерою на ній, як-от *sh, ch, ck*), щоб представити кожен звук у слові. По закінченні учні промовляють слово по звуках ще раз торкаючись кожної літери на картці чи плитці. Наступним словом має бути таке, що відрізняється від попереднього однією фонемою. Це важливо для того, щоб учні помітили, який саме звук змінився та визначили відповідну графему в слові і замінили плитку чи картку на столі у візуальній моделі слова. Кожну маніпуляцію учні повинні озвучувати, протяжно вимовляючи звуки слова та наголошуючи звук, який змінився у новому слові.

Наприклад, коли вчитель каже слово *fin*, учні пересувають плитки літер для *f, i* та *n*, щоб написати це слово, водночас усно вимовляючи та розтягуючи звуки. Якщо потім вчитель каже «*fish*», учні замінюють плитку з *n* на плитку з «*sh*». Подальші приклади слів у ланцюжку можуть бути *wish, wig, wag, bag, brag* тощо. У вправі повинні використовуватися лише звуки, що позначаються конкретними буквами, яких дітей навчили.

Плитки або картки з літерами також повинні репрезентувати саме значимі фонемні у словах, а не просто звуки. Наприклад, слово «*fish*», має бути відтворено трьома плитками (*f, i, sh*), оскільки це слово має три фонемні, тоді як *brag* потрібно викладати чотирма плитками (*b, r, a, g*), що відображають чотири фонемні.

На більш складному етапі вчитель може запропонувати учням самостійно, в парах чи групах попрацювати з початковими чи фінальними фонемами слів. Для цього на кожен стіл вчитель кладе плитку з буквосполученням, що відображає кілька фонем та набір плиток з окремими літерами на позначення

додаткових фонем. Нехай учні попрацюють у парах чи групах і складуть на столі якомога більше слів з запропонованими елементами. Під час заняття вчитель просить кожну пару прочитати створені нею слова. Варто дати командам можливість створити нові слова, навіть якщо вони не мають значення. Це допоможе їм усвідомити слово-утворюючу роль фонем.

У мультисенсорному підході надзвичайно корисним є одночасне застосування жестів, сигнальних рухів та читання. Це допомагає інтегрувати моторну, візуальну та слухову пам'ять учнів, формує у них стійкі кінетичні рефлекси, що швидко актуалізують навички читання.

До такого типу вправ належать:

- **Sound and Pound** - вчитель пише на дошці слова великими літерами у стовпчик. Учні по черзі виходять до дошки і читають слово, вимовляючи кожну фонему окремо і при цьому стукають кулачком по дошці під кожною відповідною літерою слова. Після вимови слова окремими фонемами, учень проводить кулачком під словом і вимовляє його злито. Решта учнів можуть повторювати вправу на місцях, вистукуючи кулачком по столі чи вільній долоні.

- **Key vowel** - учні з вчителем узгоджують та вивчають кілька сигнальних жестів рукою для голосних звуків (круговий, горизонтальний, вертикальний рух, рух «хвилька» тощо). Вчитель зачитує слова з різними голосними, а учні повторюють слово сигналізуючи відповідні голосні обумовленими жестами.

- **Catch the sound** – вправа на формування навичок ідентифікувати та диференціювати подібні фонemi в потоці мовлення. Учні завчають різні жести на позначення подібних звуків (наприклад, /sh/ та /ch/). Вчитель диктує слова, діти мовчки сигналізують жестами, або повторюють за вчителем та сигналізують жестами. Важливо, щоб цільові звуки розміщувались у словах в різних позиціях – початковій, в середині та вкінці слова – це допоможе краще усвідомити відмінності вимови подібних звуків в безпосередньому фонетичному контексті.

- **Paddle pop** – вправу доцільно застосовувати для вивчення фоніксів – графемно-фонемних співвідношень. Після вивчення кількох графем, вчитель прикріплює картки з ними та дерев'яні палички. Під час усного диктанту учні сигналізують, коли чують відповідне слово.

- **Syllable segmenting and blending** – дана вправа спрямована на формування важливого читацького мікрореміня – здатності розбивати слова на склади. Читаючи слова, учні розбивають їх на окремі склади (Syllable segmenting) та повторюють знову, вимовляючи злито (Syllable blending) [9].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

У підсумку зазначимо, що задля подолання труднощів у навчанні читання англійською мовою вчителю варто включати дві або три з цих мультисенсорних вправ у кожен урок іноземної мови. Вони повністю задіють мозок і роблять навчання більш незабутнім. Ці заняття можуть бути веселими іграми або частиною щоденної практики, яка допоможе вчасно сформувати в учнів фонетичну обізнаність.

Мультисенсорна діяльність (говоріння, слухання, рух, дотик, читання та письмо) є основою для ранньої читацької практики. У міру того, як учні опанують нову навичку та набудуть фонологічної обізнаності, варто зменшити та пізніше відмовитись від такого виду вправ, фокусуючи увагу на розвитку техніки читання та навичок читання з розумінням. Перспективи даного дослідження полягають у вивченні тактик та стратегій подолання труднощів у навчанні письма англійською мовою, а також у вивченні специфіки навчання читання учнів з особливими освітніми потребами.

Література

1. Стратегія розвитку читання на період до 2032 року “Читання як життєва стратегія”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 29.03.2023).
2. About Reading Rockets. *Reading Rockets*. URL: <https://www.readingrockets.org/about> (дата звернення 29.03.2023).
3. Ahmadi Mohammad Reza, Ismail Hairul Nizam, & Abdullah Muhammad Kamarul Kabilan. The Importance of Metacognitive Reading Strategy Awareness in Reading Comprehension. *English Language Teaching*. 2013. vol. 6 (10), p. 235-244.
4. Anderson Neil J. The role of metacognition in second/foreign language teaching and learning. *ERIC Digest*. Washington, DC: ERIC Clearinghouse on Languages and Linguistics. Retrieved from <https://www.govinfo.gov/content/pkg/ERIC-ED463659/pdf/ERIC-ED463659.pdf> (дата звернення 29.03.2023).
5. Baker Linda, Beall Lisa Carter. Metacognitive processes and reading comprehension. In S. E. Israel & G. G. Duffy (Eds.), *Handbook of research on reading comprehension*. New York. Routledge. 2009. P. 373-388
6. Carrell Patricia L. Metacognitive Awareness and Second Language Reading. *Modern Language Journal*. 1999. vol. 73, P. 121 -134.
7. Duke Nell K., Pearson, P. David . Effective practices for developing reading comprehension, in A. E. Farstrup, S. J. Samuels (Eds.) *What Research Has to Say about Reading Instruction*, Newark, DE: International Reading Association, Inc. 2002. P. 205–242.
8. Genc Humeyra. Paper and Screen: Reading Strategies Used by Low-Proficient EFL Learners. *Sino-US English Teaching*. 2011. vol. 8 (10). P. 648-658.

9. Phonemic Awareness: An Introduction. *Reading Rockets*. URL: <https://www.readingrockets.org/article/phonemic-awareness-introduction> (дата звернення 29.03.2023).
10. Stevenson Marie. Linguistic knowledge, speed of access and metacognitive knowledge in first and second language reading comprehension. *Journal of Educational Psychology*. 2004. vol. 96(1), 19-30. Retrieved from <http://doi.org/10.1037/0022-0663.96.1.19> (дата звернення 29.03.2023).

References

1. Stratehiiia rozvytku chytannia na period do 2032 roku "Chytannia yak zhyttieva stratehiiia" ["Strategy for the development of reading for the period until 2032 "Reading as a life strategy"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text> (accessed on 29.03.2023).
2. About Reading Rockets. *Reading Rockets*. URL: <https://www.readingrockets.org/about> (accessed on 29.03.2023).
3. Ahmadi Mohammad Reza, Ismail Hairul Nizam, & Abdullah Muhammad Kamarul Kabilan. The Importance of Metacognitive Reading Strategy Awareness in Reading Comprehension. *English Language Teaching*. 2013. vol. 6 (10), p. 235-244.
4. Anderson Neil J. The role of metacognition in second/foreign language teaching and learning. *ERIC Digest*. Washington, DC: ERIC Clearinghouse on Languages and Linguistics. Retrieved from <https://www.govinfo.gov/content/pkg/ERIC-ED463659/pdf/ERIC-ED463659.pdf> (accessed on 29.03.2023).
5. Baker Linda, Beall Lisa Carter. Metacognitive processes and reading comprehension. In S. E. Israel & G. G. Duffy (Eds.), *Handbook of research on reading comprehension*, New York. Routledge. 2009. P. 373-388
6. Carrell Patricia L. Metacognitive Awareness and Second Language Reading. *Modern Language Journal*. 1999. vol. 73, P. 121 -134.
7. Duke Nell K., Pearson, P. David . Effective practices for developing reading comprehension, in A. E. Farstrup, S. J. Samuels (Eds.) *What Research Has to Say about Reading Instruction*, Newark, DE: International Reading Association, Inc. 2002. P. 205-242.
8. Genc Humeyra. Paper and Screen: Reading Strategies Used by Low-Proficient EFL Learners. *Sino-US English Teaching*. 2011. vol. 8 (10). P. 648-658.
9. Phonemic Awareness: An Introduction. *Reading Rockets*. URL: <https://www.readingrockets.org/article/phonemic-awareness-introduction> (accessed on 29.03.2023).
10. Stevenson Marie. Linguistic knowledge, speed of access and metacognitive knowledge in first and second language reading comprehension. *Journal of Educational Psychology*. 2004. vol. 96(1), 19-30. Retrieved from <http://doi.org/10.1037/0022-0663.96.1.19> (accessed on 29.03.2023).

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-31>

УДК 811.161.2

ФЕРНОС Ю. І.

Уманський національний університет садівництва

НОВИЙ ЕТАП ДЕРУСИФІКАЦІЇ УМАНСЬКОЇ ВУЛИЧНОЇ ТОПОНІМІКИ

У статті проаналізовано ономастичні аспекти перейменування вулиць м. Умань під час другої хвилі декомунізації. Увагу зосереджено на основних мотиваційно-номінаційних групах сформованої внаслідок процесу дерусифікації вуличної топоніміки міста та їх продуктивності. Здійснено порівняльний аналіз мотиваційних груп новоутворених годонімів внаслідок першої та другої хвиль перейменувань.

Ключові слова: урбанонім, годонім, декомунізація, дерусифікація, меморіальна назва, асоціативна назва, локатив на назва, квалітативна назва.

FERNOS Y.

Uman National University of Horticulture

NEW STAGE OF DERUSIFICATION OF UMAN STREET NAMES

The issue of the transformation of the city toponymicon became relevant after the victory of the Revolution of Dignity, when the first wave of renamings took place under the influence of decommunization processes. In the current conditions, the process of decommunization is equal to the self-preservation of the nation. The purpose of the study is to analyze new-formed Uman street names (hodonyms) in connection with the processes of decommunization. The study is based on the classification of urbanonyms, built on the basis of a motivational principle, which points out that the main features on which they are named are memoriality or honor; associativity; locality; and qualitiveness.

The conducted research makes it possible to single out the main motivational and nominative groups of newly formed hodonyms, among which the highest productivity during the first and second waves of renaming is marked by memorial names, in particular, from anthroponyms (63 %). Such names belong to the memorial hodonyms and commemorate the names of people in culture, politics, science or those whose life or activity was connected with Uman: Panteleimon Kulish, Severyn Nalyvaiko, Ivan Ohienko. They are also characterized by a growing dynamic of development, because the number of memorial names increased by 27%. Memorial names also include names that are not associated with specific historical figures, but those that encompass broader concepts or realities of historical reality (14% of the total number): Sichovykh Striltsiv, Yednannia, Zakhysnykiv Ukrainy. Associative and locative names are characterized by relatively stable dynamics of development: Monastyrskyi, Polska. Qualitative names are the least productive group and the one characterized by a downward trend of development (2 % compared to 26 % in 2016): Radisnyi, Krykhitna.

Key words: urbanonym, hodonym, decommunization, derussification, memorial names, associative names, lokative names, qualitative names.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Топоніми, зокрема й годоніми, – наше державне багатство, один із елементів історичної пам'яті народу. Це місток між поколіннями, представники яких проявляли та продовжують проявляти звитягу та жертвувати своїм життям заради майбутніх поколінь. В умовах війни топоніміка сприймається як зброя, тому маючи «зросійщені» власні назви на наших мапах, ми даємо ворогові зброю, яка воює проти нас.

Так склалося історично, що Україна більшу частину свого існування була залежною від авторитарних режимів, тому отримала значну частину топонімів, названих на честь ідеологів тоталітарного режиму, вождів революції чи ініціаторів масових вбивств українського народу. Водночас, залишаючи у нашому урбаністичному просторі назви, що увіковічують прізвища навіть ідеологічно нейтральних російських письменників та науковців, ми продовжуємо визнавати меншовартість та вторинність української культури та науки, демонструємо неспроможність відмежуватися від маркерів імперської спадщини.

Російська агресія змусила українців переоцінити систему цінностей, ментально відірватися від «братського народу» і, як наслідок, почати творити власний символічний світ. Зокрема, це стосується і вуличної топоніміки, тому маємо масові перейменування вулиць та інших об'єктів, що носять імена російських діячів, зокрема культурних.

Аналіз досліджень та публікацій

Питання трансформації міського топонімікону стало актуальним після перемоги Революції Гідності, коли відбулася перша хвиля перейменувань під впливом процесів декомунізації. Сьогодні питання декомунізації перейшло на наступний щабель і трансформувалось у питання дерусифікації. Аналізу принципів та критеріїв перейменувань населених пунктів присвячено праці багатьох мовознавців, зокрема: М. Гарбар (м. Харків), М. Тахтаулова (м. Харків), І. Старенький, Я. Зайшлюк (м. Кам'янець-Подільський), І. Накашидзе, Д. Бичишина (м. Дніпро), А. Стеценко (Миколаївщина), І. Павленко, О. Зубченко (м. Запоріжжя), Ю. Касім (Одещина), С. Немировська (м. Чернігів), І. Гирич (м. Київ) та ін.

Формулювання цілей статті

Мета роботи – дослідити основні мотиваційно-номінаційні групи сформованої внаслідок процесу дерусифікації вуличної топоніміки міста Умань.

Виклад основного матеріалу

На початку 1990-х років, коли Україна стала на шлях здобуття незалежності, постало питання національного відродження на історичній основі, що можливо було досягнути шляхом декомунізації, суть якого у звільненні від ідеології тоталітарного режиму, очищенні публічного простору від радянської символіки. «Адже українське суспільство здебільшого не було готове тиснути на владні інституції «знизу», щоб примусити їх до необхідних перетворень. Значно більше, ніж топоніміка, пам'ятники радянським вождям, культурна політика й відновлення національної пам'яті, нашого звичайного співвітчизника в першій половині 1990-х турбували економічна криза, гіперінфляція, закриття підприємств» [7].

Масштабна хвиля «декомунізації» почалася у 2014 році після Революції Гідності, окупації Криму та початку війни на Донбасі та «як невід'ємна складова частина політики пам'яті набула завершеної державно-правової легітимації у відповідних законах 2015 р., які, зокрема, передбачали низку державних заходів, спрямованих на ліквідацію символів, пам'ятних знаків, топоніміки радянського періоду з метою «очищення» символічного простору від небажаного минулого, переформатування історичної пам'яті відповідно до поточних ідеологічних стандартів» [5, с. 59].

Наслідком значної й краще організованої, ніж будь-коли раніше, активності стала доволі висока номінальна результативність кампанії декомунізації після трьох років її проведення. За даними УІНП, протягом 2015-2017 років демонтовано понад 2,5 тисяч радянських пам'ятників, перейменовано близько тисячі населених пунктів, понад 50 тисяч вулиць, площ тощо [3]. Та результативність декомунізації публічного простору виявилася далеко не стовідсотковою, адже «декомунізаційні» закони спричинили сильний супротив. Велика частина населення все ще не була готова критично оцінювати реалії та сформулювати нові оцінки подій з історії України.

Однак після 24 лютого 2022 року ситуація кардинально змінилася, люди готові відмовитися від усього, що може нагадати їм про присутність Росії на теренах незалежної України, адже топоніми, **пов'язані із Росією та СРСР**, – це спосіб пропагувати ідеологію, культуру та діячів різних сфер культурного та політичного життя ворожої держави. У нинішніх умовах процес декомунізації дорівнює самозбереженню нації.

Як свідчить опитування, проведене Фондом Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва та Центром Разумкова, 57% українців підтримують перейменування вулиць та інших топонімів, пов'язаних із Росією та СРСР [4].

Якщо ще на початку березня «дерусифікація» мала дещо стихійний характер, то тепер вона набуває цивілізованих форм. Так, 14 квітня за розмежування українського культурного простору від імперської Росії виступило Міністерство культури та інформаційної політики України. У МКІП наголошують, що законне право ухвалювати рішення про демонтаж пам'ятників, перейменування назв площ чи вулиць, які називаються іменами російських діячів, мають місцеві органи влади й закликають позбавлятися імперського минулого цивілізовано, з дотриманням українського та міжнародного законодавства [1]

Допомогти процесу «дерусифікації» покликаний внесений до Верховної Ради України законопроект №7253 від 05.04.2022 [9].

Перша хвиля декомунізації у м. Умань відбулася у 2016 році [11]. Згідно із Розпорядженням Уманської міської ради від 19 лютого 2016 р. № 16-р «Про перейменування вулиць та провулків міста Умані» 103 годоніми отримали нові імена. Однак після перейменування на мапі міста залишилися, наприклад, вулиця та провулок *Ватуніна* (який у 20-х роках встановлював радянську владу на території України, брав участь у боротьбі Червоної Армії проти загонів Революційної повстанської армії України Нестора Махна та проти армії УНР), вулиця та провулок *Суворова* (був організатором придушень національно-визвольних повстань та депортацій, зокрема придушення Коліївщини в Правобережній Україні й повстання Костюшка) тощо. Багато дискусій у різних громадах викликала доцільність перейменувань годонімів, названих на честь російських письменників. Таких назв у м. Умань до 2022 року залишалася досить велика кількість. Напевне, уманці дуже шанували творчість Маяковського, адже у місті були вулиця, провулок, II провулок та III провулок *Маяковського*. Чи, скажімо, вул. *Лермонтова* та пров. *Лермонтова*, вул. *Некрасова* та пров. *Некрасова*, вул. *Пушкіна* та пров. *Пушкіна*. Прикладами рудиментів російського світу на мапі нашого міста є також урбаноніми, що пов'язані із радянською ідеологією (вул. *Інтернаціональна*, пров. *Молодогвардійський*, вул. *Пролетарська*, пров. *Пролетарський*, вул. *Декабристів*), святами (вул. *8-го Березня*, вул. *Першотравнева*), державними установами (вул. *МПС192 км*). Тому 1 серпня 2022 року в Умані відбулося чергове засідання комісії з питань збереження історичної спадщини, найменування, перейменування вулиць, провулків, площ, скверів та встановлення пам'ятних знаків в Уманській міській територіальній громаді, за результатами якої визначені назви 72 вулиць і провулків, а також однієї площі міста відповідно до наданих мешканцями міста пропозицій [6]. Однак цей список постійно доповнюється новими назвами. Так, у грудні до цього списку додали ще одну вулицю міста [2], а згодом ще 9 (за даними telegram каналу).

Переважає більшість перейменованих годонімів – це **меморіальні** відантропонімні найменування (62,7 % від загальної кількості), які увічнюють імена таких груп осіб:

1. **Діячі культури й мистецтва:** провул. *Олени Пчілки* (українська письменниця, меценатка, перекладачка, етнографка, фольклористка, публіцистка, громадська діячка), провул. *Леся Курбаса*, вул. *Олеся Гончара*, вул. *Марії Примаченко* (українська народна художниця в жанрі наївного мистецтва), вул. *Пантелеймона Куліша*, вул. *Соломії Крушельницької* (українська оперна співачка, педагогиня), провул. *Миколи Леонтовича* (український композитор, хоровий диригент, піаніст, педагог, збирач музичного фольклору, громадський діяч), вул. *Катерини Білокур* (українська художниця жанру наївного мистецтва, майстер народного декоративного живопису), провул. *Сестер Гоменюк* (відомі українські майстрині наївного малярства), провул. *Остана Вересая* (кобзар, виконавець народних дум, історичних, побутових, жартівливих та сатиричних пісень).

2. **Політики, громадські активісти, історики та етнографи:** вул. *В'ячеслава Чорновола* (В'ячеслав Максимович Чорновол – український політик, дисидент радянської доби, журналіст, публіцист і літературознавець), вул. *Михайла Драгоманова* (український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист), вул. *Короля Данила* (Данило Романович Галицький – був князем Галицьким, волинським князем, великим київським князем, королем Русі, політиком, дипломатом і полководцем), вул. *Богдана Чорномаза* (Богдан Данилович Чорномаз – український історик, радянський дисидент і в'язень сумління, громадський діяч), вул. *Симона Петлюри* (Симон Васильович Петлюра – український державний, військовий та політичний діяч, публіцист, літературний і театральний критик), вул. *Пилипа Орлика* (український політичний, державний і військовий діяч), провул. *Дмитра Яворницького* (український історик, краєзнавець, археолог, етнограф, фольклорист, лексикограф, письменник, знавець історії запорізького козацтва), вул. *Володимира Антоновича* (Антонович Володимир Боніфатійович – український історик, археолог, етнограф, археограф), провул. *Євгена Чикаленка* (визначний громадський діяч, благодійник, меценат української культури, агроном, землевласник, видавець, публіцист), вул. *Ольги Діденко* (Діденко Ольга Петрівна – історик, археолог, етнограф, фольклорист).

3. **Військові діячі:** провул. *Олександра Загородського* (Олександр Олександрович Загородський – військовий діяч часів УНР), провул. *Гаврила Базильського* (Гавриїл Макарійович Базильський – український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії Української Народної Республіки), вул. *Павла Болбочана* (Петро Федорович Болбочан – воєначальник Української Народної Республіки), провул. *Олексія Береста* (Олексій Прокопович Берест – офіцер, учасник II Світової війни. Герой України), вул. *Івана Сірка* (Іван Сірко – український полководець, подільський шляхтич, козацький ватажок, отаман Запорозької Січі й усього Війська Запорозького Низового), вул. *Северина Наливайко* (Северин Наливайко – український військовий діяч, козацький ватажок), вул. *Євгена Коновальця* (Євген Михайлович Коновалець – український державний, військовий та політичний діяч, полковник Армії УНР).

4. **Дослідники й науковці:** вул. *Ігоря Сікорського* (авіаконструктор українського походження), вул. *Авіаконструктора Антонова* (Олег Костянтинович Антонов – літакобудівельник, один із провідних авіаконструкторів), вул. *Академіка Амосова* (Микола Михайлович Амосов – український вчений медик, торакальний хірург, кібернетик, письменник), провул. *Івана Пулюя* (Іван Павлович Пулюй – український фізик та електротехнік, винахідник, організатор науки, публіцист, перекладач Біблії українською мовою, громадський діяч), вул. *Космонавта Каденюка* (Леонід Костянтинович Каденюк – перший космонавт незалежної України, який здійснив політ у космос).

5. **Релігійні діячі:** провул. *Василя Липківського* (церковний реформатор, перший митрополит Української автокефальної православної церкви), вул. *Івана Огієнка* (Іван Іванович Огієнко – український науковець, єпископ ППЦ, предстоятель УГПЦК, політичний, громадський і церковний діяч, мовознавець, лексикограф, історик церкви, педагог), вул. *Митрополита Шептицького* (Митрополит Андрей (Шептицький) – український релігійний діяч, граф, єпископ Української греко-католицької церкви).

6. В окрему групу виділимо годоніми, що носитимуть імена **почесних мешканців м. Умань чи людей, які мають певний зв'язок із цією місцевістю (народилися, перебували певний час тощо):** вул. *Володимира Коника* (лікар-травматолог, почесний громадянин міста Умань), вул. *Василя Захаренка* (лікар-кардиолог), вул. *Івана Косенка* (заслужений працівник культури України, професор, лауреат Державної премії України в галузі архітектури, колишній директор дендрологічного парку «Софіївка»), провул. *Юрія Гаврилюка* (курсант Чернігівського вищого військового авіаційного училища льотчиків влітку 1975 року врятував місто Умань Черкаської області (Україна) від падіння бойового літака ціною власного життя), провул. *Академіка Кузя* (почесний громадянин м. Умань. Академік, Заслужений діяч науки і техніки, колишній ректор Уманського державного педагогічного університету), провул. *Володимира Трояна* (музикант, співак, ведучий, гуморист, директор Уманського міського Будинку культури), провул. *Віри Нечайівської* (псевдонім Плужанка письменниця, народилася в Умані). Цікаво, що під час першої хвилі перейменувань 6 вулиць/провулків м. Умань отримали імена учасників АТО, які полягли смертю хоробрих під час бойових дій на сході України, у той час як друга хвиля увіковічує переважно імена культурних діячів, науковців та лікарів. Серед військових, на честь яких названі вулиці м. Умань, здебільшого діячі часів УНР та Козаччини. Усі зазначені урбаноніми є двокомпонентними назвами, утвореними переважно шляхом повної

трансономізації (переходу початкового оніма із однієї системи власних назв до іншої). Є невелика група назв змішаного типу, що складаються із апелятива, який несе додаткову інформацію про вчене або військове звання, титул, та власної назви. Граматичне оформлення і власної, і загальної назви в родовому відмінку однини або множини: *провул. Академіка Кузя, вул. Космонавта Каденюка, вул. Авіаконструктора Антонова, вул. Митрополита Шептицького, вул. Князів Острозьких, вул. Короля Данила, вул. Княгині Ольги.*

Примітно, що на відміну від 2016 року, коли структурно більшість відантропонічних урбанонімів були однокомпонентними (69%) назвами, тобто збереглася радянська традиція найменувань вулиць, усі відантропонічні годоніми, які з'явилися на мапі міста у 2022 році, – це двокомпонентні назви. Як зазначає Тарас Радь, спосіб написання назв вулиць, площ та скверів має відбуватися за єдиним стандартом з обов'язковим зазначенням імені та прізвища і без скорочень імені, оскільки без цього не можливо зрозуміти, про якого з однофамільців йде мова. Ті найменування, які є недостатньо відомими чи не зрозумілими для широкого загалу потребують розміщення інформаційних таблиць на цих вулицях з поясненням. За інших умов присвоєння урбанонімам таких назв має сумнівний характер [10].

До меморіальних також відносимо назви, пов'язані не з конкретними історичними особами, а такі, що охоплюють ширші поняття чи реалії історичної дійсності (15,9% від загальної кількості): *вул. Січових стрільців, провул. Дисидентів, вул. Єднання, вул. Захисників України, пров. Праведників світу, вул. Революції Гідності, провул. Пластовий, провул. Повстанський, вул. Трипільська, вул. Героїв рятувальників, провул. Чумацький.*

Окрему групу становлять **характеристичні чи асоціативні назви**, які називають об'єкт за іншим об'єктом, який знаходиться поблизу: *вул. Святотроїцька* (Свято-Троїцька церква – діюча церква ПЦУ), *площа Вокзальна* (назва площі пов'язана з розміщенням поруч залізничним вокзалом), *провул. Університетський* (назва провулку пов'язана з розташованим на ній університетом), *провул. Монастирський* (назва походить від розміщеного поруч Василіанського монастиря), *вул. Василянська* (історична назва вулиці). Зафіксовано 2 годоніми, утворених від гідронімів: *провул. Зарембовий* (від назви Зарембового ставу, що знаходиться поруч), *провул. Олексівський* (назва походить від назви Олексівського ставка, що знаходиться поруч)

До асоціативних назв зараховуємо і власне асоціативні номінації, які дуже опосередковано вказують на певні об'єкти, однак аналогії з якими можна простежити: *провул. Курінного, провул. Літературний, провул. Штабний, провул. Православний, вул. Юнацька, провул. Учнівський, провул. Християнський, вул. Туристів, пров. Паломників.* Більшість цих назв – пропозиція мешканців.

Локативні назви дають просторову характеристику денотату, таких назв зафіксовано зовсім мало (5 % від загальної кількості): *вул. Холодноярська* (Холодноярська Республіка – короткочасне державне утворення на землях Української Народної Республіки, у Чигиринському повіті Київської губернії у районі лісового урочища Холодний Яр, зі столицею в селі Мельники), *вул. Гетьманська* (Гетьманщина – українська козацька держава на території Наддніпрянщини, Сіверщини та Східного Поділля), *вул. Польська* (за пропозицією мешканців), *провул. Малохортицький* (Мала Хортиця – острів на Старому Дніпрі, рукаві Дніпра, в межах міста Запоріжжя між островом Хортицею і місцевістю Бабурка).

Найменш чисельними є **квалітативні назви** (2 %), які характеризують об'єкт за різними ознаками (розмір, форма тощо): *провул. Радісний, вул. Крихітна.* Це назви, що мають прикметникову форму. Цікаво, що у 2016 році під час першої хвилі перейменувань, квалітативні назви займали друге місце за чисельністю після меморіальних (табл.1). Такою була загальна тенденція: давати урбанонімам нейтральні назви (вул. Радісна, провул. Зелений тощо), щоб надалі уникнути чергових перейменувань. Сьогодні ж мешканці українських міст під час обговорень щодо перейменувань вулиць все частіше висловлюють думку щодо необхідності зберегти в народній пам'яті імена героїв, культурних та політичних діячів. «... не правильно називати вулиці якимись нейтральними назвами (Зоряна, Світанкова, Затишна), складається враження, ніби ми боїмось дати назву вулиці дійсно достойну, нашу українську. Наша земля породила багатьох письменників, науковців, Героїв, маємо нести їхні прізвища крізь віки і розповідати дітям, ким були ці люди» [8].

Таблиця 1.

Співвідношення способів мотивації перейменованих годонімів м. Умань у 2016 та 2022 роках

	2016 р., %	2022 р., %
Меморіальні назви	50	77
Асоціативні	16	16
Локативні	8	5
Квалітативні	26	2

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що процес очищення міської топоніміки від російських та радянських елементів не можна вважати завершеним, адже перелік годонімів, що потребують перейменування, постійно поповнюється новими назвами. Міська топоніміка завжди тісно пов'язана із історичними процесами, ідеологією та віддзеркалює настрої суспільства. Проведене дослідження дозволяє

виділити основні мотиваційно-номінаційні групи новоутворених годонімів, серед яких найвищою продуктивністю під час першої та другої хвиль перейменувань відзначаються меморіальні назви, зокрема відантропоніми. Вони також характеризуються зростаючою динамікою розвитку, адже кількість меморіальних назв збільшилася на 27%. Порівняно сталою динамікою розвитку характеризуються асоціативні та локативні назви. Найменш продуктивною групою та такою, що характеризується спадною динамікою розвитку, є квалітаивні назви.

Перспективу дослідження вбачаємо у дослідженні словотвірної будови/словотвірних характеристик новоутворених годонімів. Результати дослідження можуть бути використані з метою порівняння з годонімією інших міст України.

Література

1. Букет Євген. Хотіли «денацифікацію» – отримали «дерусифікацію». *Армія Inform*. 16 Квітня 2022. – URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/16/hotily-denacyzifikacziyu-otrymaly-derusyfikacziyu/>
2. В Уманській громаді перейменують ще дві вулиці. *ПРО ВСЕ.ck.ua*. 23 ГРУДНЯ 2022. – URL: <https://provce.ck.ua/v-umanski-hromadi-pereymenuit-shche-dvi-vulytsi/>
3. В'ятрович заявив про фактичне завершення декомунізації в Україні. *УНІАН*. 10 лютого 2018. – URL: <https://www.unian.ua/politics/2390440-vyatrovichzayaviv-pro-faktichne-zavershennya-dekomunizatsiji-v-ukrajini.html>
4. Дерусифікація-2022: на честь кого перейменовують вулиці найбільших міст України. *Слово і діло. Аналітичний портал. Культура*. 17 жовтня 2022. – URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/17/infografika/kultura/derusyfikacziya-2022-chest-koho-perejmenovuyut-vulytzi-najbilshyx-mist-ukrayiny>
5. Журба О. І., Оверченко О. Ю. Топоніми та пам'ятні знаки Дніпропетровська/Дніпра в процесі декомунізації. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. Дніпро, 2022. · № 1, Том 31. С. 57-64.
6. Коваль Вікторія. Комісія з перейменування затвердила нові назви 72 вулиць і 2 площ в Умані і Полянецькому. *Умань City*. 04 серпня 2022 (публікація в №23 тижневика «Умань» від 4 серпня 2022 року (сторінки: 2,3,4). – URL: <https://umannews.city/articles/228707/komisiya-z-perejmenuvannya-zatverdila-novi-nazvi-72-vulic-i-2-plosch-v-umani-i-polyaneckomu>
7. Короленко Б., Майоров М. Похорон богів. Як Україна очищається від тоталітарної спадщини. *Український тиждень*. № 47 (419). 25 листопада 2015. URL: <http://tyzhden.ua/Society/152412>
8. Назва має значення? Що думають жителі Тальнівської громади про перейменування вулиць. *Вісті Черкащини*. 27.01.2023. – URL: <https://viche.ck.ua/talnivshhina/nazva-maye-znachennya-shho-dumayut-zhyteli-talnivskoyi-gromady-pro-perejmenuvannya-vulytzi/>
9. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про географічні назви» щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України Номер, дата реєстрації: 7253 від 05.04.2022. *Верховна Рада України. Офіційний веб-порта*. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74052
10. **Радь Тарас**. Дерусифікація свідомості або українська нарація міського простору. *Історична правда*. 21 квітня 2022. – URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/04/21/161239/>
11. Фернос Ю. І. Вплив процесів декомунізації на систему урбанонімів м. Умані. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Філологічні науки*. 2018. № 2. С. 299-304. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduepf_2018_2_30

References

1. Buket Yevhen. Khotily «denatsyifikatsiui» – otrymaly «derusyfikatsiui». *Armiia Inform*. 16 Kvitnia 2022. – URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/16/hotily-denacyzifikacziyu-otrymaly-derusyfikacziyu/>
2. V Umanskii hromadi pereimenuit shche dvi vulytsi. *PRO VSE.ck.ua*. 23 HRUDNiA 2022. – URL: <https://provce.ck.ua/v-umanski-hromadi-pereymenuit-shche-dvi-vulytsi/>
3. Viatrovych zaiavyv pro faktychne zavershennya dekomunizatsii v Ukraini. *UNIAN*. 10 liutoho 2018. – URL: <https://www.unian.ua/politics/2390440-vyatrovichzayaviv-pro-faktichne-zavershennya-dekomunizatsiji-v-ukrajini.html>
4. Derusyfikatsiia-2022: na chest koho pereimenovuiut vulytsi naibilshykh mist Ukrainy. *Slovo i dilo. Analitychny portal. Kultura*. 17 zhovtnia 2022. – URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/17/infografika/kultura/derusyfikacziya-2022-chest-koho-perejmenovuyut-vulytzi-najbilshyx-mist-ukrayiny>
5. Zhurba O. I., Overchenko O. Yu. Toponimy ta pamiatni znaky Dnipropetrovska/Dnipra v protsesi dekomunizatsii. *Doslidzhennia z istorii i filosofii nauky i tekhniky*. Dnipro, 2022. · № 1, Tom 31. S. 57-64.
6. Koval Viktoriia. Komisiia z pereimenuvannya zatverdyla novi nazvy 72 vulytsi i 2 plosch v Umani i Polianetskomu. *Uman City*. 04 serpnia 2022 (publikatsiia v №23 tyzhnevyyka «Uman» vid 4 serpnia 2022 roku (storinky: 2,3,4). – URL: <https://umannews.city/articles/228707/komisiya-z-perejmenuvannya-zatverdila-novi-nazvi-72-vulic-i-2-plosch-v-umani-i-polyaneckomu>
7. Korolenko B., Maiorov M. Pokhoron bohiv. Yak Ukraina ochyshchaisiia vid totalitaroi spadshchyny. *Ukrainsky tyzhden*. № 47 (419). 25 lystopada 2015. URL: <http://tyzhden.ua/Society/152412>
8. Nazva maie znachennia? Shcho dumaiut zhyteli Talnivskoi hromady pro pereimenuvannya vulyts. *Visti Cherkashchyny*. 27.01.2023. – URL: <https://viche.ck.ua/talnivshhina/nazva-maye-znachennya-shho-dumayut-zhyteli-talnivskoyi-gromady-pro-perejmenuvannya-vulytzi/>

9. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro heohrafichni nazvy» shchodo dekolonizatsii toponimii ta vporiadkuvannia vykorystannia heohrafichnykh nazv u naselenykh punktakh Ukrainy Nomer, data reiestratsii: 7253 vid 05.04.2022. Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiinyi veb-porta. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74052
10. Rud Taras. Derusyfikatsiia svidomosti abo ukrainska naratsiia miskoho prostoru. Istorychna pravda. 21kvitnia 2022. – URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/04/21/161239/>
11. Fernos Yu. I. Vplyv protsesiv dekomunizatsii na systemu urbananimiv m. Umani. Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia : Filolohichni nauky. 2018. № 2. S. 299-304. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduepf_2018_2_30

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-32>

УДК 811.161.2'373.2:821.161.2(045)

ФІЛІНІЮК В. А., ГРИГОРУК Н. В.

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ОНОМАСТИКОН ПОЕТИЧНОГО КАЛЕНДАРЯ «ДОРОГИ СВІТЛА» ОЛЕКСАНДРА КОЗИНЦЯ

У статті описана сукупність онімів, зафіксованих у збірці поезій Олександра Козинця «Дороги світла». Укладено класифікацію власних назв згідно з кількома критеріями: заголовки згруповано відповідно до структурних особливостей, інші оніми розподілено за лексико-семантичними ознаками. Також охарактеризовано функції вжитих онімів та їхнє місце в поетичних текстах.

Ключові слова: літературно-художній ономастикон, онім, поетичний текст, поезонім, хрононім, теонім, антропонім.

FILINIUK V., HRYHORUK N.

Khmelnitskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

THE ONOMASTICON OF THE POETIC CALENDAR "ROADS OF LIGHT" BY OLEXANDR KOZYNETS'

This article examines the set of proper names recorded in Oleksandr Kozynets' collection "Roads of Light" (2021), which has the form of a poetic calendar. Theoretical concepts concerning research were described: onomasticon, literary and art onomasticon, criteria for describing set of proper names.

453 proper names were recorded in 366 texts grouped by seasons and months.

Poem titles were classified according to structural and parts of speech features and the following groups were identified: single-component poem titles (nouns, verbs, adjectives, adverbs, pronouns), multi-component poem titles (titles-compounds, titles with a subordinating conjunction, titles with a conjunctive conjunction, etc.). One-component titles were more frequent (92% of 366 units). 69% of the titles are represented by nouns, 16% by verbs. Compound titles predominate among multi-component units (45%). The functions of poem titles in the decoding of texts are described, the title of the collection is investigated. The functioning of repeated title lexemes in view of grammatical meanings (without change or with a change in grammatical form) is revealed. The examples made it possible to demonstrate the role of poem titles in the creation of means of textual imagery and phonostylistic means. Proper names were classified according to lexical-semantic features: chrononyms, theonyms, anthroponyms, biblionyms, oikonoms, choronyms, oronyms, etc. Chrononyms turned out to be the most frequent (39% of 87 units), which is explained by the form of the collection. This is a poetic calendar, where some texts are dedicated to holidays of various nature. The use of theonyms (17%) is caused by the author's worldview and Christianity. It was found that most of the proper names are used in their literal meaning. These proper names reveal intertextual connections with other texts, outline the toponymy of the poem action, the feelings of the lyrical hero and the author.

Key words: literary and art onomasticon, proper name, poetic text, poem title, chrononym, theonym, anthroponym.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Дослідження питань літературної ономастики актуальне, оскільки дозволяє вивчати нові об'єкти – художні тексти різних авторів, різної жанрової приналежності. Оніми, що функціонують у межах цілісного твору чи поетичної збірки, уможливають появу висновків щодо потенцій мови в онімному просторі та особливостей ідіостилу письменника. Літературно-художня ономастика користується інструментарієм, розробленим загальноономастичними дослідженнями, проте акцентує увагу на стилістиці власних назв, їхньому зв'язку з реальністю, ролі онімів у творенні образів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій

Ономастиком прийнято називати «сукупність онімів у певній мові, формі існування мови, функціональному стилі, сфері вживання мови, творчості мовної особистості, тексті, дискурсі, на певній території, у певний історичний період розвитку мови» [8, с. 517]. З огляду на це тлумачення літературно-художній ономастикон розуміють як «сукупність онімів у структурі художнього тексту, які є невід'ємним складником мовостилу письменника» [1, с. 29].

Щоб описати літературно-художній ономастикон одного автора, можна скористатися критеріями, запропонованими М. Торчинським. Їх застосовують для структурування більшого об'єкта дослідження – онімного простору, як-от: характер іменованих реалій чи понять; особливості творення онімів; функціонування власних назв [9].

Упродовж останніх десятиліть було здійснено низку дисертаційних досліджень ономастикону українських письменників, як-от: Г. Лукаш «Ономастикон прозових творів В. Винниченка» (1997), Т. Круленьова «Ономастика драматичних творів Лесі Українки» (2001), Л. Селіверстова «Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича» (2002), Л. Шестопалова «Специфіка антропонімів у химерній прозі (на матеріалі творчості В. Дрозда)» (2006), О. Усова «Ономастикон художніх творів Миколи Хвильового» (2006), І. Хлистуна «Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект)» (2006),

А. Лупол «Онiмний простiр у поезiї Василя Стуса» (2011), Г. Мельник «Онiмикон у структурi iдiостилю (на матерiалi поезiї Євгена Маланюка)» (2009), О. Горбач «Ономастикон українських сатирично-гумористичних текстiв кiнця ХХ – початку ХХI столiття» (2017) та iншi.

Постановка проблеми

Систему власних назв, ужитих у художніх творах сучасних українських письменників, також неодноразово досліджували, наприклад, було описано онімикон дебютного роману «Картка Марії» Олександра Козинця [5]. **Актуальність** дослідження полягає в тому, що недостатньо вивчено онімний простір у поетичній творчості цього автора. Вивчення функцій і стилістичного потенціалу власних назв у віршованому тексті становить інтерес для сучасної ономастики. Дослідження літературно-художніх власних назв поетичних текстів Олександра Козинця ще не було зроблено. Для аналізу ми обрали поетичну збірку-календар «Дороги світла» (2021).

Формулювання цілей статті

Метою дослідження визначаємо аналіз ономастикону поетичного календаря «Дороги світла» Олександра Козинця, зокрема системи поезонімів та інших онімів, ужитих у текстах, їхні функції та стилістичне забарвлення.

Виклад основного матеріалу

У характеристиці 453 онімів будемо послуговуватися термінами, запропонованими М. Торчинським для опису літературно-художніх назв, як-от: ідеонім як власна назва об'єктів духовної сфери діяльності людини; біблiонiм як назва писемного твору; поезонiм як власна назва поезiї тощо [10].

Назву поетичного календаря Олександра Козинця декодувати легко, адже поет у передмові дає ключ читачеві: «Чому збірка має назву «Дороги світла»? Якщо довго ходити стежками, можна вийти на широку дорогу. Якщо множити світло довкола, з часом воно засяє зсередини. І дійсно в збірці переважають теплі й світлі теми: тут багато віршів про рух, мандри, підтримку, пошук свого шляху, добро» [4, с. 7–8]. Влучний онім поєднує різні мотиви поетичних текстів, установлює складний, багатоплановий зв'язок між назвою збірки та поезіями, вибір власної назви може бути спричинений або змістом, або традицією, уподобаннями автора, часом – випадковими обставинами [3, с. 30–31]. Генітивна метафора «дороги світла» функційно формує читацькі очікування, надає збірці оригінального звучання. Ключові поняття заголовка знаходять продовження в таких поезонімах: *дорога* – «Потяг», «Прогулянки», «Іди», «Переправа», «Сходінки», «Вестиме», «Коловерть», «Точка відправна», «Навпрошки», «Біг», «Додому», «Welcome home», «На мости»; *світло* – «Тiнь», «Удосвіта», «Відтiнки», «Розвиднилось», «Світла», «Світимось», «Фотони», «Мружусь». Читач при цьому спочатку не володіє контекстом, познайомившись тільки із обкладинкою чи списком поезій, проте після прочитання відбувається повернення до заголовка збірки, реципієнт формує оновлене, так би мовити, збагачене сприймання заголовка.

Заголовок як початковий елемент художнього твору невід'ємний від змісту тексту попри те, що він структурно відділений від нього. Це стосується й назви поетичної збірки. Відзначимо, що серед поезій є та, що перегукується з біблiонiмом «Дороги світла». У тексті «Очисти» цей онім змінює граматичну форму: «*тихо кажу / Боже очисти / своїми / дорогами світла / мене проведи*» [4, с. 324]. Спостерігаємо появу індивідуально-авторського значення в цій конструкції: *дороги світла* – *Божі дороги, чисті дороги*. Комплексне усвідомлення змісту заголовкової конструкції поетичного календаря відбувається після прочитання заголовка, текстів, а тоді знову заголовка, оскільки він як рамковий знак потребує повернення до себе.

Усі заголовки поетичних текстів (366 поезонімів), зважаючи на частиномовні ознаки та кількість ужитих слів, можна поділити на такі групи:

1) однокомпонентні заголовки:

- іменникові заголовки (загальна кількість – 232 поезоніми). Серед них виділимо назви у формі називного відмінка (229 поезонімів): однини («Шарм», «Половина», «Гніздо», «Листівка», «Острів», «Груша»), множини («Родзинки», «Бандуристи», «Капіляри», «Троянди», «Титани», «Хіти»). 3 поезоніми мають форму непрямого відмінка («Тлом», «Потоком», «Соняшникові»);

- дієслівні заголовки (загальна кількість – 52 одиниці). Граматично поезоніми представлені так: особові форми (28 одиниць): «Іди», «Вірую», «Вестиме», «Вростаю», «Спиш», «Здружилися», «Світимось»; дієприкметникові форми (12 поезонімів): «Хрещений», «Розгублений», «Вихований», «Крадені», «Зів'ялі», «Пов'язані», «Накрохмалені», «Почутим»; інфінітивні форми (8 одиниць): «Муркотіти», «Отримати», «Розвивати», «Шифрувати», «Присісти», «Скорятися», «Належати», «Погрітися»; інші форми (4 одиниці): «Розвиднилось», «Задощило», «Знесено», «Скорочено»;

- прикметникові заголовки (загальна кількість – 25 поезонімів). Більшість з них мають форму називного відмінка однини («Худорлявий», «Готовий», «Слабкий», «Різв'язаний», «Невидима») і множини («Наступні», «Кученькі», «Малолітні», «Найдорожчі»). 2 заголовки вжито у формі давального відмінка («Крацим», «Живому»);

- прислівникові заголовки (загальна кількість – 24 одиниці): «Періодично», «Делікатно», «Щодня», «Чемно», «Подалі», «Додому», «Спільно», «Навпрошки»;

- займенникові заголовки (загальна кількість – 2 одиниці): «Сам», «Собою».

2) багатоконпонентні заголовки:

- оніми-сполуки (загальна кількість – 14 поезонімів): «Без імені», «На заправці», «До тебе», «Про добро», «Між титрів», «В передчутті», «За пальчик»;

- оніми з підрядним зв'язком атрибутивні (загальна кількість – 6 одиниць): «Небесні пісні», «Точка відправна», «Березовий сік», «Втомленій жінці», «Внутрішня дитина», «Чужий погляд»;

- оніми з підрядним зв'язком генітивні (загальна кількість – 4 поезоніми): «Знаки уваги», «Пісня дощу», «Сад імені», «Частина вічного»;

- оніми з сурядним зв'язком (загальна кількість – 2 одиниці): «Середній і вказівний», «Брат і сестра»;

- інші типи заголовків (загальна кількість – 5 поезонімів): «Як зараз», «Не пізно», «Позбуваюся паморок», «Стільки всього», «Welcome home».

Вибір поезоніма здійснювала для Олександра Козинця Вікторія Шевель. У післямові до збірки вона написала: «Пам'ятаю, у вересні 2018 року, у мене виникла ідея надсилати щодня одне одному по слову й уміщати його в написаний за день вірш» [4, с. 398]. Це підтверджує й сам автор: «Я обирав слова для Вікторії, вона, відповідно, – для мене» [4, с. 4].

Для аналізу поезонімів окреслимо теоретичні основи цього поняття. У «Літературознавчому словнику-довіднику» зазначено, що заголовок містить ідею художнього твору [6, с. 59]. Ж. Женетт тлумачив зв'язок заголовка та тексту через категорію інтертекстуальності, зокрема зазначав, що паратекстуальність треба розуміти як відношення тексту до своєї частини (наприклад, заголовок чи епіграфа) [14, с. 14]. Л. Юлдашева пропонує простежувати зв'язок заголовка з текстом через перетин функцій: номінативної (текст названо заголовком); інформативної (заголовок репрезентує інформацію про текст); експресивно-апелятивної (заголовок допомагає встановити контакт між автором і читачем); емотивної (у заголовку певним чином виражено ставлення автора до тексту); рекламної (заголовок «провокує» інтерес до тексту); розділової (текст відокремлено від заголовка) [13].

Відповідно до мистецького завдання заголовкове слово повинно повторюватися в тексті, що й спостерігаємо в більшості випадків. Так, поезонім «Спеції» дублюється далі: «а радість цих днів / доповнюють **спеції**» [4, с. 102]; «Каруселі» – «і рояться думки / так немов / **каруселі** / про підсумки року / про щедрий / і світлий / новий» [4, с. 138]; «Малолітні» – «сміливі твої / пропозиції / проте **малолітні** / й для такого / спізнілого травня / занадто / літні» [4, с. 284]. Також трапляється варіант уживання поезоніма без зміни матеріальної оболонки, але з іншим граматичним значенням: «Вузлик» – «зав'язую у **вузлик** / все що маю» [4, с. 228]; «Коштовності» – «на дні бачу мушлю / яка разом з мулом / **коштовності** розсипає» [4, с. 180]. Слово, винесене в заголовок, набуває переносного значення (*малолітні пропозиції*), стає частиною порівняльної (*думки, мов каруселі*) чи метафоричної конструкції (*зав'язую все у вузлик*). Так, заголовок завдяки своєму розташуванню та смислому навантаженню може відігравати роль ключового слова тексту та слугувати структуроутворювальним фактором [11, с. 600].

У низці текстів поезонім повторюється зі зміною граматичної форми та граматичного значення: «Бурштин» – «склював споглади ворон / наче намисто із **бурштин**у» [4, с. 25]; «Пісня дощу» – «чув музику неба / **пісню дощу** / із ринв» [с. 98]; «Жито» – «ти пахнеш полем / скошеним теплим / **житом**» [4, с. 360]. На думку А. Мойсієнка, семантика заголовка створює ґрунт для адекватного сприйняття низки образів [7, с. 19]. Заголовок «Муркотіти» викликає звукові асоціації, відчуття затишку, а під час декодування текст сприймається через синтез звукових (*муркоче*), візуальних (*туман сірий чи білий, як кіт*) та тактильних (холодний, бо *осінній*) образів: «осінній туман / **муркоче котом**» [4, с. 69].

Інокли поезонім пов'язується з текстом через уживання спільнокореневих слів: «Адмін» – «чи ти готовий?» / питає / внутрішній / **сисадмін**» [4, с. 23]; «Хвала» – «достатньо тепла / що у мене у грудях / воно цінніше / від усіх **похвал** / що чую / на людях» [4, с. 43]; «Хроніка» – «я / **хроніка** / твого часу / ти / **хронічно** / не встигаєш / насолодитися / спільним щастям» [4, с. 51]. Так реалізується двоплановий характер заголовка (через план номінації та план комунікації), відбувається смислова модифікація заголовка [2, с. 63].

У поезії «Незрячі» заголовок формує антитезу з основним текстом: «млини дрібнять історію / сліпці поступово / стають **зрячими** / хто не встиг / помудрішати / той вчиться / душею бачити» [4, с. 55]. Тому *незрячі, сліпці* сприймаються як немудрі, нечутливі, які навчаються *бачити* не зором. Ознаки персоніфікації та порівняння дітей з квітами спостерігаємо в тексті «Соняшникові» (граматичні ознаки заголовка можна тлумачити подвійно: якщо це іменник у формі давального відмінка однини, тоді поезонім схожий на присвяту; коли ж це субстантивованій прикметник у формі називного відмінка множини, то це персоніфікований образ): «мати гойда дитя / [нині космічні діти] / з очима-**соняхами** / що розквітають / в любові». Лексема *космічні* настановує на асоціацію з ще одним спільнокореневим словом – *сонце*.

У випадках, коли поезонім не повторюється навіть у зміненому вигляді, декодування заголовка і тексту відбувається на семантичному, образному рівні: «Наступні» – «є ті кому зараз / не смішно / їм добре відчутна / напруга / тому вони **їдуть** / неспішно / із цього століття / вдруге» [4, с. 78]. Заголовок поетичного твору певним чином переключає семантику окремих речень, тексту загалом [2, с. 64]. Наприклад, поезонім

«Передбачення» пов'язаний з текстом спільними семами зі словами *ворожба, напороочити, шукати: «ворожба першого снігу... / що вона напороочить? / хто зна... / шукає / пташиного співу / кори / голизна»* [4, с. 89]. Заголовок «Втомленій жінці» мотивує читача «побачити» в героїні втому. Вона повільно рухається, її очі не сяють: *«ступаєш узбережжям / неохоче / стаєш на гальку / наче на стерню / коли в твої / безмежні очі / уцілить іскра / Божого вогню?»* [4, с. 281]. Поезонім «Реально» вступає в синонімічні відношення з фінальним рядком тексту, слова *реально* – не віртуально деталізуються через образи звичного життя: *«нам літо на зиму / підкине утопій / герберами м'яко / доповнить спальню / і будуть обійми / і прийде спокій / без масок / дистанцій / не віртуально!»* [4, с. 370].

Заголовкове слово «переростає свої початкові семантичні рамки, набуває додаткових «співзначень», стає надзвичайно виразним і містким» [12, с. 30]. Поезонім може поширюватися за рахунок додаткового залежного слова («Сад імені» – *«вважаєш / що так / не буває? / повір мені! / серед цього / земного раю / є сад / твого імені»* [4, с. 278]) або утворювати прикладкову конструкцію «Ровесники» – *«ми з тобою споріднені / душі-ровесники»* [4, с. 349].

Поезоніми можуть виявляти стилістичне навантаження на різних мовних рівнях.

Так, заголовок «Стається» має ознаки фоностилістичної фігури – епіфори: *«все стається / по нашій вірі / все стається / у нашій ері / раніше правда / була в ефірі / тепер неправда / і вже в етері»* [4, с. 20].

Своєрідну фонетичну гру демонструє автор, частково змінюючи звуки в поезонімах і прикінцевих словах рядків: «Шарм» *«тіло твоє / спросоння / має особливий шарм / пахне корицею / квітами / молочними ріками / ти закінчила учора / в'язати шарф / до нового пальта / своєму найкращому / чоловікові»* [4, с. 17]; «Вузли» *«місто чекало холоду / ритмів / осінніх злив / люди сховали голови / хмари / сплели вузли»* [4, с. 33]; «Провінція» *«в колодязі пам'яті / знову води по віниця / ... / у нього там / спогади / сум / провінція»* [4, с. 35].

Графічну модифікацію поезонімів спостерігаємо в кількох текстах. Олександр Козинець використовує пропуск з нижньою рисою (часто вживаний у соціальних мережах), щоб актуалізувати інше слово («Лімузинчик» – *«коли покатаюся в дорогому костюмі / з келихом шампанського / в лі_мізинчику»* [4, с. 63]; «Бандуристи» – *«світ краси / не знає кордонів / споріднює / музикою / душі / бан_туристів»* [4, с. 68]) чи відокремити спільну морфему в декількох словах поезії («Щоденно» – *«ні_що / в цьому світі / не вічне / навіть / бажання / що_денно / писати що_сь / у що_денниках»* [4, с. 124]).

Індивідуально-авторський неологічний поезонім «Віршенята» твориться за допомогою іменникового суфікса *-ен-* зі значенням «малю, малолітня істота». Персоніфікована семантика цієї лексеми розкривається з уживанням дієслова *народжуватися*: *«і народжуються / віршенята / з-під моєї руки / і янгольського / пера»* [4, с. 168].

Особливістю поетичного календаря Олександра Козинця є те, що тексти згруповано за чотирма порами року і дванадцятьма місяцями. Також письменник до назв розділів «Осінь», «Зима», «Вересень», «Грудень» і подібних додає ще по одному оніму: *«Весна [Порівну]», «Літо [Листоноші]», «Осінь [Дорослі]»*. Оригінальну графічну форму має додатковий онім до пори року *«Зима [Під_ніжне]»*, що дозволило водночас з ужитим прикметником *підсніжне* актуалізувати семантику лексеми *ніжний* «ласкавий, лагідний, приємний, м'який».

Назви місяців подано в такій авторській комбінації: *«Вересень [Ритми]», «Жовтень [Музика пальців]», «Листопад [Легенди]», «Грудень [Витівки]», «Січень [Дари]», «Лютий [Проталини]», «Березень [Спросоння]», «Квітень [Відтинки]», «Травень [Аромати]», «Червень [Пломбір]», «Липень [Медитації]», «Серпень [Найдорожчі]»*. Читач може тлумачити на свій розсуд комбінації слів, зважаючи на особистий культурний, читачський, життєвий досвід. Такі заголовки розділів і підрозділів виконують емотивну та розділову функції.

Продемонструємо смислові й асоціативні зв'язки між додатковими пропріативами та поезонімами: «Ритми» – «Амплітуда» (чергування, коливання звуків); «Музика пальців» – «Небесні пісні», «Бандуристи», «Спів» (звукове мистецтво), «Витівки» – «Піжмурки», «Колядки», «Каруселі» (розваги, забави). Також відзначимо, що деякі оніми («Найдорожчі», «Листоноші») стали назвою не лише окремого поетичного тексту, а й цілого розділу (пори року чи місяця).

У текстах поетичного календаря «Дороги світла» Олександра Козинця ми виявили також оніми, ужиті в текстах, епіграфах та присвятах (усього 87 одиниць). За лексико-семантичними ознаками оніми можна розподілити так:

- хрононіми (загальна кількість – 34 одиниці). Більшість – це назви свят, ужиті в присвятах, що пояснюємо календарним контекстом, зокрема, всесвітні та міжнародні свята (*Всесвітній день цукерок, Всесвітній день письменника, Всесвітній день води, Міжнародний день краси, Міжнародний день бардівської пісні, Міжнародний день рідної мови, Міжнародний день щастя, Міжнародний день сім'ї*), офіційні та неофіційні свята (*День захисника України, День програміста, День хорового співу, День захисту дітей, День дощу*), дні жалоби і скорботи (*День пам'яті жертв голодоморів, День пам'яті Героїв Небесної Сотні*), релігійні та особисті свята (*День Святого Миколая, День народження мами*). Власне в текстах трапляються лише 4 хрононіми (свята *Новий Рік, Водохреще, Масниці* та історична подія *Майдан*);

- теоніми (загальна кількість – 15 одиниць). Серед них є ті, що трапляються кілька разів: *Бог* (14 уживань), двічі – *Отець, Христос, Ісус, Діва*. Інші теоніми ужито один раз: *Господь, Всевидяче око*,

Всевишній, Син Божий, Миколай, святий Антоній, Богородиця, Пречиста, Кайн. Також зафіксовано онім іншомовного походження, подану латиницею: *Jesu Pie*;

- антропоніми (загальна кількість – 18 одиниць). Більшість – це імена та прізвища письменників, чий вислови стали епіграфами до поетичних текстів: *Іван Малкович, Мар'яна Савка, Джеймс Сваллоу, Ліна Костенко, Юлія Бережко-Камінська, Галина Петросаняк, Дмитро Лазуткін*. Автор в епіграфах тричі цитує *Василя Симоненка*, двічі – *Юрія Іздрика*. 2 оніми цього типу використано в присвяті (*Вікторії Шевель* (у трьох поезіях), *Олександрі Малаш*). Антропоніми також трапляються в текстах: *Козинець, Олександр, Тото Кутуньйо, Шер, Джо Дассен*;

- біблійніми (загальна кількість – 3 одиниці), серед яких 2 назви релігійних книг (*Євангеліє, Біблія*) і назва казки «*дванадцять місяців*»;

- ойконіми: *Київ, Париж* (назви цих міст ужито й у заголовках, і в присвяті, і в текстах), *Версаль*;

- поетоніми: *Попелюшка, Яга*;

- хороніми: *Італія, Франція*;

- ороніми: *Альпи, Карпати*;

- континентонім: *Європа*;

- гідронім: *Дніпро*;

- артіонім: *Петриківка*;

- дендронім: *Національний ботанічний сад імені М. Гришка*;

- фортифікаційні: *лінія Маннергейма*;

- космонім: *Всесвіт*;

- еклезіонім: *Notre-Dam de Paris*;

- хремотонім: *PayPass*.

Функціонування теонімів *Бог, Отець, Христос, Діва, Господь, Миколай, святий Антоній* тощо відображає авторський світогляд та сповідання християнської віри, ключову ідею збірки, закладену в заголовку «*Дороги світла*» – *Божі дороги*. Такі біблійні образи позитивно сприймаються ліричним героєм: «*я ж обрав шлях / небесних доріг / ними колись / ходив сам Отець*» [4, с. 119]; «*приходь до нас / у гості / Миколаю! / благослови / зігрій / і захисти!*» [4, с. 127]; «*щастя коли в обіймах / засинають діти / коли на розквіт / талантів / благословляє / сама Пречиста*» [4, с. 384].

Частина теонімів стала твірною базою для прикметникових форм, ужитих у поетичних текстах, якот: *Боже Слово, Божий коловорот, Божественні слова, Божий вогонь, Господні сні*. Такі похідні слова мають тісний зв'язок з онімом і семантично (приналежність Богові – творцю і володарю Всесвіту), і формально (пишуться з великої літери): «*вихопив похапцем / з Божого світла / для втілення див / картку Діви Марії*» [4, с. 128]; «*щоб мати на вечір хліб / працювати потрібно / до сьомого поту / такі вічні істини / Божого коловороту*» [4, с. 144].

Теонім *Христос* у поезії «*Радість*» функціонує в складі усталеного різдвяного привітання «*Христос нині рождається! / Нова радість світла!*» [4, с. 146], а онім *Бог* ужито в авторській інтерпретації афоризму біблійного походження: «*день білим снігом / складає до шафи / Богу Богове / місту мерове*» [4, с. 166].

Гідронім *Дніпро* вжито як компонент образу України (Вітчизни, рідного краю), що встановлено в інтертекстуальних зв'язках поезій «*Заповіт*» Тараса Шевченка та «*Ласощі*» Олександра Козинця: «*привіз тобі ласощів / із чужих земель / але вдома краці / і Дніпро і кручі / і кава смачніша / й стільки теплих / людей!*» [4, с. 306].

Варто також відзначити, що автор використовує оніми для самогзадування в поетичних текстах, причому обирає для цього три різні варіанти: прізвище *Козинець*, ім'я *Олександр* та аббревіатура *ОВК* (ініціальні літери – Олександр Володимирович Козинець). Такі антропоніми вжито з метою зберегти ритмомелодіку тексту («*поки є сніг / напишу ОВК / тонкою палицею / на снігові / понад трасою*» [4, с. 150]), установити зв'язок із читачем за допомогою сучасних способів маркування схожих дописів у соціальних мережах («*коли дочитаєте / в збірці / останній рядок / лишіть мені відгук / з гештетом / #читай Козинця*» [4, с. 104]). У поезії «*Євангеліє*» відзначаємо сполуку двох онімів, які спільно творять образ «*поезія як священний текст*» «*душа моя вічна / не обмежена стінами / перша заповідь Євангеліє / Олександра*» [4, с. 225].

Ойконім *Київ* ужито для називання місцевості, яку описує поет («*затори в місті / що тут скажеш? / Київ!*» [4, с. 67], або для передачі ставлення ліричного героя до міста («*слухаю небо / душею вростаю / в Київ*» [4, с. 157]).

У більшості текстів з онімами трапляється лише одна власна назва (якщо не враховувати заголовків), проте в поезії «*Острів*» автор ужив кілька: у присвяті – хрононім *День пам'яті Героїв Небесної Сотні*, у тексті – топонім *Європа* та хрононім *Майдан*. Усі власні назви пов'язані однією подією – Револуцією Гідності: «*далеко від берегів / виринає безлюдний / острів / в одній із країн / Європи / де вигорав Майдан*» [4, с. 192].

Зафіксовані оніми, зокрема хрононіми, антропоніми і топоніми, функціонують у текстах у прямому значенні: «*взуваю кросівки / збираюся в місто / купити для Масниці / борошна й молока*» [4, с. 208]; «*то що / задаємо хіти / Тото Кутуньйо / Шер / та Джо Дассена?*» [4, с. 374]; «*я справді люблю дорогу / особливо в Карпати*» [4, с. 311].

Окремі оніми виявляють ознаки метонімічного перенесення, як-от: «в кожній країні / є свій *Версаль* / безліч історій падінь / руйнацій / злетів» [4, с. 295]. Ойконім *Версаль* в однойменній поезії позначає не лише місто, а й палац (резиденцію королів), і владні структури, і зміну історичних епох. У рядках «о скільки таких / нейтральних смуг / перетворилось / на лінії *Маннергейма*» [4, с. 358] назва смуги фінських фортифікаційних споруд ужита для позначення конфліктних життєвих ситуацій.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Можемо стверджувати, що власні назви, які функціонують у поетичному календарі Олександра Козинця «Дороги світла», ужиті не випадково, мають смислове та стилістичне навантаження, зберігаючи свою семантику або розширюючи її за рахунок додаткових конотацій, поповнюючи тропеїчну систему поетичних текстів, набуваючи статусу символів. Серед поезонімів переважають однокомпонентні заголовки та оніми-сполуки. Частотними виявилися хрононіми, теоніми, антропоніми. Аналіз семантики та функцій онімів свідчить про їхню експресивність та важливу роль у декодуванні поезій. У наступних студіях може бути описаний ономастикон інших поетичних збірок та зроблено їхній порівняльний аналіз.

Література

1. Горбач О. Ономастикон українських сатирично-гумористичних текстів кінця XX – початку XXI століття. Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Кам'янець-Подільський, 2017. 243 с.
2. Грицюк Л. Ф. Номінативна багатоплановість змістових елементів заголовка. *Мовознавство*. 1988. № 3. С. 63–65.
3. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики (Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29–37.
4. Козинець О. Дороги світла: поетичний календар. Львів: ЛА «Піраміда», 2021. 408 с.
5. Кравченко Л., Козинець О., Олійник А. Оніми в романі Олександра Козинця «Картка Марії». URL : <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/240/6584/13773-1?inline=1> (дата звернення: 10.02.2023).
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
7. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту декодування Шевченкового вірша. Київ: Правда Ярославовичів, 1997. 200 с.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2010. 844 с
9. Торчинський М. Онімна система і критерії її аналізу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство* / редкол.: Вільчинська Т. П., Німчук В. В., Грещук В. В. [та ін.]. Тернопіль: ТНПУ, 2014. Вип. 2 (24). С. 282–287.
10. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2010. 35 с.
11. Форманова С. В. Роль заголовків як ключових слів в аперцепційній системі художнього тексту (на матеріалі творчості М. Коцюбинського). *Семантика мови і тексту*. Збірник статей VI Міжнародної конференції. Івано-Франківськ: Плай, 2000. С.600–603.
12. Шевченко Л. Л. Що за однослівним заголовком? *Культура слова*. Київ: Наукова думка, 1989. Вип. 36. С. 29–32.
13. Юлдашева Л. П. Заголовок як текстовий і метатекстовий компонент. *Science and Education a New Dimension. Philology*, IV(21), Issue: 98, 2016. С. 56–59. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Title-as-a-Textual-and-a-Metatextual-Components-Yuldasheva-L.-P.pdf>) (дата звернення 12.02.2023).
14. Gérard Genette *Palimpsestes: La littérature au second degré* Éditions du Seuil, 1982. 466 p.

References

1. Horbach O. Onomastykon ukrajin's'kykh satyrychno-humorystychnykh tekstiv kintsya XX – pochatku XXI stolittya. Dys. ...kand. filol. nauk: 10.02.01. Kam'yanets'-Podil's'kyu, 2017. 243 s.
2. Hrytsyuk L. F. Nominatyvna bahatoplanovist' zmistovykh elementiv zaholovka. *Movoznavstvo*. 1988. # 3. S. 63–65.
3. Karpenko Yu. O. Nazva tvoruyak ob'yekt onomastyky (Perevazhno na materialy tvorchosti Mykoly Bazhana). *Literaturna onomastyka*: zb. statey. Odessa: Astroprynt, 2008. S. 29–37.
4. Kozynets' O. Dorohy svitla: poetychnyy kalendar. L'viv: LA «Piramida», 2021. 408 s.
5. Kravchenko L., Kozynets' O., Oliynyk A. Onimy v romani Oleksandra Kozynetsya «Kartka Mariyi». URL : <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/240/6584/13773-1?inline=1> (data zvernennya: 10.02.2023).
6. *Literaturoznavchyy slovnyk-dovidnyk* / R. T. Hrom'yak, Yu. I. Kovaliv ta in. Kyyiv: VTs «Akademiya», 1997. 752 s.
7. Moysiyyenko A. K. Slovo v apertseptsiyniy systemi poetychnoho tekstu dekoduvannya Shevchenkovoho virsha. Kyyiv: Pravda Yaroslavovyichiv, 1997. 200 s.
8. Selivanova O. O. Linhvistychna entsyklopediya. Poltava, 2010. 844 s
9. Torchyns'kyu M. Onimna systema i kryteriyi yiyi analizu. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Ser. Movoznavstvo / redkol.: Vil'chyns'ka T. P., Nimchuk V. V., Hreshchuk V. V. [ta in.]*. Ternopil': TNPU, 2014. Vyp. 2 (24). S. 282–287.

-
10. Torchyns'kyy M. M. Struktura, typolohiya i funktsionuvannya onimnoyi leksyky ukrayins'koyi movy : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk: 10.02.01. Kyiv, 2010. 35 s.
 11. Formanova S. V. Rol' zaholovkiv yak klyuchovykh sliv v apertseptsyiniy systemi khudozhn'oho tekstu (na materialy tvorchoosti M. Kotsyubyns'koho). Semantyka movy i tekstu. Zbirnyk statey VI Mizhnarodnoyi konferentsiyi. Ivano-Frankivs'k: Play, 2000. S.600–603.
 12. Shevchenko L. L. Shcho za odnoslivnym zaholovkom? Kul'tura slova. Kyiv: Naukova dumka, 1989. Vyp. 36. S. 29–32.
 13. Yuldasheva L. P. Zaholovok yak tekstovyy i metatekstovyy komponent. Science and Education a New Dimension. Philology, IV(21), Issue: 98, 2016. S. 56–59. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Title-as-a-Textual-and-a-Metatextual-Components-Yuldasheva-L.-P..pdf> (data zvernennya 12.02.2023).
 14. Gérard Genette Palimpsestes: La littérature au second degré Éditions du Seuil, 1982. 466 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-33>

УДК 811.111'25'276.6:34

ХОДАКОВСЬКА О. О., ПОПОВА Н. О.

Харківський національний університет мистецтв імені І.П.Котляревського

ТЕНДЕНЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У КОНТЕКСТІ PLAIN ENGLISH CAMPAIGN

У статті розглянуто англomовний юридичний дискурс в аспекті перекладу та стандартизації за принципами Plain English. Визначено його характерні риси спрощеного перекладу правничих текстів, розглянуто основні проблемні аспекти та запропоновано шляхи їх уникнення.

Ключові слова: англomовний юридичний дискурс, переклад, мова права, юридична термінологія.

KHODAKOVSKA O., POPOVA N.

I.P. Kotlyarevskiy Kharkiv National University of Arts

TENDENCIES OF TRANSFORMATIONS IN TRANSLATION OF ENGLISH LEGAL TERMS IN THE CONTEXT OF PLAIN ENGLISH CAMPAIGN

The problem of legal discourse translation and interpretation arises due to the numerous issues of globalization and European integration. Although a large number of studies are devoted to peculiarities of English legal discourse, the issue of adequate interpretation of legal terminology is urgent. Moreover, legal terminology is interpreted either using an equivalent, which may not always be understood or known to addressees of the text, or a descriptive translation, that, should be based on the principles of Plain English taking into account the pragmatic component of the translation and which must be as compact and transparent as possible. In the presence of shifts in the semantics of legal terms, not only in the lexical units themselves, but also in the minds of users of the terminology, in the perception and interpretation of the term by a sufficiently wide range of people, the translator must either create a new system, focusing exclusively on dictionary definitions and using dictionary correlations, or use new cross-linguistic terminological units, since the term required for translation is "using" another meaning. The Plain English Campaign is aimed at dealing with extremely difficult and sometimes confusing even for professionals cases of legalese. The approaches and principles of the Plain English Campaign make it possible to achieve accessibility for understanding by representatives of another legal system thorough understanding of legal discourse being translated. Usage of simple, clear language seems necessary; errors, inaccuracies in interpretation, ambiguity and abundant usage of the Passive Voice that are inherent in legalese, are almost impossible in this case. Simple language does not require further explanation and interpretation. We think that in the nearest future, the English legal discourse undergoes simplification. The quality of legal translation in some way affects the efficiency of law enforcement, the degree of regulation of specific relations; therefore a translator must consider both public purpose and legal usage. As a result, seeking an adequate translation, an interpreter should focus on a particular area of law, consider basic grammar features, find Ukrainian equivalents and involve simplification of the legal discourse.

Keywords: English-language legal discourse, translation, language of law, legal terminology.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Мова права зазвичай вважається спільною сферою дослідження як для правників, так і для філологів. Можна з упевненістю сказати, що юридичні тексти потребують вимогливого ставлення і з боку юристів, і з боку філологів. Юридичний дискурс, який традиційно відносять до інституціонального дискурсу, містить не лише власне правничі документи, а й судові рішення, наукові юридичні коментарі, обговорення правових аспектів тощо. Відзначають, що провідною характеристикою юридичного дискурсу є його спрямованість не тільки на інформування про наукове чи практичне повідомлення, а й доведення теоретичної думки. Таким чином, правничий текст не є винятково інформативним, а й має на меті доведення та обґрунтування теоретичних аспектів.

Одним з найбільш складних видів перекладу вважається переклад правничих текстів. Це зумовлено тим, що для перекладацької трансформації юридичних текстів потрібне урахування фахових знань відповідної сфери права та обізнаність зі специфікою конкретного виду правовідносин. Також перекладач повинен досконало знати чинне законодавство, володіти спеціальною лексикою і розрізняти особливості використання чужомовної юридичної термінології в конкретному контексті.

Як свідчать статистика й економічні дослідження, індустрія перекладів у всьому світі за останнє десятиліття значно збільшилася і протягом останніх років щорічні темпи зростання цієї галузі в середньому становили від 15% до 25%. Взаємодія культур, яка вимагає міжмовного і міжкультурного обміну та комунікування, утілюється у перекладі та культурній адаптації, що є надзвичайно актуальними в наш час. Узгодження і розв'язання проблем, які виникають на тлі процесів глобалізації та локалізації, сприяють нейтралізації негативних і посиленню позитивних сторін цих явищ. Збільшення попиту на перекладацькі послуги висуває нові вимоги до термінів і якості виконуваних робіт. Переклад юридичних документів, як правило, виконується письмово. Для редагування текстів та перевірки відповідності нормам написання потрібна допомога фахівця. Поняття перекладу в контексті міжкультурної взаємодії є надзвичайно широким

і може потребувати виконання декількох завдань. Ідеться як про власне самостійне спілкування, так і про використання електронних засобів перекладу. Для отримання загального уявлення про зміст тієї чи тієї сторінки в Інтернеті користуються одним з відомих інтерактивних перекладачів. У тих випадках, коли мова йде про значні обсяги перекладу, про переклад відразу на кілька мов, якість перекладу термінів тощо, необхідність професійного підходу стає надзвичайно важливою.

У наш час значна кількість правових документів потребує точного й адекватного перекладу. До них належать індивідуальні правові документи (паспорти, свідоцтва, атестати тощо), процесуальні документи (заяви, судові рішення, ухвали тощо), ділова документація (договори, ліцензії, патенти тощо), законодавчі документи (закони, постанови, конвенції тощо), дипломатичні документи тощо.

Як у будь-якого іншого виду текстів, у документів як елементів правового дискурсу існує стилістична приналежність і певні стилістичні особливості на синтаксичному, морфологічному, лексичному та інших рівнях. Особливо цікавим явищем є виділення специфічної гілки правничого дискурсу під назвою *legalese*. Складність юридичного перекладу неодноразово використовувалася як аргумент на користь теорії неможливості повноцінного перекладу — так званої неперекладності. Разом із тим межі неперекладності є дуже невизначеними, вони розпливчасті, часто змінюються та залежать від обох мов та культур, а також від суб'єктивного сприйняття перекладача.

Аналіз досліджень та публікацій

З перекладом юридичного дискурсу пов'язані труднощі, спричинені специфічними рисами англійської та української правових систем і мов. Аспект перекладу та тлумачення юридичних документів висвітлювали А.В. Федоров, В.І. Карабан, Р.П. Зорівчак, М.Й. Коржанський, Т.Р. Кияк, М.М.Полужин, Л.М.Черноватий та багато інших. Правничий дискурс, на думку Отто Вальтера (Otto Walter), може бути розподілений на чотири категорії залежно від функціональних галузей права, а саме: — 1) мова законів (правові тексти, призначені законодавцем як для фахівців, так і нефахівців (закони, постанови тощо)); 2) мова юридичної науки та експертиз (коментарі та обговорення фахових питань, які відбуваються у межах професійної комунікації); 3) мова відомчого писемного спілкування (формуляри, повістки тощо); 4) адміністративний жаргон (неофіційне обговорення спеціальних питань фахівцями) [11: 44-57]. Як відомо, маркером юридичного дискурсу є ситуація комунікації в юридичній сфері, а головним складником — текст юридичного документа. Не підлягає сумніву те, що мова юридичного дискурсу є не лише надзвичайно складною (навіть для носіїв мови, які не мають юридичної освіти), але інколи незрозумілою і власне для фахівців. Як зазначив Мельников (Mellinkoff) [10: 45]: "*legalese* is a way of preserving a professional monopoly by locking the trade secrets in the safe of unknown tongue". Термін *legalese* має кілька тлумачень, найбільш удалим вважаємо таке визначення: «Це особлива юридична мова, особлива манера побудови фраз та речень, яка для осіб, необізнаних у тонкощах англійської юридичної термінології, дуже часто видається позбавленою змісту» [5].

Пітер Батт указує на причину виникнення *legalese*. На його думку, існує кілька факторів, які призводять до такого ускладнення документа, коли нефахівцеві важко зрозуміти, про що йдеться. По-перше, це — інерція. Юристи неохоче вживають нові звороти та терміни, оскільки зручніше послуговуватися вже відомими. По-друге, усвідомлена необхідність: уважається, що юристи (особливо адвокати) звертаються до ворожої аудиторії. Їхні опоненти прагнуть знайти прогалину чи недолік і використати це на свою користь. По-третє, — ненадійність. На думку автора, сучасна правова практика не дає можливості винайти нові шляхи для втілення старих ідей [5]. Науковці пропонують такий стилістичний розподіл правничих текстів: традиційний ("The Traditional style"), модернізований ("Modern English") та спрощений ("Plain English"). Широкого вжитку набув різновид традиційного стилю — "*Legalese*". Його часто вживають на позначення надзвичайно складних правничих текстів, розуміння та тлумачення який видається майже неможливим. Як дослідники, так і пересічні користувачі права відзначають неможливість сприйняття інформації, наявної в правничих текстах. Неможливість розуміння різноманітних документів, складність й архаїчність мови, заплутаність й інформативна надлишковість зазнають справедливої критики. Набуває популярності рух на підтримку простої юридичної мови, яка має назву "*Plain English*": "*The plain English movement, sometimes called the plain language movement, seeks to promote the use of plain English over Legalese in business and law. Plain English is writing that is clear, concise, and readily understood by the target audience. The use of plain English lowers costs, improves productivity, increases credibility and reduces misunderstandings* [8]." Критика сучасного стилю юридичної англійської мови призвела до змін та вживання простої англійської мови. Цей принцип спрощення *legalese* почався в Англії та Сполучених Штатах у сімдесятих роках, коли, як стверджує Катте [7:14], «групи споживачів використовували засоби масової інформації для оприлюднення та висміювання прикладів неясності в правових документах та державних формах, закликаючи до спілкування простою мовою або звичайною англійською». Необхідність спрощення англійської мови підтримали багато авторитетних мовознавців та правників, і він побудований на дослідженнях. Прихильники спрощення юридичної англійської наводять багато аргументів на її користь. За словами Кімбла [9:20], «Звичайна мова пов'язана з чіткою та ефективною комунікацією – ні більше, ні менше». Внаслідок існування необхідності спрощення юридичного дискурсу, виникають організації, діяльність яких спрямована на вироблення нових та перегляд і

спрощення старих стандартів мови права. Це, наприклад, The Legal Writing Institute, The American Society of Writers on Legal Subjects.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – висвітлення основних рис та тенденцій перекладу англomовного правничого дискурсу з огляду на сучасні тенденції спрощення та уніфікування правничої термінології відповідно до принципів Plain English. Для дослідження були використані такі методи: аналіз, синтез, порівняння; систематизація, класифікація та узагальнення теоретичного матеріалу. Також залучено вивчення і узагальнення практичного перекладацького досвіду.

Виклад основного матеріалу

Загальновідомим є те, що переклади фахових текстів є найважчими для виконання. Існує помилкова думка, що знання термінології з тієї чи тієї галузі є запорукою успішного перекладу. Варто брати до уваги низку чинників, які впливають на відповідність перекладу мові оригіналу. Наприклад, перекладач, обізнаний у юридичній термінології, повинен зважати на лексичні заміни (конкретизація, генералізація, компенсація) *health and safety— охорона здоров'я та безпека праці, labor and industry — праця (робоча сила) та виробництво, motor vehicles and traffic— транспортні засоби та безпека дорожнього руху*. [3] Для точного та вичерпного перекладу юридичного дискурсу інколи дуже важко знайти потрібний еквівалент терміна. Головним чином проблеми в перекладача виникають через те, що в мові перекладу немає конструкцій, які досить точно могли б описати терміни вихідної мови. Крім того, залежність тексту від правових особливостей може призвести до того, що зміст перекладу в українській мові не буде відповідати мові оригіналу навіть за умов абсолютно дослівного тлумачення.

Оскільки в перекладацький контакт вступають різні правові системи й культури, відмінністю яких пояснюється проблемність багатьох юридичних термінів для перекладу, то юридичний переклад є актом міжкультурної, а не міжмовної комунікації. На структуру терміна і, як наслідок, на його переклад іншою мовою може мати значний вплив різниця в побудові систем різних галузей права у Великій Британії. Складові елементи юридичних термінів в українській мові не завжди «композиційно» і / або юридично збігаються з термінами, які є їх еквівалентами (включаючи формальні еквіваленти) в англійській мові.

Адекватність й еквівалентність перекладу — це поняття, пов'язані між собою, але й протилежні. Адекватність розглядається як відповідність комунікативній меті і є неодмінним складником перекладу. Натомість еквівалентність — максимальна структурно-функціональна подібність перекладу до оригіналу.

Як відомо, у сучасній українській юридичній термінології функціонують терміни, які не мають аналогів в англійській мові й англосаксонському праві. Поширеними є багатозначні терміни, існують терміни, які описують ту саму галузь правового поля, що й терміни англосаксонського права, але інакше «уточнюють» його. Виникають нові терміни, які вимагають перекладу англійською мовою з урахуванням лексичних перетворень.

Українськомовному правовому дискурсу притаманна висока динамічність, велика кількість і частота до нормативно-правового поля. Опиняючись перед дилемою: переклад з опорою на офіційні переклади міжнародних договорів або переклад, що враховує термінологічні реалії вітчизняного права, перекладач змушений знаходити компроміс. Рішення подібної дилеми можливе з урахуванням прагматичного аспекту тексту, що перекладається, й екстралінгвістичних чинників. Термінологічні еквіваленти можуть мати вузькопрофесійну спрямованість, у зв'язку із чим перекладач постає перед вибором між використанням такого терміна, який може бути не завжди зрозумілий або відомий адресатам тексту, й описовим перекладом, якому може бути надана перевага з урахуванням прагматичного компонента перекладу і який повинен бути максимально компактным і прозорим, наскільки це практично можливо з опорою на принципи Plain English. За наявності зрушень у семантиці юридичних термінів не тільки в самих лексичних одиницях, а й у свідомості користувачів термінології, у сприйнятті й тлумаченні терміна доволі широким колом осіб, перекладач повинен або створити нову систему, орієнтуючись виключно на словникові дефініції та використовуючи словникові відповідності, або використовувати нові міжмовні термінологічні відповідності, оскільки потрібний для перекладу термін виявляється «обтяженим» іншим значенням.

Юридичні терміни можуть бути багатозначними. Багатозначність може реалізовуватися не лише в різних термінологічних системах, а й у межах однієї системи. Істотною умовою розуміння значення терміна в цьому випадку є контекст, у якому він уживається.

Складність інформаційного навантаження кожного речення та важливість повного й однозначного передавання кожного положення, коли виключається будь-яка можливість двозначного тлумачення, спричиняють використання надзвичайно довгих речень зі складним синтаксисом.

The Constitution establishes three branches of the federal government: legislative, which is the Congress and has the duty to make the laws; executive, which is the President, whose duty is to see that the laws made by Congress are carried out; and judicial, consisting of the national court system headed by the United States Supreme Court, whose duties are to interpret the laws and to administer justice.

Конституцією встановлюється існування трьох гілок федеральної влади: законодавчої, якою є Конгрес та яка має повноваження приймати закони; виконавчої, якою є президент (та його підлеглі), функцією якої є забезпечення виконання законів, прийнятих Конгресом; та судової, що складається з національної судової системи, на чолі якої стоїть Верховний суд Сполучених Штатів Америки, до повноважень якого входить тлумачення законів та відправлення правосуддя [3].

Незважаючи на твердження “Complex concepts require complex language”, значна кількість документів, написаних простою мовою, стверджує протилежне. У колах правознавців точиться дискусія про те, чи слід вважати plain language безпечним для вживання в юридичному дискурсі. Вочевидь, перевага й досі надається legalese. Пояснюється це тим, що дуже важко знайти відповідник для терміноодиниць, послуговуючись словами, які функціонують у звичайній мові. Також науковці зважають і на те, що судді надають перевагу традиційному вживанню мови права, таким чином, усталені звороти, застарілі, проте традиційні визначення поширені в англословному юридичному дискурсі. Одним з аргументів на користь цього є також і те, що постанови суду мають бути такими, які важко оскаржувати в подальшому. Отже, оскільки судді, коли виносять вердикт, надають перевагу складній юридичній мові, відповідно усі юридичні документи й закони повинні бути написані саме з урахуванням legalese. Але фактичні дослідження останніх років доводять, що насправді в судовій практиці документи переважно складаються простою мовою. Опитування суддів у США показує, що близько 80 відсотків фахівців хотіли б послуговуватися документами, які укладено звичайною мовою, а не складною [5]. На користь уживання простої мови говорить те, що такі документи є набагато простішими для розуміння, ніж традиційні. Оскільки вони зрозумілі як для фахівців, так і для осіб, не обізнаних у праві, то ознайомлення з такими документами заощаджує час, спрощує процедуру та є більш частотним. Наведемо ще один чинник уживання ускладненої юридичної мови — бажання приховати правду, заплутати аудиторію та утруднити розуміння інформації: “It [legalese] dissects the way in which the US government legalised torture in its prisons in Iraq and Guantanamo by continually redefining their interrogation practices and surrounding them in a fog of legalese” [12]. Також з-поміж імовірних причин указують на те, що право традиційно вважалося точною інтелектуальною дисципліною та вимагало відповідного стилю на письмі. Формальний стиль також вважається необхідним для того, щоб надати вагомості висловлюванню. Такий стиль висловлювання вживається для того, щоб вразити клієнтів, адвокатів та суддю. Науковці з іронією вказують на те, що використанням legalese має на меті створити такі умови, щоб клієнт не міг самостійно розібратися з певною проблемою, контролювати юриста та повністю залежав би від нього [6]. За влучним висловом Пітера Батта, “Legal English has traditionally been a special variety of English. Mysterious in form and expression, it is larded with law-Latin and Norman-French, heavily dependent on the past, and unashamedly archaic” [5].

Вільямс виокремлює такі спектри юридичної англійської мови в контексті спрощення [13:114]:

- виключення архаїчних та латинських виразів;
- вилучення всіх непотрібних слів;
- вимога спрощення тексту таким чином, щоб текст був зрозумілий людиною «середнього інтелекту»;
- написання «цільового» речення на початку тексту;
- зменшення використання пасивного стану дієслова;
- зменшення номіналізації;
- заміна дієслова shall на must або is/are (як у: There is to be a body corporate), або на теперішній простий час;
- важливість гендерно нейтрального тексту.

Зазнає критики вживання пасивного стану дієслова в правовому дискурсі. Науковці припускають, що це часто не дає змоги читачеві або слухачеві визначити, яку дію він повинен виконати та в якому обсязі. Уважають за можливе, що, хоча є підстави для використання пасивного стану, наявне певне зловживання та надмірне використання такої форми дієслова. Навпаки, використання активного стану дієслова дозволяє відразу зрозуміти, хто саме виконує дію.

1.2.2.3 *In order to be granted access to security restricted areas a vehicle shall display a valid vehicle pass.*

1.2.2.3 *Для надання транспортному засобу доступу до зони обмеженого доступу, що охороняється, необхідно пред'явити дійсну перепустку транспортного засобу.*

1.2.3.8 *Union crew identification cards and airport identification cards shall also be subject to the additional provisions laid down in Commission Implementing Decision C(2015) 8005.*

1.2.3.8 *Посвідчення членів екіпажу Союзу та аеропортові перепустки також підпадають під дію додаткових положень, встановлених в Імплементативному рішенні Комісії C (2015) 8005. [2]*

Труднощі перекладу термінів, що відображають українську правову специфіку, можуть бути вирішені таким чином: під час вибору еквівалента із числа наявних англійських юридичних термінів необхідно стежити за тим, щоб не вживалися різні поняття українського та британського законодавства, які можуть бути позначені схожими термінами. Для утворення нового англійського терміна, призначеного для передачі специфічно українських реалій англійською мовою, можна використовувати наявну в англійській мові нетермінологічну одиницю або вдатися до калькування українського термінологічного словосполучення

чи описового перекладу. Слід урахувати тенденцію до використання простої й зрозумілої англійської (Plain English Campaign), що виникла в середовищі носіїв англійської мови.

Для утворення англомовних еквівалентів українських юридичних термінів варто уникати полісемії, урахувати обсяг значень кожної одиниці, брати до уваги всю тематичну групу (сферу правового поля) в цілому, перевірити термінологічне поєднання за критерієм Plain English.

Крім документів, які створюються в рамках єдиної національної правової системи, є так звані гібридні документи, тобто створені в наднаціональній спільноті мультикультурного дискурсу, де немає лінгвістично нейтральної основи включно з більшістю документів міжнародного права.

Усі переклади офіційними мовами міжнародних установ є аутентичними і, як припускається, мають однакове значення. Кожна версія після ратифікації відповідною державою набуває чинності на її території. Застосовується принцип правової еквівалентності, принаймні теоретично; але на практиці міжнародні документи, які обговорюються в лавах комітетів, де присутні представники різних національностей, складаються більш стандартною мовою і часто уможливають використання буквального перекладу.

Особливим випадком гібридних юридичних документів є законодавство Європейського Союзу – фахівці докладають зусиль, спрямованих на впровадження специфічної «європейської» термінології в усі мови, створюючи із цієї метою спеціальні нові терміни. Коли такого «європейського» терміна немає, здійснюється пошук і подальше впровадження концептуального відповідника. Таким чином поступово створюється спеціальна мова Euro-legalese, яка із часом суттєво полегшить роботу перекладачів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Переклад англомовного юридичного дискурсу позначений комплексністю проблематики. Підходи й принципи Plain English Campaign, обрані як лінгвістичний орієнтир для юридичного перекладу з української мови англійською, дозволяють досягти зрозумілості юридичного тексту, який перекладається, і його доступності для розуміння представниками іншої правової культури.

У зв'язку з особливою важливістю забезпечення правової коректності тексту необхідно враховувати «діалектику» юридичного перекладу, яка полягає в тому, що юридичний переклад з української мови на англійську і з англійської мови на українську є різноспрямованим, але взаємопов'язаним процесом, оскільки ситуація, яка є проблемною для перекладу з рідної мови на іноземну, може служити джерелом вирішення проблемної ситуації в перекладі у зворотньому напрямку.

Як джерела для прийняття перекладацьких рішень повинні використовуватися: двомовні спеціальні словники; англійські й українські одномовні термінологічні словники; законодавчі й інші юридичні документи, що відображають сучасну юридичну практику; коментарі фахівців у галузі права; інтернет-ресурси (офіційні інтернет-сайти органів судової влади і юридичних відомств, електронні версії професійних юридичних, лінгвістичних і лінгвоправових видань тощо).

У сучасних умовах діалогу культур вивчення лексико-семантичної системи мови й аутентичних правничих знань робить можливим формування більш якісного та повного національного образу світу, який є необхідним для здійснення успішного акту комунікації між представниками різних культур у найрізноманітніших сферах життя.

Література

1. Електронна система документації з питань адаптації законодавства України до Законодавства Європейського союзу. www.eurodocssdla.gov.ua (дата звернення: 15.03.2023)
2. Переклади актів права ЄС. [Переклади актів права ЄС | Євроінтеграційний портал \(kmu.gov.ua\)](http://www.kmu.gov.ua) (дата звернення: 16.03.2023)
3. Переклад англомовної юридичної літератури/ Черноватий Л. М., Карабан В. І. та ін. Вінниця : Нова Книга, 2006. 656 с.
4. Bast C. Lawyers Should Use Plain Language / *Florida Bar Journal*. 1995. №10. С.3 — 10.
5. Butt P. Legalese versus Plain Language / *Amicus Curiae Issue*. №35. 2001. P. 28 — 32
6. Cohen M. How to Write in Plain English Instead of "Legalese." <http://www.avvo.com/legal-guides/ugc/how-to-write-in-plain-english-instead-of-legalese> (дата звернення: 16.03.2023)
7. Cutts M. *The Plain English Guide*. Oxford: Oxford University Press.
8. Child B. Language Preferences of Judges and Lawyers: A Florida Survey. *Florida Bar Journal*. № 32. 1990. P. 60 — 65.
9. Kimble J. Plain English: A Charter for Clear Writing, *Cal. L. Rev.* P.19-22
10. Mellinkoff D. *The Language of the Law* Boston. Little, Brown and Co. 1963. – 526 p.
11. Otto W. *Die Paradoxie einer Fachsprache*. Stuttgart: Der öffentliche Sprachgebrauch. Band II, 1981. – 678 s.
12. Taxi to the Dark Side. <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/legalese> (date of access: 16.03.2023)
13. Williams C. 2011. Legal English and Plain Language: an update. *ESP Across Cultures* 8. P.139-149.
14. The original and revised versions of the UK legislation. www.legislation.gov.uk (date of access: 16.03.2023)

References

1. Elektronna systema dokumentatsii z pytan adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do Zakonodavstva Yevropeiskoho soiuzu. www.eurodocssdla.gov.ua (data zvernennia: 15.03.2023)
2. Pereklady aktiv prava YeS. Pereklady aktiv prava YeS | Yevrointehratsiinyi portal (kmu.gov.ua) (data zvernennia: 16.03.2023)
3. Pereklad anhlovnoi yurydychnoi literatury/ Chernovatyi L. M., Karaban V. I. ta in. Vinnytsia : Nova Knyha, 2006. 656 s.
4. Bast C. Lawyers Should Use Plain Language / *Florida Bar Journal*. 1995. №10. C.3 — 10.
5. Butt P. Legalese versus Plain Language / *Amicus Curiae Issue*. №35. 2001. P. 28 — 32
6. Cohen M. How to Write in Plain English Instead of "Legalese." <http://www.avvo.com/legal-guides/ugc/how-to-write-in-plain-english-instead-of-legalese> (data zvernennia: 16.03.2023)
7. Cutts M. The Plain English Guide. Oxford: Oxford University Press.
8. Child B. Language Preferences of Judges and Lawyers: A Florida Survey. *Florida Bar Journal*. № 32. 1990. P. 60 — 65.
9. Kimble J. Plain English: A Charter for Clear Writing, *Cal. L. Rev.* P.19-22
10. Mellinkoff D. The Language of the Law Boston. Little, Brown and Co. 1963. – 526 p.
11. Otto W. Die Paradoxie einer Fachsprache. Stuttgart: Der öffentliche Sprachgebrauch. Band II, 1981. – 678 s.
12. Taxi to the Dark Side. <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/legalese> (date of access: 16.03.2023)
13. Williams C. 2011. Legal English and Plain Language: an update. *ESP Across Cultures* 8. P.139-149.
14. The original and revised versions of the UK legislation. www.legislation.gov.uk (date of access: 16.03.2023)

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-34>

УДК 811.161.2'373

ЦАРАЛУНГА І. Б.
Хмельницький національний університет

КОСТЯНТИНІВСЬКА КОРМЧА ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті описано виникнення рукописної писемної пам'ятки – Костянтинівської Кормчої в рамках діяльності Костянтинівського освітнього осередку у другій половині XVI ст. З'ясовано сутність та походження терміна «кормча», схарактеризовано її мовні, структурні й функціональні риси. Акцентовано увагу на сучасному факсимільному виданні давнього манускрипту.

Ключові слова: Костянтинівська Кормча, рукопис, мовні риси, історія української мови.

TSARALUNHA I.
Khmelnyskyi National University

KOSTIANTYNIVSKA KORMCHA AS AN IMPORTANT SOURCE FOR STUDYING THE HISTORY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article describes the emergence of a handwritten monument – Kostiantynivska Kormcha as a part the framework activity of Kostiantyniv educational center in the second half of the XVI century. The essence and origin of the term "kormcha" is clarified, its language, structural and functional features are characterized. The attention is focused on the modern facsimile edition of the ancient manuscript.

Manuscript Kostiantynivska Kormcha of 1599, created in the city of Kostiantyniv (now Starokostiantyniv, Khmelnytskyi region), in the castle church school of Vasyl-Kostiantyn Ostrozky. In 2021, thanks to the enthusiasm of Ukrainian and Polish researchers, the book was digitized and published in the form of a facsimile edition. These books were of great importance not only for church life, but also for secular life. Back in the days of Kyiv state and the Galicia-Volyn principality, they regulated the legal relations of representatives of the clergy, monks and laity. Some legal concepts, principles and norms have been consolidated in the legal system of Ukraine to this day.

So, in the analyzed collection of religious rules and social norms, we recorded Ukrainian vernacular features in the field of phonetics and morphology, woven into the Church Slavonic linguistic basis of the manuscript. In its lexical composition, the monument reflects the beliefs, traditions, daily life of the Ukrainian community, laws and rules both for the residents of the church school and for various representatives of society in the late Middle Ages. The return of Kostiantynivska Kormcha to scientific circulation gives us a unique opportunity to join those treasures of our culture, education, and art that our state lived by in the past. In the future, the book will be interesting for linguists, historians, theologians, and local historians.

Key words: Kostiantynivska Kormcha, manuscript, language features, the History of the Ukrainian Language.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Писемні пам'ятки – цінне джерело для вивчення історії, мови, культури народу. Давні тексти справедливо зараховують до важливих засобів самоідентифікації певного етносу, до незаперечних репрезентантів суспільно-історичного, освітньо-культурного, економічного, релігійного життя нації.

Чимало українських пам'яток, збережених до сьогодні, розкривають історію рідного краю, свідчать про формування державних основ українства, характеризують специфіку правовідносин, правил та звичаїв у суспільстві, відображають розвиток української мови у її діалектах, функціональних стилях, лексико-граматичній парадигмі тощо. Тим ціннішим є повернення до скарбниці збереженої писемної спадщини тих книг, які були втрачені у вирі історичних подій, суспільних протистоянь та випробовувань нації. До таких пам'яток належить рукописна Костянтинівська Кормча 1599 року, створена в місті Костянтинів (тепер – м. Старокостянтинів Хмельницької обл.), у замковій церковній школі Василя-Костянтина Острозького.

У другій половині XVI ст. важливим культурним центром було місто Острого, «столиця могутнього князя Костянтина Острозького (1526 – 13.II.1608) – українського патріота, який мав величезні маєтки і був одним із найбільш впливових у Речі Посполитій» [9, с. 135]. У цьому місті функціонувала братська школа з друкарнею, одна з найбільших на той час, що залишилася в історії української культури найсвітліші сторінки. Також задля розвитку культури, освіти, науки було створено й інші друкарні: в Дермані, Крем'янці, Луцьку, Почаєві, Унієві та в місті Костянтинові, що на Хмельниччині.

Аналіз досліджень та публікацій

В огляді волинських друкарень Іван Огієнко пише про функціонування Костянтинівської друкарні в межах роботи Костянтинівського освітнього осередку – академії: «В Костянтинові була українська Академія, про що нам свідчить ось ця приписка на рукописній Кормчій, що зберігається в бібліотеці Львівського університету: «Року Божого народження 1599 декабря 5 списана Петром Станиславовичем Яневским, в

богоспасаемом гради Константинове, в Академії Константиновской, при дидаскалу смиренном Антонію Єзифовичу, а при держави княжати Василя Острозскаго» [8].

Кормча книга здавна входила до жанрового різноманіття релігійного письменства поряд із священно-богослужбовими Апостолом, Євангелієм, Псалтирем, а також церковно-богослужбовими Молитовником, Октійхом, Службеником, Требником, Часословом та іншими книгами. Кормчі книги мали вагоме значення не лише для церковного життя, але й для світського. Ще за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства вони регулювали правовідносини представників духовенства, ченців та мирян. Деякі правові поняття, принципи та норми закріпилися у правовій системі України до сьогодні.

Формулювання цілей статті

Мета нашої розвідки – простежити історію створення Костянтинівської Кормчої, схарактеризувати її мовні, структурні й функціональні риси.

Виклад основного матеріалу

Звернемося до значення цього терміна. У «Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст.» термін *Книга кормчая* потрактовується як «збірник церковних і світських законів», поряд наводиться ілюстративний матеріал із Київською кормчою 1554 року [10, т. 14, с. 138].

У третьому томі «Етимологічного словника української мови»: *кормчі (книги)* «збірники церковних і світських законів, якими керувалися при управлінні церквою і в церковному суді деяких слов'янських держав» [2, т. 3, с. 30]. Наведено відповідники терміна у болгарській, сербській та інших слов'янських мовах. Слово етимологізоване як запозичення з церковнослов'янської мови: *кормчага книга* «збірник церковних законів», буквально «книга кормчого, стернового; номоканон», пов'язане зі старослов'янським КРЪМЪЧИИ «стерновий, той, хто стоїть біля кормила правління»; назва зумовлена тим, що кормчі книги призначалися для керівництва церквою і церковним судом; в основу слов'янських кормчих було покладено державний збірник візантійського канонічного права (номоканон), найдавніший із яких, збережений до нашого часу, був складений, можливо, у VI ст. н. е. константинопольським патріархом Іоанном Схоластиком; традиція перекладу номоканонів з візантійсько-грецької на старослов'янську поширилася в Київській Русі з кінця X ст. [2, т. 3, с. 30].

Для діахронічного вивчення української писемності цінність становлять чимало кормчих книг, зокрема: Єфреміївська кормча кінця XI – початку XII ст.; Володимиро-Волинська кормча книга 1286 року; Київський номоканон XV ст; перша друкована Кормча книга 1620 року, підготована завдяки праці Памва Беринди в Києво-Печерській лаврі, та ін.

У XIX ст. Костянтинівську Кормчу як рукописну пам'ятку чи не вперше запропонував до наукового огляду Антін Петрушевич, скопіювавши вихідні дані рукопису, розміщеного на той час у бібліотеці Львівського університету, теперішнього Львівського національного університету імені Івана Франка, а в другій половині XIX ст. Омелян Калужняцький здійснив перший текстологічний аналіз книги [4, с. 186; 11, с. 6].

Згадки про Костянтинівську пам'ятку, яку вважали втраченою після Другої світової війни, періодично з'являлися в науковій літературі другої половини XX – початку XXI ст. 1990-го року Ігор Мицько включив манускрипт до каталогу книжкової спадщини Острожчини й описав історію його створення [6, с. 120, 123]. Марта Боянівська згадує про Кормчу у фундаментальній праці з історії української культури: «Період кінця XVI – початку XVII століття – час розквіту української книжкової культури, спалах у розвитку якої виявився насамперед в істотному розширенні кола пам'яток» [2].

На початку XXI ст. спільними зусиллями науковців Кормчу віднайшли і розмістили в Національній бібліотеці у Варшаві (Республіка Польща). 2021 року завдяки ентузіазму українських та польських дослідників книгу було оцифровано й опубліковано у формі факсимільного видання [3]. Упорядником щодо питань, пов'язаних із передруком рукописної Кормчої, та автором додатку «Костянтинівська Кормча» став кандидат історичних наук Дмитро Лішук, який підготував історичний опис пам'ятки [5]. Як твердить дослідник: «Працювали над рукописом близько трьох років: із 1597 до 1599 року». Тож у факсимільному виданні вправно відтворено рукописний оригінал із дотриманням його розмірів, фактури паперу, усіх особливостей оправи, палітування, тексту та ілюстрацій. Леонід Тимошенко, доктор історичних наук, науковий редактор й автор вступної статті додатку «Костянтинівська Кормча» наголошує: «Призначення цієї книги, як і інших таких пам'яток, – багатофункціональне. Такі тексти могли використовувати і в проповіді, навчанні, створенні полемічних творів тощо. Однозначно, пам'ятка входила до кола тих книг, які читалися або вивчалися в різних середовищах» [11, с. 4–19].

За спостереженнями дослідників, пам'ятка списана зі сербського протографа, який потрапив на Русь ще у XIII ст. Однак варто наголосити, що мовні риси костянтинівського рукописного кодексу, чітко датованого, інформативного щодо імені автора-переписувача, місця створення, дають підстави зараховувати книгу до церковнослов'янських пам'яток української редакції. Певне наближення тексту до простої руської мови спостерігаємо на різних мовних рівнях.

Із фонетичних процесів важливе значення для вивчення українського мовного простору в діахронії має континуація колишнього *ѣ (т.зв. «ятеві рефлексі»). «У той час, коли південноукраїнські говірки зазнали

змін **ě* > *i*, північноукраїнський варіант **ě* (*ie*) під наголосом залишився без змін, окрім Західного Полісся, де він дав рефлекс *i*. Поліська рефлексія (під наголосом , у ненаголошеній позиції *e*) відображена вже в пам'ятках від першої половини XV ст. [7, с. 61]. Ознаки такого північноукраїнського говіркового впливу бачимо і в Костянтинівській Кормчій: менаеть 523, телеснѡ 519, премена 523 – врем 535, дло 524, тлом 522, мсто 523, ѡ хлбе 525.

Розвиток давнього **e* представлений у пам'ятці рефlekсами *а/я* –женитисѧ 526, масо 527, пятаго 530, та поодинокими випадками типового для північноукраїнських говорів переходу **e* > *e* в ненаголошеній позиції: бойтсе 520, кленется клатвою 522. Властиві українському мовленню хитання *и-е* в ненаголошеній позиції: дитином 521- дитином 520. В аналізованій релігійній пам'ятці XVI ст. містяться давні написання з *ы* після задньоязикових *з, к, х* (колишні сполучення **gy, *ky, *xy*): Великий пост 527, грхы 521, погыбел 521.

Ознаки депалаталізації *p'*, особливо перед голосними *a* та *y* представлені невеликою кількістю написань: манастьра 523, вратара 523, ѡлтарѡ544 (але й ѡлтарю 544), непострыжено 528. Таке ствердіння виявляють ще у пам'ятках XII ст., а особливо – в північноукраїнських текстах XVI ст. [7, с. 41].

Знаходимо вияви ствердіння шиплячих приголосних, типове для української фонетики: зачатое 527, птичюю 525, чарѡючи 527, часть 528, чашу 526, родѡ члчу 521, чѡжих 527, в чѡином 544. Перехід *e* в *o* після історично м'яких шиплячих приголосних: жоны 526, жоною 526, с мѡжом 526; у дієслівних формах абсолютна більшість прикладів з *o*, що властиво північноукраїнським діалектам: впадшому 521, настоащому 523, началствѡщомѡ 523, ѡтлѡчон 523, показнвшого 524, препоасавшого 525, рекшому 522, соущому 524, але подекуди знаходимо: сь женою 526, настоащого 523, человексаа 519, сь черноризицею 526. Вочевидь, перезвук *o-e* вже став своєрідною правописною нормою, писемним узусом на той час.

Українські народнорозмовні риси репрезентовано виявами пом'якшення кінцевого *ц*: в болницю 524, дѡцю 527, десницю 530, отцю 519, седмицю 522, в сосѡдохранилницю 519; поряд із властивими церковнослов'янській правописній традиції: млднца 527, седмицѡ 522, срѡца 519, творца 530, оубица 525.

Континуанти колишніх звукосполучень **totr, *tolt, *tert, *telt* цілком відповідають церковнослов'янському написанню: велегласно 520, врага 522, вратара 523, здравствѡ 522, плнньм 520, ср-допостиа 526 та ін. Так само чітко дотримувач давніх норм у передаванні рефлексів **-dj*, а саме – більшість їх відповідно до старослов'янського *жд*: наджде 521, насажденого 529, нѡжда 523, порожден 545, рождаючи 527, але є випадки народнорозмовного *жс*: виж 529, досажен 522. Виявляємо приклади спрощення приголосних: празникъ 526, празнословит 522, празнослова 524 тощо.

Словозмінні особливості Кормчої представляють процеси формування іменникової парадигми. До прикладу, поплутання давніх типів відмінювання за основами позначилося на розвитку варіативності закінчень: іменників чол. роду в Р.в. одн.: дрѡга 525, покоа 523, порока 525, стола 523, часа 525 – посту 526, часу 523; іменників чол. роду в Д.в. одн.: исповдаасѧ гѡи 520 – грх попу велик 528; іменників у формі Р.в. мн.: ѡт людїи 518, людїи его 527 – дтеи 526. Виразно представлено у пам'ятці Кл.в. іменників: брате 527, влѡко 521, вседръжителю 521, надеждо 528, помощниче 530 та ін.

Прикметники і займенники в родовому відмінку виявляють форми, притаманні східнослов'янським говорам досліджуваного періоду: великого 522, всакого 530, єдинородного 520, иного 520, страшного 518, але, згідно з церковнослов'янським правописом, дѡвнаго 529, истиннаго 530, сѡщаго 530. Знаходимо живомовні форми давального-місцевого відмінків зворотного займенника й особового займенника **ти**: соб 522, тоб 519, але в себ 527. У Кормчій вжито архаїчні форми займенників-енклітиків Д.в. *ми, ти, си*, а також давніх форм З.в. *мѧ, тѧ, сѧ*, які сьогодні зберігаються у південно-західних українських говорах: Д.в.: подаи же ми гршному 530, отмыи ми 519: З.в.: не ѡбии мѧ 527; тѧ влѡко призываем 529 – тебе бо любѧ 530; ѡтлучитсѧ 527, да сѧ ѡмыет 526, ѡпали бо сѧ дѡи мѡѧ 530, сѧ не комкает 527 – сами себе свѧзаша 520.

Складна система числівникових форм Кормчої, як кількісних, так і порядкових: єдино 526, два 526, дв 526, ѡба 525, ѡбма 527, с первою 528, сь второю 528, пятаго, шестого 530 та багато інших.

Із-поміж дієслівних особливостей відзначмо дієслова 3-ої ос. одн. і множ. теперішнього і майбутнього часу закінчуються на **-ть** (пор. старосл. **-тъ**): вьпадѡтъ 524, вьстаеть 523, загоубить 528, изыидеть 523, кадить 519, простить 522, кто разбои творить 526.

Лексикон Костянтинівської Кормчої зумовлений функціональними особливостями пам'ятки. Насамперед, широко представлені назви абстрактних понять релігійної сфери: Закон Бжїи 527, хрстианства 527, на вселеньскых сѡборех 528, на восточных црквах 529, хрстианскыя вры 529 тощо. Притаманні манускрипту й образні вислови: сладкаа надеждо 529, плод правды 529, сатанина прелести 529, источника безсмѡгїа 530, кѡ сѡму просвѡщенїю 519, в чѡином срѡдцы 544 та ін. Вміщено церковні терміни – назви релігійних свят, постів тощо: Великий пост 527, ѡв Великѡю соуботу 519, на Пасхѡ 528, в Седмицѡ сырною 527; назви гріхів, злочинів: блуд 527, на браї 527, на воин 526, клевета 549, на крадѡѡ 527, любодїство 527, ѡсѡждение 549, прелюбодїание 527, разбои 526, разбоиничство 527, хѡла 549 тощо; назви ритуалів, обрядів, покарань: анаѡема 527, литоргїю 528, ѡт причастїа 527, причащению 527, ѡтпуст дарѡи 521 та ін.

У Кормчій презентована широка палітра назв осіб, зокрема, найменування осіб зі світу духів: Бжѡ 520, діавола 529, херовми 525; назви осіб за родом діяльності: архидїакон 519, о архїеїпе 519, воин 527,

иг'меною 523, іереи 528, кроме келара 524, пої 527, сїдниць 529, попадіа 527, чтець 528; номені осіб за церковною провинією: потворник 525, разбойник 526, сїотаец 523, чародиник 525, оубица 525 і под.

Розлогий діапазон найменувань осіб за спорідненістю: два брата 526, дщерию 527, дщерию крїченою 529, сь кѡмицею 529, мачехою 527, муж 527, ѡтць 527, падчею 527, побратимы 528, посестрою 528, родителие 527, сестрою 525, сїнь 527, снохою 525, тещею 526, чад 528. Представлено номені осіб за віком: младнца 527, дита 526, дѡцо 527, ѡтроковица 527, ѡтроча 528; назви тварин за видами й родами: зврем 549, кѡрата 529, мышь 526, ѡвча 529, сь псом 527, птиць 527, скотиною 527 тощо.

Наявні лексеми на позначення продуктів харчування та напоїв: былие 527, вино 528, винограда 529, масо 527, вкѡсить сыра 527, яець 527, яица 529 та ін.; назви споруд: в болницю 524, дом 529, гѡмно 529, в келиах 524, в келарню 524, в поварню 524, ѡ цѣрскѣх полатах 529 та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, в аналізованому збірнику релігійних правил і суспільних норм виявлено українські народнорозмовні риси у галузі фонетики та морфології, вплетені у церковнослов'янську мовну основу манускрипту. У своєму лексичному складі пам'ятка відображає вірування, традиції, побут української громади, закони і правила як для мешканців церковної школи, так і для різних верств суспільства періоду пізнього середньовіччя.

Повернення Костянтинівської Кормчі до наукового обігу дає нам унікальну можливість долучитися до тих скарбів нашої культури, освіти, мистецтва, якими жила наша держава в минулому. У подальшому книга буде цікава для мовознавців, істориків, теологів, краєзнавців.

Література

1. Боянівська М.Б. Книгописання. *Історія української культури. Т. 2. (Українська культура XIII – XVII століть)*. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult240.htm> (дата звернення: 18.02.2023)
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. Київ, 1982–2012. Т. I–VI.
3. Кормча: копія / упор. Д. С. Ліщук. Чернівці, 2021. 550 с.
4. Крालюк П. «Кормча» (Старокостянтинів, 1599). *Острозька академія XVI – XVII століття. Енциклопедія / головний редактор Ігор Пасічник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. 512 с.*
5. Ліщук С.Д. Костянтинівська Кормча. Чернівці, 2021. 36 с.
6. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). Київ, 1990. 192 с.
7. Мойсієнко В.М. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське наріччя). Київ, 2016. 284 с.
8. Огієнко І. Історія українського друкарства / упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Либідь, 1994. 448 с. («Пам'ятки історичної думки України»). URL: <http://litopys.org.ua/ohdruk/ohd11.htm> (дата звернення: 18.02.2023)
9. Огієнко І. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: у 2 т. Т. 1-2. Київ: Україна, 1993. 284 с.
10. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. / відп. ред. Д. Гринчишин, М. Чікало; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Т. 1–17. Львів, 1994–2017.
11. Тимошенко Л.В. Вступна стаття. *Ліщук С.Д. Костянтинівська Кормча*. Чернівці, 2021. С. 4–19.

References

1. Bojanivjska M.B. Knyghopysannja. *Istoriya ukrajinskoji kultury. T. 2. (Ukrajinska kuljtura KhIII – XVII stolitj)*. Kyjiv, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult240.htm> (date of application: 18.02.2023)
2. Etymologichnyj slovnyk ukrajinskoji movy : u 7 t. / redkol. O. S. Meljnuchuk (gholov. red.) [ta in.]. Kyjiv, 1982–2012. T. I–VI.
3. Kormcha: kopija / upor. D. S. Lishhuk. Chernivci, 2021. 550 s.
4. Kraljuk P. «Kormcha» (Starokostjantyniv, 1599). *Ostrozjka akademija XVI – XVII stolittja. Encyklopedija / gholovnyj redaktor Ighor Pasichnyk. Ostrogh : Vydavnytvo Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija», 2011. 512 s.*
5. Lishhuk S.D. Kostjantynivjska Kormcha. Chernivci, 2021. 36 s.
6. Mycjo I. Z. Ostrozjka slov'jano-ghreko-latynsja akademija (1576-1636). Kyjiv, 1990. 192 s.
7. Mojsijenko V.M. Istorychna dialektologhija ukrajinskoji movy. Pivnichne (polisjske narichchja). Kyjiv, 2016. 284 s.
8. Oghijenko I. Istoriya ukrajinsjogho drukarstva / uporjad., avt. ist.-bioghr. narysu ta prymit. M. S. Tymoshyk. Kyjiv: Lybidj, 1994. 448 s. («Pam'jatky istorychnoji dumky Ukrajiny»). URL: <http://litopys.org.ua/ohdruk/ohd11.htm> (date of application: 18.02.2023)
9. Oghijenko I. Ukrajinsjka cerkva: Narysy z istoriji Ukrajinskoji pravoslavnoji cerkvy: u 2 t. T. 1-2. Kyjiv: Ukrajina, 1993. 284 s.
10. Slovnyk ukrajinskoji movy XVI – pershoji polovyny XVII st.: u 28-my vyp. / vidp. red. D. Ghrynchshyn, M. Chikalo; Instytut ukrajinoznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrajiny. T. 1–17. Ljviv, 1994–2017.
11. Tymoshenko L.V. Vstupna stattja. *Lishhuk S.D. Kostjantynivjska Kormcha*. Chernivci, 2021. S. 4–19.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-35>

УДК 811.161.2-021.3:398.9(=161.2)

ШУЛЯК С. А.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

МОВНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОСТОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ)

У статті досліджено мовне відображення простору в текстах українських народних замовлянь. Розглянуто освячений (чистий) і профанний (нечистий) простір, що функціонують у досліджуваних текстах. Зазначено, що рухливість, динамічність простору передається дієсловами руху, а одним із просторових репрезентантів виступає лексема море, що у свою чергу активує епітет синє. Звернено увагу на те, що чистий простір пов'язаний з перебуванням у ньому християнських персонажів, а от хвороби відсилають у місця зі значенням віддаленого (нечистого) простору.

Ключові слова: українські народні замовляння, текст, освячений (чистий) простір, профанний (нечистий) простір, лексема, мовне відображення, дієслова руху, прийменник, іменник, епітет.

SHULIAK S.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

LANGUAGE REPRESENTATION OF SPACE (BASED ON THE MATERIAL OF THE TEXTS OF UKRAINIAN SPELLS)

The purpose of the article is to study the linguistic representation of space in the texts of Ukrainian folk spells.

To achieve the goal we are to fulfill the following tasks: to define a vocabulary for the designation of spatial concepts, which presents consecrated (clean) and profane (impure) space; analyze traditional formulas that denote space; to describe the linguistic means by which the limitlessness, dynamism, and mobility of space are expressed in the texts of Ukrainian spells.

We present examples of Ukrainian spells in the forms in which they occur in the studied texts.

So, in the texts of Ukrainian folk spells, we can see the functioning of a consecrated (clean) and a profane (impure) space, the reflections of which are reflected in the vocabulary to designate spatial concepts. Mobility, dynamism of space is conveyed by verbs of motion, and one of the spatial representatives is the lexeme sea, which in turn activates the epithet blue. In addition to verbs of motion, spatial semantics are conveyed by nouns and adverbs of place. Traditional formulas denoting space include constructions with the prepositions by, near, through, in, on, and geographical designations. Clean space is associated with the presence of Christian characters in it, but diseases are sent to places with the meaning of remote (unclean) space. The heavenly space of spells is represented by the symbols the sky, the sun, the moon, stars, and a fiery bugalo. Earthly space contains realities represented by lexemes denoting abstract space (north, south, west, east, side, parts, earth), natural landscape (mountains, forests, mounds, driftwoods, thickets, banks, stones, stumps, slums, ravines), formed territories (road, yard) and buildings (house, church). The spells denoting space are represented by plant names: trees (oak, willow, pear), bushes (viburnum), flowers (rose), herbs (mint, primrose, rowan), agricultural crops (rye), as well as generalized names of plants (tree, grass) and their parts. The lower water-land world is represented by the following nominations: snake, serpent, viper, plow, pike, dead man, devil.

Prospects for further research consist in the study of the category of time in the texts of Ukrainian spells.

Key words: Ukrainian folk spells, text, consecrated (clean) space, profane (impure) space, lexeme, linguistic reflection, verbs of motion, preposition, noun, epithet.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Замовляння не тільки належать до текстів, що втілюють стародавні вірування в магію слова, а й виступають найяскравішими представниками таких текстів, репрезентантами віри в сугестивні, лікувальні та інші можливості мовленого слова. Вивчення словесного оформлення замовлянь дозволяє наблизитися до витоків культури українського народу.

Слово в житті наших далеких пращурів займало особливе місце; людське слово мало в собі щось чародійне, містило сакраментальну таємничу силу, котру пізнати – було великою мудрістю [6, с. 45].

Замовляння, маючи чітку структуру і відображаючи архаїчний синкретизм словесних і несловесних елементів народної творчості, функціонує в контексті міфологічного мислення, що зберігається у фольклорі дуже великою мірою.

Простір залишається важливою складовою міфологічної картини світу, що пояснює існування різних концепцій трактування його семантики і підтверджує актуальність обраної проблематики [7, с. 42].

Аналіз досліджень та публікацій

А.І. Темченко зазначає, що елементи горизонтального простору (центр, периметр, периферія) є невід'ємними складовими сюжету лікувального тексту; в окремих обрядах створюються окремі мікромоделі міфологічного простору, де функцію центру виконують побутові предмети, а периферію окреслено межами помешкання (порогом, кутом, ворітьми) [7, с. 48]. В цьому разі виконавець обряду уподібнюється Творцю, який спочатку упорядковує «світ», розміщуючи предмети у правильній послідовності, після чого цілює тіло хворого, надаючи йому первозданного / «цілісного» вигляду [7, с. 48].

Під час виголошення тексту створюється звуково-просторова матриця обряду; за рахунок лаконічності замовляння, а також того, що лікувальні тексти виголошуються пошепки (пор. з назвою знахарів *шептуни/шептухи*) досягається максимальна концентрація дії в просторі і часі [8, с. 441].

У замовляннях, не нашарованих християнськими поняттями (а часто в поєднанні з ними), на думку В.М. Мойсієнка, простежується ідея всесвітнього дерева життя та ієрархічна схема елементів світотворення: 1. Біле світло, день, сонце, місяць, зорі; 2. Земля, гора, поле; 3. Океан, море, річка; 4. Птиця, звір, риба; 5. Людина: кров, кістки, волосся, жили тощо [6, с. 45].

У цілісній системі хронотопу українського магічно-сакрального фольклору з категорією часу нерозривно пов'язаний такий її складовий елемент, як оказіональний простір; аналогічно до темпорального, просторовий чинник є невіддільним компонентом багатьох ритуалів і значної кількості фольклорних текстів, у сюжетних ситуаціях яких він скріплює між собою персонажів та їхні дії й учинки, а його елементи наповнюють різного роду експлікативні та апелятивні структурні формули [4, с. 170].

Досліджуючи структуру тексту та особливості функціонування українського магічно-сакрального фольклору, І. Гунчик зауважує, що однією з основних рис простору оказіонально-обрядових утворень є його сакральна маркованість; у цьому випадку йдеться не про будь-який звичайний, вибірково окреслений просторовий континуум, а місця суворо визначені, наділені відповідними характеристиками; сакральним його можна вважати через те, що він завжди сприятливий, дієвий, сильний, корисний, бо повною мірою виправдовує кінцевий позитивний результат для того чи іншого адресата – *раба Божого N* [4, с. 170-171].

У процесі розгляду оказіонально-обрядового фольклору можна говорити про освячений, так званий чистий простір, і про його протилежність – простір профанний, нечистий [4, с. 171].

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – вивчити мовне відображення простору в текстах українських народних замовлянь.

Виклад основного матеріалу

Приклади українських замовлянь подаємо в тих формах, у яких вони трапляються в досліджуваних текстах.

У замовлянні вітають всі сторони світу, як-от: *Вітаю вас, південь, північ, захід, схід. Церковні служителі, судові властители, ангели хранителі. Хто на охоту, а хто з охоти, хто на війну, хто в піхоту, хто на весілля, а хто із забави, хто до народження, а хто повіки відходе від живого світу, хто буйний, хто живий, а хто покійний. Чоловік чесний, звір лісний за морем, за океаном, де незміряно різних країв. За горою, за рікою, за бугром, за корчом, за новим, за старим, за чистим, за поганим сохне сук, ламається, мої справи збуваються. Хто до цієї Божої душі зі злом прийде, той свою погибель знайде* [1, с. 259].

Сон закликають **з усіх сторін**, як-от у тексті замовляння: *Кури, кури рябенькі! В вас голови маленькі, а у рожденного і хрещеного раба Божого Івана велика голова. Скрикніть ви сон із усіх сторін на рожденного, хрещеного раба Божого Івана!* [5, с. 23].

Хворобу (плаксивиці, пристріт, уроки) відсилають у місця зі значенням віддаленого простору, наприклад: *Добрий вечір вам, плаксивиці! Просять вас крякавки на вечорниці. Йдіть собі, де люди не ходять, де вітер не віє, де сонце не гріє, на ліса-лісниці, там ваші сестриці, там вам бувати, лісом ламати, плаксивицями не брати* [5, с. 24]; *Ви, ліси-лісица, ви, бори-борица, візьміть собі пристріцища і урочища, занесіть їх на пуці, на нетрі і на сухі ліси, на бистрії води. Там люди не ходять і кури не п'ють, і твар не реве...* [5, с. 28]; *Я тебе висилаю, / Де сонце не сходе, / Де курячий слух не заносе, / Там скоренися, / Там звеселися, / Од мене одчепися. / Тьху! Згинь, пропади! / Де взявся – туди йди!* [5, с. 31]; *Йди собі, де собаки не брешуть, де півні не співають, кури не ходять, і християнського голосу не чути* [5, с. 36].

Рухливість, динамічність простору передається дієсловами руху, тим шляхом, яким подорожує Свята Богородиця, шукаючи шавлію золотисту: *Я (ім'я), знаю і вірю, що ти зійшла, Свята Богородиця, Духом святим із блискавки у веселці, із води і повітря, від небесного вогню, від престолу святого на землю. На землі пересіла на білого коня з золотими вуздечками, у золоте сіденце, з золотими стременами. Поїхала з росистих гір в мир. Через жито, через мак, із золотою чашею в руках, із свяченою водою, із небесними зорями у воді. Став Іван Купала з праху землі, питає Святу Богородицю: «Куди ти спішиши?» «Я не спішу. Бачиши, на білім коні сиджу, дивлюся в чашу золотисту, у святу водицю. По небесних зорях у воді, дивлюся на зорі на півдні та на півночі, дивлюся на сході, дивлюся на зорі на заході. Там же між лісами та дібровами шавлію золотисту шукаю». Мовив Іван Купала Святій Богородиці: «Там її нема. Поїдь понід горами, між берегами та очеретами, поверни у лівий бік за млинами та понід мостами, між пнями та каміннями...» [1, с. 247]. У цьому замовлянні показниками простору є лексеми, які позначають явища як живої, так і неживої природи: веселка, вода, повітря, небесний вогонь, земля, мир, жито, мак, зорі, ліси, діброви, гори, берега, очерета, млин, міст, пень, каміння.*

Крім вищезазначених іменників, просторову семантику передають прислівники. Наприклад, прислівники *докупи, вкупі* часто вживаються у замовляннях зубного болю: *Місяцю-князю! Вас три у світі: один на небі, другий на землі, а третій в морі, камінь білий. Як вони всі не можуть докупи зійтися, так не*

можуть у мене, раба Божого Івана, зуби боліти! Нехай тобі золота корона, а мені щастя й здоров'я! [5, с. 45]; Місяць у небі, мертвець у гробі, камінь у морі: як три брати **докупи** зберуться і будуть бенкет робити, тоді у мене зуби будуть боліти [5, с. 45]; Місяцю, молодий княже! Чи бував ти в старого? Чи питав ти його, чи боліли в його зуби? Щоб у мене вік віком і суд судом зуби не боліли. Заєць у полі, а риби в морі. Місяця на небі: коли будуть три брати **вкупі** гуляти, то тоді в мене будуть зуби боліти [5, с. 46]; прислівники *туди*, *тут*, як-от: *Иди собі на очерета, на болота, туди*, де люди не ходять, собаки не брешуть, кури не співають, – **тут** тобі не бувати, народженному, хрищеному рабомолитвенному (на ім'я) жовтої кости не ломити, білого тіла не в'ялити, червоної крові не сушити [3, с. 27].

Лексема *небо* у тексті замовляння від уроків має традиційне значення віддаленого простору завдяки числовим характеристикам і містить сему «далеко», «відстань», як-от: *Ішов Христос через три-дев'ять небес, / На святу землю ступає, / Уроки викликає / Од раба Божого (ім'я)* [2, с. 68]. У цьому замовлянні Ісус Христос об'єднує два простори – небесний і земний. Розміщення найбільш статусних міфологічних образів/святих на небі підтверджує сприйняття традиційної картини світу як ієрархії, що пояснює відповідне моделювання культурного простору; вищість передбачає більші повноваження і підкреслює статус [8, с. 429].

Небесний простір замовлянь представляють *сонце*, *місяць*, *зорі*, *огненний бугало*, як-от: *Як сонце, місяць, зорі / І Господь Бог на небі славні, / Так щоб рождена, хрещена (Ганна) / Була в мирі славна і жива / На многая літа!* [3, с. 27]; *Не лети ж ти, огненний бугало, ліси палить, землі сушить, а трави в'ялить! Полети ж ти, огненний бугало, до козака у двір* [5, с. 77].

Безмежність простору виражається назвами, які репрезентують реалії в такій послідовності, що становить цілісний зміст (небо, земля, вода, море, хмари, місяць, сонце, зірки, мир): *Спаситель святий на небі / І вразі його зникають від лица Божого, / Від лица християнського, / Від лица його люблячого, / Від землі, від води, від моря, / Від хмар, від місяця, від сонця, / Від зірків, від цілого миру, / Від нас усіх хрещених, / Від цієї хрещеної (Ганни) / На віки віків! / Амінь!* [3, с. 27].

Одним із просторових репрезентантів виступає слово *море*, що у свою чергу активує епітет *синє* та вживається у тексті замовляння від пристріту, наприклад: *На синьому морі, на камені ворон сидить, лапами розгрібає, хвостиком розмітає, од хрещеного раба Божого Івана всякий пристріт одганяє* [5, с. 32].

Вживання *синього* кольору та слів найближчого контекстуального оточення створює враження руху простору, змальовуючи динамічні картини у замовлянні на кшталт: *На синьому морі стоїть білий камінь, на тім камені два брати січуться, рубаються, великі рани завдають – і кров не йде. Стій, кров, як кіл (дубовий)* [5, с. 43].

Словосполучення *синє море* часто вживається у замовляннях крові, як-от: *«На синьому морі лютий змії реве. – «Чого ти, лютий змію, реवेश?» – «Бо нема мені чим дітей годувати». – «Иди, лютий змію, в Іванів двір і візьми од раба Божого Івана, молитвенного і хрещеного, люту кров, і будеш мати чим дітей годувати!»* [5, с. 40-41].

У замовлянні-оберегу від вовків та диких звірів *На синьому морі, на лукомор'ї стоїть дуб сірий. Під тим дубом камінь білий. На тому камені лежить кров. Хто ту кров потурбує, той мене, раба Божого (ім'я), вкусить* [1, с. 253] *синє море* є основою, що забезпечить недоторканність *крові* – життєдайного людського джерела.

Крім того *море* – простір, де є місце всьому: пристріту, каменю, зрубу, а головне – це місце, де *сам Бог по імені називав*, як от: *Пристріче, пристріче, добрий чоловіче! Сядь собі на містечку, на золотім крісничку; тут тобі не бушувать, не воювать і костей не ломить. Иди собі на море, на тім морі камінь, на камені зруб стояв, там сам Бог по імені називав, а тобі, мій малий Іване, щоб пристріт більш не упоминавсь* [5, с. 32].

Освятий (чистий) простір *моря* пов'язаний з перебуванням у ньому християнських персонажів (Матір Божа), як-от: *На синьому морі, на червоному камені / Матір Божа стояла, / Всі пристріти і дання одговоряла; / Посилала бризги по синьому морю. / Хто буде ці бризги збирати – / Той буде пристріти і дання визивати, / Підвії, підлії, переляки, / Посмішку і позавидуване!* [2, с. 44]. Ознакою рухомого простору є лексема *бризки*, яка сповнює замовляння звуками природи та надає тексту експресивного відтінку.

У профанному просторі міститься *земля пуста, безконечна, безлюдна*, наприклад: *І зсилаю тебе, злий душе-переполоше, / В землю пустую, безконечною* [3, с. 38]; *Проклинаємо ми вас і закликаємо / В землю пустую, в землю безлюдну* [3, с. 38].

Нечистий простір характеризують *густі ліса, болота, жовтий пісок, жовтий попіл, гнилі колоди, тихі води, сухі ліса, сухіє лози, синє каміння, бистрі води, темні ліси, широкі степи, нетри, пуці, яри, ліси дрімучі, степи степенучі* у текстах замовлянь: *Йдїть собі на очерета й болота* [2, с. 53], *Я все замовляю, на сухі ліса зсилаю* [2, с. 53], *Я тебе, супостата, відсікаю, замовляю, / На густі ліса, болота, / На дикі поля відсилаю* [2, с. 51], *Я тебе вимовляю, на яйце вибираю, / Я тебе, відьмо, знаю, патлату-косату, / Я тебе мітлою замету, ногами загребу. / Відсилаю тебе на жовтий пісок, / На жовтий попіл, / Щоб ти розійшлася як вода в морі* [2, с. 54-55], *Я вас викликаю, виговораю / На очерета, на болота, / На гнилі колоди, на тихі води, / Де люди не ходять, де дзвони не дзвонять* [2, с. 55], *Я ж тебе виговораю, я ж тебе виливаю / На сухі ліса, на сухіє лози, / На синє каміння, на бистрі води, / Де люди не ходять, / Сонце не гріє, вітер не віє, / Де півні не співають, собаки не брешуть* [2, с. 59], *Иди собі в темні ліси, в широкі степи, / Де не ступала людська нога* [2, с. 60], *Иди*

собі на нетри, на пущі! [2, с. 61], «Уроки, урочища, подіть собі на яри, на ліси дрімучі, на степи степучі, де глас чоловічий не заходить, де півні не співають; поди собі, болість очная!» [5, с. 35].

До традиційних формул, які позначають простір, належать конструкції з прийменниками *край, коло, через, у, на* і географічними номінаціями, як-от: *Летів орел через море, спустив крило, заткнув жерло. Злетів півень на камінь, крилами махає: чорний камінь, не орижись, християнська кров, остановись, у народженого, молитвенного, хрещеного Івана!* [5, с. 39]; *Там на горі тури орали, красну рожу сіяли; красна рожка не зійшла; там стояла дівка; коло синього моря без ребра овечка стояла; край червоного моря червоний камінь лежить. Де сонце ходить, там кров знімається; де сонце заходить, там кров запікається* [5, с. 37]; *У моря калина, під калиною дівчина, вона не знала ні шити, ні прясти, ні золотом гаптувати; тільки уміла і знала од раба Божія уроки і презори викликати й визивати, на сухі ліса посилати* [5, с. 34].

Гора, міст в українських замовляннях вживаються у символічному значенні межі між світами, як-от у текстах з просторовими репрезентантами: *Йшла Божя Мати на гору цвіти рвати; / Все красні і красні. / Вона тоті цвіти рвала, / Рожу з тіла білого визивала – та й в огонь! / Там тобі горіти, / Попелом на мохи, на чорні луги, / На густі лози, на темні очерети / На сухі ліси летіти, / А рабу Божому (ім'я) горе не знати* [2, с. 61]; *Йшла Мати Божя золотим мостом / З золотим хрестом, / Встріла рабу Божу (ім'я знахарки). / – Куди ти, раба Божя (ім'я знахарки) / йдеш? – Йду до молитвенного раба Божого / (ім'я хворого) одроблять, / Пристрит, уроки, посмішку / І переляк скидять, / Із рук, із ніг, із тіла, із душі, / Із крові, із семидесяти суставців викачувать!* [2, с. 43-44]. *На Сіянській горі, на християнській землі, / Там Мати Божя ходила, / Ісуса Христа за руки водила, / Пристали одчиняла, / До хрещеного, молитвенного (ім'я) / Поспішала це горе забрати, / На сухі ліса і болота розогнати* [2, с. 47]. Реалії, які виражають простір, пов'язані між собою й перебувають у русі: *Там Мати Божя ходила, Ісуса Христа за руки водила* [2, с. 47].

Також земний простір містить будівлі, представлені, наприклад, лексемою на позначення абстрактного простору *церква*, як-от у тексті замовляння: *На камені церква стоїть, / Там сам Господь сидить, книжки читає, / До свяченого, молитвенного (ім'я) / Раду дати поспішає; / Пристрит, підвій, переляк виговорати, / На сухі ліса і болота розігнати* [2, с. 47]; *На морі, на окіяні, на острові, на обояні стоїть церков; а в тій церкві стоїть престол, за престолом сидить пречистая діва Марія, шие вона шовком криваву рану; шовку не стало й кров перестала (тричі)* [3, с. 90].

На тлі просторових реалій відбувається уявна подорож людини, як-от: *Ти йдеш по Божому пуні, / По землі і по воді, / Ангели в тебе по боках, / Ти в Матері Божої в руках: / Матінка Божя, візьмій (ім'я), / Одверніть од неї сі важкі муки!* [2, с. 46-47], а сформованою територією (дорогою) подорожує сам Ісус Христос: *Шов Ісус Христос дорогою / І став із золотою палицею стрічати, / Став уроки збирати з раба Божого (ім'я): / З його рук, з його плечей, / З карих очей, з жовтих костей* [2, с. 68].

Простір замовлянь репрезентують рослинні назви: дерева (дуб, верба, груша), наприклад: *Єсть за морем дуб – / У вись високо, в глиб глибоко, / Під тим корнем копит-ключ; / Той ключ усю землю одмикає, / Всі немоці одбирає* [3, с. 65], *Є ливада, а на тій ливаді – верба* [3, с. 12] *Над муковим полем, там стояла груша* [Замовляння, с. 102], *У золотім полі – золота груша, а на золотій груші – золоте гніздо, а в золотім гнізді – гадина-цариця* [5, с. 101], *кущі (калина): У моря калина, під калиною дівчина* [5, с. 34], *квіти (рожа): Ішло три каліки через три ріки, рубали рожу, саджали рожу, рожка не зійшла, кров червона не пішла* [5, с. 40], *трави (м'ята, первоцвіт, череда): Купіль моя з м'яти і верби. / Моя доню, уночі тихенько спи. / Гіллячко берези докладаю – / У красі свою я доню покупаю. / Купцю-купцю, донечко мала, / Буде в тебе личко чисте, мов вода. / Купіль з первоцвіту й череди – / Будеш гарною і милою завжди. / Купцю-купцю, воду примовляю. / Хай тебе Боги благословлять* [5, с. 20], *сільськогосподарські культури (жито): Яко тес жито наповнюється од вологи земної і од роси небесної* [5, с. 99], а також узагальнені назви рослин (дерево, трава): *дерева ламати* [3, с. 22]; *роса на траві* [3, с. 62]; *наповни землю травною* [5, с. 87] та їх частин.

Нижній водно-підземний простір представлений такими номінаціями: *змій, вуж, гадюка, струг, шука, мрець, чорт, риба, кит-риба*, як-от: *шука у воді* [5, с. 46], *риба в морі* [5, с. 46], *кит-риба в окіяні* [5, с. 45], *мертвець у гробі* [5, с. 45], *трясу, трясу кладкою, кладка водою, а вода купиною, а купина чортами, а чорти козаком* [5, с. 76], *гадюкою загнуждав, вужами поганяв* [5, с. 91], *лежить змія* [5, с. 95]; *темнії змій* [5, с. 17]; *на синьому морі лютий змій реве* [5, с. 40]; *місяць на небі, заїч у дебри, а струг у воді* [3, с. 39].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, у текстах українських народних замовлянь функціонує освячений (чистий) і профанний (нечистий) простір, відображенням яких є лексика на позначення просторових понять. Рухливість, динамічність простору передається дієсловами руху, а одним із просторових репрезентантів виступає лексема *море*, що у свою чергу активує епітет *сине*. Крім дієслів руху просторову семантику передають іменники та прислівники місця. До традиційних формул, які позначають простір, належать конструкції з прийменниками *край, коло, через, у, на* і географічними номінаціями. Чистий простір пов'язаний з перебуванням у ньому християнських персонажів, а от хвороби відсилають у місця зі значенням віддаленого (нечистого) простору. Небесний простір замовлянь презентують лексеми *небо, сонце, місяць, зорі, огненний бугало*. Земний простір містить реалії, представлені лексемами на позначення абстрактного простору (*північ, південь, захід, схід, сторона, край, мир*), природного ландшафту (*гори, ліс, бугор, корч, ліси, діброви, береги, каміння, пеньки,*

дїброви, нетрі, пуці, яри), сформовані території (дорога, двір) та будівлі (хата, церква). Простір замовлянь репрезентують рослинні назви: дерева (дуб, верба, груша), кущі (калина), квіти (рожа), трави (м'ята, первоцвіт, череда), сільськогосподарські культури (жито), а також узагальнені назви рослин (дерево, трава) та їх частин. Нижній водно-підземний простір представлений такими номінаціями: змій, вуж, гадюка, щука, мрець, чорт, струг, риба.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні категорії часу в текстах українських замовлянь.

Література

1. Барна Б. Скарбниця практичного знахарства від пращурів. Замовляння, обереги, зілля. Київ : Видавець «СПД Хатимлянська Г.В.», 2019. 576 с.
2. Вербальна магія українців / вступ. сл. Л. Дунаєвська; авт. передм. О. Павлов; упоряд. та приміт. Т. Полковенко, В. Фісун. Київ : Бібліотека українця, 1998. 98 с.
3. Ви, зорі-зоричі... Українська народна магічна поезія: (Замовляння) / упоряд. М. Г. Василенка, Т. М. Шевчук ; передм. М. Г. Василенка. Київ : Молодь, 1991. 336 с.
4. Гунчик І. Український магіко-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 232 с.
5. Замовляння / упоряд., передмова, примітки М. К. Дмитренко. Київ : Видавець Микола Дмитренко, 2007. 124 с.
6. Мойсієнко В. М. Структура і поетика поліських замовлянь. *Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 1997. Вип. 1. С. 45–53.
7. Темченко А. І. Міфологія простору: семантика горизонталі в традиційних уявленнях східних слов'ян (на матеріалі замовлянь). *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2017. № 4. С. 42–50.
8. Темченко А. І. Традиційні замовляння: семантичні трансформації та обрядові парадигми : монографія. Черкаси : «ІнтролігаТОР», 2014. 572 с.

References

1. Barna B. Skarbnitsia praktychnoho znakharstva vid prashchuriv. Zamovliannia, oberehy, zillia. Kyiv : Vydavets «SPD Khatimlianskaia H.V.», 2019. 576 s.
2. Verbalna mahiia ukrainsiv / vstup. sl. L. Dunaievska; avt. peredm. O. Pavlov; uporiad. ta prymit. T. Polkovenko, V. Fisun. Kyiv : Biblioteka ukrainsia, 1998. 98 s.
3. Vy, zori-zorytsi... Ukrainka narodna mahichna poeziia: (Zamovliannia) / uporiad. M. H. Vasylenka, T. M. Shevchuk ; peredm. M. H. Vasylenka. Kyiv : Molod, 1991. 336 s.
4. Hunchuk I. Ukrainskiy mahiko-sakralnyi folklor: struktura tekstu ta osoblyvosti funktsionuvannia : monohrafiia. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2011. 232 s.
5. Zamovliannia / uporiad., peredmova, prymitky M. K. Dmytrenka. Kyiv : Vydavets Mykola Dmytrenko, 2007. 124 s.
6. Moisiienko V. M. Struktura i poetyka poliskykh zamovlian. Volyn – Zhytomyrshchyna: Istoryko-filolohichniy zbirnyk z rehionalnykh problem. 1997. Vyp. 1. S. 45–53.
7. Temchenko A. I. Mifolohiia prostoru: semantyka horyzontali v tradytsiinykh uiavlenniakh skhidnykh slov'ian (na materialy zamovlian). Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seria: Istorychni nauky. 2017. № 4. S. 42–50.
8. Temchenko A. I. Tradytiini zamovliannia: semantychni transformatsii ta obriadovi paradyhmy : monohrafiia. Cherkasy : «IntrolihaTOR», 2014. 572 s.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-36>

УДК 811.111' 367.335

БОЙКО Ю. П.

Хмельницький національний університет

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті встановлено структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості соціально-політичних неологізмів на сучасному етапі розвитку англійської мови. Простежено та уточнено, за якими традиційними та новими словотвірними моделями морфологічної структури слова побудовано нову суспільно-політичну лексику. Встановлено взаємозв'язок та взаємозалежність між позамовними та внутрішньомовними чинниками, які активізують словотвірчі процеси.

Ключові слова: неологізм; фонологічні неологізми; семантичні неологізми; морфологічні неологізми; афіксальні неологізми; конверсія; зворотній словотвір.

BOYKO Y.

Khmelnitskyi National University

SOCIO-POLITICAL NEOLOGISMS OF THE XXI CENTURY: FEATURES OF CREATION AND FUNCTIONING

From the point of view of the theory of neology, the processes of the formation of new words, the causes and prerequisites for their occurrence have not yet been studied in linguistics, in the end there is still no balanced clear definition of neologism. The very fact of registration of new words by lexicographers who are at the same time native speakers means that these words have passed the stages of entry and partial or complete assimilation in the language, namely: actualization and lexicalization in speech and language. On the slope of the last century, dynamic socio-political processes took place both in the international arena and within English-speaking countries. They continue today, certainly reflecting in the lexico-semantic system of the new socio-political vocabulary. This is evidenced by the emergence of a significant number of new words, syntagms, phrases, as well as lexicalized syntactic constructions, semantic derivation. Coverage of these issues and the transience of socio-political phenomena determine the relevance of the study of new words of socio-political content. This will contribute to a deeper knowledge of the multifaceted relations between language and society, an adequate perception of the structure and meaning of new words to achieve the most important goal of communication - mutual understanding. This research is an attempt to explore the creation of socio-political neologisms to determine the main productive word-building models, methods of their use and translation in the context of socio-political newspaper texts of the 21st century. The purpose of the study is to establish and analyze the ways of creating, functioning and translating neologisms in the English language journalistic discourse. The object of research are neologisms, the ways of their creation and functioning, and the subject is the ways of adequate translation of neologisms. Neologisms are words and phrases that mean a new concept or a new meaning for an already existing word.

Taking into account the method of creation, neologisms are divided into: phonological neologisms; borrowings; semantic neologisms and morphological neologisms.

The examples of socio-political neologisms analyzed in the research reflect the trends in the development of the word-forming system of the English language at the present stage. Their analysis allows us to conclude that at the present stage such types of coining new words as affixation (prefixation), reduction (abbreviations and shortenings), composition, blending, conversion are the most productive.

Prefixation as a word-forming device is widely used in the English language due to the lack of endings as such. The levelling of case endings and the simplification of verb inflections led to deep lexical distinctions motivated by the use of prefixes. Prefixing is quite a powerful way of innovation, but it is inferior to reduction (abbreviations and acronyms) in frequency of use.

A relatively new way of word formation – reduction, has reached a high degree of productivity due to the fact that the current media are trying to provide maximum information in the most compressed form to save time and space.

The composite method of word-formation or word-composition occupies a significant place in the formation of English neologisms, its result is lexemes with diverse word-formation, structural and semantic characteristics, which in turn can serve as a derivational base for the creation of new composites. Currently, there is a tendency to increase compositional semantic structures in the English language.

Blending is one of the most popular means of word formation in the English language. The bulk of modern research covers such areas as the field of information technology and advertising, because it is in these areas that the largest number of telescopic neologisms are formed.

Quite productive and common is the use of conversion in socio-political life. Conversion is referred to as an affixless way of word-building or even affixless derivation. It consists in making a new word from some existing word by changing the category of part of speech, the morphemic shape of the original word remaining unchanged.

Thus, the most productive models of the creation of neologisms are affixation, reduction, word composition, blending, conversion. The non-productive ways of modern English word formation include sound inheritance and repetition or reduplication.

The study of the dynamics of the development of vocabulary was and is an important problem of linguistic science. This scientific exploration is an attempt to explore the ways of creating neologisms in the socio-political discourse presented in the language of the modern press; identify their main productive word-forming models, methods and forms of functioning in the context of socio-political newspaper texts of the XXI century. The research also establishes possible ways of translating neologisms into the Ukrainian language.

Keywords: neologism; phonological neologisms; semantic neologisms; morphological neologisms; affixal neologisms; conversion; reverse word formation; translation of neologisms.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Дослідження динаміки розвитку словникового складу було і є важливою проблемою лінгвістичної науки. Англійська мова, як і інші мови світу, не могла не відреагувати на зміни в суспільному житті носіїв, викликаних новими реаліями XXI ст, подіями глобального масштабу. Якщо в 90-і роки XX ст. серед головних «постачальників» інновацій відзначили політику, мас-медіа та Інтернет, то на початку нового сторіччя, XXI ст, інноваційні мовні процеси на лексико-семантичному рівні найактивніше відбувалися в тих сферах, що знаходяться під впливом таких макросоціальних чинників, як інформаційна революція, економічні перетворення, міжнародний тероризм [8], військові дії, боротьба з проблеми охорони навколишнього середовища.

Про темпи збагачення словникового складу англійської мови на початку нового сторіччя свідчить, напр., той факт, що лише за січень 2020 року редколегія словника Collins [23] зареєструвала 144 неологізми. Саме тому обрана тема статті є **актуальною** і своєчасною.

Аналіз досліджень та публікацій

Дослідження лексичних новотворів у фокусі уваги багатьох лінгвістів, зокрема до проблем неології зверталися: І. Андрусак, О. Бондаренко, Ю. Волошин, Т. Гончарова, Ю. Зацний, С. Єнікєєва, Г. Віняр, Г. Вокальчук, А. Янков, Д. Мазурик, О. Стишов, А. Самойлова, О. Тараненко, В. Чабаненко, та багато ін. Усі проведені дослідження свідчать про те, що науковці намагаються осмислити природу неологізмів і, певною мірою, систематизувати матеріал. Простежується й неоднозначність думок науковців щодо визначення понять «неологізм» і «оказіоналізм».

Ця ж наукова розвідка є спробою дослідити творення соціально-політичних неологізмів та okazіоналізмів, визначити основні продуктивні словотворчі моделі, спосіб їх функціонування у контексті суспільно-політичних медіа-ресурсів XXI ст.

Виклад основного матеріалу

Незважаючи на достатній запас лексики, що його має кожна мова, у ній постійно утворюються і вводяться до вжитку нові слова і нові значення вже існуючих слів. Нове слово чи значення може внести окрема особа у якійсь мовній ситуації. Згодом це слово підхоплюється угрупованнями мовців, засобами масової інформації, і якщо воно відповідає вимогам у межах нації, то воно може завоювати загальне визнання, стати повноправною одиницею і знайти, нарешті, місце у лексикографічних джерелах.

Дотепер не існує однозначного вирішення питання: за чим можна закріпити поняття неологізму, які критерії віднесення тієї чи іншої словникової одиниці до неологізмів.

«**Неологізм** – це мовна одиниця, що утворена для визначення нового поняття» [8]. Неологізми утворюються на ґрунті економічного розвитку, світових пандемій, соціальних явищ, воєн, як результат – це найменування нових речей, діячів, товарів, ліків, продуктів сучасних військових технологій, напр.: *air raid guard* – учасник протиповітряної оборони, *Patriot* – система протиповітряної оборони; *Mordor* або *erephiya* – росія, *Third – worldism* – рух країн третього світу, *antiitheatre* – антитеатр, *bannerette* – прапорець, *to Ukraine* – заукраїнити (спроувати забрати у когось щось силою й отримати жорстку відповідь); *Chornobayivka effect* – День бабака; *russism* – рашизм; *orky* – російські солдати; *to vilonteer* – наволонтерити (знайти все хоч з-під землі); *for-three-day-time ideas* – нереалістичні ідеї тощо.

При аналізі визначень поняття «неологізм» різними дослідниками стають очевидними дві точки зору, що полягають у тім, що термін «неологізм» «застосовується як до новоутворень, тобто до знову створеного на матеріалі мови, у повній відповідності з існуючими в мові словотворчими моделями словам чи словосполученням, що позначають нове, раніше невідоме, неіснуюче поняття, предмет, галузь науки, рід занять, професію і т.д.», Напр. *breeder – reactor – реактор – розмножувач*, *biocide* – біологічна війна й ін., так і до власне неологізмів, а саме до знову створених синонімів до вже існуючого в мові слова для позначення відомого поняття, однак до тих, що несуть конотативні відтінки, тобто супутні семантичні і стилістичні відтінки слова, що накладаються на його основне значення, а також до слів у новому значенні, напр., слово *boffin* (вчений, зайнятий секретною роботою, найчастіше у військових цілях) є близьким синонімом слова *scientist*, однак має інший семантичний відтінок і т.д. Відзначається також деяка неоднорідність складу цих лексичних інновацій з причин своєї появи, за своєю стійкістю в мові, за частотою вживання, за своєю подальшою долею, коли одні з них щільно входять у мову, а інші є менш стійкими і можуть вийти із активного вжитку через якийсь відносно короткий період часу.

Часто поява нових слів пов'язана з виникненням нових асоціацій, хоча поняття залишається тим самим, тому що мова взагалі, лексика особливо, виконуючи свою основну функцію як засіб спілкування, перебудовується, диференціюється й уточнюється для того, щоб більш адекватно відбити, відтворити і закріпити нові поняття у відповідних словах і вираженнях [6]. Неологізми, що з'являються на периферії мовної системи, якийсь час знаходяться в розпорядженні цієї периферії і лише поступово, та й то не всі, а слова, які відповідають структурним вимогам слова мови, переміщуються до центра мовної системи, до основного словникового фонду.

Новоутворення якщо і виникають на периферії, то набагато швидше (а часом і відразу) проникають ближче до центра, будучи незамінними активно входять у словниковий склад. Новоутворення з'являються як правило в мові науки, техніки, культури, політики, у той час як неологізми – у розмовній мові» [1]. Проаналізуємо їх.

Фонологічні неологізми. До групи фонологічних неологізмів ми умовно відносимо нові слова, утворені від вигуку, напр.: *zizz* (британський сленг) *короткий сон* (імітація звуків, які створюються людиною, що спить, часто передається в коміксах за допомогою трьох букв *z*), або *sis-boombah* (американський сленг) видовищні види спорту, особливо футбол (склади, часто вживані школярами для підбадьорення гравців), порівн.: *to zap – стріляти; вдарити в зуби* (у прямому і переносному значенні) (спочатку *zap* уживалося як вигук в коміксах для передачі в графічній формі звуку космічної зброї); *to whee* (американський сленг) *хвилювати* (від *whee – вигук*, що вживається для вираження радості, захоплення), чи: *to diddy-bop* (американський сленг) йти легкою, ритмічною ходою, ніби танцюючи, *qwerty* неофіційна назва клавіатури друкарської машинки (по перших буквах верхнього ряду стандартної друкарської машинки *q, w, e, r, t, y*)» [20].

Запозичення можна віднести до сильних неологізмів і таких, що відрізняються фонетичною дистрибуцією, не характерною для англійської мови, а також нетиповим морфологічним членуванням і відсутністю мотивації [13]. За останні 25 років різко зменшилося число скандинавських запозичень водночас основною мовою – джерелом для запозичень продовжує залишатися французька. «Новою тенденцією є ріст запозичень з африканських і азійських мов, особливо з японської. «Основними центрами атракції для нових запозичень є: 1) культура: *anti-roman, discotheque* (із французької); 2) повсякденне життя (напої, їжа, спорт, одяг): *petit dejeuner* (фр.) – *невеликий сніданок, sushi* (яп.) – *холодний рис з шматочками сирної риби, chipotle* (ісп.) – *мексиканський засушений перець; Italian – styled Walter's offers a range of vegetarian dishes salads, eggplant rolls with spicy tomato source and penne* (макаронні вироби) *with mushroom and eggplant*» [13].

За даними У.Л. Паньків «найбільшим ступенем новизни відрізняються **варваризми**, неасимільовані одиниці, що переважають серед нової запозиченої лексики. Напр.: *dolce vita* (з італійської) *солодке життя; gonzo* (з італійської) *дикий, божевільний*. До них близькі **ксенізми** (запозичені одиниці, що відбивають специфіку побуту країни-джерела: *gyro* (із грецької) тип бутерброда (тонкий шар підсмаженого м'яса на невеликому шматку хліба); *zazen* (з японської) *медитації*, які практикуються в дзен-буддизмі; *kung fu* (з китайської) *боротьба кунг фу*» [13].

Розходження між варваризмами і ксенізмами полягає в тому, що перші мають синоніми в мові – реципієнті, другі позначають явища, об'єкти, що існують тільки в країні – джерелі і відсутні у мові-приймаючі [12].

Серед усіх запозичень найбільш вживаними в розмовній мові є одиниці з їдиш, саме вони більше, аніж інші, марковані в словниках нових слів позначкою «сленг». Напр.: *glitch – дефект* (у 60-і роки слово ввійшло в космічний сленг, у 70 – 80-і роки воно стало вживатися в сленгу фахівців з комп'ютерів у ситуації несподіваних порушень у програмі як *глюк*).

Семантичні неологізми – це нові лексико-семантичні варіанти існуючих в мові лексем. Семантичними неологізмами називаються нові лексико-семантичні варіанти слів, утворені на основі вже існуючих лексичних одиниць і додаванням до вже існуючих лексико-семантичних варіантів цих лексичних одиниць [21]. Як приклад семантичного новоутворення по ланцюжковому способу може бути неологізм *bread «гроші»*, утворений в результаті послідовного перетворення таких, значень, що витікають один з одного: 1) *an article of food made with moistened flour*; 2) *food in general*; 3) *the necessities of life*; 4) *money*, тобто «певний вид їжі», «їжа взагалі», «те, що необхідно для існування», «гроші, як необхідна річ для існування». Ще одним прикладом може бути утворення неологізму *institute – «симпозіум»*. Він виник паралельно з такими значеннями, як 1) *a short intensive series of lectures*; 2) *a college for specialized instruction*; 3) *something instituted, as an established principle rule* – незалежними один від одного, але зв'язаними з одним і тим самим основним значенням: «*a group or society develop to the promotion of some particular field often of a learned nature*».

Семантичні неологізми утворюються від кореневих, афіксальних і складних лексичних одиниць (в тому числі і словосполучень). При аналізі новоутворень розрізняється використання існуючих лексем для номінації нових об'єктів і явищ, таких, Напр., як *editor – «програма, що редагує»*, і застосування цього методу для утвореного, синонімічного утворення предметів і явищ, які вже мають експресивно нейтральну назву. Напр.: *grass «травка»*, як синонім до слова *marijuana*.

Велику групу семантичних неологізмів складають найменування людей на основі різних ознак. Вони утворені всіма способами семантичних трансформацій, однак, переважають серед них утворення за метафоричним і метонімічним переносом» [16], напр.: *man, n US slang – the white man as opposed to the black one; policeman*, тобто родові значення «людина як *homo sapiens* взагалі», отримує диференціюючи сему (видову) в першому випадку «біла раса», а в другому – «полицейські функції», в результаті замість широкого значення «людина, взагалі» має: «білий чоловік» і «полісмен». Подібним чином утворений неологізм *analogue – «аналог» – a person's counterpart* (особа, яка займає аналогічну посаду в другій установі чи країні).

В лексичі широкого вжитку можна виділити ще такі тематичні групи семантичних неологізмів (реалії повсякденного життя в тому числі): а) назва одягу, видів зачісок, напр.: *bells, n pl «дзвони» – bell-bottom*

trousers «штани-кльош»; *cage*, *n* «сітка» – *a sheer or lacy outer dress worn over a slip or a dress overblouse* (жіноча блузка без рукавів); *catsuit*, *n* *British* – «костюм-кішечка» – *a one – piece pantsuit* (жіночий нарядний костюм типу комбінезона); б) «найменування предметів і ситуацій повсякденного життя. Більшість з них є двокомпонентними нерозривними лексико-фразеологічними сполученнями, в яких хоча б один компонент підлягає семантичній трансформації, напр.: *convenience food* – «зручна їжа» – *canned, quick – frozen, dehydrated or other prepackage food that is easy to prepare for eating* (консервовані або свіжоморожені продукти швидкого приготування); *latchkey child* – «дитина під замком» – *a child whose parents are away at work all day* (дитина, яку залишають без нагляду вдома, допоки батьки на роботі); *fantasy*, *n* – «фантазія» – *a coin of questionable origin or purpose, especially one issued by a country for sale to coin collectors* (монета для колекціонування)» [17]; в) найменування абстрактних понять, які відносяться до різних сфер людської діяльності. В цій групі переважають метафоричні і метонімічні переноси. Метафоричним переносом утворені іменники, такі як: *cake*, *n* – «пиріг» – *a whole with reference to the parts into which it may be divided, especially parts to be shared, spent, or the like* (ціле відносно його частини); *flannel*, *n* *British slang* – *insincere talk or action used to cover up or deceive* (блеф); *wart*, *n* – «бородавка» – *blemish, imperfection, esp. in the phrase – warts and all* (недолік, вада).

Проведений аналіз показує, що семантичні неологізми мають тенденцію до збільшення саме через перенесення деяких номінацій на інший денотат. Так, словник Collins [23] фіксує нове значення, що раніше вказувало на предмет одягу (*anorak* – куртка з капюшоном), а тепер набуло нового експресивного відтінку: *anorak* Br.E. – *a boring person who is very interested in the unimportant details of a particular subject: 1200 anoraks have visited our website since 25th March* [3]. Або ж слово *attachment* як сучасний юридичний термін означає: «1) *a situation in which part of the money someone earns or the money that is owned to them is taken by a court of law and used to pay their debts*; 2) *a document, usually a file, that is sent with an e-mail message: I'll send the spreadsheet as an attachment*; 3) *a piece of paper fastened to a document such as an insurance agreement, which shows a special condition of the agreement*», у сучасній англійській мові слово *banana* означає «шизанутий», а *tomato* – «персик» (коли мова йде про жінку), *shark* – *шулер*, а *flower* – *гомосексуаліст*.

В результаті такого перенесення назв рослин, тварин, частин тіла, предметів одягу створюється актуальна двозначність за рахунок одночасного співвідношення між двома поняттями, що об'єднані асимілятивним зв'язком.

Два значення-назви введені в оперативну пам'ять окремого мовного колективу, що і пояснює прозорість мотивації семантичного деривату. До цього ж способу емотивної номінації відносяться і чисельні випадки сленгових номінацій: *egg* (авіабомба), *bug* (місяцехід), *pig* (полицейський), *Mickey Mouse* (щось непотрібне, другосортне), *chutz pah* (нахабство), *klutz* (незграбна людина), *to shut* (вбризкувати наркотики), *candy* (щось, на що приємно дивитися, але те, що тобі не підходить тому, що це здається несерйозним)» [19]. Напр.: *Most video games are just brain candy or «Dish – to give a lot of information about something or someone, especially something that would usually be secret or private, or to give someone a lot of information, напр.: She is ready to dish on boys, beauty and break-ups in her new column».*

Морфологічні неологізми, створювані за зразками, що існують в мовній системі шляхом механічної зміни форми. «Мова йде про словотвори, про такі продуктивні словотворчі процеси, як **афіксація, конверсія, словоскладання**, і про менш продуктивні, такі, як **скорочення, лексикалізація** тощо» [15].

Головне, що відрізняє морфологічні неологізми від фонологічних і від запозичень, – це наявність аналогії і типізації в основі їхнього утворення [18]. Надзвичайно популярний нині в американських газетах префікс *mega-*, що виступає як підсилювальна частка в новотворах. Напр., для вираження вищої оцінки події, явища, людини вживається слово *megadual* (*totally awesome*) щось надзвичайно гарне або *super* (*very good*).

Суфіксальні одиниці поступаються префіксальним у кількісному відношенні, однак вони більш вживані в повсякденному спілкуванні й у більшому ступені марковані позначкою як сленг.

Руйнується стара і народжується нова система афіксальних засобів. До єдиного процесу словотворення залучаються як власне англійські так і запозичені словотворчі засоби: суфікси. Напр.:

- **-iac**: for example: “*brainiac* - (*informal, humorous*) someone, who spends a lot of time studying and thinking about complicated ideas, but who is often unable to communicate with other people in ordinary social situations: *Electrical engineering is the perfect career for a brainiac like him. The word is also used as an adjective. The company is trying to change the brainiac image*”.

- **-ization**, тобто фактична комбінація двох суфіксів *-ize* та *-atkm*. Eg.: “*dollarization* (*a situation in which countries outside the US want to use the dollar rather than their own country's money*); *globalization* (*the process by which all countries all over the world become connected, especially because large companies are doing business in many different countries*)”.

- **-land**: Eg.: “*adland* (*the activity or bussines advertising, considered as a whole: Anything that grabs your attention is good in adland*); *cyberland* (*activity that involves the Internet and the people, who use it*)”.

- **-ese**: «став популярним у суспільно-політичних текстах, суфікс надає відтінок книжного офіційного стилю новоутворенням: *Daily-Telegraphese* - *vocabulary of the Daily Telegraph*; *TV-ese* – *vocabulary of TV programmes*».

«Суфікс **-ee** у словотворчих моделях: **V + ee-N, Adj + ee** набув надзвичайної активності за останні 20-30 років. Цей суфікс романського походження. Вперше він проник в англійську мову у складі французьких

юридичних термінів. Це транспортуючий суфікс, який можна розглядати як реверсивно-агентивний. [It denotes the passive recipient of the action or who is one to whom something is done. For example, *an arrestee* is a person, who has been arrested; *an awardee* is a person, who is awarded a prize of some kind; *a biographee* is a person, who has had a biography written about them; *an extraditee* is a person, who is extradited; *an electee* is a person, who has been elected to a particular post; *a sportlistee* is a someone who has been *sportlisted* for a job and so on].

«Зустрічаються неологізми, у яких суфікс *-ee* не має пасивного значення, а набуває узагальнене значення агента дії: Напр.: *startee* – the one who starts; *conferee* – the one who attends conferences and meetings, його синонім *attendee*, а також *escapee* – the one who deliberately escapes».

«Деякі суфікси набули специфічного значення. Напр.: суфікси *-ist*, *-ism* передають несхвальне значення. Е.г.: *ageism* «unfair treatment of people because they are old, and someone, who is prejudiced in this way is ageist»; *lookist* (*adj*) is unfairly deciding – to like or not like someone by considering only the way they look, their weight, their clothes etc. Звідси і *lookism*» [3] – *-gate*: суфікс, що в сучасній англійській мові передає значення скандальної афери, підступних авантюрних дій у політичній діяльності. Цей суфікс виник у 1974 році і пов'язаний із назвою готелю *Watergate*.

Конверсія як «морфолого-синтаксичний спосіб словотворення, який виник у XIII ст., зберігає високу продуктивність, залишаючись типологічною ознакою системи англійського словотворення на зламі XX-XXI ст [14]. «Процес утворення нового слова може бути поєднаним із переходом його із класу однієї частини мови в іншу. Це одне із головних джерел поповнення нової лексики: для нього майже не існує формально-морфологічних обмежень. Таке морфолого-семантичне утворення називається **конверсією** [12, с.53].

«Конверсія – домінуючий тип дієслівного словотвору. «Основною моделлю продовжує залишатися $N \rightarrow V$, за якою утворюється велика кількість нових слів: нові дієслова утворюються часто від іменників, напр.: *an agent* «агент» – *to agent* «виступати в ролі агента», *a bill* «рахунок» – «*to bill*» – «посилати рахунок», *a contact* «контакт, зв'язок» – *to contact* «зв'язуватися»; «*a feature*» «риса» – «*to feature*» «мати рису тощо» [12, с.54]. Ще приклади такого типу новотворів: *to back-stroke*, *to lesion*, *to polygraph* і т.д. Порівн. із загальноживаними словами: *to leaflet* – випускати листівки, *to butterfly* – гуляти без мети по місту. Значна кількість дієслів утворюється від складних іменників: *to soft-dock* від *soft-dock* – стикування орбітальної станції без посередництва механічних прийомів; *to carpool* від *carpool* – керування машиною по черзі по дорозі на роботу, у магазини і т.д.; *to red-line* від *red-line* – дискримінація окремих районів міста шляхом відмовлення власникам власності в позиках, страховці» [16].

«Конверсія поширилася і на окремі складні іменники, напр.: *a featherbed* – перина, зручне становище; *to featherbed* – рятувати від неприємностей; *a pinpoint* – вістря голки; *to pinpoint* – установити місце перебування; охарактеризувати особу; *a streamline* – напрямок; *to streamline* – прискорюватися» [12, с.54-55].

«Дієслів, що утворюються від прикметників, значно менше. Поряд з усталеними випадками типу *bare* «голий» – *to bare* «оголювати»; *blind* «сліпий» – *to blind* «засліплювати»; *empty* «пустий» – *to empty* «спустошувати»; *equal* «рівний» – *to equal* «вирівнювати»; *secure* «надійний» – *to secure* «забезпечувати надійність». Наведемо приклади неологізмів, утворених цим способом: *animate* «живий» – *to animate* «робити мультики»; *brief* «короткий» – *to brief* «проводити брифінг» тощо» [12, с.54-55].

Серед займенників конвертуватися може безособовий займенник *it*, напр.: *In her new dress she was it*.

Конверсія як тип словотворення спонукала до виникнення великої кількості неологізмів. Унікальним є конвертоване дієслово **R.S.V.P.** відповідати на запрошення, утворений від скорочення **R.S.V.P.** (початкові букви французької фрази *Repondez, s'il vous plait*. – Дайте відповідь, будь ласка), вживаного наприкінці листа-запрошення.

Таким чином, при конверсії відбувається збагачення змісту поняття шляхом додавання нових сем.

Словоскладання. «В останні десятиліття в англійській мові зростає роль словоскладання. Причому, якщо в 60–70-х роках словоскладання поступалося афіксації, у 80-х воно перевершило афіксацію і склало 29,5% від усього корпусу неологізмів» [7]. Серед складених неологізмів у цілому переважають двокомпонентні одиниці. Основними моделями продовжують залишатися моделі $N + N \rightarrow N$; $A + N \rightarrow N$. Серед нових складних одиниць – іменників переважають ендосентричні: *glue-sniffing* – вдихання клею з метою відчуття наркотичного ефекту, *think-tank* – колективний мозок» [11]. «Екзоцентричні іменники менш характерні: *low-rise* – низький будинок, *high-rise* – багатопверховий будинок» [11]. Підсилюється тенденція до утворення імен з першим компонентом – власним ім'ям: *Kirlian photograph* – фотографія Кірліана – фотографія біополя людини; збільшується кількість новоутворень з першим компонентом – назвою місцевості: *Acapulco gold* – ефемістична назва наркотику маріхуана» [11]. «Збільшується кількість складних одиниць зі сполучним компонентом *-o-*: *bacteriophobia* – страх бактерій; *suggestopedia* – сугестопедія» [11]. «Зростає кількість складно похідних одиниць. Основним продуктивним суфіксом є суфікс *-er* (замість *-ed*): *baby-boomer* – дитина, що народилася під час післявоєнного демографічного вибуху (у даний час покоління *baby-boomers* виросло в *yuppies* і *yumpies*, пройшовши в 70-і роки через період *me-generation* (me decade) – десятиліття, що характеризується пошуками самовираження й особистого успіху); *page-turner* – надзвичайно цікава книга; *all-nighter* – щось, що триває всю ніч, напр., заняття під час сесії» [10].

Серед складних одиниць значну частку складають слова, утворені за допомогою часток і прислівників, особливо це характерно для прикметників і дієслів. Так, підвищеною продуктивністю відрізняється модель: Part II + Adv A: *laid-back* – розслаблений, *relaxуючий*, *buttoned-down* – консервативний, традиційний, *spaced-out*, той що знаходиться під впливом наркотиків. Вживання даної моделі, як правило, обмежено ситуацією неформального спілкування. Як відомо, наявність у складних словах дієприкметникових і герундіальних форм є відлунням давньоанглійського періоду. При всій активності даної моделі вона не є новою.

«Численні приклади дієслів з постфіксами. Серед них виділяється група утворень з часткою *-in*, що передають значення спільної дії з метою протесту: *to work-in*, *to lie-in*, *to die-in*, *to sleep-in*» [10].

Порівн.: *to belly-up* – вмерти; *to pig-out* – ковтати їжу; *to fall about* – рогом (дана одиниця обмежена також по лінії стратифікаційної варіативності територіальним параметром – вживається винятково в британському варіанті; в американському варіанті їй відповідає *horse around*). Складні одиниці в більшому ступені, ніж інші види новоутворень, забезпечені позначками «сленг», при цьому серед сленгових складних слів переважають дієслова з післялогами.

Однієї із найбільш вживаних багатокомпонентних моделей стала останнім часом модель зі словом *line*, що знаходиться на грані складних слів і словосполучень: *straight-line responsibility* – пряма відповідальність; *dotted-line responsibility* – відповідальність, поділена на двох; *bottom-line* – остаточний (порівн. *bottom-line judgement*). Дана модель обмежена у вживанні ситуаціями неформального спілкування представниками ділових кіл. Подібне прагматичне обмеження характерне для таких багатокомпонентних слів, як *ball-park figure* – приблизні дані і близького до нього *back-of-the-envelope* – легко і швидко обумовлений, не потребуючих тривалих підрахунків.

Таким чином, дві і більш одиниці, що розрізняються в семантичному плані, можуть виявляти спільність на прагматичному рівні. При цьому прагматична спільність спостерігається лише по одному з параметрів (по професійному), два слова розрізняються в прагматичному плані своєю локальною маркованістю (*ball-park figure* обмежено у вживанні американським варіантам).

В цілому, багатокомпонентні одиниці, вживанні в неформальному спілкуванні, більш характерні для американського варіанту, напр.: *to nickel-and-dime* – приділяти велику увагу дрібницям, *meat-and-potatoes* – основний, *nuts-and-bolts* – базисний, *quick-and-dirty* – бар, кафе, де можна швидко перекусити.

Скорочення. «Серед нерегулярних способів утворення морфологічних неологізмів найбільш продуктивними в останні десятиліття є скорочення, що відбивають тенденцію до раціоналізації мови, до економії мовних зусиль. Незважаючи на те, що скорочення складають лише незначний відсоток від загальної кількості неологізмів, їхня кількість росте» [12]. Іноді акронії та аббревіатури утворюються у суспільно-політичних текстах газет та журналів з метою досягнення гумористичного ефекту. Напр.: *MAD* (*mutual assured destruction*) гарантовано взаємне знищення, асоціюється із словом *mad* – божевільний. Так, якщо в 60-і роки скорочення складали 9% від загальної кількості неологізмів, у 70–80-і відсоток збільшився до 14%. З чотирьох видів скорочень (аббревіатури, акроніми, усічення, злиття) нині переважають усічені слова. Так само як і на попередніх етапах розвитку мови, основним типом усікань є *анокони* (усічення фінальної частини). При цьому усіченню піддається ціла морфема: *anchor* < *anchorman* – оглядач новин, що координує теле- чи радіопроекти. Слово обмежене у вживанні американським варіантом (у британському варіанті йому відповідає *presenter*). Порівн.: *detox* < *detoxification* – частина лікарні чи клініки, де лікують алкоголіків і наркоманів [12].

Відповідно до традиції і норми менш численні ініціальні скорочення (*аферизує*): *chauvinism* < *male chauvinism*; *butylnitrite* < (*iso*)*butylnitrite* – наркотик; *upmanship* < *oneupmanship* – уміння домагатися переваги над оточуючими.

Приклади усікання середини слова (*синкони*) нечисленні: *closed caption* < *closed circuit caption* – титри телевізійних програм для глухих; *ecotecture* < *ecological architecture* – архітектурний дизайн, що підкоряє завдання сьогодення завданням охорони навколишнього середовища. Змішаний тип усікання непродуктивний: *scrip* < *prescription* (американський варіант), *litcrit* < *literary criticism* (британський варіант)» [5].

«Особливістю усічень є їх знижене стилістичне забарвлення, і, відповідно, їхнє вживання обмежене рамками розмовної мови. Усічення найбільш характерне для різних типів сленгу (шкільного, спортивного, газетного). Серед приведених вище прикладів переважають газетні усічення. Так, *upmanship* часто з'являється на сторінках англійських газет і використовується в рекламах, у рекомендаціях як досягти успіху. Серед скорочень велике місце займають аббревіатури й акроніми». Найчастіше аббревіації піддаються технічні терміни, назви груп і організацій. Звичайно аббревіатури вживаються частіше, ніж самі терміни: *VCR* (*video-cassette recorder*), *TM* (*transcendental meditation*), *PC* (*personal computer*), *MTV* (*Music Television* – канал кабельного телебачення, що передає рок-музику). Як правило, аббревіатури вимовляються по буквах: *I.V.* (*intravenous*) – внутрішньо. Коли аббревіація зустрічається тільки на листі (*b.y.* < *billion years*, *mg* < *milligram*), вона читається як повне слово. Новим є відсутність крапок після кожної букви аббревіатур, що наближає їх до акронімів.

На відміну від абревіатур, акроніми вимовляються як повні слова. Напр.: *SALT* (*Strategic Arms Limitation Talks*) – переговори по обмеженню стратегічної зброї; *MIPS* (*million instructions per second*) – мільйон інструкцій у секунду (комп'ютерний термін); *CAD/CAM* (*computer-aided design/computer-aided manufacturing*). Часто вони здобувають граматичні характеристики стандартних слів, напр., множина: *WASPs* (*White Anglo-Saxon Protestants*), *SARS* (*Severe acute respiratory syndrome*) – гострий респіраторний синдром (атипова пневмонія); *AIDS* (*acquired immunodeficiency syndrome*) – СПІД, *HIV* (*human immunodeficiency virus*) – ВІЧ.

Серед акронімів останніх десятиліть спостерігається явище омонімії. Один із найбільш популярних акронімів *GASP* вживається в мові декількох груп, що борються проти забруднення навколишнього середовища: *Group Against Smoke and Pollution*, *Greater Washington Alliance to stop Pollution*.

Сфери вживання акронімів, як правило, чітко обмежені. Обмеження на вживання акронімів запропоновані денотативним значенням слів, що входять у них. Так, одиниці типу *MIPS*, *RAM* (*random-access memory*), *ROM* (*read-only memory*) – обмежені у вживанні рамками комп'ютерної техніки; *PINS* (*persons in need of supervision*), *SWAT* (*special weapons and tactics*) вживаються в юриспруденції.

Іноді акроніми створюються з прагнення до оригінальності, Напр., організація, що бореться з палінням, створила акронім *ASH* – *noni!* (*Action on Smoking and Health*). Порівн.: *NOW* (*National Organisation for Women*).

Блендінг є одним з найпопулярніших засобів словотвору в англійській мові. Основна частина сучасних досліджень охоплює такі галузі, як сфера інформаційних технологій і реклама, тому що саме в цих галузях утворюється найбільша кількість телескопічних новоутворень» [2, с.2]. Незважаючи на поширеність та давність цього методу створення слів, можна сказати, що кількість досліджень з цієї теми є достатньо невеликою. Це самостійний спосіб словотворення, що породжує нові одиниці – бленди, які володіють лінгвокреативними особливостями [22].

До блендингу відносяться одиниці, в процесі утворення яких діють два процеси – усічення і об'єднання компонентів, а при об'єднанні вихідних форм шляхом накладення активізується процес усічення. Блендінг, таким чином, є результатом взаємодії двох (зазвичай) або більше вихідних одиниць, які проходять процес усічення і об'єднуються в єдину лексему, а також мають подібні фрагменти в своїй структурі та комбінуються шляхом накладення [22].

Виходячи з механізмів словоскладання в англійській мові, можна виділити такі різновиди блендів:

1) складені з усічених елементів складових слів (*kidult* – чоловік, частіше холостий, із захопленнями підлітка (*kinder* і *adult*); *saladent* – службовець, який отримує додаткову освіту (*salaryman* і *student*); *glamping* – кемпінг з дизайнерськими рюкзаками, дорогими наметами з ліжками та обладнанням (*glamorous* і *camping*); *jeggings* – легінси з джинсової тканини (*jeans* і *leggings*);

2) що складаються з повної основи першого слова з усіченою основою другого (*webzine* – інтернет-журнал (*web* і *magazine*); *floordrobe* – одяг, що зберігається на підлозі замість шафи (*floor* і *wardrobe*); *shelfie* – фотографія самого себе на тлі полиць з книгами з метою повідомлення свого соціального статусу, захоплення тощо (*shelf* і *selfie*); *tweetox* – тимчасовий відпочинок від Twitter (*tweet* і *detox*); *guyliner* – підводка для очей, призначена для чоловіків (*guy* і *eyeliner*); *boomburb* – приміський район, що швидко розростається (*boom* і *suburb*); *minimoon* – короткий медовий місяць (*mini* і *honeymoon*); *viewbicle* – невелике робоче місце із чудовим видом (*view* і *cubicle*); *nonversation* – безглузда розмова (*non* і *conversation*);

3) слова, що складаються з усіченої основи першого вихідного слова з повною основою другого (*agritourism* – різновид туризму з проживанням туристів на фермі та виконанням с/г робіт (*agriculture* і *tourism*); *automavision* – технічний прийом, який використовується під час створення фільму, коли камера зафіксована у конкретному становищі і контролюється комп'ютером, а чи не людиною (*automatic* і *vision*); *emoticon* – смайлик, що використовується в мобільних повідомленнях та електронному листуванні, який складається з символів та розділових знаків, що позначає емоції пишучого (*emotion* і *icon*); *slactivism* – уповільнена реакція на певні актуальні події (особливо в соц. мережах) (*slow* і *activism*);

4) накладання один на одного загального елемента (гаплогічні бленди), причому накладання може бути або у вимові, або в написанні, або і в тому, і в іншому (*netiquette* – встановлені правила поведінки в інтернет-мережі (*network* і *etiquette*); *wordrobe* – великий словниковий запас (*word* і *wardrobe*); *ecotistical* – про людину, чия висока думка про саму себе склалася через віднесення себе до природоохоронців (*eco* і *egoistical*) [Бондаренко].

«Даний метод словотвору розглядається багатьма лінгвістами як самостійний» [2]. «Складність аналізу лексичних одиниць зумовлює неоднозначне тлумачення цього терміну. Загалом, блендінг можна вважати результатом нашарування, яке утворює складноскорочене слово особливого типу, що включає в своє значення семантику обох об'єднаних слів, а в свою основу – їхні основи [12].

Основна маса блендів за даними В. І. Заботкіної використовується в засобах масової інформації та в рекламі [7, с.40]. Через свіжість і «несподіваність» форми, вони привертають увагу і справляють певний прагматичний ефект на читача. Бленди відіграють важливу роль в сучасній розмовній і газетно-публіцистичній мові, тобто в тих стилях мовного спілкування, де прагнення до оперативності викладу є особливо відчутним. Напр.: *yuppify* (*humorous*) – *to improve the buildings in an area or to open expensive*

restaurants, shop, etc., so that rich young people want to live in the building or use the restaurants, etc., this word comes from the noun yuppie (примітка автора: young urban professional) which is used to talk about young people in professional jobs with a high income, that they enjoy spending: The restaurants yuppified interior was done in colors like teal and mauve [10].

Найбільш продуктивний тип фінального усікання першого компонента: **Europlug (European plug)** – електровилка, застосовувана у всіх країнах Європи; **sigaretiquette (cigarette, etiquette)**. Менш типово ініціальне усікання другого елемента: **airtel (air, hotel), workaholic (work, alcoholic)**.

За останнє десятиліття скоротилося утворення повних телескопних слів, у яких усіканню піддаються обидва елементи. Серед них переважають одиниці з фінальним усіканням першого компонента й ініціальним усіканням другого: **disohol (diesel, alcohol)** – суміш дизельного палива й етилового спирту, **drizzerable (drizzling, miserable)**.

Одиниці з фінальним усіканням обох компонентів менш численні: **zedonk (zebra, donkey), sitcom (situation, comedy) radio- і телекомедія, заснована на вигаданих ситуаціях, побудованих навколо одного чи декількох героїв**. Порівн.: **yup-com телекомедія про яппі**. Серед телескопних утворень спостерігається тенденція до створення одиниць зі сполучним *-o-*: **stimociever (stimulate, -o-, receiver)**.

Підсилюється тенденція до утворення гаплогічних телескопних неологізмів (термін запозичений у Т.Р. Тимошенко), у яких відбувається накладення фонем на стику двох слів: **slimnastics (slim, gymnastics); faction (fact, fiction) художня література**, в основі якої лежать документальні факти.

Телескопні номінації часто створюються для позначення нового гібрида: **yakow (yak, cow), beefalo (beef, buffalo), citringe (citron, orange)**.

Телескопні номінації, так само як і складні слова, відбивають тенденцію до універбалізації і раціоналізації мови, демонструють різний ступінь розчленованості й вмотивованості. При цьому ступінь їхньої розчленованості й вмотивованості нижче, ніж у складних слів, що пояснюються наявністю схованих відсічених компонентів. Основна маса слів-злитків використовується в засобах масової інформації й у рекламі, саме тут вони привертають увагу і роблять визначений прагматичний ефект на читача.

Слова-стягнення, слова-злитки відіграють важливу роль у сучасній розмовній і газетно-публіцистичній мові, тобто в тих стилях мовного спілкування, де прагнення до оперативності викладу особливо відчутне. Напр.: працівники телебачення активно використовують: **informercial - 15-хвилинна програма, що передається по кабельному телебаченню, що з'єднує рекламу з інформацією; irdoxtwimcni - музично-інформаційна програма**. Такі слова, як **dancercise (dance, exercise) і jazzercise (jazz, exercise)**, вживаються в молодіжному середовищі.

Можна сказати, що блендинг як один із способів словотвору, має універсальні загальномовні характеристики, що виявляються на різних мовних рівнях, а також національними особливостями, що відображають свідомість та сприйняття дійсності носіями тієї чи іншої мовної культури.

Зворотній словотвір або реверс. «Утворення шляхом реверсу нового слова відбувається шляхом скорочення кінцевого елемента у суфіксально оформленого слова зі складною або похідною основою. Нове слово відрізняється від вихідного слова в структурному і семантичному відношенні, а також належності до іншої лексико-граматичної категорії» [12]. До продуктивних типів реверсу відносяться випадки утворення дієслів:

1) від складних агентивних імен з суфіксом *-er*; напр.: **bird-watcher, n > bird-watch, v; trouble-shooter, n > trouble-shoot, v/**

2) від складних імен – назви дій з кінцевим елементом *-ing*; напр.: **belly-landing, n > belly-land, v; name-dropping, n > name-drop, v; skyjacking, n > skyjack, v;**

3) від складних прикметників на *-ed (-d, -t)*. Напр.: **gift-wrapped, adj > gift-wrap, v; grass-fed, adj > grass-feed, v/**

Спостереження над словотворчими процесами в англійській літературній лексиці свідчать про те, що основним способом утворення складних дієслів є конверсія. Розповсюдженню реверсивних утворень в деякій мірі перешкоджають мовні традиції. Порядок компонентів в похідних по реверсії дієсловах порушує звичні норми англійського порядку слів, в яких об'єкт йде за дієсловом, а не передує йому. В зв'язку з цим, дієслова **cardrive, taxraу, wirepull** мають обмежену сферу вживання у порівнянні з дієслівними словосполученнями **drive cars, pay taxes, pull wires** [22].

Вживання телескопних новоутворень обмежено також рамками назв торгових марок у спорті, моді. Так, відома усім торгова марка **Adidas** є результатом стягнення імені **Adi Dassler**, засновника компанії по виробництву спортивного одягу і взуття. Вплив мовної традиції, а також обмежена сфера використання похідних по реверсії дієслів перешкоджає появі в мові автономної моделі дієслівного складання «основа іменника + основа дієслова» (N + V). Так, існування в мові дієслів типу **proofread і housebreak** не призводить до виникнення по способу складання дієслів **bookread, cup-break, promisebreak**.

Похідні за способом конверсії і реверсії дієслова відрізняються в структурному відношенні. В конвертованих складних дієсловах другий компонент є іменним, так як конверсії підлягає складна основа в цілому, а не окремі її компоненти. В похідних по реверсії дієсловах другий компонент завжди дієслівний, так як в утворюючій основі він представлений або безособовою формою дієслова, або похідним від дієслівної

основи іменником» [12]. Як бачимо, реверс – це активний процес розвитку полісемії похідних за конверсією слів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, аналіз дозволяє зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку англійської мови продуктивним є **скорочення (аббревіатури та усічення), афіксація, словоскладання, блендинг**. До малопродуктивних способів сучасного англійського словотворення слід віднести звуконаслідування та повтор або редуплікацію.

Перспективою для подальших досліджень є дослідження інших шляхів словотворення у сучасних текстах.

Література

1. Андрусак І.В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. н. 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
2. Бондаренко О., Приходько Е. Бленди англійської мови: етимологія, морфологія, семантика. 2018. С. 1–7.
3. Волошин Ю.К. Новоутворення і власне неологізми сучасної англійської мови. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. М., 1971. 16 с.
4. Гончарова Т. В. Лінгвоаксіологічна семантика агентивних номінативних одиниць із формантом -er у сучасній англійській мові : дис. ... кандта філол. наук: 10.02.04. Київ, 2005. 237 с.
5. Дзюбіна О.І. Скорочення як спосіб утворення неологізмів в сучасній англійській мові (на матеріалі англійських Інтернет-видань та форумів в молодіжних соціальних мережах). Філологічні науки: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2014. № 3. С. 309–312.
6. Єнікеєва С.М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ–початку ХХІ століть): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.04. «Германські мови». Київ, 2011. 32 с.
7. Заботкина В.І. Нова лексика сучасної англійської мови. М.: В.Ш., 2001. 126 с.
8. Зацний Ю. А., Янков А.В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. Словник. Вінниця: Нова книга, 2008. 360 с.
9. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови: монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 1998. 431 с.
10. Крайняк Л. К. Композити з першим дієслівним компонентом у сучасній англійській мові: семантико-когнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2001. 19 с.
11. Литвин А.А. Словоскладання як спосіб утворення англійських інновацій спортивно-туристичної сфери «спортивний туризм». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія. 2015. №17. С. 52–55.
12. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови. Харків: Основи. 1998. 250 с.
13. Паньків У.Л. Запозичення як наслідок процесу міжмовної взаємодії. Філологічні науки: Житомирський національний університет, 2011. № 56. С. 157–160.
14. Притуляк-Казмірук Ю.Б. Конверсія як засіб словотворення в англійській мові. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна: Острозька академія, 2014. № 43. С. 248–250.
15. Старух В. О. Неологізми в аспекті українсько-англійського перекладу. Закарпатські філологічні студії. 2019. № 12. С. 195–199.
16. Стратулат Н.В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови. Мовознавство. 2007. №3. С. 69–77.
17. Ткачик О. Номінативні процеси в англійському політичному дискурсі (скорочення, усічення, злиття, реверсія, конверсія). Мова і культура: Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, 2014. № 17. С. 141–146.
18. Четвертак Е. О., Юрченко Я. М. Труднощі та способи перекладу суспільно-політичних неологізмів і політично коректної лексики англійської мови. 2018. С. 54–56.
19. Швачко С.О. Модельовані та немодельовані паттерни словотвору в англійському дискурсі. Філологічні трактати: Сумський державний університет, 2012. Т.4, №3. С. 84–88.
20. Шутова М.О. Неологізми в сучасній англійській мові. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Сер. Філологія, педагогіка, психологія: Київський національний лінгвістичний університет, 2010. № 21. С. 79–85.
21. Янков А.В. Морфологічна структура і семантика соціально-політичних неологізмів в американському варіанті англійської мови : зб. наук. праць: «Іноземна філологія». Львів, 1978. Вип. 52. С. 41–46.
22. Antrushina G.V. Aphanasyeva O.V. Morozova Y.M. Lexicology of English. M.: Drofa. 2005. 286 p.
23. Collins Cobuild English Language Dictionary. London. Harper Collins Publishes. 1704 p.

References

1. Andrusiak I.V. Anhliiski neolohizmy kintsia XX stolittia yak skladova movnoi kartyny svitu: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. n. 10.02.04. Kyiv, 2003. 20 s.
2. Bondarenko O., Prykhodko E. Blendy anhliiskoi movy: etymolohiia, morfolohiia, semantyka. 2018. S. 1–7.
3. Voloshyn Yu.K. Novoutvorennia i vlasne neolohizmy suchasnoi anhliiskoi movy. avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk. M., 1971. 16 s.
4. Honcharova T. V. Linhvoaksiolohichna semantyka ahentvnykh nominatyvnykh odynyts iz formantom -er u suchasni anhliiskii movi : dys. ... kandta filol. nauk: 10.02.04. Kyiv, 2005. 237 s.
5. Dziubina O.I. Skorochennia yak sposib utvorennia neolohizmiv v suchasni anhliiskii movi (na materiali anhlomovnykh Internet-vydan ta forumiv v molodizhnykh sotsialnykh merezhakh). Filolohichni nauky: Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka, 2014. № 3. S. 309–312.
6. Lenikeieva S.M. Systema slovtovoru suchasnoi anhliiskoi movy: synerhetychnyi aspekt (na materiali novoutvoren kintsia XX–pochatku XXI stolit): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filol. nauk: 10.02.04. «Hermanski movy». Kyiv, 2011. 32 s.
7. Zabotkina V.I. Nova leksyka suchasnoi anhliiskoi movy. M.: V.Sh., 2001. 126 s.
8. Zatsnyi Yu. A., Yankov A.V. Innovatsii u slovnykovomu skladi anhliiskoi movy pochatku XXI stolittia. / Yu. A. Zatsnyi, A. V. Yankov. Slovnyk. Vinnytsia: Nova knyha, 2008. 360 s.
9. Zatsnyi Yu.A. Rozvytok slovnykovoho skladu suchasnoi anhliiskoi movy: monohrafiia. Zaporizhzhia : ZDU, 1998. 431 s.
10. Krainiak L. K. Kompozyty z pershyim diieslivnym komponentom u suchasni anhliiskii movi: semantyko-kohnityvnyi aspekt : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: 10.02.04. Kyiv, 2001. 19 s.
11. Lytvyn A.A. Slovoskladannia yak sposib utvorennia anhlomovnykh innovatsii sportyvno-turystychnoi sfery «sportyvnyi turizm». Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Filolohiia. 2015. №17. S. 52–55.
12. Mostovyi M.I. Leksykolohiia anhliiskoi movy. Kharkiv: Osnovy. 1998. 250 s.
13. Pankiv U.L. Zapozychennia yak naslidok protsesu mizhmovnoi vziaemodii. Filolohichni nauky: Zhytomyrskyi natsionalnyi universytet, 2011. № 56. S. 157–160.
14. Prytuliak-Kazmiruk Yu.B. Konversiiia yak zasib slovtovorennia v anhliiskii movi. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia : Filolohichna: Ostrozka akademiia, 2014. № 43. S. 248–250.
15. Starukh V. O. Neolohizmy v aspekti ukrainsko-anhliiskoho perekladu. Zakarpatski filolohichni studii. 2019. № 12. S. 195–199.
16. Stratulat N.V. Semantychna neolohizatsiia yak sposib zbahachennia slovnykovoho skladu ukrainskoi movy. Movoznavstvo. 2007. №3. S. 69–77.
17. Tkachyk O. Nominatyvni protsesy v anhlomovnomu politychnomu dyskursi (skorochennia, usichennia, zlyttia, reversiia, konversiia). Mova i kultura: Kyivskyi politekhnichnyi instytut imeni Ihoria Sikorskoho, 2014. № 17. S. 141–146.
18. Chetvertak E. O., Yurchenko Ya. M. Trudnoshchi ta sposoby perekladu suspilno-politychnykh neolohizmiv i politychno korektnoi leksyky anhliiskoi movy. 2018. S. 54–56.
19. Shvachko S.O. Modelovani ta nemodelovani patterny slovtovoru v anhlomovnomu dyskursi. Filolohichni traktaty: Sumskyi derzhavnyi universytet, 2012. T.4, №3. S. 84–88.
20. Shutova M.O. Neolohizmy v suchasni anhliiskii movi. Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO Ser. Filolohiia, pedahohika, psykolohiia: Kyivskyi natsionalnyi linhvistychnyi universytet, 2010. № 21. S. 79-85.
21. Iankov A.V. Morfolohichna struktura i semantyka sotsialno-politychnykh neolohizmiv v amerykanskomu varianti anhliiskoi movy : zb. nauk. prats: «Inozemna filolohiia». Lviv, 1978. Vyp 52. S. 41-46.
22. Antrushina G.B. Aphanasyeva O.V. Morozova Y.M. Lexicology of English. M.: Drofa. 2005. 286 p.
23. Collins Cobuild English Language Dictionary. London. Harper Collins Publishes. 1704 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-37>

УДК 811

РОЗГОН В. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ПРЕДИКАТИВНІ ПРИСЛІВНИКИ : ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

У статті схарактеризовано проблемні аспекти щодо визначення у сучасній українській літературній мові статусу, семантичних властивостей невідмінюваних морфологічних одиниць, співвідносних із якісно-означальними прислівниками та мотивованих якісними прикметниками, а також тих, що становлять собою застигли відіменникові словоформи, які за певних контекстуальних умов використовують для відтворення емоційно-вольового чи фізичного стану людини, стану навколишнього середовища, а в односкладному реченні виконують предикативну функцію. Акцентовано на великій кількості термінологічних дефініцій цієї групи лексем та основних критеріях, на яких вони базуються.

Окреслено омонімічні відношення між якісно-означальними і предикативними прислівниками та визначено функціонально-семантичні властивості предикативних прислівників.

Ключові слова: якісно-означальні прислівники, предикативні прислівники, слова категорії стан, станівник, омонімічні відношення, головний член односкладного речення, предикативна функція.

ROZGHON V.

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

PREDICATIVE ADVERBS : PROBLEMATIC ASPECTS

The article characterizes the problematic aspects regarding the definition of status in modern Ukrainian linguistics, the semantic properties of invariable morphological units, correlative with qualitatively descriptive adverbs and motivated by qualitative adjectives, as well as those that are frozen nominative word forms that, under certain contextual conditions, are used to reproduce emotionally -willful or physical state of a person, the state of the environment, and in a one-syllable sentence perform a predicative function. Emphasis is placed on the large number of terminological definitions of this group of lexemes and the main criteria on which they are based, which causes difficulties in the linguistic and linguistic didactic fields.

It is outlined that qualitatively descriptive and predicative adverbs

are in homonymous relations with each other, since in different syntactic functions they implement the sentence and semantics characteristic of these members. The defining features of predicative adverbs in the modern Ukrainian literary language are formulated and their functional semantic properties.

Key words: qualitatively descriptive adverbs, predicative adverbs, words of the state category, case, homonymous relations, main member of a monosyllabic sentence, predicative function.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасній українській літературній мові виділяють досить чисельну групу невідмінюваних морфологічних одиниць, співвідносних за структурою із якісно-означальними прислівниками, мотивованих переважно якісними прикметниками, та деякі відіменникові словоформи, що за певного контексту, зокрема у структурі односкладних речень, використовують як засіб відтворення і характеристики емоційно-вольового стану людини, зокрема відчуття, переживання, сприймання (*байдуже, важливо, важко, варто, весело, гірко, дивно, добре, душно, легко, смішно, соромно, сумно, цікаво; жаль, жах, гріх, лихо, страх та ін.*) чи стану навколишнього середовища (*біло, вітряно, зимно, людно, сніжно, сонячно, сухо, тепло, тихо, тепло, темно, чорно, ясно та ін.*)

Аналіз досліджень та публікацій

Ці мовні одиниці були предметом аналізу, класифікації й диференціації у працях з морфології сучасної української літературної мови А. В. Висоцького, І. Р. Вихованця, А. П. Грищенко, О. В. Годз, К. Г. Городенської, В. О. Горпинича, М. А. Жовтобрюха, О. М. Зубань, Л. І. Коломієць, І. К. Кучеренка, А. В. Майборода, А. К. Мойсієнка, М. Я. Плющ, І. К. Чаплі та ін.

Незважаючи на важливі напрацювання сучасних українських мовознавців і дослідників, спрямовані на встановлення дефініції досліджуваних невідмінюваних лексем, частини мови, значенневого розряду, ознак і властивостей, за якими аналізовані одиниці протиставляються чи співвідносяться із лексико-граматичним класом прислівника, у сучасній українській літературній мові по-різному кваліфікують як частиномовний статус цієї категорії лексем, так і категоріальну семантику та граматичні ознаки. Не існує й усталеного терміну на позначення цих морфологічних одиниць, та чітких критеріїв, за якими вони протиставляються іншим мовним одиницям, що спричинює труднощі і в мовній практиці, і лінгводидактичній.

Вирішення цих проблем важливе для об'єктивної характеристики досліджуваних мовних одиниць, глибшого вивчення їхніх семантичних, граматичних і функціональних властивостей.

Формулювання цілей статті

Мета – синтезувати термінологічні дефініції незмінюваних слів, співвідносних із якісними прикметниками та іменниками, що за певних комунікативних умов здатні виконувати функцію головного члена односкладного речення, визначити їхній статус і функціонально-семантичні властивості, схарактеризувати визначальні ознаки предикативних прислівників у сучасній українській літературній мові.

Виклад основного матеріалу

Характеризуючи термінологічні поняття, семантичні властивості, морфологічні риси, синтаксичну функцію, функціональний потенціал цієї групи лексем спираємося на думки та напрацювання сучасних українських мовознавців і дослідників.

Невідмінювані морфологічні одиниці, які є предметом аналізу, вважають спеціалізованою формою вираження головного члена односкладного речення, і цю особливість беруть до уваги усі мовознавці, стверджуючи чи заперечуючи наявність предикативних прислівників.

Так, ураховуючи синтаксичну роль досліджуваної групи морфологічних одиниць, у «Курсі сучасної української літературної мови» (1951) їх називають незмінними **безособово-предикативними словами** та **присудковими словами** [13, с. 290].

На думку І. К. Чаплі, «завдяки розриву прикметникової ознаки з предметом чи особою стало можливим і те, що прикметники на **-о**, втрачаючи зв'язок з іншими членами речення, відокремились або стали **предикатами**» [18, с. 35].

Останнім часом в українському мовознавстві предикативні прислівники виводять зі складу прислівника як окремої частини мови, тому що вони виражають семантику стану і вживаються у формально-синтаксичній позиції головного члена односкладного речення [2, с. 30; 3, с. 98]. Ураховуючи семантику предикативних слів, їхні морфологічні категорії, синтаксичну функцію та семантико-синтаксичні особливості, їх називають **аналітичними дієсловами** [5, с. 122]. Зважаючи на позицію І. Р. Вихованця, К. Г. Городенська поглиблює і розвиває думку про аналітичні дієслова у сучасній українській мові. Диференціюючи досліджувані морфологічні одиниці на **предикативні прислівникові слова** та **невідмінювано-іменникові слова зі значенням стану**, вона об'єднує їх назвою **слова категорії стану**. Зважаючи на те, що так звані слова категорії стану дублюють певною мірою семантичні, морфологічні та синтаксичні ознаки дієслова, відома мовознавиця кваліфікує їх **аналітичними дієсловами із семантикою стану** [4, с. 296].

Отже, у сучасному українському мовознавстві цю категорію слів вважають вербалізованими, зазначаючи, що вони «належать до відповідного семантичного підкласу дієслів, тобто є частиною дієслова», а їхню дієслівну природу найвиразніше відбиває синтаксична функція головного члена односкладного речення. Хоч граматичні категорії часу і способу виражаються у них за допомогою форм морфеми-зв'язки *бути* та напівзв'язок *ставати, стати, робитися, зробитися* (*Надворі тепло; Надворі було тепло; Надворі буде тепло; Надворі стане тепло* та ін.), а граматична категорія виду повністю нівельована, і вони не формують особово-числових протиставлень [4, с. 295]. Крім того, у структурі складеного головного члена односкладного речення зв'язковий компонент має граматичну спеціалізацію – функцію виразника граматичних категорій дієслова, а «форми дієслівних зв'язок синтаксично одієслівлюють вербалізовані іменні частини мови та прислівники, ужиті в основній частині складеного присудка» [9, с. 4].

Здійснюючи загальну характеристику прислівника як частини мови, О. М. Зубань окремо виділяє «Станівник», зазначаючи, що до нього «відносять незмінні слова, об'єднані семантичною категорією непроцесуального стану і утворені на базі іменника (*Пора в путь*) та прислівника (*Йому смутно на душі*) синтаксичною транспозицією у головний член безособового речення» [15, с. 453]. Вважаючи категорійну семантику стану явищем «синтаксичного характеру», **слова-станівники**, набувають, на її думку, значення стану тільки синтаксично, а лексично вони виражають різноманітні значення: часові (*рано, пізно, пора, час*); просторові (*широко, високо*); зорові, слухові сприйняття (*видно, чути*); почуття (*зріх, сором, мука*) тощо [15, с. 453 – 454].

До термінологічного розмаїття цієї категорії слів додано ще один термін – **модальні предикативні прислівники**. Підставою для цього О. М. Зубань вважає семантику модальної ознаки, морфологічну та словотвірну подібність із прислівниками, що визначає їх як прислівники, і єдину для них предикативну синтаксичну функцію, що зумовлює виокремлення їх у кількісно обмежений клас – модальні предикативні прислівники [15, с. 455].

Думку про частини мовний статус «категорії стану» висловлюють М. М. Жовтобрюх та Б. М. Кулик, зазначаючи, що це невідмінювана частина мови, «що охоплює слова із значенням стану, які виступають головним членом у безособовому реченні» [10, с. 306]. Підтримує таку позицію і В. О. Горпинич, називаючи цю групу слів самостійною частиною мови, але послуговується синонімічними термінами – **слова категорії стану**, або **станівник**, – до якої відносить слова *безлюдно, важливо, вітряно, видно, спійсно, можна, морозно, треба, потрібно, чути, сумнівно, ліньки, прикро* та ін. На його думку, «станівник – клас невідмінюваних слів з категоріальним значенням непроцесуального стану у функції головного члена (присудка) односкладних (безособових) речень [8, с. 236 – 237].

У «Сучасній українській літературній мові» (1969; 1997) з-поміж значенневих розрядів прислівників виділяють **предикативні прислівники**. І. М. Уздиган наголошує на тому, що у мовознавчій і лінгводидактичній літературі немає усталеного погляду на частиномовний статус лексичних одиниць, що за відповідних умов синтаксичного функціонування набувають категоріального значення стану навколишнього середовища (*тепло, холодно, вітряно, зоряно, сонячно, похмуро*) та фізичного стану живих істот (*боляче, жалко, досадно, приємно, гірко, соромно*) [16 с. 453].

Л. І. Коломієць і А. В. Майборода вважають, що **предикативних прислівників**, які виконують роль присудка у безособових реченнях, незначна кількість (*безлюдно, важливо, варто, вітряно, відрадно, видно, властиво, досадно, жалко, корисно, можна, морозно, навздогад, необхідно, ніде, ніколи, потрібно, сніжно, соромно, сумнівно, треба* та ін.), а у значенні предикативних прислівників уживаються також адвербіалізовані іменники (*біда, диво, досада, кривда, жаль, лень, гріх, пора, слід, сором* та ін.), які втратили зв'язок з парадигмою відмінювання [17 с. 440]. Ураховуючи те, що у реченні предикативні прислівники можуть виконувати дві синтаксичних функції, з-поміж них виділяють **атрибутивно-предикативні і предикативно-модальні** [17 с. 444].

М. Я. Плющ називає цю групу слів **безособово-предикативними прислівниками**, зазначаючи, що їх називають ще **словами категорією стану** [14, с. 290].

Детально проаналізувавши погляди багатьох мовознавців та їхні суперечливі докази щодо частиномовного статусу «категорії стану», І. К. Кучеренко приходять до висновку, що усі дані, «які стосуються основних рис «категорії стану», виявляють повну силу свою не у ствердженні, а у спростуванні її як частини мови. Крім того, стан «є одним із значень полісемантичного слова – це спеціалізоване використання такого слова з цим значенням в одиниці думки – реченні [12, с. 394]. Мовознавець переконаний у тому, що ані семантичних, ані граматичних підстав категорія стану як частина мови немає, що, на нашу думку, заслуговує уваги. Крім того, він схвалює висновок про те, що краще «розбити категорію стану на частини мови, але не розбивати частини мови ради категорії стану» [12, с. 395].

І. К. Кучеренко виділяє **предикативні прислівники**, до яких відносить невелику групу слів (*можна, повинно, потрібно, треба*), зазначаючи, що для них «функціонування в ролі призв'язкового предикативного члена є переважальним, а тому й характеристичним для них [12, с. 395].

Отже, у сучасній українській літературній мові оперують різними термінами на позначення незмінних слів, що за певних контекстуальних умов можуть передавати психічний чи фізичний стан особи, стан природи, доцільність або необхідність певної дії чи вчинку людини та виконувати у реченні синтаксичну функцію головного члена односкладного речення – предикативну функцію. Ці особливі морфологічні одиниці мови виділяють в окрему категорію слів, ідентифікуючи їх за допомогою різних термінологічних понять (*безособово-предикативні слова, присудкові слова, предикативні прислівники, аналітичні дієслова, аналітичні дієслова із семантикою стану, безособово-предикативні прислівниками, слова категорії стану, слова-станівники, модальні предикативні прислівники, атрибутивно-предикативні, предикативно-модальні прислівники*), або самостійну частину мову (*станівник*), але жодне з них не набуло загального визнання у сучасному українському мовознавстві, що спричинює труднощі у реалізації практичного аспекту, тому важливо чітко окреслити лінгвістичний термін, який найповніше відбивав би суть цієї групи незмінних одиниць української мови.

Щоб довести безпідставність виділення такої самостійної частини мови, як *станівник*, або категорія стану, варто, на нашу думку, схарактеризувати класифікаційні ознаки, які покладено в основу диференціації лексико-граматичних класів у сучасній українській літературній мові.

Частини мови як найбільші морфологічні класи слів виокремлюють переважно за спільним категоріальним (частиномовним) значенням, абстрагованим на основі узагальнення лексичних значень конкретних слів; складом і функціональним призначенням морфологічних категорій, реалізованих у межах відповідних парадигм; спільністю основних синтаксичних функцій [16, с. 316] або за узагальненим (категорійним) значенням, абстрагованим від конкретних лексичних значень слів; структурою морфологічних категорій; системою форм словозміни або її відсутності; спільністю синтаксичних функцій [9, с. 25]). Крім частиномовного (категорійного) значення, морфологічних категорій, системи форм словозміни та синтаксичних функцій, називають суфікси, за допомогою яких утворюються певні граматичні класи [14, с. 21].

Ураховуючи семантичні, морфологічні та синтаксичні ознаки мовних одиниць, до прислівника, як самостійної (повнозначної) незмінної частини мови [15, с. 449; 14, с. 288; 16, с. 446; 10, с. 307], як самостійної, але абсолютно периферійної і похідної частини мови, що ґрунтується на чотирьох повнозначних частинах мови – прикметникові, дієслові, числівникові та іменникові [4, с. 299; 9, с. 493], як лексико-граматичного класу невідмінюваних слів [4, с. 228], як синтаксичного деривата від іменників, прикметників та дієслів, що спеціалізується на вираженні синтаксичних, предикатно-предикатних відношень [1, с. 244], належать «слова семантичної категорії «статична ознака іншої ознаки», що є синтаксично зумовленою» [15, с. 449], слова «з категоріальним значенням непроцесуальної ознаки дії, ознаки непроцесуальних ознак (якості), зрідка ознаки предмета» [4, с. 228], «клас слів з загальним категоріальним значенням непроцесуальної ознаки дії або стану іншої непроцесуальної ознаки або предмета» [16, с. 446] тощо.

На думку І. Р. Вихованця, прислівник не має свого специфічного лексичного значення [5, с. 185]. Прислівникова ознака має синтаксичний зміст, тому що вона відображає відношення двох ознакових слів: дієслова і прислівника та прикметника і прислівника [5, с. 17; 2, с. 298]. Саме синтаксичною природою значення ознаки прислівника відрізняється від динамічної ознаки дієслова і статичної ознаки прикметника [1, с. 244].

Важливо, що автори «Теоретичної морфології української мови» зазначають, що частиномовний статус слів категорії стану було спростовано, бо вони не протиставляються іншим класам слів ні за своєю семантикою, ні за набором морфологічних категорій, ні за синтаксичною функцією [4, с. 294].

Отже, вищесказане свідчить про те, що диференційні ознаки станівника (слів категорії стану) як частини мови, зокрема «значення непроцесуального стану», невідмінюваності як морфологічної ознаки, синтаксичної функції головного члена односкладного (безособового) речення, більше зближують їх із прислівником як лексико-граматичним класом та предикативними прислівниками як значеннєвим розрядом, ніж розмежують.

Різнібічні погляди мовознавців на адвербіалізовані якісні прикметники й деякі іменники, що за певної комунікативної ситуації виконують роль головного члена (простого чи складеного), свідчить про важливість вирішення цієї проблеми та про необхідність, на нашу думку, розглядати ці лексеми як певний значеннєвий розряд прислівників, зважаючи на те, що прислівник як і будь-яка частина мови може виконувати різні функції у реченні. На цій особливості акцентують і деякі мовознавці, зазначаючи, що подібно до того як іменник може виступати підметом, присудком, додатком, означенням і обставиною, не перестаючи при цьому бути іменником і мати рід, число, змінюватися за відмінками і передавати значення предметності, так і прислівник не перестає бути прислівником, виконуючи різну синтаксичну роль» [17, с. 431].

У сучасній українській мові для низки лексико-граматичних класів та окремих розрядів властиве таке функціональне явище, як транспозиція, що є «віддзеркаленням дериваційних відношень між частинами мови», відмінність між якими «становить суто синтаксичну специфіку» [9, с. 31]. Важливо зазначити, що синтаксичний ступінь трансформації є найбільш частим і полягає у виконанні словоформою синтаксичної функції, характерної для іншої частини мови. Наприклад: *Ключі (які?) з міді часто ламаються*. Іменникова словоформа з *міді* виконує роль означення і вважається синтаксичним прикметником [15, с. 250]. Тому цілком очевидно, що якісно-означальні прислівники у структурі односкладного речення зазнають семантичної трансформації, оскільки «виражають відношення до особи, яка перебуває у певному стані, або вказують на загальний фізичний стан природи», що зумовлює й відповідну синтаксичну роль. Наприклад: *На його посвист весело прибіг Гервасій, котрий не лише відпочив і напався ...* [20, с. 151]; *Вітерець-«донець» давно висушив йому очі, Тхорик весело дивився на бородатих послів, до яких нарешті прийшов «амінь»* [20, с. 172];

– *Нам було весело разом, – відповів Кирик* [20, с. 292]; *Хоча, коли вони були вдвох далеко від людей, її сірі з прозеленню очі ставали великими і загорялися такою цікавістю, що в них лячно було дивитися. Лячно і солодко* [20, с. 56]; *Тому вислухав нас напрочуд спокійно і стримано, без отієї погорди, з якою закордонні посланці годували нас казками про гасло* [19, с. 144]; *Було так тихо й спокійно, що Вовкулака запропонував скупатися* [19, с. 355] та ін.

Визначальні ознаки прислівника свідчать про взаємозумовленість між поділом на значеннєві розряди і синтаксичною роллю, тобто синтаксичні функції прислівників лежать в основі диференціації їх на значеннєві розряди.

Характеризуючи означальні прислівники у функції головного члена односкладного речення у сучасній українській літературній мові, К. Г. Городенська виділяє означальні прислівники, для яких функція головного члена односкладного речення єдина, й означальні прислівники, які уживаються у вторинній функції головного члена односкладного речення, зазначаючи про те, що «немало означальних прислівників може виконувати вторинну для них функцію основної частини прислівникового складеного головного члена односкладних речень, у яку їх транспонують дієслівні власне- і невласне-зв'язки» [9, с. 564 – 565]. Такі прислівники кваліфіковано **предикативними означальними прислівниками**, а з-поміж них виділено кілька семантичних груп, зокрема ті, що «переважно оцінюють зовнішній стан довкілля: *гарно, красиво, красно, ошатно, славно, розкішно, чудово, довершено, досконало, неперевершено, бездоганно, дивовижно, неймовірно...*», ті, що «характеризують стан довкілля або якогось обмеженого просторового об'єкта за певною ознакою: *тепло, холодно, прохолодно, зимно; тихо, шумно, галасливо; людно, безлюдно; темно, сонячно...*». Для цієї групи прислівників властива «функція головного члена односкладного речення єдина, а не вторинна» [9, с. 564]. Особливість другої групи означальних прислівників, на думку мовознавиці, полягає у тому, що вони функціонують «у вторинній функції головного члена односкладного речення», спеціалізованої на вираженні внутрішнього (емоційно-психічного, фізичного, фізіологічного, інтелектуального) стану істоти, переважно людини, ставлення до кого-, чого-небудь: *легко, весело, радісно, приємно, соромно, ніяково, страшно, спокусливо, важко, тяжко, моторошно, гірко, смішно, образливо прикро, дивно...* [9, с. 564 – 565].

Щодо структури головного члена у прислівникових односкладних реченнях, то як і інші лексико-граматичні класи прислівник може виступати компонентом як синтетичної, так й аналітичної структури. Характеризуючи функціонально-синтаксичні сфери означальних прислівників в українській літературній

мові, А. В. Висоцький з'ясував умови вживання якісно-означальних прислівників у ролі складеного присудка двоскладного речення та складеного головного члена односкладного речення [2, с. 33 – 34].

Деякі означальні прислівники можуть уживатися в ролі складеного головного члена односкладних речень, що передають зовнішній стан довкілля чи певного просторового об'єкта і фізичний стан людини, пор.: *Надворі холодно; У хаті холодно* [9, с. 565]. Зрідка якісно-означальні прислівники можуть виконувати і синтаксичну функцію підмета у «реченнях напівфразеологічної структури, що констатують незаперечність якоїсь ознаки, пор.: *Але пізно – воно і є пізно* (В. Шкляр); *Далеко і є далеко; Смачно і є смачно* [9, с. 565].

Отже, якісно-означальні прислівники можуть виконувати синтаксичні функції обставини (означення до дієслів), підмета, складеного присудка, головного члена односкладного речення.

Коли якісно-означальні прислівники виконують предикативну роль, тобто головного члена односкладного речення, вони переходять до значеннєвого розряду предикативних прислівників, оскільки «їх виділення в окремих розряд має незаперечну синтаксичну мотивацію» [16, с. 448].

Щодо обсягу предикативних прислівників, то мовознавці також висловлюють різні думки. М. Я. Плющ зазначає, що роль головного члена в односкладному реченні для предикативних прислівників є менш типовою [14, с. 288]. Це свідчить про те, що у сучасній українській мові односкладні речення, у яких головний член виражений предикативним прислівником, вживають нечасто, а тільки у тих комунікативних ситуаціях, які потребують такої конструкції.

І. К. Кучеренко предикативними вважає «лише ті прислівники, для яких роль присудка є першорядною». А прислівники, які виконують або здатні виконувати предикативну функцію, проте ця функція – не основна, додаткова, в основному є якісним означенням при дієсловах (опосередкованим означенням якості). Пор.: *Йому зробилось скучно* (Коц.). *Сумно старому Максиму в хаті* (М. В.) і *Скучно проходив час. Старий Максим сумно вів свою розповідь* [12, с. 396]. Протилежною є думка про те, що «основу ж предикативного функціонування аналізованого лексико-граматичного класу слів становлять так звані предикативні прислівники, або предикативи, які виступають синтаксичною базою формування і функціонування окремих типів односкладних речень, наприклад: *Було нам важко і було нам зле. І західно і східно* (Л. Костенко)» [16, с. 447].

Очевидним є те, до власне предикативних прислівників відносять невелику кількість мовних одиниць, для яких синтаксична функція головного члена односкладного речення є «першорядною», або «єдиною». Однак, зважаючи на транспозиційні процеси, за певної комунікативної ситуації, продиктованої контекстом чи задумом письменника, до розряду предикативних прислівників можуть переходити будь-які якісно-означальні прислівники з відповідною семантикою. Оскільки процес адвербіалізації якісних прикметників є активним, закономірно, що кількість предикативних прислівників не може бути сталою.

Зважаючи на вищесказане, а також з дидактичною метою поділяємо думку сучасних українських мовознавців про виділення серед значеннєвих розрядів прислівників (означальних, обставинних, модальних) ще й предикативних.

З-поміж них виділяємо лексеми *можна* (*не можна*), *повинно*, *потрібно*, *треба* (*не треба*), а також чисельну групу відприкметникового походження (*безлюдно*, *галасливо*, *шумно*, *видно*, *зоряно*, *прохолодно*, *сіро*, *сонячно*, *темно*, *тепло*, *холодно* та ін.).

Частина якісно-означальних прислівників, які у різних функціональних умовах можуть виконувати синтаксичну функцію обставини, характеризуючи дієслово, або займати позицію головного члена односкладного речення, переходячи до розряду предикативних прислівників, перебувають в омонімічних відношеннях, оскільки змінюють не тільки синтаксичну функцію, а й семантичні властивості. Наприклад:

– *Не варто*, – сказав Чорновус [19, с. 35];

Чи варто ризикувати життям, щоб убити десяток-другий більшовиків? [20, с. 187]; *І радісно було від того, що Вовкулака живий, і все ще не вірилося, що він так просто перехитрив «червінців»* [19, с. 137];

– *А Мудей твій нікому не дав себе осідлати*, – *радісно казала* до нього бабуся Дося, і сльози текли по її щоках [20, с. 381]; *«Ти он наступив коліном на бороду», – підказав йому сліпий Ілля й усміхнувся до неба, де радісно щебетали пташки, глузуючи з бідних бурлаків* [20, с. 45]; *Майже до середини березня вони осідали в землянках, і Досі там було б, може, й весело, але трішки незручно і страшно – не тому, що вона така пані, але... зрозумій мене, Вороне, я все-таки жінка...* [19, с. 20] та ін.

До предикативних прислівників належать також морфологічні одиниці відіменникового походження *жаль*, *жах*, *гріх*, *лихо*, *страх* та ін. Подібні іменники у певному контексті та із відповідною стилістичною метою зазнають синтаксичної транспозиції, вступають в омонімічні відношення, оскільки є засобом вираження суб'єкта (*Більший шмат шляху проїхали без особливих пригод, навіть біля Кодака відбулися легким переляком, коли десь недалеко в тумані повз них проскочило лихо* [20, с. 98]; *Кирик подумки його похвалив: сміх – рідний брат сили* [20, с. 148]), об'єкта, на який спрямовують певну дію суб'єкта (*Іноді під час перепочинку сліпий із кривим заводили цікаву балачку про життя і смерть, долю й долю, людське щастя і лихо, що ходять у парі й кожне чекає на свою слушну годину...* [20, с. 46]), обставини (*Цар Олексій Михайлович та бояри страх як стривожилися, бо добре знали Сіркові чесноти та здібності, як і його потаємні умисли* [20, с. 127]), а також головного члена безособового речення (*І хтозна, на добро чи на лихо, перед тим, як їм вирушати в дорогу, знов упав туман* [20, с. 97]); *Ім жаль було Сьомку* [20, с. 42];

– **Жаль**, – спокійно мовив царевич [20, с. 185] та ін.

Як головний член безособового речення (простий або складений), предикативні прислівники за певних контекстуальних умов найчастіше набувають категоріальної семантики:

– емоційного, психологічного стану людини, рідше інших істот (*байдуже, жаль, прикро, радо, слізно, сумно*), наприклад:

Болить душа за тебе, Україно, – Синів невдячних стільки маєш ти, Сліпих героїв чвар і суєти... Їм байдуже, що мати у руїнах [11, с. 29]; *Світ неначе бісові продався: Байдуже йому, де правда є* [11, с. 29];

– *Мені прикро*, – сказав Сірко, – але так повернула фортуна [19, с. 253]

Як жаль, що Семен Горобець, примочований до дуби, не бачив понад юрбою однієї людини, чия присутність тут, напевно, додала б йому гонору [19, с. 266]; Вони отримали б усе, що їм треба, з доважком – від грошового жалування до найдорожчих сукоп, і, хочуть козаки чи не хочуть, їм би прислали навіть чайки й сипоші, бо для такої раті, як Військо Запорозьке, цареві нічого **не шкода** [19, с. 192];

Але самому йому було зовсім не смішно, і з розпачу він завив по-вовчому... [19, с. 148];

– *Не пропаде*, – мовив Сірко. – *Мені іншого жаль* [19, с. 294];

Радо. Слізно. ... Сумно. ... Так бентежно-лоскїтливо ... [11, с. 49];

– фізичного стану людини, рідше інших істот (*бадьоро, боляче, душно, гучно, різко, смачно, терпко*), наприклад:

Нїжно. Голосисто. Терпко. Так бентежно-лоскїтливо, **Нерозгадано-жїночно**... [11, с. 49];

– стану природи (*березнево, вітряно, зимно, світло, сніжно, сонячно, рано, пізно* та ін.). Наприклад:

Зимно. Сніжно. Синьо. Березнево. Пролїсково. Рано. Пізно. Всміхнено, промінно знову.

Струнно. Невимовно. Вербно. Брунькоцвітно. Незабутньо колісково [11, с. 49];

– стану навколишнього середовища (*безлюдно, брудно, затишно, просторо, темно, тихо, тісно, чисто, ясно* та ін.), наприклад: *Тут було зовсім безлюдно, Лук'ян навіть пошкодував, що ніхто не побачить, як він спритно висаджує на коня такого величезного човна самотужки, як потім сідає у нього, тримаючи рівновагу* [19, с. 114]; *У курені стало тихо. Дуже тихо* [19, с. 51]; *В солодкім ювілейнім гулі Гіпербол, од і нагород Нехай постануть дні минулі, де серцю тісно від щедрот* [11, с. 24]; *Так вони якийсь час дивилися один на одного, хоч у курені було зовсім темно* [20, с. 181]; *Чадуєв відповів, що тоді було темно, і він бачив лише силует самозванця, який погрожував послат шаблею* [20, с. 227]; *Добри вечір із Тхориком теж околяса підступилися ближче, дістали свою пайку раз і вдруге, й на душі попустило, там стало так тепло і світло, наче хтось запалив по свічечці у грудях Тхорика й Добри вечора* [20, с. 105] та ін.;

– доцільності, зумовленості, необхідності певної дії чи стану, наприклад:

– *А чим це можна довести?* – спитав суддя Білий і враз подумав, що за таке запитання можна позбутися голови, якщо царевич виявиться правдивим [20, с. 19]; *Чи можна вгадувати чужі думки?* [20, с. 56]; *А якщо можна перенестися в минуле думкою, то чому не можна потрапити туди навсправжки?* [20, с. 56];

– **Треба потрусити ці лукаві душі та витіпати з них усю правду!** [20, с. 24];

– **Треба взяти їх за барки, насеру їхній матері!** [20, с. 24]; *Нехай люди в це вірять, не треба їх розчаровувати, бо легенди завжди цікавіші за те, як воно є насправді. Але ми з вами зможемо дуже багато* [20, с. 62] та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, виділення у сучасній українській літературній мові предикативних прислівників в окремий значеннєвий розряд продиктовано синтаксичною функцією головного члена односкладного речення присудкового типу (простого або складеного).

У ролі головного члена односкладного речення предикативні прислівники, відтворюють певний стан людини (емоційний, психологічний, фізичний та ін.) і стан навколишнього середовища, а також вказують на доцільність, зумовленість, необхідність певної дії чи стану. Крім того, транспозиція якісно-означальних прислівників, іменникових словоформ у предикативні прислівники зумовлена контекстуальними умовами, комунікативними настановами тексту, творчим задумом письменника тощо.

Частина предикативних прислівників пов'язані омонімічними відношеннями із якісно-означальними прислівниками та відповідними іменниками.

Представлена розвідка не вичерпує усіх проблем, що стосуються предикативних прислівників у сучасній українській літературній мові.

Подальше вивчення предикативних прислівників дозволить поглибити та розширити їхні семантичні, граматичні і функціональні ознаки і властивості.

Література

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. К. : Либідь, 1993. 336 с.
2. Висоцький Анатолій Функціонально-синтаксичні сфери означальних прислівників в українській літературній мові // Українська мова. 2013. № 2. С. 29 – 37.

3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. К. : Наук. думка, 1992. 222 с.
4. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
5. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. К. : Наукова думка, 1988. 256 с.
6. Годз О. В. Синтаксична структура прислівникових речень в українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Годз. 2013. 18 с.
7. Городенська К. Транспозитори синтаксичної сфери : порівняльна характеристика // Українська мова. 2017. № 3 (63). С. 3 – 14.
8. Горпинич В. О. Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
9. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / автори: І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова / за ред. К. Г. Городенської. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
10. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1. К. : «Вища школа», 1972. 402 с.
11. Калашник В. С. Бентежне надвечір'я : лірика, поетичні переклади / Передмова В. Борового. Х. : Майдан, 2004. 120 с.
12. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови : Морфологія. Видання друге, уточнене й доповнене. : Вінниця ; «Поділля-2000», 2003. 464 с.
13. Курс сучасної української літературної мови / за ред. Л. А. Булаховського. К. : Рад. школа, 1951. Т.1. 519 с.
14. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-е видання, доповнене. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 328с.
15. Сучасна українська літературна мова: Морфологія: підручник / Л. А. Алексієнко, О. М. Зубань, І. В. Козленко ; за заг. ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. : Знання, 2013. 524 с.
16. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенко. 2-ге вид., перероб. і допов. К., 1997. 493 с.
17. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1969. 582 с.
18. Чапля І. К. Прислівники в українській мові. К. : Вид-во Харківського університету, 1960. 124 с.
19. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон [Текст]. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 384 с.
20. Шкляр В. Характерник : роман / Василь Шкляр. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 304 с.

References

1. Bezpoiasko O. K., Horodenska K. H., Rusanivskiy V. M. Hramatyka ukrainkoï moyvy. Morfolohiia: Pidruchnyk. K. : Lybid, 1993. 336 s.
2. Vysotskiy Anatolii Funktsionalno-syntaksychni sfery oznachalnykh pryslivnykykh v ukrainkii literaturnii moyi // Ukrainska mova. 2013. № 2. S. 29 – 37.
3. Vykhoanets I. R. Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainkoï moyvy / I. R. Vykhoanets. K. : Nauk. dumka, 1992. 222 s.
4. Vykhoanets I. Teoretychna morfolohiia ukrainkoï moyvy / Ivan Vykhoanets, Kateryna Horodenska. K. : Univ. vyd-vo «Pulsary», 2004. 400 s.
5. Vykhoanets I. R. Chastyny moyvy v semantyko-hramatychnomu aspekti. K. : Naukova dumka, 1988. 256 s.
6. Hodz O. V. Syntaksychna struktura pryslivnykovykh rechen v ukrainkii literaturnii moyi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» / O. V. Hodz. 2013. 18 s.
7. Horodenska K. Transpozitory syntaksychnoi sfery : porivnialna kharakterystyka // Ukrainska mova. 2017. № 3 (63). S. 3 – 14.
8. Horpunych V. O. Morfolohiia ukrainkoï moyvy : Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. K. : VTs «Akademiiia», 2004. 336 s.
9. Hramatyka suchasnoi ukrainkoï literaturnoi moyvy. Morfolohiia / avtory: I. R. Vykhoanets, K. H. Horodenska, A. P. Zahnitko, S. O. Sokolova / za red. K. H. Horodenskoï. K. : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2017. 752 s.
10. Zhovtobriukh M. A., Kulyk B. M. Kurs suchasnoi ukrainkoï literaturnoi moyvy. Ch. 1. K. : «Vyshcha shkola», 1972. 402 s.
11. Kalashnyk V. S. Bentezhne nadvechiria : liryka, poetychni perekłady / Peredmova V. Borovoho. Kh. : Maidan, 2004. 120 s.
12. Kucherenko I. K. Teoretychni pytannia hramatyky ukrainkoï moyvy : Morfolohiia. Vydannia druhe, utochnene y dopovnene. : Vinnytsia ; «Podillia-2000», 2003. 464 s.
13. Kurs suchasnoi ukrainkoï literaturnoi moyvy / za red. L. A. Bulakhovskoho. K. : Rad. shkola, 1951. T.1. 519 s.
14. Pliushch M. Ya. Hramatyka ukrainkoï moyvy. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia. Pidruchnyk. 2-e vydannia, dopovnene. K.: Vydavnychiy Dim «Slovo», 2010. 328s.
15. Suchasna ukrainska literaturna mova: Morfolohiia: pidruchnyk / L. A. Aleksiienko, O. M. Zuban, I. V. Kozlenko ; za zah. red. A. K. Moisiienka; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K. : Znannia, 2013. 524 s.
16. Suchasna ukrainska literaturna mova: Pidruchnyk / A. P. Hryshchenko, L. I. Matsko, M. Ya. Pliushch ta in. ; za red. A. P. Hryshchenka. 2-he vyd., pererob. i dopov. K., 1997. 493 s.
17. Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfolohiia / Za zah. red. I. K. Bilodida. K. : Naukova dumka, 1969. 582 s.
18. Chaplia I. K. Pryslyvnyky v ukrainkii moyi. K. : Vyd-vo Kharkivskoho universytetu, 1960. 124 s.
19. Shkliar V. M. Zalyshenets. Chorni Voron [Tekst]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2011. 384 s.
20. Shkliar V. Kharakternyk : roman / Vasyl Shkliar. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2019. 304 s.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-38>

УДК (8.81.81'3)

BASARABA I.

Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

LINGUISTIC AND STATISTICAL ANALYSIS OF THE CONTENT OF THE IDIOMATIC SPACE OF ENGLISH MILITARY-ORIENTED TEXTS

In the article, the author conducts a linguistic and statistical analysis of the idiomatic space of English-language military-oriented texts and an experimental verification of the linguistic features of the phraseological units functioning. In the course of the study, the author used a number of research methods and identified morphological, syntactic, lexical and semantic features of phraseological units used in English-language military-oriented texts. In order to obtain reliable results on the morphology, semantics and structure of phraseological units, 1670 phraseological units were selected in compliance with all the requirements for sampling using mathematical statistics methods. The results of the sample processing have revealed a number of regularities in the idiomatic space of English-language literary texts on military topics, in particular, the most common among the phraseological units are verbal phraseological units, which are more than three times as numerous as substantive ones, eight times as numerous as adjectival phraseological units and more than ten times as numerous as adverbial phraseological units. The author explains this correlation with the description of active military operations in the studied works, which is why verbal phraseology prevails in the texts.

In addition, the author distinguishes lexical and semantic fields, in particular the lexical and semantic field of action, features, subject matter, time, feelings and emotions, and conditions. Based on the distribution of phraseological units between lexico-semantic fields and the analysis of the content of each field, the author argues that the greatest accumulation occurs in the following fields: verbal phraseological units in the lexico-semantic field "action"; substantive - in the lexico-semantic field "subject matter"; adjectival - in the lexico-semantic field "feature"; adverbial - in the lexico-semantic field "conditions"; interjections, proverbs, sayings - in the lexical-semantic field "emotions and feelings".

The author proves that there is a connection between the content of classes of phraseological units on the basis of morphological features and the content of the selected lexical and semantic fields of the idiomatic space of literary texts on military topics.

Keywords: phraseological unit, lexical and semantic field, sample, literary text, methods of mathematical statistics.

БАСАРАБА І.

Національна академія прикордонної служби України ім.Б.Хмельницького

ЛІНГВОСТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ІДІОМАТИЧНОГО ПРОСТОРУ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ НА ВІЙСЬКОВУ ТЕМАТИКУ

У статті автор проводить лінгвостатистичний аналіз ідіоматичного простору англomовних текстів на військову тематику та експериментальну перевірку лінгвальних особливостей функціонування фразеологізмів. В ході дослідження автором було використано низку дослідницьких методів та виявлено морфологічні, синтаксичні та лексико-семантичні особливості фразеологізмів, які вживаються в англomовних текстах на військову тематику. Для отримання достовірних результатів щодо морфології, семантики та структури фразеологічних одиниць було відібрано 1670 фразеологізмів з дотриманням усіх вимог щодо формування вибірки із застосуванням методів математичної статистики. Результати оброблення вибірки дозволили виявити низку закономірностей щодо ідіоматичного простору англomовних художніх текстів на військову тематику, зокрема найчастіше серед фразеологізмів зустрічаються дієслівні, що більше ніж у три рази перевищує кількість субстантивних, у вісім разів – кількість ад'єктивних та більше ніж удесятеро перевищує кількість адвербіальних фразем. Автор пояснює таке співвідношення з описом активних військових дій у досліджуваних творах, тому саме дієслівні фразеологізми переважають у текстах.

Окрім того, автором виокремлено лексико-семантичні поля, зокрема лексико-семантичне поле дії, ознаки, предметності, часу, почуттів та емоцій та обставини. На підставі розподілу фразеологізмів між лексико-семантичними полями та аналізу наповнення кожного поля автор стверджує, що найбільше накопичення відбувається: дієслівних фразеологічних одиниць у лексико-семантичному полі «дія»; субстантивних – у лексико-семантичному полі «предметність»; ад'єктивних – у лексико-семантичному полі «ознака»; адвербіальних – у лексико-семантичному полі «обставина»; вигуків, прислів'я, приказки – у лексико-семантичному полі «емоції та почуття».

Автор доводить, що існує зв'язок між наповненням класів фразеологізмів за морфологічною ознакою та наповненням виокремлених лексико-семантичних полів ідіоматичного простору художніх текстів на військову тематику.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, лексико-семантичне поле, вибірка, художній текст, методи математичної статистики.

Problem statement

In the periods of fundamental social changes that characterize the end of the XX – beginning of the XXI century, the language system is enriched, responding to the emergence of new concepts, phenomena, realities of human life in society. The lexical and phraseological spaces of different languages, in general, and English, in particular, are the most dynamic (I. Bekhta, O. Matvienkiv, V. Cherednychenko, S. Denysenko, O. Levchenko, Yu. Zatsnyi, A. Suprun, H. Burger).

Since its beginning, phraseology has developed the problems of its theory in the linguistic plane from different points of view. The theoretical foundations of phraseology research as a branch of linguistics that studies phraseological units, methods of their study, principles of selection and classification, as well as the study of phraseological units as a special type of linguistic units characterized by certain features, are reflected in some works

of domestic and foreign linguists (M. Alefirenko, N. Amosova, Sh. Balli, P. Hiro, L. Bulakhovskiy, O. Holubovska, O. Potebnia, O. Selivanova).

The problems of phraseology of world languages, origin, structure and features of phraseological units, problems of idiomatics and phraseological coherence, the issue of establishing universals for the formation of phraseological units and their functioning in English have long attracted the attention of researchers (N. Amosova, O. Levchenko, A. Cowie, Ch. Fernando, B. Fraser, L. Smith). However, not all problems have yet found their scientific solution. One of them is the problem of diagnosing the peculiarities of the functioning of phraseological units.

Analysis of recent sources

Studying the structure of phraseology, scholars have addressed the problem of the semantics of phraseological units, which serve as a common means of expression and play an important role in various communication spheres. At the end of the XX century, a number of scientific works appeared in which the attention of researchers is focused on the study of phraseological units in the language-speech system, the interest of scientists in the field of cognitive phraseological studies and phraseological transformations in literary discourse has increased, the study of which was conducted on the material of literary texts (L. Davydenko, N. Lysetska, T. Sverdan, S. Ptashnyk, N. Skyba, L. Jaeger, S. Gries). First of all, this concerns the problem of its linguocultural / etholinguistic, cognitive-discourse, cognitive-onomasiological, communicative-pragmatic approaches, which are of scientific interest (O. Levchenko, A. Markovska, F. Boers, T. Dijk). In general, the semantic features of the functioning of phraseological units have been studied by Ya. Baran, L. Bulakhovskiy, Yu. Pradid, V. Uzhchenko, D. Uzhchenko and others. At the same time, phraseological ideography, as a way of writing with ideograms, has been the subject of research by T. Kniaz, I. Kolesnikov, I. Myroshnychenko, K. Mizin, I. Paten.

The works of foreign scholars (N. Amosova, O. Kunin, M. Shanskyi) contributed to the replenishment of the corpus of phraseological types with phraseological expressions. A critical analysis of the scientific works of foreign linguists allowed us to establish the conclusion that phraseology is a separate specific level of language. In addition, the idea that this level is formed in the course of its historical development as a separate linguistic branch is reflected in the scientific works of Ukrainian scholars (M. Alefirenko, Ya. Baran, V. Verba, O. Halynska, O. Levchenko, L. Omelchenko, V. Uzhchenko).

The peculiarities and nature of fixed phrases and expressions, their internal form and meaning were the subject of research by O. Potebnia, whose works, together with those of F. Fortunatov, A. Shakhmatov, and I. Sreznevskiy, formed the basis of the theory of phraseology.

In modern studies of phraseology, in particular in the works of O. Selivanova and T. Kniaz, phraseology is studied as a linguistic and semiotic phenomenon, which is a characteristic sublanguage in which the historical and mythological perception of reality, the cultural heritage of the people, the ethnic group's perception of the world around them, as well as the reflective experience of their ancestors are transmitted in a stable form. The current stage of phraseology development continues to be characterized by a variety of approaches and aspects of analysis.

However, in-depth studies of phraseological units show that there are still existing and unresolved problems. The reason for this is, on the one hand, the ever-widening material base on which these studies rely on, and, on the other hand, the fact that phraseological research partly remains at the level of observation or classification of material, not reaching deeper or more abstract levels of study of the phraseological sphere used in other linguistic disciplines. One of the problems is the lack of comprehensive linguistic and statistical studies of morphological and lexical-semantic features of the functioning of phraseological units in military-oriented literary texts.

The purpose of the study is to conduct a linguistic and statistical analysis of the idiomatic space of English-language military-oriented texts and experimentally to verify the linguistic features of phraseological units functioning.

Presentation of the main material

As a result of using a number of research methods, we have identified the morphological, syntactic, lexical and semantic features of phraseological units used in English-language military-oriented texts [1]. At this stage of the study, it is important to identify the linguistic and statistical aspects of the use of phrases in these texts.

In order to obtain reliable conclusions about the morphology, semantics and structure of phraseological units, 1670 phraseological units were selected from seven English-language military-oriented texts in compliance with all the requirements for sampling using mathematical statistics [2; p. 77]. It should be noted that the sample did not include phrases that are repeated in the text.

The results of data collection, sample processing and statistics calculation have revealed a number of regularities in the idiomatic space of English-language fiction texts on military topics, including the following:

- the most frequent among the phraseological units are verbal ones, in which verbs are the nuclear components and which usually play the role of a predicate in a sentence. Among the phraseological units selected for the sample, verbal phrases account for 64.31% (1074 phrases). In our opinion, the presence of such a rather large share of verbal phrases is explained by the fact that the respective literary texts describe dynamic actions, encourage them, and such phrases can ensure this;

- substantive phraseological units are much less frequent in the sample than verbal ones (about 19.34% (323 phraseological units)). In phraseological units belonging to this class, the noun is the core component, and in the sentence they play the role of either subject or complement;

- among the phraseological units in the sample there are adjectival phraseological units, i.e. those with an adjective as their core component, but they are less common than substantive phrases – they account for only about 8.02% (134 phraseological units). In sentences, these phraseological units play the role of a feature;

- even less frequent in the sample are adverbial phrases (5.99% (100 phrases)). In such phraseological units, the core component is an adverb, and in the sentence they play the role of a circumstance;

- the least frequent phraseological units in the studied works and the sample are interjections, proverbs or sayings (only 2.34% (39 phraseological units)). They are quite few, but such phrases emotionally color the texts and this significantly enhances the sensual and psychological load of literary military-oriented texts.

The number of verbal phrases in literary military-oriented texts is more than three times higher than the number of substantive phrases, eight times higher than the number of adjectival phrases and more than ten times higher than the number of adverbial phrases. This ratio is related to the description of active military operations in the studied works, so it is verbal phraseology that prevails in the texts.

The analysis and application of mathematical statistics methods made it possible to outline the idiomatic space of English-language military-oriented texts and classify its content. Summarizing the above, we can state the following:

- phraseological units can be conditionally divided into verbal, adverbial, adjectival, substantive and interjections, proverbs, and sayings on the basis of morphological features;

- most of the phraseological units used in literary texts on military topics are verbal phrases (64.31%), for which the nuclear component is a verb;

- substantive (19.34%), adjectival (8.02%) and adverbial (5.99%) phraseological units are much less common in military-related fiction than verbal ones;

- there are very few interjections, proverbs, and sayings in the studied works (2.34%).

In addition, in the course of the research, using the method of expert assessments [3], we identified the following lexical and semantic fields:

1) the lexical and semantic field of phraseological units used to denote emotions and feelings (emotions and feelings);

2) the lexical and semantic field of phraseological units denoting the actions of military personnel (action);

3) the lexical and semantic field of phraseological units denoting the conditions of actions (conditions);

4) the lexical and semantic field of phraseological units denoting time and time frames (time);

5) the lexical and semantic field of phraseological units denoting subject matter (subject matter);

6) the lexical and semantic field of phraseological units denoting a feature (feature).

A study of the content of lexical and semantic fields has revealed that within each field there are phraseological units of different classes, which were distinguished by morphological features [1; p. 16]. It is worth noting that within each field there is a regularity in the quantitative ratio of phrases of each class.

The number of verbal, substantive, adverbial, adjectival phrases and interjections (sayings, proverbs) in the lexical and semantic fields can be estimated from Table 1.

Table 1

Summary table on the distribution of phraseological units of different classes by lexical and semantic fields

Lexico-semantic fields Classification	Actions	Feature	Time	Subject matter	Emotion, feelings	Conditions	Total
Verbal	44,19%	4,73%	6,29%	2,51%	5,69%	0,90%	64,31%
Substantive	1,44%	3,95%	3,83%	4,97%	3,23%	1,92%	19,34%
Adjectival	0,12%	4,61%	0,36%	0,42%	0,42%	2,10%	8,02%
Adverbial	0,06%	1,08%	1,14%	0,12%	0,06%	3,53%	5,99%
Interjections	0,18%	0,18%	0,24%	0,00%	1,74%	0,00%	2,34%
Total	45,99%	14,55%	11,86%	8,02%	11,14%	8,44%	100,00%

Table 1 shows that for each lexico-semantic field there is a maximum accumulation of phraseological units in the classes represented in accordance with the nuclear component of the phrase and the syntactic role it plays in the sentence (the largest percentage in the lexico-semantic fields is highlighted in color).

Based on the data obtained, it can be argued that there is the largest accumulation:

- verbal phrases in the lexical and semantic field "Action";

- substantives - in the lexical and semantic field "Subject";

- adjectives - in the lexical and semantic field of "Feature";

- adverbials - in the lexical and semantic field “Conditions”;
- interjections, proverbs, sayings - in the lexical and semantic field “Emotions. Feelings”.

It can be assumed that there is a correlation between the content of each lexico-semantic field and the class of phraseological units on the morphological basis. The application of the Spearman’s rank correlation method [4; p.54] for statistical evaluation of the assumption for pairwise comparison of the textual material selected for the experimental study is presented in Table 2.

Table 2

The results of calculating the correlation coefficients between the classification of phraseological units by morphological features and the filling of lexico-semantic fields

Lexico-semantic field Classification	Action	Feature	Time	Subject matter	Emotions, feelings	Conditions
Verbal	$r_B=0,564$	$r_B=0,196$	$r_B=0,221$	$r_B=0,216$	$r_B=0,187$	$r_B=0,211$
Substantive	$r_B=0,165$	$r_B=0,114$	$r_B=0,164$	$r_B=0,493$	$r_B=0,149$	$r_B=0,098$
Adjectival	$r_B=0,156$	$r_B=0,365$	$r_B=0,136$	$r_B=0,156$	$r_B=0,159$	$r_B=0,067$
Adverbial	$r_B=0,110$	$r_B=0,185$	$r_B=0,145$	$r_B=0,168$	$r_B=0,197$	$r_B=0,389$
Others	$r_B=0,213$	$r_B=0,216$	$r_B=0,198$	$r_B=0,195$	$r_B=0,512$	$r_B=0,187$

The highlighted cells in Table 2 contain the values of the correlation coefficient that are statistically significant at a high level, while the rest have statistically insignificant values r_B . The obtained results confirm our hypothesis about the existence of a correlation between the classification of phraseological units by morphological features and the filling of the corresponding lexico-semantic fields of the idiomatic space in English-language literary military-oriented texts.

In addition, using the methods of correlation analysis [5; p.63], we attempted to identify correlations between the classification of phraseological units into phraseological combinations, fusions, unities (Sh. Balli) and classes on the basis of morphological features, as well as between the division of phraseological units into phraseological combinations, fusions, unities and the content of the lexico-semantic fields identified in the research. It was the methods of correlation analysis that allowed us to make sure of this. The results of the calculations are presented in Tables 3 and 4.

Table 3

The results of calculating the correlation coefficient between the division of phraseological units into combinations, fusions, unities and the classification of phrases by morphological feature

Classification	Verbal	Substantive	Adjectival	Adverbial	Others
Phraseological combinations	0,196	0,154	0,158	0,112	0,135
Phraseological fusions	0,186	0,167	0,175	0,202	0,178
Phraseological unities	0,213	0,169	0,201	0,211	0,184

Table 3 shows that all the values of the correlation coefficient are quite small and not statistically significant.

Table 4

The results of calculating the correlation coefficient between the division of phraseological units into compounds, fusions, unities and lexical-semantic fields

Classifications	Action	Feature	Time	Subject matter	Emotions, feelings	Condition
Phraseological combinations	0,221	0,143	0,156	0,198	0,189	0,176
Phraseological fusions	0,165	0,234	0,225	0,196	0,236	0,174
Phraseological unities	0,213	0,182	0,197	0,219	0,228	0,185

The analysis of Table 4 also shows that none of the calculated numbers exceeds the critical value of the correlation coefficient at 5% ($r_{H} = 0,277$). This means that with a probability of 95%, acceptable for linguistic

research, it can be stated that there are no dependencies or connections between the division of phraseological units into phraseological combinations, fusions, unities and classes on morphological grounds, as well as between the division of phraseological units into phraseological combinations, fusions, unities and the filling of lexico-semantic fields.

In addition, the study found that metaphorized phraseological units are used in military-oriented literary texts, which account for 28.8 % of the total sample. The use of mathematical statistics methods has shown the uniformity of the distribution of the studied phraseological units in the text in works on military topics. The analysis of the sample of 1670 phraseological units revealed a fairly large number of motivated phraseological units, which is about 74.91%, which significantly exceeds the number of unmotivated ones (25.09%), but at the same time, among the unmotivated phraseological units, the number of metaphorized ones significantly exceeds their number among the motivated phraseological units. This situation is explained by the fact that the studied works of fiction describe military actions, operations, organizational moments of wars, and this leads to the need to use motivated (understandable in meaning) phraseological units that do not contain metaphors (without “hidden” meaning), that is, those that encourage the performance of clear active actions.

In the course of the study, the lexico-semantic fields of the phraseological space were identified using the method of expert evaluation. The experts were experienced researchers, translators and native speakers. As a result of the work, 6 main lexico-semantic fields were identified: “action”, “feature”, “subject matter”, “conditions”, “time”, “emotions and feelings”. According to the results of the study, the largest lexico-semantic field is the lexico-semantic field “action” (45.99% of the total number of phraseological units in the sample), the field “feature” is almost three times smaller (14, 55%), all the other fields are approximately the same, ranging from 8.02% to 11.86% of the selected phrases (“time” - 11.86%, “subject matter” - 8.02%, “emotions and feelings” - 11.14%, “circumstance” - 8.44%).

Conclusions

To summarize, we can state that the most commonly used phraseological units in military-oriented texts are verbal phraseological units, which make up about 64.31% of all the analyzed phraseological units. Among verbal phraseological units, the most commonly used structural model is *V+N*, which accounts for almost half of the total volume of verbal phraseological units.

The next most frequently used are substantive phraseological units, which account for 19.34% of the total number of phraseological units selected for the sample. For such phrases, the noun is the core component and the most used construction is *Prep.+N*.

There are few adverbial and adjectival phraseological units, namely, 5.99% and 8.02% respectively. The most characteristic constructions for adverbial phraseological units are *Conj.+Adv.+Conj.+Adj.* and *V.+Pron.+Adv.*, and for adjectival phraseological units – *Adj.+N.* and *Prep.+Adj.+N.*

Interjections, proverbs, and sayings are the least common in military texts.

In addition, based on the distribution of phraseological units between lexico-semantic fields and the analysis of the content of each field, we can conclude that the greatest accumulation occurs verbal phraseological units in the lexico-semantic field “action”;

substantive - in the lexical and semantic field of “subject matter”;

adjectives - in the lexical and semantic field of “feature”;

adverbials - in the lexical and semantic field of “conditions”;

interjections, proverbs, sayings – in the lexico-semantic field of “emotions and feelings”.

Thus, there is a connection between the content of classes of phraseological units on the basis of morphological features and the content of the selected lexico-semantic fields of the idiomatic space of military-oriented texts. To prove this thesis, the methods of correlation analysis were used, which confirmed its reliability at a high level of statistical significance.

It is worth noting that it is impossible to establish such a pattern for the lexico-semantic field “time”. In this field there are phraseological units of each class, most of them are verbal (6.29%), but their number is almost seven times less than the number of verbal phraseological units in the “action” field. The application of correlation analysis methods did not reveal statistically significant correlations.

Directions for further research include the establishment of a study of the cultural aspect of the use of phraseological expressions in English-language literary texts on military topics.

References

1. Basaraba I. O. Leksyko-semantychni polia frazeolohichnoho prostoru anhlomovnoho viiskovoho dyskursu. Zakarpatski filolohichni studii, 2021. № 16. S. 45–50.
2. Buk S. N. Osnovy statystychnoi linhvistyky: navch.-metod. posib. Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2008. 124 s.
3. Nechaiev V. P., Beridze T. M., Kononenko V. V., Riabushenko N. V., Bradul O. M. Teoriia planuvannia eksperymentu: navch.posib. Kyiv: Kondor, 2005. 232 s.
4. Perebyinis V. I. Statystychni metody dlia linhvistyky: posib. Vinnytsia: Nova knyha, 2013. 176 s.
5. Teleiko A. B., Chornei R. K. Matematyko-statystychni metody v sotsiolohii ta psykholohii: navch. posib. Kyiv: MAUP, 2007. 424 s.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-39>

УДК 821.161.2.09КАРПА:811.161.2'276.5'373.45

ПАВЛОВА І. Г.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
<https://orcid.org/0000-0003-1078-3611>

ПЕДЧЕНКО С. О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
<https://orcid.org/0000-0003-3995-6619>

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛЕНГІЗМІВ І КОЛОКВІАЛІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В НОН-ФІКШН ІРЕНИ КАРПИ

У статті розглянуто стилістичний потенціал запозичених з англійської мови сленгізмів і колоквіалізмів у романі Ірени Карпи «Як виходити заміж стільки разів, скільки захочете». Незважаючи на той факт, що обидва типи одиниць репрезентують розмовний субстандарт і належать до периферії української лексики, подеколи виникають проблеми з їхнім практичним ранжуванням. Саме цим зумовлений вибір теми пропонованої розвідки.

Більшість колоквіальних запозичень належить до низького регістру, їх активно застосовують для створення атмосфери невимушеного, безпосереднього спілкування. Сленгові й колоквіальні англізми наділені інгерентною стилістичною маркованістю, зокрема низькоасимільовані одиниці, наприклад, варваризми, колоквіальні ідіоми, загальномовні неологізми й оказіоналізми. У зв'язку з низьким рівнем асиміляції їх можна передавати як за допомогою українських, так і англійських графічних засобів. Крім цього, авторка вдається до експлікованих пояснень значення деяких англізмів із низьким рівнем семантичної адаптації.

Запозичені сленгові й колоквіальні одиниці спроможні виявляти адгерентну (контекстуально зумовлену) стилістичну маркованість у складі різноманітних стилістичних засобів, зокрібно епітета, метафори, гіперболи, градації, парентези, антитези, ампліфікації, епіфори, іронії, гумору, риторичних запитань та окличних речень тощо. Загалом однією з прикметних рис стилю Ірени Карпи можна вважати майстерне використання багатства стилістичних засобів, що реалізують експресивність колоквіальних і сленгових англізмів.

Так, використання Іреною Карпою сленгізмів і колоквіалізмів англійського походження в романі «Як виходити заміж стільки разів, скільки захочете» сигналізує про високий стилістичний потенціал аналізованих одиниць. Предметом подальших досліджень можуть бути стилістичні особливості запозичень з англійської мови, які функціують у межах різних дискурсів.

Ключові слова: англізм, сленгізм, колоквіалізм, стилістичний потенціал, нон-фікшн, Ірена Карпа.

PAVLOVA I., PEDCHENKO S.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

STYLISTIC POTENTIAL OF SLANG UNITS AND COLLOQUIALISMS OF ENGLISH ORIGIN IN THE NON-FICTION WORKS BY IRENA KARPA

*The present article dwells on the stylistic potential of English slang and colloquial borrowings in *How to Get Married as Many Times as You Want* by Irena Karpa. While both types of units represent the colloquial substandard of the Ukrainian lexis and belong to its periphery, in practice they are virtually indistinguishable from one another. Consequently, they have been jointly analysed in this research.*

Most colloquial borrowings belong to the low register and are actively employed in creating an atmosphere of casual unfiltered communication. Slang and colloquial anglicisms possess inherent stylistic markedness, especially the less assimilated units like barbarisms, colloquial idioms, general neologisms, and author's coinages. Due to their low level of assimilation, they can be represented through either Ukrainian or English graphemes. Furthermore, the author explicitly explains the meaning of some anglicisms in the case of low semantic adaptation.

The borrowed slang and colloquial units may exhibit additional (contextually determined) stylistic markedness when they are utilized as a part of various stylistic devices, including include epithet, metaphor, hyperbole, gradation, parenthesis, antithesis, amplification, epiphora, irony, humour, rhetorical questions, exclamation sentences, etc. Overall, the author's adept use of a multitude of stylistic devices harnessing the expressiveness of colloquial and slang English borrowings can be viewed as one of the hallmarks of Irena Karpa's style.

*In conclusion, Irena Karpa's use of English-derived slang units and colloquialisms within her book *How to Get Married as Many Times as You Want* testifies to the high stylistic potential of the analysed units. Further studies may focus on the stylistic nuances of English borrowings that function across different discourses.*

Key words: English borrowing, slangism, colloquialism, stylistic potential, non-fiction, Irena Karpa.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасний український нон-фікшн продуктивно послуговується запозиченими з англійської мови колоквіалізмами, сленгізмами й іншими елементами зниженого регістру зі стилістичною метою. Автори вживають такі лексеми, намагаючись створити атмосферу невимушеності, безпосередності й довірливого спілкування з читачем. Крім цього, колоквіальні й сленгові англізми вжито для того, щоби підкреслити домінуючу орієнтацію своїх творів на молодіжний сегмент, привернути увагу реципієнта, підвищити статусність описуваних реалій та підкреслити їхню значущість у сучасному світі.

Роман Ірени Карпи «Як виходити заміж стільки разів, скільки захочете» віддзеркалює активний стилістичний потенціал колоквіальних і сленгових англійзмів. Авторка використовує їх задля експресивізації мовлення, здійснення естетичного й прагматичного впливу на читача, створення відвертого й жартівливого тону оповіді, вияву обізнаності головної героїні із сучасними тенденціями, апелювання до молодіжної аудиторії за допомогою соціолектних одиниць тощо. При цьому актуалізовано як інгерентну (фіксовану), так і адгерентну (контекстуально зумовлену) стилістичну маркованість досліджуваних зразків фактичного матеріалу. Відтак, вивчення експресивного потенціалу колоквіалізмів і сленгізмів англійського походження на матеріалі твору Ірени Карпи «Як виходити заміж стільки разів, скільки захочете» зумовлене вимогами й викликами лінгвістики сьогодення.

Аналіз досліджень та публікацій

Функційно-стильова диференціація англійзмів є актуальною проблемою сучасної україністики [9]. Субстандартні англізми (здебільшого сленгізми) є предметом плідних досліджень П. М. Грабового, О. В. Дмитренко, С. В. Кохан, К. І. Левченко, А. С. Стадній, І. Є. Зозулі, О. О. Фурси та ін. [1; 4; 8; 10; 12]. Чинники надходження англійськомовних запозичень до українського сленгу та їхній вплив на розмовний субстандарт вивчали О. О. Фурса, П. М. Грабовий, О. В. Дмитренко, С. В. Кохан й ін. [1; 4; 12]. Проблемою класифікації цих одиниць опікувалися О. О. Фурса та К. І. Левченко [8; 12].

Функціонування сленгових англійзмів у художньому дискурсі перебувало в колі наукового зацікавлення М. Ю. Столяр, О. М. Грачової, Т. А. Давиденко, О. С. Конопатенко, О. М. Лапінської [2; 3; 6; 7; 11]. О. С. Конопатенко, зокрема, досліджує структурно-семантичні й функційні особливості сленгу на матеріалі творів сучасної української літератури [6]. О. М. Лапінська висвітлює соціально-стилістичну функцію англійзмів у художньому дискурсі, їхні соціолектні вияви [7]. О. М. Грачова розглядає сленгізми-англізми на матеріалі сучасної української прози [2].

Слід водночас уточнити, що сленгові й колоквіальні англізми у вимірі українського нон-фікшн ще не були предметом осібної наукової розвідки, незважаючи на те, що такі одиниці різних функційно-стилістичних типів продуктивно вивчали лінгвісти на матеріалі, зокрема, сучасного художнього дискурсу. Відтак, укажемо на релевантність праць М. Ю. Столяр та Т. А. Давиденко, що характеризують сленгізми в доробку Ірени Карпи [11], а також вивчають особливості функціонування запозичень у жіночій прозі [3]. Окремі прогалини з аналізованої теми в роботах сучасних україністів визначають наукову вагу та значущість пропонованої розвідки.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження стилістичного потенціалу сленгізмів і колоквіалізмів англійського походження у творі Ірени Карпи «Як виходити заміж стільки разів, скільки захочете».

Виклад основного матеріалу

Колоквіалізми й сленгізми можна розглядати як різновиди розмовного субстандарту української мови, що локалізовані на периферії лексичної системи. Обидва терміни мають суміжну семантику, проте можна виокремити низку диференційних ознак. Колоквіалізми, уточнимо, охоплюють ширшу сферу вживання, є зрозумілими більшій кількості мовців і частіше ними використовувані порівняно зі сленгізмами. Сленгізми ж вирізняються вищим ступенем експресивності, вони притаманні лише окремим верствам населення, наприклад, молоді [13, с. 16]. Колоквіалізми перебувають на межі між нормативною літературною лексикою та субстандартом, тоді як сленгізми є ненормативними й знаходяться на глибшій периферії лексичної системи. Примітно, що подеколи досить складно відрізнити колоквіалізми від загального сленгу через нечітку межу між цими поняттями. Схожість стилістичних особливостей обох груп аналізованих одиниць дає змогу все ж розглядати їх у межах цієї роботи.

Стилістична маркованість мовних одиниць може мати інгерентний (фіксований) та адгерентний (нефіксований) характер. Сленгізми й колоквіалізми виявляють інгерентну маркованість самі в собі, адже не належать до нейтрального шару лексики. Відтак, навіть не перебуваючи у складі певних стилістичних засобів, ці одиниці експлікують стилістичне забарвлення: *Спочатку ми подрінкали, а потім він запропонував піти повечеряти і ми пішли в якийсь душний рестік* [5, с. 46–47]. У цьому прикладі англійзм *подрінкали* у значенні «випили» демонструє інгерентну маркованість, адже належить до зниженого регістру. Поширення узуального питомого відповідника значно посилює стилістичну виразність англійзмів (пор., *друг – френд*): *Наші віртуальні френди – найкраще означення нашої цільової аудиторії* [5, с. 26]. Утім, зважмо також на продуктивність функціонування експресивних колоквіалізмів англійського походження, які не мають однослівного питомого еквівалента: *Я беру себе в руки і не роблю фейспалм* [5, с. 15]; *Щетина – це вам, дівчата, не данина моді, а універсальний лайфхак із набутої маскулінності* [5, с. 57].

Конотаційне значення деяких сленгізмів і колоквіалізмів може містити позитивну чи негативну оцінність. Прикладом негативної (пейоративної) оцінності вважаємо англійзм *трейш* на позначення будь-яких низькоякісних речей: *Ну бо ви уявляєте середньостатистичний трейш, який дарують на такі свята в Європі...* [5, с. 117]. Натомість англійзм *трендовий*, який позначає щось модне й сучасне, є маркером

позитивної (меліоративної) оцінності: *Який такий цікавий івент він обере, щоб вас запросити, де відкрилося нове трендове місце для їжі, яке вам точно сподобається...* [5, с. 150]. У разі вживання одиниці з іронічною настановою, можемо спостерігати її контекстуально зумовлену заміну оцінності на протилежну: *І якщо ваш мачо-мен зажимає зараз аліменти матері своїх дітей, те саме чекає й на вас* [5, с. 129].

Інгерентно маркованими є загальнономовні й оказіональні колоквиальні неологізми англійського походження. Утворення неологізмів може відбуватися різними шляхами, передовсім за допомогою префіксації, суфіксації, усічення тощо: *...цим ми, жінки, і відрізняємося від чоловіків якісно. Оцим-от умінням розпізнати важливе і док্রেативити наявний зміст...* [5, с. 61]; *Ну навіщо нам ще всі ті фейсбутики чи інсти здалися...?* [5, с. 26]. Подекуди спостерігаємо утворення гібридних неологізмів шляхом основоскладання, що поєднують англійський і питомий корені за участю інтерфікса -о-: *Якщо ви не фітоняшка, тим легше* [5, с. 41]. Зазначимо, що неологізм *фітоняшка* повномірно утворено на українському ґрунті без участі кальки, адже в англійській мові відсутні аналоги на зразок *fitcutie*. Найменш продуктивними в тексті твору є гібридні колоквиальні неологізми, утворені за допомогою словоскладання: *Зрештою, французки... взагалі починають фарбуватися і носити підбори-декольте-сексі лук лише після сорока* [5, с. 48].

Зрідка вживані авторкою колоквиальні запозичення є неологізмами не лише в українській, але й англійській мові, вони можуть мати непрозору для мови-реципієнта етимологію: *До речі, словом року в Німеччині якось стало «тіндерелла» – на позначення дівчини, що шукала в додатку швидких романтичних стосунків, а знайшла неідробну любов* [5, с. 22–23]. Так, неологізм «тіндерелла» є епонімом, що походить від назви додатка *Tinder* для пошуку пари для побачення та імені героїні однойменної казки Шарля Перро *Cinderella*. Оскільки українській спільноті ця героїня відома як «Попелюшка», то етимологія англізма залишається непрозорою для пересічного мовця.

Носіями інгерентної маркованості слугують також низькоасимільовані сленгізми й колоквиалізми англійського походження, що належать до варваризмів. За визначенням А. С. Стадній та І. Є. Зозулі, варваризми являють собою одиниці, які зберігають ознаки мови-першоджерела, але певною мірою пристосувалися до норм української мови. Варваризми можуть мати різний ступінь графічної асиміляції, відтак, у творі трапляються як одиниці з оригінальною графікою, так і транскодовані англізми: *З таким новим налаштуванням (так-так, це як змінити **properties** у **гаджети**) нам, по-перше, стає спокійніше жити* [5, с. 109]; *Так само можна потримати **saspen** і сказати, що ви ще подумаете...* [5, с. 194].

Варіативним є і ступінь семантичного освоєння аналізованих одиниць. Так, у творі превалюють колоквиальні варваризми із середнім ступенем лексико-семантичної адаптації: *Що ж, якщо у вас із практикою **майндфулнес** не складається, спробуйте перехитрити власні лінощі* [5, с. 68]. У разі низького ступеня семантичної асиміляції Ірена Карпа вдається до експлікованого пояснення варваризмів, інколи у поєднанні з мовною грою: *Презентація чоловіка під час перельоту – це те, що можна розглядати як доволі розлогий **пітччинг** (в сенсі **pitch-пропозиції** проєкту, а не те, де хліб печуть)* [5, с. 28].

Зрідка мотивацією до вживання варваризмів слугує не лише експресивізація мовлення, а й прагнення авторки заповнити лексичну лакуну: *По-друге, ми перестаємо бути **needy** і жебрати ці захист-підтримку-розуміння в інших* [5, с. 109]. Лексема *needy* не має прямого однослівного еквівалента в українській мові, а описові звороти на зразок «емоційно залежний від когось» не спроможні передати бажаний стилістичний ефект, властивий колоквиальним варваризмам.

Важливе місце серед колоквиальних англізмів у доробку Ірени Карпи займають ідіоматичні варваризми. Орієнтуючись на домінуючий молодіжний сегмент своєї аудиторії, авторка вживає популярні англійські вислови в оригіналі або транскодує їх засобами української графіки: *Бо ж починала я тут про «красу фасадну» vs «**real stuff**», якого все більше мужиків шукають у шлюбі* [5, с. 169]; *Ну, і це є одна поправочка щодо червоної помади: на зовсім юних дівчатах вона інколи виглядає «**ту мач**»* [5, с. 47–48]. Стилістичне забарвлення колоквиальних ідіоматичних англізмів підсилене використанням риторичних фігур, зокрема окличних речень (*От і ви озирніться на своїх – **just for fun!*** [5, с. 183]) та риторичних запитань (*І знаєте, яка потім **меджик хепенз?**..* [5, с. 156]).

Виокремимо тенденцію авторки до написання разом етимологічно розрізаних елементів (пор.: *broken heart – броукенгарт, happy end – геніенд, love story – лавсторі*): *...доведеться сидіти, обійнявши свій броукенгарт, і дивитися **регбі*** [5, с. 143]; *Ну і наостанок історія з **геніендом*** [5, с. 87]; *Кожна моя нова лавсторі давала плоди різної корисності в музиці й літературі* [5, с. 165]. Утім, варіативним залишається відтворення деяких фразових дієслів-варваризмів: *Камон, у тебе вища освіта, ти ж мушиш бачити, наскільки все у тебе не в порядку?!* [5, с. 125]; *Ну бо скільки б ми себе не обманювали, що всі ці кабли, **сексі-білизна** й щільні сукні – винятково для нашого доброго самопочуття, **кам он!*** [5, с. 50]. Варіативність графічного відтворення деяких англізмів можна пояснити низьким рівнем адаптації цих одиниць на графічному, семантичному та граматичному рівнях.

У поодиноких випадках письменниці послуговується прийомом дисфемізації з вживанням сленгізмів низького регістру, що межують з обценною лексикою: *Вони би сказали, що так, **шум хепенз**, але це вже в минулому...* [5, с. 106]; *постійно цитую смішний постулат Каролін де Матре про те, що завжди треба бути **fuckable*** [5, с. 39]. Досить продуктивно авторка також уживає англізми у поєднанні з питомою дисфемічною лексикою низького регістру, наприклад: *Коротше, все просто і деколи складно: перестати бути Понурим*

Гівном (ПГ). Для **чекінгу** і швидкого припинення цього стану підійде вправа, яку психологи радять для дітей [5, с. 70]. Таке слововживання вмотивоване настановою невимушеності, безпосередності, відкритості спілкування.

Не лише ідіоми, але й англійські етикетні формули інколи слугують етимонами сленгізмів і колоквіалізмів Ірени Карпи: *Такі кажуть: «Ми вже вас виростили, так що тепер гудбай, ми на Мальдіви, скільки того життя»* [5, с. 142]; *Сорян, я тричі виходила заміж у різних країнах, точні формули не згадаю, але всюди приблизно те саме* [5, с. 107]; *Дешевше буде мамі квіти онлайн замовити (але справжні, не цифрові у вайбері, пліз)* [5, с. 95]. Укажемо, що під час семантико-стилістичної адаптації в українській мові ці одиниці помітно знизили свій реєстр порівняно з етимонами, зокрема, суфікс -ан- зі значенням згрубілості є маркером низького реєстру в сленгізмі *сорян*.

Крім інгерентної стилістичної маркованості, властивої всім колоквіалізмам і сленгізмам, аналізовані одиниці виявляють адгерентну маркованість у конкретних контекстах. Стилістичний потенціал сленгових і колоквіальних англійзмів активно зреалізований у межах різних стилістичних засобів, серед яких вирізняємо такі:

- епітет: *...це ж і справді був якийсь **треш**, а не стосунки* [5, с. 126];
- метафора: *Тож романтичний флор... троху зів'яв на тлі нових **челенджів** штибу «де знайти нову роботу» і «як облаштувати спільний побут»* [5, с. 102];
- градація: *...мій чоловік-француз і **Гемінгвей**-то відкрив для себе тільки після нашого знайомства, що вже казати про **Muse** чи **Radiohead*** [5, с. 90];
- антитеза: *Жодні **онлайн-знайомства** і **свайпання тіндера** цього не замінять. Тільки **хардкор**, тільки «**наживо**»* [5, с. 148];
- емпіфаза: *А наступного разу, якщо ви підете на **шопінг** разом – це буде **бінго*** [5, с. 60];
- ампліфікація: *Наша проблема – в сумнівах у собі, викликаних тими самими двома кілограмами чи: діастемою, тонким волоссям, коротишими, ніж в **інстаблогерок**, ногами, відсутністю сумки «**Шанель**» чи «**рендж ровера**»...* [5, с. 72];
- рима: *Знаєш, любий мій **екс**, дякую за **секс!*** [5, с. 162];
- ономатопея: *Таких мужиків видно за кілометр – правильний прижмур, такий весь із себе «**арррр**», може й на курси **нікану** ходив* [5, с. 146];
- епіфора: *Тому ви плануєте **вікенд** удвох, ходите в кіно удвох, влаштуєте неспішний ранок із кавою на терасі – теж удвох* [5, с. 141];
- гумор: *Пам'ятаєте **мемасік** про таку мамашу: «Я своє життя прожила, і твоє проживу?»* [5, с. 142];
- ремінісценція: *Карпа – **connecting people*** [5, с. 165].

Особливою продуктивністю у творах Ірени Карпи наділені колоквіальні англізми в складі парентези, що може поєднуватися з риторичними засобами, іронією тощо: *І тільки потім, через кілька місяців, похмуро повідає, що його сестра плакала в аеропорту, бо ти її образила (**what?!**)* [5, с. 93]; *А відтак уже навіть у найбільш зачухлому ботані (**сорі**, ми про вашого перспективного **айтішника**) візьме й прокинеться інстинкт мисливця* [5, с. 74]. Парентеза виконує роль авторських ремарок, що створюють атмосферу невимушеного, довірливого спілкування з читачем.

Потужної стилістичної маркованості набувають запозичені сленгізми й колоквіалізми у складі риторичних фігур, зокрема риторичних звертань (*Дякую, що терпите мої скажені інтерпретації, **гайз!*** [5, с. 123]), запитань (*Ви думаєте, чого стільки **зінстерів** розвелось?..* [5, с. 57]) та окличних речень у поєднанні з гіперболою (*...особисто в мене в телефоні вистачає цих **селфачів** із примірочних з істеричними: «Альо! Богдана, прийом! Лена!! Тут рішення мого життя приймається..!»* [5, с. 104–105]).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, дібраний і ретельно проаналізований ілюстративний матеріал дає змогу вказати на високий стилістичний потенціал сленгізмів і колоквіалізмів англійського походження на основі роману Ірени Карпи «Як виходити заміж стільки разів, скільки захочете». Вичленувані одиниці наділені інгерентною й подеколи адгерентною стилістичною маркованістю. Інгерентна маркованість пов'язана з належністю запозичених сленгізмів і колоквіалізмів до низького реєстру та їхнім уживанням в підкреслено неформальній атмосфері. Найпотужніший стилістичний потенціал мають низькоасимільовані колоквіальні одиниці (варваризми, загальномовні й оказіональні неологізми), а також деякі розмовні ідіоми. У разі функціонування запозичених сленгізмів і колоквіалізмів у складі різноманітних стилістичних засобів вони реалізують адгерентну (контекстуально зумовлену) стилістичну маркованість. Найпродуктивнішими стилістичними засобами, що виявляють експресивний потенціал колоквіальних і сленгових англійзмів, є риторичні фігури, парентеза, метафора, гіпербола, засоби створення комічного тощо. Майстерне використання експресивного потенціалу аналізованих одиниць, поза сумнівом, засвідчує специфіку авторського стилю Ірени Карпи.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні стилістичних особливостей функціонування англійзмів, що належать до різних шарів лексики, на матеріалі сучасного українського нон-фікшн, художньої літератури та інших типів дискурсів.

Література

1. Грабовий П. М. Деякі аспекти поповнення лексичного складу молодіжного сленгу за рахунок англійських запозичень. *Мова та історія*. Київ, 2006. Вип. 86. С. 46–51.
2. Грачова О. М. Англійськомовні запозичення в молодіжному сленгу (на матеріалі прози сучасних українських письменників) : магістерська робота / наук. кер. Вавринюк Т. І. Кривий Ріг, 2022. 77 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/6713>.
3. Давиденко Т. А. Іншомовні лексеми в жіночій прозі к. XX – п. XXI ст.: специфіка функціонування, стилістичні функції. *Лінгвістика і поетика тексту*. Київ, 2013. С. 213–218.
4. Дмитренко О. В., Кохан С. В. Вплив англіцизмів на сучасний український молодіжний сленг. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. пр. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2020. Вип. 40. Т. 2. С. 49–56. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/9053>.
5. Карпа І. Як виходити заміж стільки разів, скільки захочете. Київ : Книголав, 2019. 214 с.
6. Конопатенко О. С. Структурно-семантичні та функціональні особливості молодіжного сленгу (на матеріалі творів художньої літератури та пісенних текстів) : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг : КДПУ, 2019. 115 с. URL: <https://shorturl.at/a1FJN>.
7. Лапінська О. М. Англіцизми в соціально-стилістичній функції в українському художньому тексті кінця XX – початку XXI ст. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2015. Вип. 137. С. 385–389.
8. Левченко К. І. Лексико-семантичні угруповання англіцизмів у сленговій системі української мови. *Філологічні науки* : зб. наук. пр. Полтава, 2011 № 1 (7). С. 71–80. URL: <http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/9277>.
9. Молоткіна Ю. О. Функціонально-стильова диференціація запозичень у сучасній українській мові : дис. ... д-ра філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль; Переяслав, 2021. 285 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/17636>.
10. Стадній А. С., Зозуля І. Є. Неоангліцизми в сучасній українській літературній мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 22, Т. 2:С. 29–33. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35756/5.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.
11. Столяр М. Ю. Молодіжний сленг у сучасному художньому дискурсі (на матеріалі художнього ідіолекту І. Карпи). *Записки з українського мовознавства*. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. Вип. 21. С. 119–126.
12. Фурса О. О. Англіцизми українського молодіжного сленгу: чинники динаміки та проблеми класифікації. *Мова та історія* : зб. наук. пр. Київ, 2002. № 61. С. 57–65.
13. Flexner S. B., Wentworth H. Preface. *Dictionary of American Slang*. New York: Thomas Y. Crowell Publishers, 1975. 766 p.

References

1. Hrabovyi P. M. Deiaki aspekty popovnennia leksychnoho skladu molodizhnogo slenhu za rakhunok anhlomovnykh zapozychen. *Mova ta istoriia*. Kyiv, 2006. Vyp. 86. S. 46–51.
2. Hrachova O. M. Anhlitskomovni zapozychennia v molodizhnomu slenhu (na materialy prozy suchasnykh ukrainskykh pysmennykyv) : mahisterska robota / nauk. ker. Vavryniuk T. I. Kryvyi Rih, 2022. 77 s. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/6713>.
3. Davydenko T. A. Inshomovni leksemy v zhinochii prozi k. XX – p. XXI st.: spetsyfyka funktsionuvannia, stylistychni funksii. *Linhvistyka i poetyka tekstu*. Kyiv, 2013. S. 213–218.
4. Dmytrenko O. V., Kokhan S. V. Vplyv anhlitsyzmiv na suchasnyi ukrainskyi molodizhnyi slen. *Linhvistychni studii* : zb. nauk. pr. Vinnytsia : DonNU im. Vasylia Stusa, 2020. Vyp. 40. T. 2. S. 49–56. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/9053>.
5. Karpa I. Yak vykhodyty zamizh stilyky raziv, skilyky zakhochete. Kyiv : Knyholav, 2019. 214 s.
6. Konopatenco O. S. Strukturno-semantychni ta funktsionalni osoblyvosti molodizhnogo slenhu (na materialy tvoriv khudozhnoi literatury ta pisennykh tekstiv) : kvalifikatsiina robota. Kryvyi Rih : KDPU, 2019. 115 s. URL: <https://shorturl.at/a1FJN>.
7. Lapinska O. M. Anhlitsyzmy v sotsialno-stylistychnii funksii v ukrainskomu khudozhnomu teksti kintsia XX – pochatku XXI st. *Naukovi zapysky*. Seria: Filolohichni nauky (movoznavstvo). Kirovohrad : Vydavets Lysenko V. F., 2015. Vyp. 137. S. 385–389.
8. Levchenko K. I. Leksyko-semantychni uhrupovannia anhlitsyzmiv u slenhovii systemi ukrainskoi movy. *Filolohichni nauky* : zb. nauk. pr. Poltava, 2011 № 1 (7). S. 71–80. URL: <http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/9277>.
9. Molotkina Yu. O. Funktsionalno-stylova dyferentsiatsiia zapozychen u suchasni ukrainskii movi : dys. ... d-ra filosofii v haluzi humanitarnykh nauk zi spetsialnosti 035 Filolohiia / Ternopil'skyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil; Pereiaslav, 2021. 285 s. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/17636>.
10. Stadniy A. S., Zozulia I. Ye. Neoanhlitsyzmy v suchasni ukrainskii literaturnii movi. *Zakarpatski filolohichni studii*. 2022. Vyp. 22, T. 2:С. 29–33. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35756/5.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.
11. Stoliar M. Yu. Molodizhnyi slen. u suchasnomu khudozhnomu dyskursi (na materialy khudozhnogo idiolektu I. Karpy). *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*. Odessa : ORIDU NADU, 2014. Vyp. 21. S. 119–126.
12. Fursa O. O. Anhlitsyzmy ukrainskoho molodizhnogo slenhu: chynnyky dynamiky ta problemy klasyfikatsii. *Mova ta istoriia* : zb. nauk. pr. Kyiv, 2002. № 61. S. 57–65.
13. Flexner S. B., Wentworth H. Preface. *Dictionary of American Slang*. New York: Thomas Y. Crowell Publishers, 1975. 766 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-40>

УДК 811.161.2'373.45:[821.161.2'06:81'42

ЛЕНСЬКА С. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Королєнка

ДЖЕРЕЛА ПРЕЦЕДЕНТНИХ ЕЛЕМЕНТІВ АНГЛІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У статті з'ясовано основні джерела прецедентних феноменів англійського походження в сучасній українській художній літературі.

Прецедентний феномен визначають як носій культурно маркованої інформації. Джерелом цієї інформації можуть слугувати різні сфери буття суспільної свідомості. У розвідці виокремлено 11 основних джерел прецедентних елементів, кожен із яких відповідає різним аспектам англомовного інформаційного середовища. До них належать художня література, музика, фільми й анімація, телевізійне мистецтво, фраземи, паремії й епоніми, фольклор і міфологія, брендніми, товарніми та слогани, історична спадщина й культурні пам'ятки, географічні й адміністративні назви, соціальні реалії тощо.

Продуктивність різних джерел прецедентних елементів англійського походження чітко корелює зі значущістю відповідної сфери у глобалізованому інформаційному середовищі. Виявлено, що найбільш продуктивним джерелом прецедентних одиниць є англійські брендніми, товарніми та слогани (26%). Друге місце посідають одиниці, запозичені з англомовної художньої літератури (20%). На третьому місці перебувають популярна англійськомовна музика, а також кінематограф і мультиплікація (15% та 9% відповідно). Так, можемо засвідчити високу продуктивність уживання одиниць, пов'язаних зі сферами масового споживання й попкультури.

Помірну продуктивність виявляють прецедентні елементи англійського походження, джерелом яких слугують фраземи, паремії та епоніми (8%), що пов'язано з поширеністю англомовних одиниць афористичного та ідіоматичного типу. Насамкінець, найменшу продуктивність виявляють одиниці, які надійшли зі сфер історико-культурної спадщини, соціальних, географічних й адміністративних реалій, фольклору та міфології, телевізійного мистецтва, релігії, науки тощо.

Прецедентні феномени англійського походження, які продуктивно функціують на сторінках сучасних українських художніх творів, засвідчують багатий зв'язок української літератури з широким культурно-інформаційним контекстом. Убачаємо перспективу подальших досліджень у вивченні експресивного потенціалу цих елементів у різних типах дискурсу.

Ключові слова: прецедентність, прецедентний феномен, прецедентний елемент, запозичення, англїзм, художній дискурс, інтертекстуальність.

LENSKA S.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

THE SOURCES OF ENGLISH-DERIVED PRECEDENT ELEMENTS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERARY DISCOURSE

The article delineates the main sources of English-derived precedent phenomena in contemporary Ukrainian literature. A precedent phenomenon is viewed as a bearer of culturally significant information. Various fields of societal consciousness can act as sources of this information. The research identifies 11 primary sources of precedent elements, each aligning with distinct aspects of the English-speaking informational space. They encompass literary works; music; films and animation; television; idioms, proverbs, and eponyms; folklore and mythology; brands, product names, and slogans; historical and cultural heritage; geographical and administrative designations; social realia, etc.

The productivity of various sources of English-derived precedent elements strongly correlates with the importance of their respective domains in the globalized informational landscape. The most prolific source of precedent units was found to be English brand and product names, as well as slogans (26%). Units borrowed from English literature take the second place (20%). Popular English music, cinema, and animation follow at 15% and 9%, respectively. This underscores the high productivity of units related to mass consumption and popular culture.

Precedent elements of English origin, rooted in phrasal idioms, proverbs, and eponyms, exhibit moderate productivity (8%), reflecting the widespread use of English aphoristic and idiomatic units. Finally, the least productive units come from the fields of historical and cultural heritage, social, geographical, and administrative realia, folklore, mythology, television, religion, science, etc.

In conclusion, English-derived precedent phenomena prominently featured in modern Ukrainian literary works highlight the rich connection of Ukrainian literature with a broad cultural and informational context. This paves the way for future studies into the expressive potential of these elements in various discourses.

Key words: precedence, precedent phenomenon, precedent element, borrowing, anglicism, literary discourse, intertextuality

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасний український художній дискурс є продуктивним середовищем актуалізації культурно релевантної інформації. При цьому автори звертаються як до власне українських культурних кодів, так і здобутків інших лінгвокультурних спільнот за умови їхньої релевантності в тексті. Відтак, спостерігаємо продуктивне функціонування одиниць, що є носіями лінгвокультурної інформації, на означення яких в науковому обігу закріпилися такі терміни як «прецедентні феномени», «прецедентні елементи», «лінгвокультуреми», «культурно марковані одиниці» тощо.

Широкі культурні впливи англомовної спільноти, які зміцнилися завдяки сучасним глобалізаційним процесам, знаходять своє віддзеркалення в українській художній літературі. Прагнучи надати своїм творам резонансного звучання та висвітлити їхній зв'язок зі всесвітнім культурно-інформаційним простором, сучасні

українські автори активно послуговуються прецедентними феноменами англійського походження, зокрема одиницями ономастикону, фраземами, пареміями та іншими одиницями, які містять культурно значущу інформацію. Вивчення конкретних джерел прецедентних феноменів англійського походження у художніх творах становить неабиякий науковий інтерес, адже дає можливість виявити ті сфери інформаційного простору, де запозичення лінгвокультурних елементів відбувається найбільш продуктивно.

Аналіз досліджень та публікацій

Прецедентні й культурно марковані елементи є плідним предметом досліджень українських лінгвістів. У колі основних зацікавлень учених перебувають особливості функціонування прецедентних феноменів у художньому, масмедійному та інших типах дискурсів, продуктивні джерела прецедентності, проблема адекватного перекладу досліджуваних одиниць тощо [13; 15; 16; 20]. Л. Й. Меркотан і Д. Ю. Нестеренко вивчають прецедентні елементи англійського походження на матеріалі сучасної української прози, серед яких особливо продуктивними є одиниці зі сфер художньої літератури, масової культури й медіа [13; 15]. І. В. Сахарук розглядає різні джерела прецедентності, серед яких авторка виділяє суспільну сферу, науку, мистецтво й релігію [20]. Проблемою адекватного художнього перекладу прецедентних елементів опікуються О. В. Ребрій і Г. В. Ташенко [16]. Дослідники з'ясовують, що особливості функціонування прецедентних імен детермінують специфіку відтворення цих одиниць в іншому культурному середовищі. Попри детальну розробку проблеми функціонування прецедентних феноменів у сучасній українській мові, нерозкритим залишається питання джерел прецедентних одиниць англійського походження, що становить актуальність пропонованої розвідки.

Формулювання цілей статті

Мета статті – з'ясувати джерела запозичених з англійської мови прецедентних елементів на матеріалі сучасного українського художнього дискурсу.

Виклад основного матеріалу

У науковому дискурсі існує значна кількість тлумачень поняття «прецедентний феномен». У межах цього дослідження покладатимемося на визначення О. О. Селіванової, згідно з якою прецедентний феномен є компонентом знань, позначення і зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти [5, с. 591]. Матеріалом дослідження слугують 238 прецедентних елементів англійського походження, зафіксованих у сучасних українських художніх творах Ю. Андруховича, Л. Дашвар, С. Жадана, О. Забужко, Ю. Іздрика, І. Карпи, Д. Корній, Т. Владмирової, М. Меднікової, І. Роздобудько й І. Римарука. Аналіз вибірки дозволяє виокремити найбільш продуктивні джерела прецедентності, зокрема художню літературу, кіно, мультиплікаційне, телевізійне та музичне мистецтво, фразеологізми й паремії, фольклор і міфологію, бренди, слогани та товари масового вжитку, історію й культурні пам'ятки, соціальні реалії тощо (див. Діаграму 1). Розглянемо специфіку кожного з виявлених джерел прецедентності та з'ясуємо їхню продуктивність.

Діаграма 1. Продуктивність різних джерел прецедентних англійзмів у сучасному українському художньому дискурсі

Одним з найпродуктивніших джерел запозичених прецедентних елементів у добірці є англомовна художня література (20%). Найбільша кількість одиниць аналізованої групи апелює до постаті В. Шекспіра або героїв його твору. Навіть сам образ англійської мови може перифрастично осягатися крізь призму творчості цього письменника: *Ого, я бачу, мовою Вільяма усе вільніше володієш ти!* [5, с. 31]. 3-поміж творів безсмертного класика найбільше інтертекстуальних зв'язків виявляємо із трагедією «Гамлет, принц данський»: *I can't understand this fucking business, – не по-гамлетівськи нервував батько* [5, с. 279]. Досить потужний прецедентний потенціал, зокрема, засвідчують гамлетівський монолог й останні рядки трагедії: *...не робила скандалів, не ставила хлопця перед добраним «to be or not to be»* [7, с. 110–111]; *Ну власне: «де?» – this is the question* [5, с. 83]; *Тепер так: Розенкранц і Гільденстерн мертві? Мертві.* [5, с. 173]. Подекуди джерелом прецедентності можуть бути інші твори В. Шекспіра, наприклад: *І тут, мов якийсь казковий принц ромео... на горизонті з'явився захеканий Вася...* [8, с. 95].

Джерелом прецедентних елементів англійського походження також слугують художні твори інших авторів різних мистецьких напрямів. Прецедентні елементи з літератури Просвітництва представлені порівнянням та алюзією до роману Дж. Свіфта «Мандри Гулівера»: *...люди раптом розривали, мов Гуллівер ліліпутячі мотузки, покручене плетиво незліченних обставин...* [4, с. 200]. Романтична література є продуктивним джерелом прецедентних феноменів, зокрема, це поема Дж. Байрона «Дон Жуан» і роман О. Уайльда «Портрет Доріана Грея»: *Маленький Дон Жуан так і не зміг перетворитися на Дона Хуана...* [7, с. 112]; *Смердить він гнилою цибулею багаторічної консервації в радянському овочевому магазині. І ніякий цей дуріан не Грей* [10, с. 22]. Ці приклади засвідчують високий експресивний потенціал прецедентних англійців, які можуть функціонувати в межах параномазії, мовної гри (каламбуру) та інших засобів виразності. Деякі прецедентні антропоніми походять з детективних реалістичних творів А. Конана Дойла й А. Крісті: *Нарис мав тривіальну назву «Шерлок Холмс із Лісового масиву»* [18, с. 36]; *...зробивши круглі очі, прошепотів Містер Марпл...* [18, с. 66].

Особливо популярними є ремінісценції до модерністських творів англійськомовних авторів, зокрема, алегоричного роману «Володар мух» В. Голдінга (*...він є Князем усієї Таємної Поліції, Володарем Мух, Цитрин і Вартових Веж* [6, с. 64]), антиутопічного роману Дж. Орвелла «1984» (*Біг Бразер уже ледь не тріскає від почуття власної значущості й цивільзованості своєї країни* [9, с. 142]) та епічного фентезійного роману Дж. Р. П. Толкіна «Володар пернів» (*А маленьке Вибране завжди дорівнює безмежному Невибраному. І кожен Володар власних пернів* [6, с. 18]).

Прецедентні елементи англійського походження зі сфери музики є досить продуктивними та складають 15% вибірки. До них, зокрема, зараховуємо назви й цитати з культових пісень, наприклад: *Замість померлих купують нових і везуть далі, аби похизуватися перед натовпом... Бо шоу завжди має привати* [12, с. 27]; *Якщо всередині – ніч, на серці – щем, у слухавках – «The Wall», ...а замість мами – глуха стіна, не впадай у відчай* [6, с. 87]. Частина аналізованих прецедентних елементів підлягає трансформації під час авторської інтерпретації, як назва відомого синглу Іен Дьюрі: *Ну, значить секс, драгз і так далі, – наполягав він* [3, с. 264]. Інколи автори вдаються до графічних засобів увиразнення або транскрипції, намагаючись передати особливості вимови оригіналу: *I do it тууууу waaaaay! – затягнув хтось за спиною голосом іще гидкішим, ніж у Сіда Вішеза* [10, с. 159]; *А так, взагалі-то, слухали ай лайк ту мув-іт мув-іт...* [8, с. 63].

Найпродуктивнішим джерелом досліджених прецедентних елементів зі сфери музики є творчість The Beatles: *Гашишні асоціації не могли не наклакати Джексона та Йоко – спершу я набрів на Сунічні Поля з магічним словом IMAGINE, а відтак і на химерну будівлю «Дакоти»* [1, с. 170]. Деякі слова пісень цієї групи набули майже фразеологічного характеру, їх уживають водночас із узувальними фраземами: *...він завжди на власній хвилі. Тоді ж це називалося «в облаках», in the sky with diamonds* [1, с. 172]. *Хто зна, чи не орієнтальні подорожі «Yellow Submarine» надихнули Оленку Блаватську на пошуки Шамбали* [6, с. 176]. У цьому прикладі автор навмисне спотворює факти з метою створення комічного ефекту, адже О. Блаватська померла 1891 р., задовго до існування групи The Beatles.

Кіно- й мультиплікаційне мистецтво є ще одним продуктивним джерелом прецедентності в аналізованих творах (9%). Прецедентними елементами можуть бути назви кінострічок, а також імена акторів та режисерів: *Геніальний Ніколсон у «Краще не буває» в геніальній вступній сцені геніально мие руки...* [6, с. 73]; *...присутність тварини, яка не усвідомлює важливості моменту, викликає саспенс, вартій Гічкака* [6, с. 104]. У сучасній українській літературі продуктивно функціонують імена героїв культових кінофільмів, що мають різну жанрову приналежність: *Коли б не вони, ми б із тобою стояли тут вище за всіх. А так ми на другому місці. І навіть Кінг-Конг сюди вже не лазить* [1, с. 181] (фантастичний пригодницький фільм); *...приходять до неї із зареваним обличчям Фреді Крюгера і тонесеньким «ряту-уй...»* [11, с. 168] (фільм жахів); *...та моя ЧП розповзлася по всій моїй пиці, й була я схожа на Джокера* [11, с. 47] (психологічний трилер).

Мультиплікаційне мистецтво представлено набагато меншою кількістю прецедентних феноменів, загалом це назви анімованих фільмів або імена популярних мультиплікаційних персонажів: *Я часто думала про те, що казкарям просто лінь розказувати, що було далі. За винятком сценаристів «Шрека»...* [11, с. 206]; *Чін і Дейл спешат на помаць* [9, с. 101]. В останньому прикладі І. Карпа інтенційно застосовує мовні покручі з метою створення гумористичного ефекту.

Прецедентні елементи з галузі телевізійного мистецтва представлені назвами англійськомовних телеканалів і є досить малопродуктивними (1%): *Пустіть хто-небудь «Діскавери» на монітор, бо хлопець не може працювати* [5, с. 157]. *Телевізор увімкнено на «emtvі», порноканалів у цьому готелі, звісно, немає...* [3, с. 10].

Фраземи, паремії та епоніми (крилаті вислови) англійського походження складають 8% досліджуваних одиниць. Деякі англійські фраземи представлено в неадаптованому вигляді мовою оригінала, що може супроводжуватися невеликим поясненням: *З часом вона затирає непотрібні моменти, лишаючи головно те, що англійці називають «past is golden», минуле – це золото* [11, с. 155]. Досить нетиповим є відтворення частини фраземи українською мовою поряд із неадаптованим елементом: *...весь свій антикультурний пафос автор трансформує в літературний текст, докладаючи таким чином another brick у мур культури...* [6, с. 186–187]. Паремійні одиниці англійського походження також найчастіше представлені в неадаптованому вигляді: *Але ж Thank God It's Friday, і не хочеться йти ні на Гічкока, ні на Бурмаку...* [7, с. 147]. У поодиноких випадках запозичені паремії підлягають трансформаціям, наприклад, в межах мовної гри: *Hope dies the last. Чи то пак, HOPE IS DEAD. AT LAST* [7, с. 213].

Окремим різновидом прецедентних елементів англійського походження вважаємо епоніми відомих англійських діячів або покликання на них, наприклад: *У сутінковому сквері холоділо. Всі кішки мали ставати сірими, такими й ставали* [14]. Цей приклад є аллюзією до відомого висловлювання Б. Франкліна «Уночі всі кішки сірі» («All cats are grey in the dark»). Важливо зазначити, що в процесі авторської інтерпретації значна кількість епонімів зазнає трансформації, наприклад: *For want of a life a knife was lost, for want of a toy a child was lost* [7, с. 217]. Джерелом вислову є есе Б. Франкліна «For want of a nail», уміщене у збірці «Шлях до достатку», яке пізніше надихнуло Тома Вейтса на створення пісні «Misery is the River of the World». У вибірці також наявні трансформації крилатої фрази «Live fast, die young» з роману «Постукайте в будь-які двері» Вілларда Мотлі: *Dance Fast, Die Young* [9, с. 39]. *Live slums, die young* [10, с. 123].

Фольклорні й міфологічні реалії лише зрідка слугують джерелом прецедентних елементів англійського походження (1%). До цієї категорії зараховуємо назви міфічних істот (*...німці скажено рвуться в Лапландію на оленів і санта-клаусів, на крістмас із нью-іром* [7, с. 190]), а також англізми на позначення легендарних осіб, існування яких не підтверджено історичними фактами (*Довгий час я вештався, ніби перебраний Робін Гудом невдаха...* [5, с. 214]).

Найпродуктивнішу групу прецедентних елементів у вибірці формують брендони (назви брендів), товарони (назви товарів) і слогани (26%). Прецедентні елементи цієї групи виявляють найпотужніший експресивний потенціал у складі різноманітних стилістичних засобів, наприклад:

- метафора: *Я думаю, вони пахнуть майкрософтом* [3, с. 100];
- антитеза: *...продукція NASA все ще літає, в той час як «Южмаш» давно перекаваліфікувався на обладнання для McDonalds* [5, с. 202];
- ампліфікація та рима: *Реальнішою виглядала би скоромовка з написів-брендів, що дико переливалась усіма неможливими кольорами електронних панно.: Кока-Кола, Мамма Міа! Джей-Ві-Сі, Ейч-Ес-Бі-Сі, Дефінітіл Ей-Бі-Сі, Соні, Максвелл, Панасонік, Кодак Діджитал, Самсунг...* [1, с. 175];
- гіпербола: *...провонювалася м'ясним в'їдливим духом, що його жоден тель для душу не аш п'ять і п'ять «Проктор енд Гембл» не брав?* [14];
- антономазія: *Мілка! – відпасовує йому якийсь дотепник, і для всіх них я миттєво стаю Мілкою – коровою з шоколадки* [2, с. 312];
- гумор: *Девушки з веслами, мальчіки з квадратними посмішками «драсте, Барбі, я твій Кен!»* [10, с. 44];
- риторичне окличне речення: *І тут ти на весь свій грубий голос маєш заволати «ЕНЕРДЖААААЙ-ЗЕЕЕЕР!!!» як у рекламі батарейок* [8, с. 45];
- аллюзія: *Піду поїм. Я це люблю* [11, с. 200]; *Karpa – connecting people* [11, с. 165].

Образ брендів і товарів масового вжитку слугує символом чогось штучного, неприродного, нав'язаного ззовні за допомогою маніпуляцій: *Всі ці тампакси й памперси на телебаченні є справжнім зомбуванням* [14]. Повторення деяких брендонімів та їхніх похідних інколи має яскраво виражене ідейне звучання, вказуючи на тотальну стандартизацію життя людей і втрату індивідуальності: *...порозсідалися уздовж берега на розкиданих ікейських стільцях навколо ікейських столиків і... напихалися блідим ікейським салатом із пластикових тарілок* [1, с. 95].

Історична спадщина й культурні пам'ятки є відносно продуктивним джерелом англійських прецедентних одиниць (6%). Найбільш уживаними в цій групі є англізми на позначення пам'яток архітектури або архітектуроніми: *«Так, так, панове, у цьому костюмі я почувуюся Біг Беном. Для повного щастя треба, щоб кожний з вас запитував у мене, котра година»* [14]. Назви будівель англійського походження часто стають предметом художнього оживлення або персоніфікації: *Усе навколо тільки й робило, що заповідало – як не війну, то симфонію: «Парамаунт» заповідав, Карнегі Голл заповідав, Рокфеллер-Сентер заповідав, трохи далі – на 6-й Авеню Радіо Сіті заповідало* [1, с. 175]. Крім цього, прецедентні запозичені архітектуроніми можуть використовувати як символи, наприклад, репрезентуючи сфери розподілу політичного впливу у світі: *У різні часи планета оберталася то довкола Ейфелевої вежі, то довкола Empire*

State Building [6, с. 119]. Іntenційне спотворення власних назв на позначення культурних та інших об'єктів може сприяти створенню гумористичного ефекту: *Кому в Кумбрідж, кому по дрова... Не в Кумбрідж, а в Кембрідж. Misspelling* [7, с. 161].

Географічні й адміністративні номінації слугують джерелом 5% прецедентних елементів вибірки. До цієї категорії належать назви англomовних країн, зокрема кальковані й транскодовані одиниці: *...українські нерадянські мовознавці винайшли абрeвіатуру ЗСА, що її слід було читати як «З'єднані Стейти Америки»* [1, с. 113]; *Тільки-но він зміг ходити, як швиденько все згріб, продав і звалив до себе у Грейт Брітан* [9, с. 56]. Високим експресивним потенціалом володіють перифрастичні (*...я знову, по довгій перерві, пожив усередині Великого Яблука...* [1, с. 169]) й реальні прецедентні назви міст та інших об'єктів: *...я загалом не вірив, що місто Нью-Йорк як і ця вулиця, звана Бродвеем, як і ця 7-ма Авеню, як і весь цей блискучо-миготливий перетин, що називається Таймс-сквером, існують насправді...* [1, с. 172]. Як і в попередній групі, деякі географічні номінації можуть нести символічний зміст, наприклад, назва поетичної збірки *«Бермудський трикутник»* І. Римарука є символом чогось утаємниченого й незвіданого [17].

Прецедентні англізми зі сфери соціальних реалій складають 4% вибірки. Зокрема, ці одиниці можуть вказувати на прецедентні аспекти суспільного життя: *Народ любить свого короля? – питає голосно Марла, проводжаючи очима велетенський жовтий плакат «Long Love to Our Beloved King»* [10, с. 176]. Приклад містить варіацію етикетної форми звертання до монарха, яка усталилася в англійськомовних країнах, зокрібно Великобританії (*Long live the king!*). *Мен-ін-блек, поклавши фен на стіл, сів ліворуч мене* [5, с. 92]. Чоловік у чорному є збірним образом спеціального агента, який намагається приховати сліди НЛЮ або іншої інопланетної активності, що міцно вкорінився в англійськомовній науково-фантастичній літературі й конспірологічних теоріях. Насамкінець, деякі прецедентні англізми можуть містити алюзію до соціально-резонансних подій: *Вона уявляла, що вона – Саманта Сміт, легендарна дівчинка, що написала листа... проти ядерної війни* [19, с. 51].

Окремою підгрупою прецедентних елементів соціальної тематики є одиниці англійського походження на позначення кримінальних реалій: *Разом зі своїм Клайдом, який стирчав на двадцять сьомому, чекав сигналу від своєї Бонні* [2, с. 21]. У цьому прикладі авторка апелює до образів Бонні й Клайда, які були відомими американськими злочинцями часів Великої Депресії. *Та ви ж у житті не те що пилки механічної, дитячого чепелика в руках не тримали. Теж мені, Джек-патрач знайшовся* [5, с. 298]. Як бачимо, прецедентний антропонім *Джек-патрач* на позначення відомого серійного вбивці, який діяв в Вайтчепелі та прилеглих районах, ужито з іронічною настановою.

До найменш продуктивних прецедентних елементів можемо віднести деякі англізми на позначення наукових (*Але навіть тобі Фройд – зараз це вже не модно* [18, с. 91]), релігійних реалій (*...на двох нічних столиках лежать два нових тестаменти в шкіряних оправах...* [3, с. 10]), назви прецедентних журнальних видань тощо: *Було привселюдне вкладання Діви Марії поміж сторінками торішнього «Плейбоя»* [6, с. 136]. У поодиноких випадках відзначаємо функціонування значної кількості прецедентних елементів різного походження в межах одного контексту: *Оу, ім'є фанні! – Джесіка-Волтдісней з очима Бембі подарувала Марлі сяючу макдональдсівську посмішку* [10, с. 52].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Так, прецедентні елементи англійського походження є досить продуктивними на сторінках сучасних українських художніх творів. Інтертекстуальні англізми дозволяють письменникам змалювати відповідні реалії у досить широкому інформаційно-культурному контексті.

За результатами дослідження виокремлено 11 джерел прецедентних елементів, що відповідають різним сферам життя й галузям англomовного інформаційного простору, а саме: 1) художня література; 2) музика; 3) фільми й анімація; 4) телевізійне мистецтво; 5) фраземи, паремії й ептоніми; 6) фольклор і міфологія; 7) брендоніми, товароніми та слогани; 8) історична спадщина й культурні пам'ятки; 9) географічні й адміністративні назви; 10) соціальні реалії; 11) інше.

Аналіз прецедентних елементів англійського походження виявляє чітку кореляцію між продуктивністю різних джерел цих одиниць і значущістю відповідних сфер в контексті глобалізованого інформаційного простору, що відображається у творах сучасної української літератури. Найбільш продуктивним джерелом прецедентних елементів слугують англійські брендоніми, товароніми та слогани (26%), що пояснюємо міцним економічним становищем англomовних країн, товари й бренди яких відомі у всьому світі. Другим за продуктивністю джерелом є англomовна художня література (20%), що пояснюємо високою поширеністю творів англійськомовних авторів у світі та їхніми широкими інтертекстуальними зв'язками в літературах різних країн. Третє місце за продуктивністю посідають прецедентні одиниці зі сфер популярної музики, а також кінематографа й мультиплікації (15% і 9% відповідно), що засвідчує високий прецедентний потенціал попкультури й розважальної індустрії.

Англійські фраземи, паремії та ептоніми виявляють помірну продуктивність як джерела прецедентних елементів англійського походження у творах (8%), чому сприяє висока поширеність англійських афористичних і фразеологічних одиниць. Насамкінець, найнижчу продуктивність демонструють одиниці, пов'язані з історико-культурною спадщиною, соціальними, географічними й адміністративними

реаліями, фольклором, міфологією, телемістеством, релігією, наукою тощо (6–1%), що пояснюємо нижчим експресивним потенціалом і релевантністю цих груп у сучасному українському художньому дискурсі.

Варто зазначити, що більшість прецедентних англійзмів володіє потужним експресивним потенціалом, відтак, уживається авторами в межах різних стилістичних засобів, наприклад, метафорі, гіперболі, антономазії, тавтології, ампліфікації, ангитезі, перифразі, іронії, гуморі, риторичних фігурах тощо.

Отже, джерела прецедентних елементів англійського походження в сучасних українських художніх творах відзначаються різним ступенем продуктивності, що віддзеркалює релевантність відповідних сфер та засвідчує глибокий інтертекстуальний зв'язок української літератури з глобальним культурно-інформаційним простором. Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні експресивного потенціалу прецедентних елементів англійського походження та їх продуктивності на матеріалі текстів різних типів дискурсу.

Література:

1. Андрухович Ю. І. Лексикон інтимних міст: довільний посібник з геопоетики та космополітики. 3-є вид., випр. і доп. Чернівці : Книги-XXI. 2016. 434 с.
2. Дашвар Л. Ініціація : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 416 с.
3. Жадан С. В. Біг Мак та інші історії: книга вибраних оповідань. Харків : Фоліо, 2011. 314 с.
4. Забужко О. С. Сестро, сестро : повісті та оповідання. Київ : Факт, 2004. 240 с.
5. Іздрик Ю. Р. Як досягти безсмертя в домашніх умовах : роман в новелах. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 313 с.
6. Іздрик Ю. Р. Флешка-2GB : есеї. Київ : Грані-Т, 2009. 247 с.
7. Карпа І. І. 50 хвилин трави: (Коли помре твоя краса) : романи. Харків : Фоліо, 2004. 240 с.
8. Карпа І. І. Добро і зло : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 310 с.
9. Карпа І. І. Супермаркет самотності : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 270 с.
10. Карпа І. І. Фройд би плакав : роман. Харків : Фоліо, 2004. 240 с.
11. Карпа І. І. Як виходити заміж стільки разів, скільки захочете. Київ : Книголав, 2019. 214 с.
12. Корній Д. Р., Владимирова Т. Крила кольору хмар : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 315 с.
13. Меркотан Л. Й. Англійська література як денотат прецедентних текстів у корпусі сучасної української прози. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, 2015. № 15. Том 1. С. 51-53.
14. Меднікова М. Тю! : Роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки, 2009. URL: <https://coollib.net/b/328069-marina-mednikova-tyu/read>.
15. Нестеренко Д. Ю. Похідні від англійських онімів зі сфери масової культури та медіа: функціонування в сучасній українській прозі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Філологічні науки, 2015. № 138. С. 446–449.
16. Ребрій О. В., Ташенко Г. В. Прецедентні імена як проблема художнього перекладу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов, 2015. № 81. С. 273–280.
17. Римарук І. М. Бермудський трикутник. Книга триптихів. Київ : Брама-V, 2007. 112 с.
18. Роздобудько І. В. Ескорт у смерть : роман. Львів : Кальварія, 2002. 144 с.
19. Роздобудько І. В. Мерці : роман. Львів : Кальварія, 2001. 212 с.
20. Сахарук І. В. Сфери-джерела прецедентності в текстах українських друкованих ЗМІ. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ. 2012. Вип. 25. С. 162–167.
21. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.

References

1. Andrukhovich Yu. I. Leksikon intymnykh mist: dovilnyi posibnyk z heopoetyky ta kosmopolityky. 3-ye vyd., vypr. i dop. Chernivtsi : Knyhy-XXI. 2016. 434 s.
2. Dashvar L. Initsiatsiia : roman. Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2018. 416 s.
3. Zhadan S. V. Big Mak ta inshi istorii: knyha vybranykh opovidan. Kharkiv : Folio, 2011. 314 s.
4. Zabuzhko O. S. Sestro, sestro : povisti ta opovidannia. Kyiv : Fakt, 2004. 240 s.
5. Izdryk Yu. R. Yak dosiahty bezsmertia v domashnikh umovakh : roman v novelakh. Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2010. 313 s.
6. Izdryk Yu. R. Fleshka-2GB : esei. Kyiv : Hrani-T, 2009. 247 s.
7. Karpa I. I. 50 khvylyn travy: (Koly pomre tvoia краса) : romany. Kharkiv : Folio, 2004. 240 s.
8. Karpa I. I. Dobro i zlo : roman. Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2010. 310 s.
9. Karpa I. I. Supermarket samotnosti : roman. Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2010. 270 s.
10. Karpa I. I. Froid by plakav : roman. Kharkiv : Folio, 2004. 240 s.
11. Karpa I. I. Yak vykhodyty zamizh stilky raziv, skilky zakhochete. Kyiv : Knyhohlav, 2019. 214 s.
12. Kornii D. R., Vladmyrova T. Kryla koloru khmar : roman. Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2015. 315 s.
13. Merkotan L. Y. Anhliiska literatura yak denotat pretsedentnykh tekstiv u korpusi suchasnoi ukrainsoi prozy. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Serii: Filolohiia, 2015. № 15. Tom 1. S. 51-53.
14. Miednikova M. Tiu! : Roman-fristail z elementamy aerofotoziomky, 2009. URL: <https://coollib.net/b/328069-marina-mednikova-tyu/read>.

15. Nesterenko D. Yu. Pokhidni vid anhliiskykh onimiv zi sfery masovoi kultury ta media: funktsionuvannia v suchasni ukrainskii prozi. Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Filolohichni nauky, 2015. № 138. S. 446–449.
16. Rebrii O. V., Tashchenko H. V. Pretsedentni imena yak problema khudozhnogo perekladu. Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Serii: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov, 2015. № 81. S. 273–280.
17. Rymaruk I. M. Bermudskiy trykutnyk. Knyha tryptykhiv. Kyiv : Brama-V, 2007. 112 s.
18. Rozdobudko I. V. Eskort u smert : roman. Lviv : Kalvariia, 2002. 144 s.
19. Rozdobudko I. V. Mertsi : roman. Lviv : Kalvariia, 2001. 212 s.
20. Sakharuk I. V. Sfery-dzherela pretsedentnosti v tekstakh ukrainskykh drukovanykh ZMI. Lihvistychni studii. Donetsk : DonNU. 2012. Vyp. 25. S. 162–167.
21. Selivanova O. O. Lihvistychna entsyklopediia. Poltava : Dovkillia-K, 2010. 844 s.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Підп. до друку 27.04.2023. Ум. друк. арк. – 10,12. Обл.-вид. арк. – 9,76.
Формат 30×42/4, папір офсетний. Друк різнографією.
Наклад 100, зам. № 105/22

Тиражування здійснено з оригінал-макета редакційно-видавничим відділом
Хмельницького національного університету.
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 77-33-63.
Свідоцтво про внесення в Державний реєстр, серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.
